

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ergun aybars

istiklâl mahkeme leri

BİLGİ YAYINEVİ

Birinci Basım
Eylül 1975

ERGUN AYBARS

İstiklâl Mahkemeleri

BİLGİ YAYINEVİ

kapak düzeni : fahri karagözoğlu

BİLGİ BASIMEVİ - ANKARA

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM I

GİRİŞ	13
<i>Mondros Mütarekesinin Uygulanışı ve Sonuçları</i>	17
<i>Türk Halkının Durumu</i>	18
<i>Millî Mücadelenin Başlaması</i>	22
<i>Büyük Millet Meclisinin Açılışı</i>	24
<i>Padişah ve Osmanlı Hükümetlerinin Davranışı</i>	27
<i>İç Ayaklanmalar</i>	30
<i>Düzenli Ordu Kurulması ve Karşılaşılan Güçlükler</i>	35
<i>Asker Kaçakları Sorunu</i>	39

BÖLÜM II

<i>Hıyanet-i Vataniye Kanununun Çıkarılışı</i>	43
<i>Hıyanet-i Vataniye Kanunu</i>	47
<i>Kanunun Önemi</i>	49
<i>Kanunun Uygulanması</i>	50

BÖLÜM III

<i>İstiklâl Mahkemelerinin Kuruluşunun Sebebi</i>	54
<i>İstiklâl Mahkemelerinin Kuruluşu ile İlgili «Fırtfller Hakkında Kanun»un Çıkarılışı</i>	60
<i>Fırtfller Hakkında Kanun</i>	65
<i>Kanunun Önemi</i>	66
<i>İstiklâl Mahkemeleri Bölgelerinin ve Üyelerinin Seçimi</i>	68

BÖLÜM IV

<i>Birinci Dönem İstiklâl Mahkemeleri ...</i>	75
1. Ankara İstiklâl Mahkemesi ...	82
2. Eskişehir İstiklâl Mahkemesi ...	109
3. Isparta İstiklâl Mahkemesi ...	114
4. Diyarbakir İstiklâl Mahkemesi ...	116
5. Konya İstiklâl Mahkemesi ...	117
6. Pozantı İstiklâl Mahkemesi ...	122
7. Sivas İstiklâl Mahkemesi ...	123
8. Kastamonu İstiklâl Mahkemesi ...	125
<i>Birinci Dönem İstiklâl Mahkemelerinin Kaldırılışı ...</i>	132

BÖLÜM V

<i>İkinci Dönem İstiklâl Mahkemelerinin Kuruluşu ...</i>	140
1. Kastamonu İstiklâl Mahkemesi ...	148
2. Konya İstiklâl Mahkemesi ...	155
3. Samsun İstiklâl Mahkemesi ...	168
4. Yozgat İstiklâl Mahkemesi ...	175
<i>İkinci Dönem İstiklâl Mahkemelerinin Kaldırılışı ve İstiklâl Mehakimi Kanununun Çıkarılışı ...</i>	178
<i>Kurtarılmış Bölgelerde ve Kaldırılan İstiklâl Mahkemelerinin Yeniden Kurulması Sorunu ...</i>	185
<i>Elcezire İstiklâl Mahkemesi ...</i>	190
<i>Asker Kaçakları Sorunu ve İlgili Cezalar ...</i>	195
<i>İstiklâl Mahkemelerine Konu Olan Suçlar ve Cezalar ...</i>	206
<i>İstiklâl Mahkemelerinin Çalışma Şekli ...</i>	212
<i>İstiklâl Mahkemeleri Dışındaki Yargılamalar ...</i>	218
<i>Af Örgütü ...</i>	221
<i>İstiklâl Mahkemeleri ile İlgili Görüşler ve Sonuçlar ...</i>	224
<i>İstiklâl Mahkemeleri Üyelerinin Biyografileri ...</i>	230
<i>Kaynaklar ve Bibliyografya ...</i>	239
Ekler ...	243

EKLER:

1. İstiklâl Mahkemelerinin birlikte yayınladıkları ilk beyanname (Ekim (1920).
2. Damat Ferit Paşa ve arkadaşlarını gıyaben idama mahkûm eden Ankara İstiklâl Mahkemesinin 1 nolu kararı.
3. Köylerden zorla karşılıksız işe alanların derhal İstiklâl Mahkemelerine verileceğini bildirir beyanname.
4. Kastamonu İstiklâl Mahkemesinin asker firarileri için beyannamesi.
5. Kastamonu İstiklâl Mahkemesinin memleket savunması için asker kaçaklarına teslim olmaları ve görevlerinde hatası görülenlerin cezalandırılacağını bildirir beyanname.
6. Kastamonu İstiklâl Mahkemesinin ikinci beyannamesi.
7. Yozgat İstiklâl Mahkemesinin beyannamesi.
8. Elcezire İstiklâl Mahkemesinin beyannamesi.
9. Konya İstiklâl Mahkemesinin beyannamesi.
10. «Türkiye Büyük Millet Meclisi Ankara İstiklâl Mahkemesi» yazılı levha.
11. «Türkiye Büyük Millet Meclisi İstiklâl Mahkemesi Mücahededinde Yalnız Allahtan Korkar» yazılı levha.
12. Pozantı İstiklâl Mahkemesinin İstasyonda görev başında çekilmiş fotoğrafı.

HARİTALAR:

1. Milli Mücadele Başlangıcında İşgal Bölgelerinin ve İç Ayaklanmaların Dağılışı, (s. 33)
2. Birinci Dönem İstiklâl Mahkemeleri Bölgeleri, (s. 77)
3. İkinci Dönem İstiklâl Mahkemeleri Bölgeleri, (s. 150).
4. 249 nolu kanuna göre kurulan İstiklâl Mahkemeleri Bölgeleri, (s. 192)

ÇİZELGELER:

1. Konya İstiklâl Mahkemesi'nin 1 ağustos, 1921'den 1 ağustos 1922'ye kadar çalışmalarını gösteren liste, (s. 176).
2. İstiklâl Mahkemeleri'nin üç senelik çalışmalarını gösterir liste, (s. 211)

Örnek İnsan
Ord. Prof. Enver Ziya Karal'a...

Ö N S Ö Z

İstiklâl Mahkemeleri konusunu 1920'den 1927'ye kadar olan süresi içinde bir bütün olarak yazmayı düşünmüşken, hocam Ord. Prof. Enver Ziya Karal'm, İstiklâl Savaşı dönemi ve Cumhuriyet dönemi İstiklâl Mahkemelerinin birbirinden ayrılıklar gösterdiği ve özellikle 1920 - 1923 İstiklâl Savaşı dönemi için kamu oyunun çok az bilgisi olduğu ve bu konuda hiçbir bilimsel araştırma yapılmadığı yolundaki değerli uyarıları üzerine, konuyu iki ciltte yazmayı uygun buldum. 1923 - 1927 Cumhuriyet dönemi İstiklâl Mahkemeleri kitabımızın ikinci cildini oluşturacaktır.

Birinci cildi kapsayan 1920-1923 dönemi, hemen bütünüyle belgelere dayanılarak yazılmıştır. Ancak belgelerin ve özellikle anıların yetersiz oluşu bazı noksanlara yol açmıştır.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümünde Doktora tezi olarak hazırlanmış ve savunulmuş olan bu eserin, yakın tarihimizin bilinmeyen bir bölümünü aydınlatacağı umundayım. İstiklâl Savaşımızın ne kadar büyük olanaksızlıklar ve olağanüstü koşullar içinde yapıldığını, özellikle düzenli ordu kurulmasında ve iç güvenliğin sağlanmasında ne büyük tehlikelerle karşılaştığını, olanaklarımız içinde ortaya koymaya, ayrıca İstiklâl Mahkemelerinin terör mahkemeleri değil, ihtilâl mahkemeleri olduğunu da belgeleriyle belirlemeye çalıştım.

Konuyu seçmemde ve çalışmalarımda büyük yardımlarını gördüğüm Hocam Ord. Prof. Enver Ziya Karal'a, Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi görevlilerine ve eserin kitap olarak basılmasında gösterdiği kolaylıktan dolayı Bilgi Yayınevine teşekkür ederim.

Dr. Ergun AYBARS
Ankara, 24 Ağustos 1975

G İ R İ Ő

Mondros Mütarekesi ile Osmanlı İmparatorluğu yıkıldı ve toprakları İtilâf Devletleri tarafından işgal edilmeye başlandı. Bu durum karşısında Anadolu' da Türk halkı yer yer ayaklandı. Kısa bir süre sonra M. Kemal Atatürk'ün önderliğinde birleşen bu ayaklanmalar güçlü bir Millî Mücadeleye dönüştü. İtilâf Devletlerine karşı yapılan bu savaş aynı zamanda Osmanlılık ve hilâfetin temsil ettiği eski düzeni yıkmaya yönelmiş bir ihtilâldi. Türk Devriminin temelleri bu dönem içinde atıldı. Savaş ve ihtilâl B.M.M.'nin açılması ile halkın meşru temsilcileri tarafından yönetilmeye başlandı.

İstiklâl Makemeleri'nin kuruluşunun sebebini anlamak için Mondros Mütarekesinden sonraki dönemde Anadolu'nun genel durumunu, Millî Mücadelenin başlamasını ve karşılaşılan güçlükleri bilmek gerekir. T.B.M.M. işgale karşı savaşabilmek için düzenli ordu kurmak, içte oluşan ihanet cephesini yok etmek, güvenliği ve birliği sağlamak, özellikle asker kaçakları sorunlarını çözümlemek zorundaydı. Asker kaçakları düzenli ordu için büyük tehlikeydi. Ayrıca iç ayaklanmaların insan gücünü sağlıyor, güvenliğin ve birliğin kurulmasına engel oluyordu. Bu yüzden Millî Mücadelenin en önemli sorunlarından birisi de asker kaçakları ve sebep oldukları olaylardı. Osmanlı Hanedanı kendi varlığını kurtarmak pahasına ulusu unutup, vatanın paylaşılmasına yardımcı oluyor, ulus adına davranan kişilere ve güçlere karşı çıkıyordu.

T.B.M.M.kendi otoritesine karşı yapılan hareketleri bastırmak için askeri gücünü kullanıyordu. Suçluların cezalandırılması için de yargı organının kullanılması uygun görüldü. Eski hukuk usulleri yetersiz bulundu. Fransız ihtilâlinin ihtilal mahkemeleri örnek alınıp, olağanüstü dönemin gereği olan ihtilâl mahkemeleri kuruldu.

İstiklâl Mahkemeleri, olağanüstü tehlike karşısında yasama organının kendi içinden seçtiği üyelerden kurulu olağanüstü mahkemelere, olağanüstü

yetkiler vermesi sonucu kurulan ihtilâl mahkemeleridir. İstiklâl Mahkemelerini normal hukuk anlayışı dışında, ancak bu görüş içersinde incelediğimiz zaman önemini anlayabiliriz. Kuruluşlarındaki amaç, kuruluş, kanununda da belirtildiği gibi düzenli ordunun kurulmasını ve yaşamasını sağlamak için asker kaçakları sorununu çözmek idi. Kuruluşlarından çok kısa bir süre sonra yetkileri vatana ihanet, yolsuzluk, soygun, saldırı, casusluk, bozgunculuk, ayaklanma gibi suçları da kapsamına alarak genişledi. Böylece Millî Mücadeleye ve ihtilâle karşı işlenen her suç İstiklâl Mahkemelerinin görevi oldu.

İstiklâl Mahkemeleri T.B.M.M. adına çalışacaklardır. Kararları kesin ve temyizî yoktur. Kararlarının uygulanmasından asker - sivil bütün görevliler sorumludurlar. Mahkemeler verdikleri kararlardan dolayı sorumlu değildirler. Önceleri üç üyeden kurulu olan mahkemelerin üye sayısı sonraları dörde çıktı. Savcılar da mahkemelerde görev aldılar.

Suçlular tek tek veya toplu olarak yargılanırlardı. Suçlular hakkında ileri sürülen iddia okunur, suçlu savunmasını yaptıktan sonra karar bildirilirdi. İstiklâl Mahkemeleri kararlarını vicdanî kanaatlarına dayanarak verirlerdi. Verilen kararlar kesin olup, en kısa zamanda uygulanırdı. Kararın verilmesi için delile gerek yoktu. Bir kimsenin hakkında suçluluğuna dair vicdanî kanaat uyanırsa, hapisten idama kadar her türlü cezaya çarptırılabilirdi. Buna rağmen mahkemelerin kararlarında, delil yine de birinci derece önemli oldu. Birçok kimse haklarında delil bulunmadığı için cezalandırılmadı. Kararlar verilirken din ve dil farkı gözetilmeksizin herkese eşit davranıldı. Duruşmalar halk önünde açık olarak yapılır, kararlar, yine aynı şekilde okunur, yayın yoluyla ve görevliler aracılığıyla halka duyurulurdu. Her mahkeme kendi bölgesi içinde dolaşarak çalışırdı. Böylece zaman kazanılırdı.

İstiklâl Mahkemeleri T.B.M.M.'nin otoritesini temsil ediyorlardı. Mahkemelerin bölgelerinin birleştirilmesi Misak-ı Millî sınırlarını meydana getiriyordu. Meclis mahkemelerin bölgelerini saptarken ulusal sınırları hedef almıştı.

Millî Mücadele içinde 11 Eylül 1920'den 31 Temmuz 1922'ye kadar 4-5 aylık bir aradan sonra 12 İstiklâl Mahkemesi ve 1922 sonuyle 1923 mayısına kadar iki tane olmak üzere, 1920-1923 yılları arasında 14 İstiklâl Mahkemesi çalıştı. Sadece Ankara İstiklâl Mahkemesi bu süre içinde görevine aralıksız devam eden tek mahkeme oldu. Diğerleri 17 Şubat 1921'de kaldırılıp, ağustos 1921'de yeniden kuruldular.

Hükümet bu çalışmaları çok olumlu karşılıyor ve destekliyordu. Fakat mahkemelerin yetkilerinin genişliği, özellikle T.B.M.M.'inde tepkilere yol açtı. Burada belirtmek gerekir ki, mahkemeler kuruluş amaçlarındaki sorunları kısa sürede sonuçlandırdı. Genel anlamda âdil ve başarılarıyla Millî

Mücadelenin iç sorunlarının çözömlenmesinde en büyük etken oldu.

Bu konuyu seçerken Millî Mücadelenin bugüne kadar üzerinde bilimsel bir çalışma yapılmadığı için açıklığa kavuşmamış bir yönünü aydınlatmayı düşündük. Millî Mücadele'nin daima siyasî ve askerî cephesi ile iç ayaklanmalar konuları işlenmiştir. Casusluk, bozgunculuk, yolsuzluk, soygun, saldırı, ihanet, güvensizlik ve asker kaçakları sorunları ve bunların yok edilmesi incelenmemiştir. Siyasî ve askerî başarı ancak bu sorunların çözömlenmesine bağılıydı. İstiklâl Mahkemeleri sadece bu sorunları çözmekle kalmadılar. İhtilal koşullarının doğurduğu T.B.M.M.nin ihtilâl mahkemeleri olarak onun güvenliğini ve otoritesini sağladılar. Bu yönüyle de kurulmalarına örnek olan Fransız İhtilâl Mahkemelerinden ve diğer ihtilâl mahkemelerinden daha başarılı ve âdil oldular.

Millî Mücadele dönemi içinde çalışmış olan İstiklâl Mahkemeleri konusuyile ilgili olarak mahkemelerde üyelik yapmış iki üç kişinin hatıralarından başka hemen hiç yayın yoktur. Öyle ki İstiklâl Mahkemeleri denince, genellikle Cumhuriyet devrinde çalışmış olan İstiklâl Mahkemeleri akla geliyordu. İstiklâl Mahkemeleri konusunda yapılan hemen bütün yayın Cumhuriyet devri içinde 1925 - 1927 yılları arasında çalışmış olan İstiklâl Mahkemeleri ile ilgilidir. Bu yayınlar da bilimsel değildir.

Konuyla ilgili belgeler T.B.M.M. arşivindedir. Yalnız Konya (II. dönem) ve Elcezire İstiklâl Mahkemeleriyle ilgili belgeler, bu mahkemelerde üyelik yapmış olan Hâcim Muhittin Çarıklı tarafından Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsüne verilmiştir. Meclisteki ve Enstitüdeki belgeler, duruşma dosyaları, karar defterleri (on binden çok karar) ve mahkemelerin yazışmalarıdır. Mahkemeler'in çalışmalarıyla ilgili geniş bilgi ve Meclis'e verilmiş olması gereken raporlar da arşivlerde bulunamamıştır. Özellikle mahkemelerin dolaşmalarıyla ilgi bilgiler Hakimiyet-i Milliye, Babalık, Açık Söz gibi o devrin gazetelerinden ve kısmen karar defterlerindeki tarih ve notlardan alınmıştır. Diyarbakır ve Sivas İstiklâl Mahkemeleri ile ilgili belgelerin hemen tamamı ve bazı mahkemelerin bir kısım belgeleri de arşivlerde bulunamadı. Hacım Muhittin Bey'in Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'ne bağışlamış olduğu belgeler, uzun zaman kendisinde durmuştur. Bunun gibi bazı üyelerin kendilerinde belge saklamış ve öldükten sonra varislerince açıklanmamış olması muhtemeldir. Ayrıca İçişleri Bakanlığı ve bazı bakanlıklarla, şahısların Meclis arşivinden bir kısım belgeyi alıp geri vermedikleri de göz önüne alınmalıdır.

Konuyu günümüzde kullandığımız dille yazmaya çalıştık. Türkçe'yi zorlamadan kullanmayı uygun bulduk. Bazı terim ve deyimleri aynı bıraktık. Anlamların değişmesinden çekindik. Millî Mücadele dönemi içinde kullanılan bazı kuruluşların, özellikle bakanlıkların adlarını bugünkü şekliyle yazdık. Örneğin Müdafaa-i Milliye Vekâleti yerine, Millî Savunma Bakanlığı,

Dahiliye yerine İç İşleri, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi yerine Genelkurmay Başkanı, Heyet-i Vekile yerine Bakanlar Kurulu vb. gibi.

Dipnotlarda bazı kısaltmaları uygun bulduk:

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: A.S.D.

Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri: A.T.T.B.

«Harp Tarihi Vesikaları Dergisi» : H.T.V.D.

İstiklâl Mahkemeleri: İ.M.

Türkiye B.M.M. Zabıt Ceridesi T.B.M.M.Z.C. veya Ceride

T.B.M.M. Arşivi: T.B.BM. Arş.

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Servisi T.İ.T.E. Arş.

Türk İstiklâl Harbi: T.İ.H.

BÖLÜM I

MONDROS MÜTAREKESİNİN UYGULANIŞI ve SONUÇLARI

Birinci Dünya Savaşına İttifak Devletleri yanında girmiş olan Osmanlı Devleti, başlangıçtaki umutlarını uzun savaş yıllarında yitirdi. Savaş içinde yapılan barış denemeleri, sonuçtan umutlu olan Osmanlı Devletinin kayıtsızlığı yüzünden başarısız oldu. Almanya'nın ve Bulgaristan'ın yenilgileri ve 29 Eylül 1918'de Bulgaristan'ın ayrı barış yaparak savaştan çekilmesi Osmanlı İmparatorluğunu bağlaşıklarından ayırdı. Savaş gücü kalmadığı için barış istedi.

30 Ekim 1918'de Mondoros'da kabul edilen mütareke ile Osmanlı Devleti, İtilâf Devletlerine teslim oldu. Mütarekeyi imzalamakla görevli olan kurul, hükümetten aldığı talimata rağmen, İngiliz Amiralî Calthorp'un görüşmeler boyunca hiç yumuşamayan şartlarını kabul etti.

Osmanlı İmparatorluğu mütarekenin hükümleri gereğince fiilen sona erdi. Mütareke hükümleri gereğince ordu dağıtılacak, silah, cephane ve ulaşım yolları galiplere devredilecek, itilâf devletlerine herhangi bir bölgeyi kendi emniyetleri için işgal hakkı tanınacak, doğu bölgesinde Ermenistan kurulması kabul edilecekti. Ayrıca İtilâf Devletlerine işgallerde yardımcı olunacağı da öneriliyordu.

Müttefikler harpten yenik çıkan Almanya ve Bulgaristan'a, Osmanlı İmparatorluğuna uyguladıkları pay etme politikasını izlemiyorlardı. Almanya ve Bulgaristan'ın mütareke yaptıkları tarihte orduları yenilmiş ve toprakları işgal edilmiş olmasına rağmen, Osmanlı İmparatorluğunun Türk halkının çoğunlukta bulunduğu Anadolu toprakları işgal edilmişti.

İngilizler Mondros'un kabulünden sonra Osmanlı Devleti'ne ve Türk ulusuna doğu uluslarına bakıldığı gibi bakmakta, ulusu padişahın buyruğu altında bir sürü olarak görmekte ve padişah elde edilince bütün ulusun da avuç içinde olacağını düşünmekteydiler. Lloyd George'un planı Yunanistan'ı yeter derecede güçlendirmek ve Güney Kafkasya'da Rusya ile Türkiye arasında kalmış olan hükümetlere her çeşit yardımı yapıp, Türkiye'yi doğudan ve batıdan istilâ ve baskı altına almak, içeriden de ihanetleri ve gerici hareketleri kışkırtmak yoluyla parçalamaktı.

Müttefikler mütareke hükümlerine dayanarak Anadolu topraklarını, Birinci Dünya Savaşı içinde aralarında yaptıkları gizli anlaşmalara göre işgale başladılar. Kısa zamanda Anadolu'da büyük ölçüde işgal orduları askeri birikti. Yunanistan, Lloyd George'un planı gereğince ve Venizelos'la yaptığı anlaşma sonucu, 15 Mayıs 1919'da İzmir'e asker çıkardı. Anadolu topraklarının işgali ile Türk ulusu ve vatani parçalanarak bağımsızlığını kaybetmek tehlikesiyle karşı karşıyaydı.

TÜRK HALKININ DURUMU

Padişah ve hükümet görevini yapmadığı için bu tehlikeyi yenmek Türk ulusuna düşüyordu. Bunun için ulusal birlikten doğan ulusal bir güç gerekliydi. Osmanlı İmparatorluğu 1911 - 1918 yılları arasında bir biri ardından üç harbe girmiş ve yenilmişti. Halk özellikle Birinci Dünya Savaşı'nda her şeyini yitirmişti. Çocukları şehit olmuş bütün varını ortaya koymasına ve büyük

sıkıntı çekmiş olmasına rağmen savaş kaybedilmişti. Yeni bir savaşın kazanılacağına inanmıyordu. I. Dünya Savaşı boyunca Osmanlı Devleti 2.850.000 kişiyi silah altına almıştı. Yalnız Çanakkale muharebelerinde 55.000 şehit olmak üzere 250.000'e yakın yaralı ve esir vermişti. Gerek muharebelerde ölenler, gerekse, hastalıktan ve yaralandıktan sonra ölenlerin sayısı 500 bin kadardı. Savaşta yaralanıp da iyileşemeyen 400.000 kişi vardı. Hasta, kaçak, kayıp ve esir sayısı 1.565.000 kişiydi. Halk düşüncesine göre yeni bir savaş, asker, vergi ve eski sıkıntıların devam etmesi demekti. Bütün bu sıkıntıların yine kendisine yükleneceğini anlıyordu. Almanya ve Avusturya ile birlikte bile İtilâf Devletleri'ni yenememişken, şimdi bu devletlerden değil üçünü, birini bile yenmek imkânsız olduğundan galiplerin gücendirilmemesini istiyor ve savaşa karşı olduğunu açıkça belli ediyordu.

Anadolu da devlet otoritesi kalmamıştı. Hükümet taşra örgütlerini unutmuştu; bölgesel idareler beceriksizdi. Bütün örgütler yıkılmış, partililik kavgaları en küçük kasabaya bile yayılmıştı. Halk ile yöneticiler arasında ilgi kaybolmuş, sivil idare acz içinde ekonomik hayat yıkılmış ve paraya karşı kimsenin güveni kalmamıştı.¹ Ekonomik hayatla birlikte sosyal çöküntü başlamıştı. Erkeklerini kaybeden ailelerin durumları daha da kötü durumdaydı. Açlık sefaletin doğmasına sebep olmuştu. Yiyecek bulmak büyük bir sorundu. Savaş içinde çıkan asker kaçağı ve bunların sebep olduğu soygun ve saldırı olayları yüzünden mal, can ve ırz güvenliği kalmamıştı. Güvenliği en bozuk bölge Amasya idi. Sivas ve dolaylarında beş yüzü aşkın soyguncu bulunuyordu. İl idaresi eksik jandarma kadrosu ile güvenliği sağlayamıyordu.² Samsun bölgesinde Rum çetelerinin korkusundan Türkler de çeteler kurmuşlardı. Aydın bölgesinin durumu

¹ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilâli*, s. 12 (M. Kemal'in Enver Paşa'ya raporu).

² Reşit Paşa'nın Hatıraları, s. 16; M. Kemal'in raporu, H.T.V.D., s. 4 vesika 71.

da buralardan farksızdı.¹ Kayseri’de de güvenlik bozukluğu, soygun, saldırı ve yiyecek darlığı vardı. Savaştan dönenler ailelerini yokluk ve sefalet içinde bulmuşlardı. 1919’da Anadolu’da gezmek büyük bir tehlikeydi.

Güvenlik bozukluğu Heyet-i Temsiliye’yi en çok düşündüren sorunların başında geliyordu. M. Kemal’in 7.7.1919 tarihli genelgesi ile sivil ve askerî yetkilileri bölgelerinin güvenliğinden sorumlu tutmasına² rağmen güvenlik sağlanamıyordu. Müttefikler kendi işgal bölgeleri dışındaki bu durumu görüyor ve kendileri için en uygun şekilde yararlanıyorlardı.

Halk, işgallerin başlangıcında kayıtsızdı. Ufak ve kişisel direnişler varsa da bunlar genel bir halk direnişi değildi. Çoğunluk kadere boyun eğiyor, işgale karşı koymakla işgal kuvvetlerinin vereceği cezadan kurtulmayı düşünüyordu. Bir kısım halk Batı Anadolu’dan içerilere göç ediyordu. Göç edenlerin yerleştirilmesi ise ayrı bir sorundu. Aydın ve Bergama’dan 120.000’den çok insan göç etmiş, bu yüzden yiyecek ve giyecek fiyatları daha da yükselmişti. İşgale uğramış bölgeler halkının gözünde bütün bu sıkıntıların sesebi Millî Mücadele’nin başlaması görülüyordu. Uzun savaş yıllarının sonucu askerlikten nefret ediyor, savaşın doğurduğu her şeyin askerî elbiseden (özellikle subaylar) geldiği kabul ediliyordu. Subaylara karşı büyük bir tepki olduğundan başlangıçta Millî Mücadele’ye subayların komutasında katılmak istenmedi. Bu nedenle bir kısım subay sivil giyinmek zorunda kaldı ve çeteciliğin önemi çoğaldı. Düşman işgaline karşı bile olsa, hiç bir kimse düşmana karşı savaşmak için asker olmayı istemiyor, çeteci olmak tercih ediliyordu. Ayrıca çetecilik kişisel çıkarlar da sağlıyordu. Askere gitmemenin en önemli sebebi Anadolu’da henüz merkezî otoriteyi kurmuş bir örgütün bulunmaması ve halkın Osmanlı Devletini hâlâ meşru görmesi idi.

¹ H.T.V.D., s. 7, vesika 158, s. 42, vesika 998.

² T.İ.T.E. Arş, vesika No: 24/3530.

Osmanlı Devleti de Yunanlılar'a savaş ilân etmemiş olduğu için halk kendini sorumsuz görüyordu.

Millî Mücadele bu bıkkın ulusla yapılacaktı. Bütün dünyanın, Türklerin artık bağımsız yaşayamayacaklarını sandığı bir sırada, bu ulus tarihin en büyük savaşlarından birini yaparak «Türk Mucizesi»ni yaratacak ve ezilmiş toplumlara bu yolda örnek olarak, sömürge imparatorluklarının çöküşünü hazırlayacaktır.

Rumlar fırsat buldukça Türkler'e saldırmaktan, askerleri bile öldürmekten çekinmiyorlardı.¹ Yunanlılar'ın İzmir'i işgalinden sonra Anadolu'nun içerilerine doğru ilerlemesi zamanla halkı galeyana getirdi. İzmir'in işgali üzerine Aydın'a gelenler bilerek veya bilmeyerek yıkıcı propaganda yapıyorlardı. Bunların arasında Yunanlılar tarafından esir alındıktan sonra, güya terhis edilmişler gibi memleketlerine yollanan erlerin durumu çok daha etkili oluyordu. Bu yıkıcı propaganda, Yunanlılar'ın İzmir'e girdiklerinde, kendilerine ateş edildiği için Yunanlılar'ın da mecburen silaha sarıldığı ve karşı koyulmadığı takdirde Yunanlılar'ın da iyi davrandığı esaslarını kapsıyordu. Ayrıca İtilâf Devletleri'nin ve padişahın Yunanlılar'a yardımcı olduğu ileri sürülüyordu.² Yerli Rumlar da işgali sükûnetle karşılayanlara zulüm yapılmadığı propagandasını yapıyorlardı. Denizli işgaline karşı halkın bir kısmı hareketsizdi. Halkın toplu olarak bulunduğu camilerde ise vâzlar, zekât ve fitrenin miktarmdan bahsediyor, halkı işgale karşı savaşa çağırıyorlardı.

Aydın şehrinin ileri gelenleri savaş için gerekli paranın toplanmasına şiddetle karşı koydular. Yunan kuvvetlerinin 22 km. yakına gelmesi üzerine Rumlar'ın teşviki ile bir heyet toplanarak Germencik'teki Yunan kumandanlığına gitmiş ve «Aydın halkının büyük bir sükûnet içinde Yunan işgalini beklediklerini» bildirmişti. Tehlikeyi kavrayamayan bazı sorumsuz ve hain kim-

¹ H.T.V.D., s. 5 vesika No: 10 (M. Kemal'in 11. 6. 1919 tarihli telgrafı).

² T.İ.H., II. cilt. 1 kısım, s. 76; Ahmet Âkif Tüfenk, *Millî Mücadele'de Denizli*, s. 11-13.

seler kendi çıkarlarını korumak için işgali kolaylaştırıcı hatta kışkırtıcı propagandayla halkı işgale karşı koymamaya iknaya çalışıyorlardı. Bir kısım zengin ise Aydın'ın Yunanlılar tarafından işgali yerine İtalyanlar'ı tercih etmiş, Kuşadası'nda bulunan İtalyanlar'ı, Aydın'ı işgale çağırmışlardı. Hatta bazı yerlerde Ku-vâyı Milliyecilere karşı konuluyordu.

MİLLÎ MÜCADELE'NİN BAŞLAMASI

Amacı Anadolu'yu ve Türk ulusunu parçalamak olan Mondros Mütarekesi'nin haksız uygulanışı ve yabancı basında yayınlanan görüşler karşısında Osmanlı Hükümetinin çaresiz kalması, hatta onlara yardımcı olması, Türk ulusunun aydınları arasında tepki ile karşılandı. Bağımsızlık amacıyla yurdun çeşitli bölgelerinde «İlhak-ı Red» ve «Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri» kuruldu. Bu cemiyetler kişisel değil, fakat doğrudan doğruya bölgesel hakların korunması için yapılan, ulusun tümünün bağımsızlığını amaçlamayan dağınık kuruluş hareketleridir. Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgali Anadolu'nun birçok yerinde tepkilere ve protestolara yol açtı. Özellikle Doğu Anadolu'da beliren protesto ve mitingler etkili oldu. Doğu Anadolu'da billiğin kurulması ve Erzurum Kongresi'nin toplanması, bu bölgenin gösterdiği en büyük tepki oldu.¹ Yurdun tehlikede bulunan çeşitli yerlerinde toplanan ulusal kongreler Osmanlı Hükümeti'nin idaresinden ayrı, onun bilgisi dışında bağımsız idareler kurdular. Kongreler politikadan uzak, bölgesel kurtuluş amacı taşıyorlardı. Metotları propaganda ve yayın yoluyla dünyaya sorunlarının haklı olduğunu göstermek, Avrupa devletlerine raporlar göndererek yardımlarını

¹ Prof. Dr. B. S. Baykal, *İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bunun Doğu Anadolu'daki Tepkileri*, «Belleten», sayı 132, s.517 - 575. Bu konuyla ilgili belgeler T.İ.T.E. Arşivinde bulunmaktadır.

kazanmaktı. Haklarını silah ile savunmaya karar verenler de vardı.

Düşman işgalinin ilerlemesine karşı, zamanla gerek ordu içinden subaylar ve gerekse halk gönüllüleri ve efeler silahlı olarak karşı koydular. Batı Anadolu'da Yunan, Güney Anadolu'da Fransız, Trakya'da yine Yunan, İzmit'te padişah ve Doğu Anadolu'da Ermeni kuvvetlerine karşı, birbiriyle bağıntısı olmayan, yine birlikten uzak, doğrudan doğruya ulusun içinden çıkan, ulusal güce dayanan cepheler kuruldu. Batı Anadolu'daki bu hareket Kuvâyi Millîye adını aldı. Kuvâyi Millîye tam bir halk direnişi değildi. Gerçek halk direnişi güneyde Fransızlar'a karşı yapıldı.

Ulusun çıkarlarını korumak, yürütme gücünü elinde bulunduran padişah ve Osmanlı Hükümeti'nin göreviydi. Padişah ve hükümet bu görevi yerine getirmediği gibi, davranışlarıyla varlığını galiplerin, özellikle İngiltere'nin ellerine bırakıyordu. Bu sebeple ulus kendi varlığını korumak için savaşmalıydı. Anadolu'daki birlikten uzak ve sadece bölgesel kurtuluş esaslarına dayanan direniş yeterli değildi. Ulusal varlığı kurtarmak, ancak ulusal birliği kurmak ve bir otorite altında toplamakla sağlanabilirdi. Her şeyden önce değişik adlardaki cemiyetler birleştirilmeli, memleketin geleceğini ulusun amacına uygun olarak gerçekleştirebilecek ulusal bir otorite kurulmalıydı. Bu amaca ulaşmak için M. Kemal 22 Haziran 1919'da yayınladığı «Amasya Tamimi» ile Sivas'ta ulusal bir kongrenin toplanmasını kararlaştırdı. «Amasya Tamimi» Türk ulusunu egemenliğini eline alması için ulusça uygulanacak programı ve bütün ulusun kurtuluşu esaslarını kapsıyordu. Ulusu bir yönüyle İtilâf Devletleri'ne, diğer yönüyle Osmanlı Hükümeti'ne karşı savaşa çağırıyordu.

Doğu Anadolu'da bir Ermenistan kurulması tehlikesine karşı İstanbul'da kurulan «Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti»nin Erzurum şubesi, bütün doğu bölgesinin katılmasıyla Erzurum'da bir kongre toplanmasını kararlaştırdı. M. Kemal kongre toplanmadan önce 9.7.1919'da askerlikten ayrılarak

«birferd-i mücahit» olarak ulusuna katıldı ve savaşa gerçek bir ulusal yön verdi.

23 Temmuz 1919'da bölgesel bir kurtuluş amacıyla toplanmış olan Erzurum Kongresi ulusal bir yön aldı. Aldığı kararlar vatani birbirinden ayrılmaz bir bütün kabul ediyor, kurmuş olduğu «Heyet-i Temsiliye»ye verdiği yürütme yetkisiyle de Osmanlı yönetiminden ayrı, bağımsız bir idare kurulmakta olduğunu gösteriyordu. Bu kongrenin kararları yeterli görülmedi. Sivas'ta toplanacak kongre için daha etkili bir şekil düşünüldü. En büyük eksiklik, ulusal cemiyetlerin birleştirilmemiş olmasıydı. Bu eksiklik Sivas Kongresi'nde tamamlandı. Cemiyetler, «Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti» adı altında birleştirildiler. Kongre kararlarının «Heyet-i Temsiliye»ce ulus adına uygulanmaya başlanması ile ulusal birlik kurulması yolundaki ilk adım atıldı. Sivas Kongresi Türk tarihinde başlı başına bir dönüm noktası oldu. Savaş, kurtuluş, devrim ve cumhuriyet devrini getiren hamlenin vatan bütünlüğü adına temeli burada atıldı. «Heyet-i Temsiliye» memleketin içinde bulunduğu durumu halka anlatmak ve onu bilinçlendirmek için bildiriler yayınlayıp, idarî ve askerî yönetimi ele geçirmek amacıyla çalışmaya başladı.¹

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN AÇILIŞI

«Meclis-i Mebusan» 21 Aralık 1918'de Padişah kararıyla kapanmıştı. Anadolu'da başlayan ulusal hareketi bastıramayan Osmanlı hükümeti istifa etti. Yerine geçen Ali Rıza Paşa Hükümeti, ulusal iradeye uygun davranışlar gösterince «Meclis-i Mebusan»ın toplanması sağlandı. M. Kemal Meclis'in İstanbul'da toplanmasına karşıydı. Kumandanlar ve sivil yöneticiler ise İstanbul'da toplanmasını istiyordular. 12 Ocak 1920'de İstanbul'da toplanan Meclis'i Mebusan, 28 Ocakta «Misak-ı Milli»yi kabul etti. Mec-

¹ A.T.T.B., s. 89-90, 189, 255.

lis'in baskı altında olmasına rağmen böylesine ihtilâlcı bir karar alması İngilizleri etkiledi. Cemal ve Cevdet Paşalar görevlerinden alındı. Meclis Başkanı, ileri gelen bazı kimseler tutuklandı. Bütün bunların Meclis çalışmalarına etki yapmadığını gören İngilizler, kuvvetlerini 16 Mart 1920'de İstanbul'a çıkararak şehri resmen işgal ettiler. 11 Nisanda da «Meclis-i Mebusan» padişah iradesiyle kapatıldı.

Osmanlı İmparatorluğu Mondros Mütarekesiyle fiilen, İstanbul'un işgali ile de resmen sona erdi. Böylece B.M.M.'nin toplanması kolaylaştı ve meşrulaştı. «Hey'et-i Temsiliye» Anadolu'da askerî ve idarî yetkilere sahip tek organ oldu. İstanbul'daki Meclis-i Mebusan saldırıya uğrarken, M. Kemal ulusu Anadolu'da bir otorite altına almak, Millî Mücadele örgütünü hukukî ve meşru temellere dayandırmak için, Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclis toplamak istiyordu. Bağımsızlık savaşında halk desteğinin sağlanması için halk meclisinin toplanması gerekiyordu. Meclisin toplanmasına çalışıldığı sıralarda kuvvetli bir ordu bulunması en büyük sorundu. Yunus Nadi Bey her şeyden önce kuvvetli bir ordu kurulmasını, meclis toplamakla zaman kaybedilmemesini M. Kemal'e teklif etti. M. Kemal'in bu görüşe verdiği karşılık meşruluğun en açık örneğidir: «...bir devre yetiştik ki onda her iş meşru olmalıdır. Millet işlerinde meşruiyet, ancak millî kararlara istinat etmekle, milletin temayülât-ı umumîyesine tercüman olmakla hâsıldır... evvelâ meclis, sonra ordu..., orduyu yapacak millet ve ona niyabeten meclistir. Çünkü ordu demek yüzbinlerce insan ve milyonlarca servet ve sâman demektir. Buna iki üç şahıs karar veremez. Bunu ancak milletin karar ve kabulü meydana çıkarabilir.»¹ M. Kemal bu görüşle, ulusun meşru otoritesini kuracak, olağanüstü yetkiye sahip bir meclisin toplanmasını sağlayacak seçimlerin yapılması için valiliklere ve kolordulara 19.3.1920'de bir bildiri gönderdi.²

¹ Yunus Nadi, *Ankara'nın İlk Günleri*, s. 98 - 100.

² «H.T.V.D.», s. 13, vesika No: 337.

Osmanlı Devleti'nin karşısında, bütün siyasi ve hukukî yetkileri kendinde toplamış bulunan T.B.M.M. 23 Nisan 1920'de Ankara'da açıldı. Meclis normal bir parlamenter sistemin ötesinde yasama, yürütme ve yargı yetkilerini kapsayan meclis hükümeti şeklini kabul etti. Bu sistem Fransız İhtilâlî'nin ünlü meclisi Convetion'un benzeri olup, bir ihtilâl rejimidir. Kuvvetlerin karışımında, seçimle kurulu tek organ olan yasama meclisi, yürütme ve yargı gücüne sahip olup, onları bir çeşit «idarî organlar» durumuna getirdi. Meclis bir devrim sonucu değil, fakat yaratıcısı olarak yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerini kendinde topladı.

Kuruluşunu izleyen devrede Millî Mücadele'yi yönetmeyi başaran ve geçici bir hükümet durumunda olan «Hey'et-i Temsiliye», M. Kemal'in 24 Nisan 1920'de yaptığı teklifle, Meclis'in üzerinde bir güç olmadığını belirterek, yetkilerini T.B.M.M.'ne bıraktı.

T.B.M.M.'nin açıldığı günlerde Türkiye topraklarında 38.000 İngiliz, 59.000 Fransız, 17.000 İtalyan askeri ve 90.000 kişilik Yunan ordusu bulunuyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisi toplam olarak 200.000'i bulan işgal ordularına ve Doğu Anadolu'da Ermenistan devleti kurmak isteyen Ermeniler'e karşı savaşmak zorundaydı. Ayrıca Fransız işgal bölgesinde 10.000 Ermeni ve Karadeniz bölgesinde Pontos devleti kurmak için uğraşan 20-25 bin Rum'a karşı koymalıydı.

T.B.M.M. yüklendiği kurtuluş görevini yürütmek için, dıştan ve içten gelen tehlikelere karşı iki cephede savaşmak zorundaydı. Dış cephede işgal ordularına, iç cephede ise işgal ordularıyla işbirliği yapan Osmanlı Hükümeti ve onun Anadolu'da sebep olduğu yıkıcı çalışmalara ve uzun savaş yıllarının doğurduğu güvenlik bozucu olaylara karşı koymak zorundaydı. Dış cephede yapılacak savaş için düzenli bir ordu kurulması gerekiyordu. Bunun gerçekleşmesi iç güvenliğin sağlanmasına bağlıydı. Düzenli ordu kurulmasına engel olan iki büyük etken vardı: 1) Kuşvâyi Milliye'ye bağlılık, 2) Asker kaçakları ve onların yarattığı

olaylar. Bu sorunlar çözülmedikçe ve merkezî otorite kurulmadıkça olağanüstü tehlikeye karşı başarı sağlanamazdı.

PADİŞAH ve OSMANLI HÜKÜMETLERİ'NİN DAVRANIŞI

Anadolu'da bir yönüyle işgal ordularına karşı, diğer yönüyle Osmanlılık ve ümmetçiliğe karşı Türk ulusalcılık savaşı yapıyordu. Bu da ulusal bir devlet kurulması ve eski bir düzenin yıkılması demekti. Millî Mücadele'nin, kendi çıkarları için tehlikeli olduğunu gören Osmanlı Hanedanı, kendisinin ve hilâfetin devamına çalışmak için Türk ulusuna karşı en büyük kötülüğü işliyordu. Padişah ulusal direnişe karşı olanların başındaydı. Padişah ve hükümet ileri gelenlerinden çoğu kişisel çıkarları için İngiliz Muhipler Cemiyeti'ne üye olmuşlardı. Padişah 20 Eylül 1919'da yayınladığı beyannamede, Millî Mücadele'ye atılanlar yüzünden, Avrupa'nın sempatisini kaybettiğimizi, bu hareketin işgalere sebep olduğundan, barış için bu davranışlardan vazgeçilmesini bildiriyordu.¹ M. Kemal'in deyişiyle, «Millet ve ordu bu hiyandan habersiz olduğu gibi onun işgal ettiği makama asırların kökleştirdiği dinî ve ananevî bir şekilde bağlı ve sadık halife ve padişahsız kurtuluşu düşünmek ve iddia etmek, dinsizlik, vatansızlık, hainlikle suçlanıyordu.»² Özellikle bu etken sadece halkın değil, kumandanlar arasında ve T.B.M.M.'nin içinde bile karşıt gruplar çıkmasına sebep oluyordu. Halbuki padişah daha Yunanlılar'ın İzmir'e çıkarma yapmalarından önce, Anadolu'ya nasihat için gönderdiği heyetlerle, halkın direnişine engel olmak için dinî, siyasî ve geleneksel yetkilerini düşmanın lehine kullanıyordu.

Osmanlı Hükümeti'nin siyaseti işgal kuvvetlerinin isteklerine boyun eğmek ve Anadolu'da isyanlar çıkarıp, Türk'ü Türk'e

¹ «H.T.V.D.», s. 10, vesika No: 221.

² *Nutuk*, c. 1. s. 10.

düşürmek ve ulusal gücü yıkmak esasına dayanıyordu. Yunan ordusu hilâfet ordusu olarak gösterilmekteydi. Düşmanla yapılan işbirliğine dayalı saldırı politikasının talimatı ve «huruç alessultan» fetvası Anadolu'ya dağıtılıyordu. Hükümet Rumlar'ın yaptığı taşkınlık ve cinayetlerden haberdar olmasına rağmen, karşı koyamıyor, ancak İngilizler'e şikâyetle bulunuyordu. İçişleri Bakanı Ali Kemal, Yunan işgalinin ne kadar kötü ve haksız olursa olsun direnilmemesini, memleketin kurtuluşunun ancak diplomasi yoluyla mümkün olabileceği ve Osmanlı Hükümeti'nin politikasından ayrılanın memlekete ihanet olacağı ve aksi hareket edenlerin suçlu sayılacağını bildiriyordu. Damat Ferit Paşa ise 25 Temmuz 1919'da yayınladığı bildiri ile bütün idarecilere sükûnet tavsiye ediyordu. Ulusal güçlerin Batı Anadolu'da Yunan ilerleyişine karşı gönüllü toplamaya başlaması üzerine Sadaret, Harbiye Nezareti'ne baş vurup, bu gibi çalışmaların önüne geçilerek, gönüllü toplayan komutan ve subayların mahkemeye verilmesini istediği zaman, Harbiye Nezareti olayı yalanlamakla kaldı.¹ Yunan ilerleyişine karşı padişahın ve hükümetin kayıtsız kalması ve yardım isteklerini cevapsız bırakması üzerine bir kısım efeler, subaylar ve sivil gönüllülerden kurulu güçlerin kendiliğinden direnişi başladı. Ancak toplam sayısı beş altı bini geçmeyen bu güçler bütün Ege bölgesi için çok azdı. Osmanlı Hükümeti Adana, Urfa, Ayıntap cephelerinde yapılan çarpışmalardan da asla etkilenmiyordu. Özellikle İstanbul'a bağlı davranan yöneticiler Anadolu'da yapılan halk direnişini balatalıyor, bağlı olmayanlar ise görevlerinden alıyorlardı. Hatta 20'nci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa da Osmanlı Hükümeti tarafından görevinden uzaklaştırılmak istenmiş, fakat Ali Fuat Paşa'nın kararlı ve cesur tutumu bu davranışı başarısız bırakmıştı. Özellikle Sivas Kongresi sırasında ve sonra Heyet-i Temsiliye'yi en çok uğraştıran sorunlardan biri de Osmanlı Hükümeti'nin bu davranışları olmuştu. Bu yüzden merkezî otoritenin

¹ «H.T.V.D.», s. 5, vesika No: 108, s. 9, vesika no: 186-187.

kurulması oldukça güçleşiyordu. Ayrıca din yoluyla de Milli Mücadele'yi yıkmak için Anadolu'ya, savaşanların bolşevik ve öldürülmelerinin dinen vacip olduğunu bildiren fetvalar dağıtılıyordu.¹ Bu fetvalar birçok yerde çıkan ayaklanma ve bölücü olayların nedeni oluyordu.

Yine direnişi baltalamak için uygulanan başka bir yol da, ulusun güvenini kazanabileceği umulan hükümetlerin görevlendirilmesiydi. Böylece «Hey'et-i Temsiliye»nin dağılacağı umuluyordu. Bu hükümetlerin hepsi İtilâf Devletleri'nin baskısı altında oldukları ve kurtuluşun savaşla değil, galiplerin, özellikle İngiltere'nin yardımıyla gerçekleşeceğine inandıkları için etkisiz oluyordu.

Osmanlı Hükümeti'nce Anadolu'ya müfettişlik göreviyle gönderilen M. Kemal Millî Mücadele için çalışmalara başladı. Bunun üzerine İçişleri Bakanı Ali Kemal 23.6.1919 tarihli bildirisiyle, «M. Kemal iyi bir asker olmakla beraber, iyi bir politikacı olmadığı, bu yüzden memleketi uçuruma sürüklediği» gerekçesiyle emirlerine uyulmamasını istedi. Bu bildirinin etkisi görülmeyince 9 Temmuz 1919'da Damat Ferit, 15. ve 3. Kolordu Kumandanlıkları'na, M. Kemal'in müfettişlik yetkilerinin padişah tarafından geri alındığını bildirdi. Örgütlenerek halktan yardım toplanmasına engel olunup, bu işi yapanların cezalandırılmaları emredildi ise de, 23 Temmuzda Erzurum Kongresi toplandı. Verilen emirlerin sonuç vermemesi üzerine, Osmanlı Hükümeti son çare olarak, M. Kemal'in ve Rauf Bey'in tutuklanıp İstanbul'a gönderilmelerini bildirdi.² Bu emir de diğerleri gibi etkisiz oldu. Osmanlı Hükümeti'nin Anadolu'da otoritesi kalmadığı açıkça görüldü. Son bir çare olarak Elazığ Valisi Ali Galip aracılığıyla Mustafa

¹ Fetva, 11 Nisan 1920 tarihli «Takvim-i Vekayi»de.

² T.İ.T.E., Arş., vesika No: 24/3533. «H.T.V.D.», s. 2, vesika no: 30, *Nituk*, c. I, s. 50-51.

Kemal'i tutuklama teşebbüsüne girişen Osmanlı Hükümeti bunda da başarısız oldu.

İngilizler'in isteği ile Birinci Dünya Savaşı suçlularının cezalandırılması için kurulan ve İngilizler'in etkisinde çalışan İstanbul Harp Divanı yukarıdan gelen emirlerle çalışıyordu. Padişah harp divanının 24 Mayıs'ta M. Kemal, 25 Mayıs'ta Fevzi (Çakmak) Paşalar ve 6 Haziran'da İsmet (İnönü) Bey için gıyaben vermiş olduğu idam kararlarını onaylamakla ihanetinin son kozunu da kullandı.

Osmanlı Hükümeti'nin en büyük ihaneti, İngilizler'in etkisiyle kurduğu Kuvâyi İnzibatiyedir. İç ayaklanmaların Milli Mücadele'ye karşı başarısızlığı, Osmanlı Hükümeti'ni ve İngilizler'i daha düzenli ve büyük kuvvet toplamaya zorladı. 18 Nisan 1920'de Osmanlı Hükümeti'nin yayınladığı beyanname ile Kuvâyi İnzibatiye'nin kurulduğu bildirildi. Bu hareket Ahmet Anzavur'un sebep olduğu tehlikeden daha da büyüktü. Erlerle 30 lira, teğmenlere 60 liradan başlamak üzere, 150 lira maaş bağlanarak, örgütün başına 6 Mayıs 1920'de Ferik Süleyman Paşa getirildi.¹ Kuvâyi İnzibatiye 23 Mayıs 1920'de yenildi. Kuvvetlerinin bir kısmı Milli Mücadele'ye katıldı.

İÇ AYAKLANMALAR

Milli Mücadele için en büyük tehlikelerden birisi de Osmanlı Hükümeti ve İngilizler'in işbirliği yaparak çıkarttıkları iç ayaklanmalardı. T.B.M.M.'nin açıldığı günlerde askerî durumda en büyük sorun, dış cepheyi kurabilmek için iç cephede otoriteyi ve güvenliği sağlamaktı. Osmanlı Hükümeti ve İngiltere, uzun savaş yıllarının, Türk ulusunun üzerinde doğurduğu bıkınlıktan ustaca yararlanıyorlardı. Osmanlı Devleti'nin askerliği kaldırdığı ve bütün vergileri affettiğine dair propogandalarla

¹ H.T.V.D., s. 51, vesika No: 1174; *İç İsyanlar*, s. 65.

T.B.M.M.’nin halk gözünde otoritesini yıkıp Millî Mücadeleyi yozlaştırmaya çalışıyorlardı. Bu ayaklanmalar Millî Mücadele ile birlikte başladı. **T.B.M.M.**’nin açıldığı sırada en etkili duruma gelip, otoritesini ve onun önderliğinde yapılan savaşı büyük tehlikeye düşürdü. **T.B.M.M.** Hükümeti bu ayaklanmaları bastırdıktan sonra merkezî otoritesini kurabildi. Güvenliği sağladı ve gücünü dış cepheye yöneltebildi.

İç ayaklanmaların nedenleri, bunlara karşı başvuru olan çarelerin sebepleri olacağı için önemlidir. Bu nedenleri özetlersek: Uzun savaş yılları yokluk, asker kaçaklığı, umutsuzluk yaratıyordu. Millî Mücadele vatan savunması için bu yoksul ve bıkkın halka ağır fedakârlıklar yüklediği için, halkta bu fedakârlıktan kaçma eğilimi yaratıyordu. Halife - padişaha olan dinsel ve geleneksel bağlılık gerici akımlara sebep oluyor, bu bağlılıktan kişisel çıkarları olanlar Millî Mücadele aleyhinde kışkırtıcılık yapıyorlardı. Hürriyet ve İtilâf Partisi’nin olumsuz propagandasına dayanıp, M. Kemal’in ittihatçılığı yeniden kuracağı ve bolşeviklik getireceği korkusu yerleşmişti. Padişah iradesi olmadan asker toplanması ve **T.B.M.M.**’nin açılması, bu iradeye ve kanunlara aykırı gösteriliyor, Yunan ordusunun halife ordusu olduğu propagandası yapılıyordu.

T.B.M.M. bu ayaklanmaları bastırmakla kalmayıp, ayaklanmaların sebeplerini yok edip, yeniden çıkmasına engel olmak için ihtilâl metodunun gereklerine baş vuracaktır. Konumuz iç ayaklanmalar olmadığından, biz yalnız **T.B.M.M.**’nin olağanüstü tedbirlere baş vurmasının zorunluluğunu anlatabilmek için, ayaklanmaların yarattığı olağanüstü tehlikenin, bu tedbirleri niçin zorunlu kıldığını belirtmeye çalışacağız. Özellikle İstiklâl Mahkemeleri bölgelerinin, bu çeşit olayların çıktığı yerler olması ayaklanmaların etkisini göstermektedir.

Diyarbakır bölgesindeki askerî birlikler İngilizler’in sebep olduğu eşkıyalığın silinmesi ve asayişsizliğin önlenmesiyle uğraşıyordu. Bölgede Ali Batı’nın çıkardığı ayaklanma bu birliklerin sıkı çalışmaları sonucu bastırılabilirdi (11 Mayıs - 18 Ağustos

1919). M. Kemal, 20- 22 Ekim 1919'da Amasya'da Salih Paşa ile görüşürken, Sivas'ta Şeyh Recep adlı biri Sivas halkı adına M. Kemal ve Salih Paşa'ya çektiği telgraflarla «Hey'et-i Temsiliye»-yi çok zor durumda bıraktı. Bu iki temelsiz davranıştan sonra Anadolu'da gerek «Hey'et-i Temsiliye» ve gerekse T.B.M.M. zamanlarında çeşitli bölgelerde birbirinden uzak şu ayaklanmalar oldu:

1 — Şeyh Eşref ayaklanması (26 ekim, 24 aralık 1919) Bayburt'un Hart kazasında şariat kurmak amacıyla oldu.

2 — Bozkır ayaklanmaları (27 eylül, 4 ekim ve 20 ekim, 4 kasım 1919) da Konya'nın Bozkır kazasında oldu. Gericilik esasına dayanır.

3 — Anzavur ayaklanmaları (1 ekim, 25 kasım 1919 ve 16 şubat, 16 nisan 1920) arasında iki kez olmak üzere İngiltere'nin Çanakkale Boğazı bölgesinde güvenliklerini korumak için teşvik ettikleri bir ayaklanmadır.

4 — Düzce ayaklanmaları (13 nisan, 31 mayıs ve 8 ağustos, 23 eylül 1920) arasında Osmanlı Hükümeti'nin bölgedeki Çerkezleri kıskırtması sonucu çıktı. Bu ayaklanmalar sırasında Ahmet Anzavur Geyve ve Adapazarı'na, Kuvâyi İnzibatiye de İzmit'e geldi.

5 — Yozgat ayaklanmaları (15 mayıs, 27 ağustos ve 5 eylül, 30 aralık, 1920) arasında Çapanoğulları'nın tertibi ile oldu.

6 — Zile ayaklanması (mayıs, 21 haziran 1920) arasında Osmanlı Hükümeti'nin çıkarıcıları elde edip çıkardığı bir ayaklanmadır.

7 — Konya ayaklanması (2 ekim, 15 kasım 1920) arasında asker kaçaklarını yanlarına toplayan ve İstanbul'dan idare edilen çıkarıcılar aracılığı ile çıktı.

8 — Millî Aşireti ayaklanması (haziran, eylül 1920). Doğu Anadolu'da bağımsız bir Kürdistan kurulması amacıyla çıktı.

9 — Pontuşçuluk hareketi, Millî Mücadele'nin başından sonuna kadar süren ve tarihî Rum Pontus Devleti'nin yeniden ku-

rulması amacına dayanan, Karadeniz'in orta ve doğu bölgelerinde çıkan bir olaydır. Bu bölgede çalışan İstiklâl Mahkemelerinin kurulmasında en büyük etken budur.

10 — Koçgiri ayaklanması (6 mart, 17 haziran 1921). Bağımsız Kürdistan kurulması için Koçgiri Aşireti'nin çıkardığı bir ayaklanmaydı.

Hey'et-i Temsiliye zamanında başlayan ayaklanmalar, büyük bir tehlike halinde Anadolu'ya yayılıyordu. Millî Mücadele'nin öncü kadrosu işgal kuvvetlerine karşı örgütlenirken, diğer yandan da bu çalışmalarını engelleyen ve ulusal birliğin kurulmasını zorlaştıran iç ayaklanmalarla uğraşıyordu. Ayaklanmaların bastırılmasında en büyük zorluk, İngiltere tarafından hazırlanmış olmasından ve padişah aracılığı ile yerli kaynaklarca beslenmelerinden ileri geliyordu. İsyancıların kuvvetli olduğu bölgelerde, halk bunun sürekli olacağına inanıyordu. Bu yüzden ayaklanmalara katılıyor veya destekliyordu. 1920 başlarında yalnız düşman tehlikesiyle değil, ayrı bölgelerde birbirini izleyerek çıkan ayaklanmalarla uğraşıldı. Ayaklanma hareketleri Ankara'nın yakınlarına kadar geldi. Telefon ve telgraf hatları kesildi. İhanet, cehalet, kin ve taassup bütün vatanı kapladı. Ayaklanmaların Ankara'yı çember içine aldığı bir sırada, Yunanlılar da 22 - 23 haziran 1920'de batıdan saldırıya geçtiler. İçten ve dıştan gelen saldırılar birbirinden uzak olmakla beraber, bir yerden yönetiliyor ve sistemli bir şekilde B.M.M. Hükümeti'nin çökertilmesine çalışılıyordu. Hükümet dış saldırıya kuvvet gönderse iç ayaklanmayı bastıramıyor, iç ayaklanmaya kuvvet gönderse dış saldırıya karşı koyamıyordu. Bu yüzden zorunlu olarak iç güvenlik ve otoritenin sağlanması gerekiyordu.

Ayaklanmalar, özellikle Kuvâyı Seyyare ve komutanı Çerkez Ethem aracılığı ile bastırılmıştı. Pontusçuluk ve Koçgiri ayaklanmalarını ise Merkez Ordusu¹ bastırdı. Kuvvet yoluyla ayak-

¹ Merkez Ordusu, Karadeniz bölgesinde çıkan Pontusçuluk hareketine karşı ve Orta Anadolu'da asayiş ve güvenliğin sağlanması amacıyla 9 Aralık 1920'de 3. Kolordu lağvedilip onun yerine kuruldu. Bkz., *İç Ayaklanmalar*, s. 145.

lanmaların bastırılması mümkün oluyor, fakat başka bir yerde yeni bir ayaklanmanın çıkmasına engel olunamıyordu. M. Kemal ayaklanmalar sırasında yayınladığı bildirilerle halkı yardıma çağırıyordu. Fakat etkili olamıyor ve yeteri halk desteği sağlanamıyordu. Bu yüzden ceza tedbirlerine başvurulması zorunlu oldu. Batı Cephesi'ndeki ayaklanmaları bastırmakla görevli 56. ve 61. Tümen Komutanlıkları'na bozguncu, âsi, görevini yapmayan askerî ve sivil görevlilere suçlarına göre tart, hapis, idam gibi her çeşit cezaları uygulamak için olağanüstü yetkiler tanındı. Bu yetkilerin uygulanması büyük sakıncalar yarattı. Cezaların askerî üniforma taşıyan kimselerce uygulanması, halk savaşı olması gereken Millî Mücadelede, subayların üstünlük kurması korkusunu yaratıyordu. Ayrıca ileride görüleceği gibi çok adaletsiz, hatta hukuk dışı cezalar uygulanıyordu.

Bu duruma çare olmak üzere acele ve sert tedbirler uygulanması için Sivas Kongresi sırasında önemli kararlar alınmıştı. İç güvenliğin ve merkezî otoritenin sağlanması için alınan bütün tedbirler yeterli olamıyordu. Bu yüzden etkili ve sistemli bir yöntem gerekli idi.

DÜZENLİ ORDU KURULMASI ve KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Yunanlılar'ın İzmir'i işgalinden sonra içerilere doğru ilerliyerek, Batı Anadolu'yu işgale başlamaları üzerine, karşılarında düzenli bir ordu olmadığı için gönüllülerden kurulu millî kuvvetler ilk direnişe başladılar. Böylece Kuvâyı Millîye kurulmuş oldu. 57. Tümen Komutanı firar olayları yüzünden düzenli birliklerin dağılması ve görev yapamayacak duruma gelmeleri üzerine, 23 Mayıs 1919'da Harbiye Nezareti'ne yazdığı bir raporla «Kuvâyı Millîye» fikrini ortaya atmıştı.¹ Gerçekten de Yunan ilerleyişi

¹ Harp Tarihi Başkanlığı Arş., No. 1/3, dosya 74.

ilk tepkiyi asker-sivil gönüllülerden kurulu milli kuvvetlerden görmüştü. Sivas Kongresi sırasında Ali Fuat (Cebesoy) Paşa Batı Cephesi Umum Kuvâyı Milliye komutanlığına atanarak, bu kuruluşlar bir idare altına alınmaya çalışılmıştı. Bu birlikler yıpratıcı olabiliyor, fakat Yunan ordusunun gittikçe kuvvetlenmesi karşısında, Yunan ilerleyişini durduramıyorlardı. Savaşın kazanılması için mutlaka düzenli bir ordu gerekiyordu. Düzenli ordu kurulmaya başladıkça Kuvâyı Milliye'nin tasfiye edilmesi gerekiyordu. Başlangıçta milli kuvvetlerin teşkilâtlandırılmasını ve ordu birliklerince desteklenmesini isteyen Mustafa Kemal,¹ giderek düzenli ordu kurulmasını hızlandırmış ve Kuvâyı Milliye'nin düzenli ordu birliklerine katılmasını istemişti.

Yunan ordularının Bursa - Uşak - Sarayköy çizgisine kolayca ilerlemeleri, karşılarında düzenli bir ordu bulunmamasındandı. Bu ilerleyişe karşı koyan milis kuvvetleri ise düşmanı geçici bir süre oyalamaktan başka işe yaramıyorlardı. Merkezî bir yönetimi olmayan, kendi başlarına hareket eden kuvvetlerle düzenli bir orduya karşı başarı kazanılamazdı. Meşru olmayan ve sorumsuz hareket eden kuvvetlerle devletin gücünü kurmak ve yaşatmak olanaksızdı. Yunan cephesi Aydın veya Manisa cepheleri değil, işgale uğramış, uğramamış bütün vatan topraklarının kurtuluşu için, ulusun tüm gücünü ortaya koyup savaşması gerektiği bir vatan cephesiydi. Bunun için ulusun içinden çıkan bir ordu gerekiyordu. M. Kemal, 16 Kasım 1919'da 12. ve 14. Kolordularla, 23, 57, 61'inci Tümen Komutanlıklarına gönderdiği şifreyle, Batı Anadolu'da bulunan ulusal güçlerin örgütlenmesini bildirdi. 31 Kasım 1919'da da yine kolordulara verilen emirde, sefer durumuna gelmeleri isteniyordu. 9 Ocak 1920'de ise daha planlı tedbir alındı. Ali Fuat Paşa, «Kuvâyı Milliye»ye taraftar ve düzenli ordu kurulmasını istemediği için ve bir oldu bitti şeklinde merkezin emri dışında yapılan başarısız Gediz taarruzunun sonucunda Batı

¹ Harp Tarihi Başkanlığı Arş., No. 1/105, Dosya s. 23.

Cephesi Komutanlığı'ndan alınıp, Moskova Elçiliği'ne atandı. Batı Cephesi ikiye ayrılıp, İsmet ve Refet Beyler 1920 kışında komutan olarak görevlendirildiler. Bu iki komutan, (özellikle İsmet Bey) büyük gayretle düzenli orduyu kurdular. Sakarya Savaşı öncesi 23 bin olan ordunun er sayısının, 23 günde 78 bin kişiye çıkması, düzenli ordu örgütünün önemini göstermektedir. İsmet (İnönü) Bey'in Batı Cephesi Komutanı olduğu tarihe kadar, komutanlar yiyecek ve asker toplama işlerini kendileri yapıyorlardı. Bu tarihten sonra hükümet, bu yetkileri kendi üzerine aldı. Böylece seferberlik, askerlik şubeleri tarafından yürütülmeye başlandı.¹ İsmet Bey şubeler dışında komutanlarca «keyfi» asker toplanmasının ayaklanmaya sebep olmasından çekiniyor komutanlıklara asker toplamamalarını emrediyordu.² M. Kemal ve arkadaşları Millî Mücadele'nin düzenli ordu ile kazanılacağını ileri sürüyor ve bunun için gerekli çalışmaları yapıyorlardı. M. Kemal de 27 Aralık 1920'de yayınladığı bir bildiri ile hiç kimsenin hiç bir sebep ve suretle hükümet merkezinin bilgisi olmaksızın kuvvet toplamaya yetkili olmadığını belirtti. Bu çeşit davranışlarda bulunanların memleketin iç asayişini bosacağı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin otoritesine zarar vereceğinden, masum memleket halkını aldatma ile suçlandırılacaklarını bildirdi.³ Böylece gerek komutanlarca, gerekse Kuvâyı Millîye tarafından asker toplanmasına son vererek merkezî otoritenin üstünlüğünü sağladı. Düzenli ordu kurulmasına karşı olan Ethem ve arkadaşları, savaşın milis kuvvetleriyle yapılmasını istiyorlardı. Bu yüzden «Kuvâyı Millîye»nin tasfiyesine ve düzenli ordu durumuna sokulmasına karşı çıkıyorlardı. Bunun etkisi Meclis'te de kendini gösterdi. Bu iki ayrı görüş bölücü bir durum yarattı. Ethem ve kuvvetlerinin ihaneti ve yenilgisiyle sonuçlandı.

¹ «H.T.V.D.», s. 20, vesika No: 519/2.

² H.T.V.D.», s. 50, vesika No: 1164.

³ H.T.Başkanlığı Arş., 6/8350, dlp. 14, G. 4. Kls. 862, dos. 13, F. 31.

Başlangıçta millî heyecanla kurulan Kuvâyı Milliye, Çerkez Ethem'in etkisi altına girdikten sonra eski anlamını kaybetti. Asker ve vergi toplama işini kendileri yapıyorlardı. Bu da halkın şikâyetlerine yol açıyordu. Kuvâyı Milliye genel olarak başı bozuk, macera ve vurgun düşkünü, kanun kaçağı kimselerle, kısmen vatanseverlerden oluşuyordu. Bu örgüt düzenli bir kuruluş olmadığı için sayısını ve gücünü saptamak çok güçtü. Ayrıca askerlik zorunluğu olmadığından, sayısı sık sık değişiyordu. Çerkez Ethem ve çevresi, devrin koşullarını, yapılan savaşın amacını kavramaktan yoksundular. Üç beş bin kişilik kuvvetlerle zaferi kazanabileceklerine inanıyorlardı. Başlangıçta büyük yararlıkları olmuş, iç ayaklanmaların bastırılmasında başarılı oldukları için güvenleri artmıştı. Ethem bu sayede Kütahya dolaylarında küçük bir derebeylik kurmuştu. Halktan kendi adına vergi ve asker topluyor, keyfî bir yargı sistemi uyguluyordu. «Kuvâyı Milliye»nin önemi iç ayaklanmaların bastırılmasındaki rolüyle o derece artmıştı ki, düzenli orduya gerek olmadığı düşüncesi yaratmıştı. Ordu içinde, halk arasında ve Meclis'te, «ordudan fayda yoktur» propagandası çok olumsuz etki yapıyordu. Ethem'in, emrindekilere 25-30 lira gibi bir aylık vermesi, büyük orduların kurulması için, bu olanaktan yoksun olan B. M. M. Hükümeti'nin düzenli orduya asker toplamasını engelliyordu. Ethem'in gittiği yerlerde bolşevik metodu olan, suça iştirak ettirme yoluyla adam toplaması güvenliği bozuyordu. Ordu kuruldukça, derebeyliği devrini açmak isteyen Ethem, kendi çıkarlar kaybolacağı için karşı koyuyor, komutası altındaki kuvvetleri kontrol ettirmiyordu. Anadolu'da yalnız halkın iradesini üstün tutmak, yalnız onun çıkarlarını düşünmek göreviyle yükümlü ve düzenli bir hükümet kurulması için çalışanlara karşı kuvvetli bir engel oluyordu. Mustafa Kemal, Ethem'in yola gelmesi ve İsmet (İnönü) Bey'le barışmasına uğraşmalarının sonuçsuz kalması ve Ethem'in 9 Aralık 1920'de yayınladığı ve Büyük Millet Meclisin'e yolladığı yazısıyla ayaklandığını kesin bir şekilde bildirmesi üzerine, 27

Aralık 1920'de Albay İsmet ve Refet Beylere, Ethem kuvvetlerinin artık millî davaya zararlı oldukları için tenkil edilmelerini bildirdi. Düzenli ordu kurulmasının en büyük engeli olan Kuvâyı Seyyare tehlikesi, Ethem kuvvetlerinin I. İnönü Savaşı'nda yenilgisiyle (6-10 Ocak 1921) ortadan kaldırıldı.¹

ASKER KAÇAKLARI SORUNU

Millî Mücadele'nin en önemli sorunlarından birisi asker kaçakları ve bunların yarattığı olaylardır. Kaçak olayları özellikle I. Dünya Savaşı içinde başlamıştı. Son senelerde (1918) Türk ordusunun asker kaçağı sayısı 300 bin olup, bunlar kendi memleketlerine (doğdukları yer) kaçıp, hırsızlık, yağmacılık, her çeşit güvenlik bozucu işlere girişiyorlardı. Kaçaklar vurulma tehlikesine rağmen trenden atlamak, kollardan ayrılmak, karargâhlardan kaçmak şeklinde oluyordu.² Mondros'tan sonra kaçak sayısı büyük ölçüde çoğaldığından Millî Mücadele'nin başlangıcında düzgün bir birliğe rastlanamıyordu.³ Uzun savaş yılları askerî disiplini ve ordu kumanda zincirini bozmuş, asker savaştan bıkmıştı. Osmanlı Devleti Mondros'tan sonra halka, askerliğin kaldırıldığını bildirdi. Askerlik yükümlülüğü olmadığından, halkı asker olmaya çağırmak zor oluyordu. İşgale uğramamış bölgelerin halkı, düşman işgalini vatan istilâsı olarak görmediğinden, birlik düşüncesi doğmuyor ve işgal edilmemiş bölgelerin insanları askerden kaçıyorlardı. Anadolu'ya gizlice sokulan İstanbul gazetelerinin ve bir kısım bozguncuların «padişah

¹ «Hakimiyet-i Millîye», *Ethem'in Hiyaneti*, 10 Ocak 1921; Harp Tarihi Başkanlığı Arş., 8/1101, dosya 23, 29 *Nutuk*, c. II, s. 495-512. *İnönü'nün Hatıraları*, «Ulus», 28. 4. 1968, geniş bilgi için bkz., Bibliyografyada gösterilen yayınlar.

² Liman Von Sanders, *Türkiye'de 5 Yıl*, s. 222-3 Valâ Nurettin, *Bu Dünyadan Nazım Geçti*, s. 84.

³ Refik Şevket'in *Hatıraları*, T.İ.T.E. Arş., vesika no: 154/27618.

sulh yaptı» şeklindeki propagandaları askerin, şubelerin davetine geirmemesine, gelmiş olanların ise kaçmalarına sebep oluyordu. Aileleri batı bölgesinde oturan erler, Yunan ilerleyişine ve soygunculara karşı onları korumak için silahlarıyla köylerine kaçıyorlardı.

Kaçak olaylarının en büyük etkenlerinden birisi de kaçaklara ceza verilememesi, kaçak olayına ilgisiz kalınması ve sebep olanların sorumsuzluğu idi. Ceza kanununun bu suçlarla ilgili hükümleri oldukça hafifti. Asker cephede ölmekten ise birkaç ay, hatta birkaç sene hapis yatmayı tercih ettiğinden, kaçak olaylarının önüne geçebilmek için darp, hapis, pranga cezalarının etkili olmadığı anlaşılmıştı. Ayrıca komuta zinciri içinde bağımsız davranmak isteyen komutanların (Yusuf İzzet ve Ali İhsan Paşalar) emirlere uymamaları da önemli bir etkeni.

Kaçak olayları savaşın kaderini etkileyecek, hatta sonucunu saptayacak kadar çoktu. Canik'te bulunan 15. Alay'ın terhis dolayısıyla düşük olan kadrosu, 1919 haziranına kadar son üç ay içinde 700'ü aşkın kaçak yüzünden büsbütün azalmış, taburların er sayısı 50-100'e inmişti. Haziran 1919'da kaçakların çokluğu ve sürekliliği alman tedbirlere rağmen durdurulamıyor, kaçaklar yanlarında silah, cephane ve atlarını da götürüyorlardı. Birlikler er sayısının düşüklüğü yüzünden aldıkları görevleri yerine getiremiyor, yiyecek ve cephane depolarını koruyacak ve nakliye işlerini yapacak er bulmak çok zor oluyordu. Kaçak olaylarının düşman tarafından anlaşılmaması için subaylar er elbisesi giyerek devriye geziyorlardı.¹ Kaçaklar silahlı olarak başı boş dolaşıp, soygunculuk yapıyor, halkı, hatta subayları bile soyup öldürüyorlar, ayrıca iç ayaklanmaların insan gücünü de meydana getiriyorlardı. Firarileri yakalamakla görevlendirilenlerin bile büyük kısmı yollarda firar ediyorlardı. Firarilerin geri bölgelerde yaptığı soygunculuk yüzünden menzil yollarının emniyeti ve geri bölgelerin asayışı yoktu. Ordunun ihtiyacı olan silah, cephane,

¹ M. Şefik, *İstiklâl Harbinde* 57. Tümen, c. I, s. 86, 102, 104.

malzeme, yiyecek, giyecek vs'nin cepheye güvenlik içinde nakli için gereğinden fazla muhafız kullanılmak zorunda kalmıyordu.

Devlet gücüyle donatıldıktan sonra görevlerini terk ederek kaçan erlerin yarattığı büyük tehlike için zorunlu tedbirler gerekiyordu.¹ Bu yolda ilk tedbirler, keyfî ve hukuk dışı usullere dayanıyordu. Çok ağır cezaların uygulandığı görülmüyordu. Ceza- lar bazen mahkemeler, bazen komutanlar tarafından verilmek- teydi. Yakalanan kaçakların tek sıra dizilip her on kişide birinin arkadaşlarının gözü önünde kurşuna dizilmesi gibi hukuk dışı usullere rastlanıyordu.² 25.5.1919'da 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey, birlik komutanlarına, kaçakları daha önce uy- gulandığı gibi mahkemesiz vurma emri vermişti. M. Kemal, 17. 3. 1920'de verdiği emirle, vatanın çıkarlarına aykırı memleketin huzur ve asayişini bozanların din ve milliyet farkı gözetilmeksizin kanunen şiddetle cezalandırılmalarını, 21.4.1920'de Feke Kay- makamı Şerafettin Bey'e, Millî harekâtı fırsat bilip çapulculuğa kalkışanlara karşı Kuvâyı Milliye kumandanlarıyla irtibat ku- rarak en şiddetli cezaların verilmesini, 27.4.1920'de Kayseri'de de aynı şekilde tedbirler alınmasını istiyordu.³ Bazen casus, propa- gandacı ve kaçaklar için 1914'te çıkarılmış bulunan «Esrar-ı Askeriyeyi İfşa ve Casusluk ve Hiyanet-i Harbiye Hakkında Ka- nun»,⁴ uygulanıyordu. Merkezî otoritenin kurulamadığı ve An- kara'nın güçsüz olduğu bu dönemde hükümet, Ethem kuvvet- lerine ihtiyaç duymuş, bu konuda verilen emirler Anadolu'nun bu durumunu açıkça göstermiştir.

T.B.M.M. nin açıldığı sıralarda hükümet, içinde bulunduğu olağanüstü tehlikeyi yenebilmek için ulusal birliği, huzur ve gü- venliği sağlamak, kaçak olaylarının önüne geçip, düzenli or-

¹ İnönü'nün Hatıraları, «Ulus» 6. mayıs 1968; Fahrettin Altay, 10 Yıl Savaş ve Sonrası, s. 270; «Kâzım Özalp Anlatıyor», Yakın Tarihimiz c. II, s. 325.

² R. Şevket'in Hatıraları, T.İ.T.E. Arş., 154/27618 s. 1.

³ M. Şefik, İstiklâl Harbi'nde 57. Tümen, c. I, s. 97; «H.T.V.D», s. 13, vesika No: 330, 355. s. 14 ves: 366.

⁴ Askerî mat. 1330, İstanbul.

duyu kurmak zorundaydı. Bu yüzden merkezî otoriteyi gerçekleştirecek bir yol arıyordu. Özellikle Fransız İhtilâlinde ve diğer ihtilâllerde, ihtilâl rejimlerinin olağanüstü tehlikelere karşı, yine olağanüstü kanunlarla ve onların yürütücüsü olan kuruluşlarla çare bulunduğu görülmüştü. Aynı metod, Türk İhtilâlinde de denenecek ve bu ihtilâl büyük değişim ve gelişme göstererek Türk Devrimi'ne yol açacaktı.

BÖLÜM II

HİYANET-İ VATANİYE KANUNU'NUN ÇIKARILIŞI

Toplum varlığını toptan tehlikeye düşüren, güvenliğini ve geleceğini sarsan savaş, isyan, ekonomik buhran gibi olağanüstü durumlarda, yürütme organına normal durumlar dışında geniş yetkiler verilir. Kişisel hak ve hürriyetlerin toplum yararına kısıtlanması zorunlu olur. Böyle durumlarda mahkemeler de yürütme organının yetkilerine uygun şekilde çalışırlar. B.M.M yasama ve yürütme kuvvetlerini halktan aldığı yetkiyle kendinde topladığından, uygulamayı da yine halk adına yürütmek zorundaydı. Bu düşüncenin sonucu olarak Meclis, ihtilâl döneminin yargı yetkisini de, kurduğu olağanüstü mahkemelerle eline aldı.

Olağanüstü durum rejimleri bütün dünya devletlerinin tehlike anında uyguladıkları bir rejimdir. İngiltere I. Dünya Savaşından önce bu yola başvurmuştu. Martial Law'ın «sıkıyönetim» ilânı ile sivillerin yargılanması askerî mahkemelere verilmişti. Bu konuda Fransa hemen bütün Avrupa devletlerine örnek oldu. Genel idarenin kanunîliğin üstünde olduğunu iddia ve kanunsuzluğu kanunlaştırabileceğini ileri süren tez büyük ihtilâl içinde önem kazandı. «Ferdî hürriyetlerin teminatını, ihtilâli idare edenlerin meşbu bulunduğu vatanperverlik şuurı ve Cumhuriyetçilik

faziletinde»¹ bulan Robespierre bu görüşlerin en ileri gidenini temsil ediyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nda halkın anayasaya dayanan hak ve özgürlükleri olmadığı, yasama, yürütme ve yargı organının başı padişah olduğundan, olağanüstü durum ayırımı yapmak imkânsızdı. 1876'da kabul edilen Kanun-u Esasi'nin 7,36 ve 113. maddeleri bazı yenilikler getirmişti. Bu hükümler daha ziyade padişahın şahsına tanınan geniş yetkiler olup, toplum varlığının tehlikeye düştüğü durumlarla ilgili değildi.

Osmanlı Hükümeti, dıştan gelen işgal tehlikesine karşı savaştan ulusal güçleri arkadan vurmak için düşmanla birleşerek ayaklanmalar çıkardı. Bir yandan işgal kuvvetlerine karşı savaşan B.M.M., diğer yandan da Osmanlı Hükümeti'nin sebep olduğu ayaklanmalar ve yıkıcı propaganda dolayısıyla olağanüstü koşullar içinde bulunuyordu. Düşmanla savaşırken, içte ihanet cephesini yıkmak için «ihtilâlin tabii sonucu olan» bir kanun çıkarmak zorundaydı. Bu tehlikeler yüzünden M. Kemal 23 Mart 1920'de, düşman lehinde propaganda yapanların, düşmanla ilişki kuranların, casusluk gibi suç işleyenlerin bölgesel hükümetlerce cezalandırılmalarını istedi.²

23 Nisan 1920'de açılan T.B.M.M.'nin üzerinde önemle durduğu ve uzun tartışmalardan sonra kabul ettiği kanun «Hiyanet-i Vatanıye Kanunu» idi.

25 Nisanda Karahisar-ı Sahib Mebusu Mehmet Şükrü Bey, B.M.M.'nin otoritesine bütün «Osmanlı tebaasının» uyması için Millî Meclis'in kararları aleyhinde bulunanlar veya uymayanlar ancak vatan haini olabilirler ve bu gibilerin de vatana ihanetle suçlandırılmaları gerektiği gerekçesiyle, iki maddelik bir önergeyi Meclis Başkanlığı'na verdi. Mehmet Şükrü Bey, bilerek veya bilmeyerek düşmana hizmet eden ve bozgunculuk yapan herkesin vatan haini olduğunu, bu gibilerin «Kanun-u Mahsus'a» göre

¹ Doç. Dr. Bülent Döver, *Fevkalâde Hal Rejimleri*, s. 8,24.

² «H.T.V.D.», s. 23, vesika no: 601.

idam edilmelerini istedi. Bu gibi suçlulara sert davranılmazsa veya yürürlükteki kanunlarla ceza verilmek istenirse, davanın sonucunun alınması uzuyor, cezanın ibret yönü ve etkisi kalmadığı gibi verilen cezalar da, suçla bağdaşmayacak kadar yumuşak oluyordu.

Meclis içinde bir kısım, böyle bir kanunun çıkmasını istemiyordu. I. Dünya Savaşı içinde çıkarılan kanunlarla idare edilmesini isteyenlerin bunda büyük etkisi oluyordu. Hâlâ Osmanlı düşüncesi yaşıyor, ihtilâlin anlamını kavrayanlar azınlıkta kalıyordu

24 nisan'da Yabanabad Kaymakamlığı'ndan gelen «Koç Bey namındaki birinin padişah adına halkı ayaklandırdığı»nı bildiren telgraf ve M. Kemal'in buna yazdığı cevap, 25 nisan'da Mecliste okundu. Bu davranış kanunun kabulünde çok etkili oldu.

26 nisan'da encümen'den gelen tasarıda suçluların «Ceza Kanunu'nun» 56. maddesi gereğince cezalandırılması uygun görülmüştü. Hakkı Hami Bey bu kanunun millet ruhundan gelmediğini, Fransa veya başka bir yerden alındığı için anlaşılmadığını ileri sürerek milletin anlayacağı bir şekilde yazılmasını istedi. «Ceza Kanunu» bir Osmanlı kanunu olduğundan, Ferit Paşa aleyhinde davrananların da vatan haini olacağı anlamı çıkıyordu. T.B.M.M.'nin yeni ve bağımsız bir meclis olduğu ve saptanan suçların bu görüş ile yine Meclis'in kendi çıkaracağı kanunlarla cezalandırılmaları istendi. Kanunun yürütülmesi için yeni mahkemeler kurulması teklif edildi.

27 nisan'da, Refik Şevket Bey kanuna, «Hiyanet-i Vataniye kanunu» denmesini istedi. Uzun konuşmalardan sonra, kanunun şeklini saptayan sekiz önerge verildi. Bunların içinde en ilginç olanı, Refik Şevket Bey'in «kanunun adının Hiyanet-i Vataniye olması, suç belirlenmediği için bunun eklenmesi, isyanı kışkırtıcıların da hain kabul edilmesi» gerektiğini belirleyen önergesidir. Bu önergeden sonra yapılan görüşmeler, kanunun kabulüne karşı olanların kararsızlık ve çekingenliğini göstermektedir. Osmanlı Ceza Kanunu'nun ortada olduğu ve vatan hainliği olarak adlandırılan suçların bu kanunda bulunduğu belirtiliyordu. Bu tutucu

görüşü savunanlar, yeni bir ulusal devletin kurulmakta olduğunu, bu devletin kendi kanunlarını çıkarıp, uygulaması gerektiğini anlamıyor, hâlâ eskiye bağlılıkta direnir, ulusun büyük bir tehlike içinde bulunduğu sırada kanunun çıkarılmasını engelliyorlardı. Özellikle yeni mahkemeler kurulması teklifi, birçoğunu korkuttuğundan teklif yeniden yapılmadı.

28 nisanda tartışmalar yeniden başladı. En önemli sorun kanunun hangi mahkemelerce yürütüleceği idi. Kanun teklifindeki amaçlardan birisi de davaların çabuk sonuçlandırılması idi. Bu yüzden normal mahkemelerin bu çabukluğu sağlayamayacağı ileri sürüldü. Bu arâ çok aşırı bir teklif yapıldı. «İhtilâl koşullarının gereği için örfî idare (sıkıyönetim) ilân ve her yerde sehpa lar kurarak, Köprülü Mehmet Paşa'nın binlerce kişinin kellesini kopararak memleketi düzelttiği gibi, memleketin düzeltilmesini» isteyenler oldu. Bidayet mahkemeleriyle harp divanlarının bu görevi yapamayacakları belirtildi. Sonuçta, bidayet ve liva mahkemelerince, hatta gerekli bölgelerde sıkıyönetim ilân ederek harp divanlarıyla bu görevin yapılabileceği benimsendi.

Diğer bir sorun da yargılamanın, mahkemenin bulunduğu yerde mi, yoksa suçun işlendiği yerde mi yapılacağıydı. Mahkemenin bulunduğu yere suçlunun ve tanıkların getirilmesi maddî zorluklar çıkardığından, yargılama işleminin suçun işlendiği yerde yapılması daha uygun görüldü.

29 nisanda kanun tasarısı baştan madde madde yeniden okundu. Gerekli olan ekler ve düzeltmeler yapıp, kanunun tümü 14 madde halinde «hayırlı olsun» sesleri ve alkışlarla kabul edildi. İhtilâl koşullarının meclisi olan T.B.B.M. ilk ihtilâl kanununu çıkarmış oldu.¹

¹ «Ceride», c. I. s. 118 - 120, 139 - 145.

HİYANET-İ VATANİYE KANUNU¹

(29 Nisan 1920)

Madde 1 — Makam-ı muallâ-yı hilâfet ve saltanatı ve me-malik-i mahrusa-i şahaneyi yed-i ecanipten tahlis ve taarruzatı def-i maksadına ma'tuf olarak teşekkül eden Büyük Millet Mec-lisini'nin meşruiyetine isyanı mutazammın kavlen veya fiilen veya tahriren muhalefet veya ifsadatta bulunan kesan, hain-i vatan addolunur.

Madde 2 — Bi-l-fiil hiyanet-i vataniyede bulunanlar sal-ben idam olunur. Fer'an zimedhal olanlar ile müteşebbisleri kanun-u cezanın kırk beşinci ve kırk altıncı maddesi mucibince tecziye edilirler.

Madde 3 — Vaız ve hitabet suretiyle alenen veya ezmine-i muhtelifede eşhas-ı muhtelifeyi sırran ve kavlen hiyanet-i vataniye cürmüne tahrik ve teşvik edenlerle işbu tahrik ve teşvik-i suver ve vesait-i muhtelifa ile tahriren ve tersimen irtikâb eyleyenler muvakkat küreğe konurlar. Tahrikât ve teşvikat sebebiyle madde-i fesat meydana çıkarsa muharrik ve müşevvikler idam olunurlar.

Madde 4 — Hiyanet-i vataniye maznunlarının merci-i muhakemesi ika-i cürüm edilen mahaldeki bidayet ceza mahkemesi-dir. Ahval-i müstacele ve fevkalâdede maznun derdest edildiği mahal mahkemesi de icra-yı muhakeme ve ita-yı karara salâhi-yattıdır.

Madde 5 — Hiyanet-i vataniye maznunlarının mahkemesi bidayet ceza mahkemelerinden verilecek gayri muvakkat tevkif müzakkeresi üzerine her halde mevkufen icra edilir.

Madde 6 — Zabıta-i adliye me'murlarının tanzim edecekleri tahkikat-ı ipüdaiye evrakı daire-i istintaka tevdi olunmaksızın mahallin en büyük mülkiye memuruna i'ta olunur ve onun tara-fından dahi müdde-i umumîler vasıtasıyla yirmi dört saat zar-fında mahkemeye verilir.

¹ *Düstur*, c. I, s. 4, Kanun No: 2.

Madde 7 — Hiyanet-i vataniye maznunlarına ait muhakemat, bir sebep-i mücbir olmadıkça a'zamî yirmi günde hükme rabtoluncaktır. Bu müddeti bilâ sebep-i mücbir tecavüz ettiren mahallin zabıtası ile mahkeme hey'eti kanun-u cezanın yüz ikinci maddesi zeyli mucibince cürmünün derecesine göre tecziye edilmek üzere mâ'fevki mahkemesince muhakemesi bi'licra a'zami yirmi gün zarfında hükme rabtedilecektir.

Madde 8 — İşbu kanuna tevfiikan mahakimden sadır olacak mukarrerat kat'i olup Büyük Millet Meclisi'nce bad-el-tasdik mahallerinde infaz olunur. Tasdik edilmediği takdirde Meclis'ce ittihaz edilecek karara tevfik-i muamele olunur.

Madde 9 — İşbu ceraimin emr-i muhakemesi için mahkemelerce istenilen şahsa, celp ve davete hacet kalmaksızın bilâhüküm inhizar müzekkeresi tastir kılınır.

Madde 10 — İsyana iştirak etmeyen eşhas hakk ında ligarazın isnadatta bulunanlar isnat ettikleri cürmün cezasıyla mücazat olunurlar.

Madde 11 — Haklarında gıyaben hüküm sadır olan eşhas, derdestlerinde işbu kanuna tevfiikan yeniden ve vicahen muhakemeleri icra olunur.

Maddë 12 — İşbu kanun her mahallin idare amiri tarafından nahiye ve kaza, liva ve vilâyet merkezlerine ve köy hey'et-i ihtiyariyeleri müctemian celp edilerek ifham ve suret-i tebliği mutazammın hey'et-i mezkûre azalarının imzalarını havi zabıt varakları tutarak idare meclislerince hıfzedilmekle beraber kavaninin neşir ve ilânı hakkındaki kanuna tevfiikan ayrıca neşir muamelesi dahi yapılacaktır.

Madde 13 — İşbu kanunun icra-yı ahkâmına Büyük Millet Meclisi me'murdur.

Madde 14 — İşbu kanun her mahalde tarih-i tebliğ ve ilânından kırk sekiz saat sonra mer'i olacaktır.

KANUNUN ÖNEMİ

Olağanüstü durumların gereklerine göre çıkartılmaya çalışılan bu kanun, memlekette birliğin sağlanmasında önemli bir etken oldu. Kanunun kabulüyle T.B.M.M. meşruluğunu belirleyip, ulusun yüksek çıkarlarına karşı yapılacak davranışları mahkemeler yoluyla cezalandırmayı saptadı. Ankara'da kurulan Meclis, meşruluğunu düşman elinde esir bulunan hilâfet ve saltanatı kurtarmak amacına dayandırıp bu kanununla yaptırım altına aldı. Böyle bir kanun kabul edilmemiş olsaydı, ayaklanma ve karşıt çıkmanın sonucu kestirilemiyecekti.

Birinci maddede, B.M.M.'nin kuruluşunun esas sebebi hilâfet-saltanatı ve Osmanlı topraklarını düşman elinden kurtarmak olarak gösterilmişti. Bu hüküm tutucu ve karşı olan güçlerin fikrini karıştırmamasın diye konmuştu. Aynı maddenin devamı vatan hainliğini, T.B.M.M.'nin meşruluğuna karşı her çeşit ayaklanma ve kışkırtıcılık olarak saptamıştı. Kışkırtıcılığın kaynağı Osmanlı Hükümeti olduğu için, bu hüküm onun sebep olduğu olaylara karşı konmuştu.

İkinci maddeye göre, isyana katılanlara idam ve kışkırtıcılara da ceza kanununun 45 ve 46. maddeleri gereğince ceza verilecekti. Üçüncü madde bozguncu-propagandacılar ve onlara yardımcı olanların suçlarını kapsıyordu. Dördüncü madde, kanunu uygulama yetkisini bidayet mahkemelerine veya önemli durumlarda en yakın mahkemeye vermişti. Beşinci madde, suçluların bidayet mahkemesinin vereceği tutuklama kararıyla her durumda tutuklu olarak yargılanacağını, altıncı madde suçluların yirmi dört saat içinde mahkemeye sevklerini, yedinci madde, davaların önemli bir sebep olmadan en çok yirmi günde karara bağlanmasını ve sekizinci madde kararın B.M.M.ince onaylanmasıyla yerinde uygulanmasını, onaylamadığında B.M.M.nin vereceği kararın uygulanacağını öngörüyordu. Böylece son söz yine B.M.M.ne ait oldu. Dokuzuncu madde celp ve davete gerek görülmeden huzura gelme kararı yazılacağını saptayıp, usul yö-

nünden zaman kaybına engel oldu. Onuncu madde iftira edenlerin, ileri sürdükleri suçun cezasıyla cezalandırılacaklarını, onbirinci madde gıyaben mahkûm edilmiş olanların, yakalandıklarında yeniden yargılanmalarını saptayıp suçluya kendini koruma hakkı tanıyordu. On ikinci madde, kanunun halka duyurulması ve yayınlanmasını öngörmekle, B.M.M.'nin otoritesinin tanınmasına aracı olmakta ve kanundan halkın habersiz olmasından doğabilecek sakıncaları kaldırmaktadır. On üçüncü maddeyle kanun hükümlerinin yürütülmesi T.B.M.M.ne verildi. On dördüncü maddeyle, devrin ulaşım, yayın ve haberleşme koşulları göz önüne alınıp, kanunun her bölgede yayınından 48 saat sonra yürürlüğe gireceği kabul edildi. Gerçi kanun her bölgede değişik tarihlerde yürürlüğe girecekti, fakat merkezî bir sistemle yürürlüğe konsaydı, ulaşım ve yayın koşulları düzgün olmadığı için, bazı bölgelerde halkın bilgisi varken diğerlerinde olmayacaktı.

Kanun her ne kadar ihtilâl meclisinin çıkardığı bir kanunsa da, bazı maddeleri normal zamanlara göre düşünülmüş, usul yönünden de zaman kaybına sebep olacak hükümler bulunduğundan ihtilâl ortamının koşullarını karşılayamazdı.

KANUNUN UYGULANMASI

Bu devirde kanunu uygulayacak yalnız iki yargı organı vardı. Sivil mahkemeler ve harp divanları. Her iki kuruluş da ihtilâl ve savaş zamanlarının olağanüstü koşullarına uymayan usullerle çalışıyorlardı. Bu sebep, daha sonra İstiklâl Mahkemeleri'nin kuruluşunda en büyük gerekçe olacaktır. Davaları kısa zamanda sonuca bağlayacak ve ihtilâl gereklilerini yerine getirebilecek bir organın yokluğu duyulacaktır. Olayların gelişmesi, tehlikenin çoğalması, normal mahkemelerin çalışmalarından beklenen sonucun elde edilmemesi sebebiyle böyle bir organa olan ihtiyaç ister istemez kendini gösterdi.

Genelkurmay Başkanı İsmet Bey verdiği emirde, iç isyan-

larda halkı aldatanlar veya ihanet eden subay ve memurlar ile eli kana bulanmış olanların asla af edilmeyeceklerini», yine aynı emrin dördüncü maddesinde «Kuvâyı Tedbiye'nin görevinin âsi kuvvetleri dağıtıp, asayiş sağlamak, bozguncu kuruluşları yoketmek ve isyan kışkırtıcılarını cezalandırmak olduğunu bildiriyordu. Suçluların cezalarının saptanması mahkemelere ait olmakla beraber, Genelkurmay'a bağlı olarak Kuvâyı Dedibiyece de uygulanması, içinde bulunulan olağanüstü tehlike ve olanaksızlıklar yüzünden uygun görüldü. Kaldı ki Çerkez Ethem, bu emirleri de hiçe sayarak kendi başına buyruk keyfi cezalar uygulamıştır.

Meclis 9 Mayıs 1920'de, önemli bir durum olmadığı ve gereken kişilerin Meclis tarafından özel olarak affedildikleri için genel af çıkartılmayacağına karar verdi. Özellikle vatan hainlerine af kapılarını kapadı.

Safranbolu'da dışardan gelen bozguncu kışkırtmasıyle meydana gelen olay üzerine M. Kemal, 30 Nisan 1920'de Kastamonu Valiliği'ne ve Yozgat ayaklanması dolayısıyla 28 Mayıs 1920'de Sivas Valiliği'ne, «Hiyanet-i Vataniye Kanunu»nun uygulanmasını emretti.

Nisan 1920'de Anzavur olaylarında rolü olanlar, harp divanları tarafından en ağır şekilde cezalandırıldılar. Propagandacıların çoğunun İngiliz Gizli Servisi'nden para alan sahte sarıklılar olduğu anlaşılmıştı.

5.5.1920'de Konya'da, halka beyanname okuyup, ayaklanmaya kışkırtan sekizi asker kaçağı 36 kişi harp divanına verilmişlerse de, orada bulunan M. Kemal Paşa suçluları af etmişti.

13.5.1920'de İzmit Mebusu Hamdi Bey ve onbeş arkadaşı B.M.M.'ne bir önerge verip, Ferit Paşa Kabinesiyle kendilerine hizmet edenlerin «Hiyanet-i Vataniye Kanunu»nun birinci ve ikinci maddelerine göre gıyaben yargılanmalarını teklif ettiler. Refik Şevket Bey, suçlunun, yakalandığı yerde veya suçun işlendiği yerde yargılanması gerektiğini belirtip, Ferit Paşa'nın yargılanamayacağını söyledi. Ferit Paşa'nın suçunun, yalnız İstanbul'a değil bütün vatana ait olduğu gerekçesiyle maddeten olmamakla

beraber, manen büyük etki yapacağı düşünöldü. 17 mayısta vatandaşlıktan çıkarılmasına, 20 mayısta da vatan haini olduğuna karar verildi.

23 mayısta yenik «Kuvâyı İnzibatiye»den ve âsilerden iki yüz kişi yakalandı. Bunlar «Hiyanet-i Vataniye Kanunu»na göre harp divanlarınca yargıldılar. «Kuvâyı Tedibiye Kumandanlığı»nın onayı ile on üçü idam edildi. Yine aynı sırada Düzce ayaklanmasına katılan altı kişi bu şekilde asıldı. Bu uygulamalarda çoğu kez B.M.M.'nin otoritesi çiğnendi. İdam kararlarını Meclis'in onaylaması gerekiyken, ayaklanmaların bastırılmasında önemli rolü olan Çerkez Ethem kendi başına davrandı. Ethem daha da ileri giderek elebaşılardan Sefer Bey'i, hükümet adına asmayacağına söz vermesine ve İsmet Bey'in araya girmesine rağmen, onun ve hükümetin otoritesini çiğneyerek astırdı.

Güvenlik konusu çok önemli olduğu için, 7 haziranda Milli Savunma Bakanlığına bağılı olarak seyyar jandarma müfrezelelerinin kurulmasına ve 25 haziranda da memleket savunması için 310-315 (1894-99) doğumluların silah altına alınmasına karar verildi. 26 haziranda da sıkıyönetim harp divanları kuruldu.

Zile'de ayaklanmaya katılanlardan ve ayaklanmayı kışkırtanlardan 50 kişi yakalanıp, askerî mahkemede yargıldılar. Suçlulardan 22'si 1 temmuz 1920'de asıldılar. Haziran 1920 sonunda Yozgat ayaklanması bastırıldı. Suçlular Yozgat Harp Divanınca yargıldılar. Olaylarda suçlu olduğu iddiasıyla Ankara Valisi Yahya Galip Bey yargılanmak için Yozgat'a çağrıldı. Hükümetin Yahya Bey'i göndermemesi ayaklanmayı bastıran ve suçluları kendi usulüyle yargılayan «Kuvâyı Tedibiye Kumandanı» Çerkez Ethem'i çok kızdırdı. Bu yüzden B.M.M. ve M. Kemal aleyhinde konuştu. Ethem'i yatıştırmak amacı ile vali görevinden uzaklaştırıldı ve hakkında işlem durdu. Ayaklanmayı çok kanlı bir şekilde bastıran Ethem, hiç bir karara bağılı olmaksızın, suçlu suçsuz bütün halkın malına el koydu. Karşı koyanların evleri yakıldı ve suçlu görölenler duygusal sebeplerle asıldılar. Yozgat'ta Ethem'in adamları tarafından yağma edilen mal-

lar Ankara'da satıldı. Birçok kimsenin merkezî otoriteden uzak ve keyfî bir şekilde cezalandırılmaları halkı hoşnutsuz ediyor, Meclis'e ve hükümete güven sağlanmıyor, terör ortamı yaratıyordu.

«Kuvâyı Tedibiye»nin keyfî yargulamaları yanı sıra bidayet mahkemelerinden de beklenen sonuç alınamıyordu. Mahkemeler «Hiyanet-i Vatanîye Kanunu»na göre verdikleri kararları B.M.M.'-ne gönderiyorlardı. Meclis konuyu Adliye Encümeni'ne gönderiyor ve onun bilgisine dayanarak kararını veriyordu. Bu işlemler uzun zaman kaybına sebep olduğu için davalar birikiyor, cezadan ibaret olması yönünden beklenen sonuç alınamıyordu. Bu yüzden suçsuz yere aylarca tutuklu kalanlar vardı. Meclis bu gibilere tazminat ve mahkemelere de ihtar verilmesini istiyordu.¹

«Hiyanet-i Vatanîye» ve «Hiyanet-i Harbiye» kanunlarında bulunan suçların çoğunun birbirine benzemesinden doğan çelişkileri ayıracılamak için Bakanlar Kurulu 20 temmuz 1920'de bir karar yayınlayıp, «Hiyanet-i Vatanîye Kanunu»na öncelik tanıdı.²

Suçluların, özellikle harp divanlarınca cezalandırılmaları askerî otorite düşüncesini yaratıyordu. T.B.M.M. Anadolu İhtilâlî'nin eseri olup, halkın meşru temsilcileri tarafından kurulmuştu. Bu sebeple cezaların Meclis otoritesine bağlı kuruluşlarca verilmesi gerekiyordu. Bu düşüncenin sonucu harp divanlarının bir kısmı kaldırıldı.

Ayrıca Meclis af konusunda da etkili kararlar alıyordu. Hatasını anlayıp yola gelenlerin Meclis'ten afları isteniyor ve çoğunlukla kabul ediliyordu.³

¹ T.B.M.M.Z.C., c. II, s. 168, 112, 143; c. III, s. 151 189, 259, 327, 424, 451.

² *Düstur*, c. 1, s. 31.

³ Z. Ceridesi, c. III, s. 96 - 97, 268-9.

BÖLÜM III

İSTİKLÂL MAHKEMELERİNİN KURULUŞUNUN SEBEBİ

B.M.M.nin açılışı ve «Hiyanet-i Vatanîye Kanunu»nun uygulanmaya başlanmasından sonra dört ay geçmesine rağmen, beklenen sonuç alınmadı. İstanbul'un ihaneti devam ediyor, bunun yanı sıra Anadolu'da otorite kurulması için ortam sağlanamıyordu. Zararlı propagandacıların çalışmaları, casusluk, bozgunculuk, eşkıya ve asker kaçakları, saltanatçıların çalışması, ekonomik bozukluk, güvensizlik gibi bütün tehlikeler hâlâ yaşıyordu. Ayrıca Millî Mücadele'nin lideri M. Kemal'e karşı, halife-padişahçı siyaset taraftarları ve gerici gruplar da kendilerini hissettiriyorlardı. Bu arada İstanbul'da Askerî Nigehban Cemiyeti adında gizli ve bozguncu bir cemiyet kurulmuştu. Cemiyet kendine vatan ve milletin kurtarıcısı süsünü vermek istiyordu. Böyle bir cemiyete Anadolu'da da girmek isteyenler bulunabilirdi. Cemiyet, Anadolu'da ulusal birliği parçalayıcı, merkezî otoriteyi yıkıcı veya geciktirici bir güç olabilirdi. Bu çeşit çalışmaların engellenmesi gerekiyordu.

Cepheye yakın bölgelerde askerlik görevi için, üç aylık sırayla silah altına alma usulü uygulanıyordu. Buna rağmen kaçak olaylarının önü alınamıyordu. 1920 haziranında eli silahlı 30-40'ar kişilik asker kaçağı grupları dolaşüyor, çeteler köy ve kazaları soyuyor, bölge güvenliğini sarsıyorlardı. Savunma kuvvetleri üze-

rinde doğrudan etkili, savu ma bölgesi halkını Millî Mücadele'ye karşı ayaklandıran propagandalar devam ediyordu.

T.B.M.M.nin olağanüstü tehlike ortamı içinde ihtilâl kanunu olarak çıkardığı «Hiyanet-i Vatanîye Kanunu», savaşın gereklerine çare olmadığı gibi, kanunu uygulayacak mahkemelerin yokluğu da büyük eksiklikti. Bu kanunun kapsamına giren askerî suçlara harp divanları ve diğer suçlara bidayet mahkemeleri bakıyorlardı.

Ulus büyük bir tehlike içindeyken, tedbir almakla görevli olanların ilgisizliği, hainliği, idaresizliği cezasız kalamazdı. Fakat yürürlükteki kanunlar ve mevcut mahkemeler olağanüstü devrin ihtiyacını yerine getirebilecek yetenekte olmayıp, mahkeme usulleri ağır, etkiden uzak ve çoğu kez âdil değildi. Özellikle asker kaçakları için uygulanan ceza hükümleri, daha önce de belirttiğimiz gibi kaçak olaylarını durdurmaktan çok, arttıracak durumdaydı. Hapis cezası, cephede ölmeye tercih edilip, askerden kaçılıyordu. Bu yüzden son bir ay içinde kaçak sayısı çok artmış, taburların er sayısı 80 - 100'den 3 - 4'e inmişti.

Bu suçlara bakmakla görevli bidayet mahkemeleri ve harp divanlarının çalışmaları ve sistemleri bozuktu. Millî Mücadele döneminin koşullarına cevap veremiyorlardı. Çalışmaları, kendilerine verilmiş olan yetkilerle sınırlıydı. İtiraz, bir üst mahkemeye baş vurma, temyiz gibi normal zamanların uygulamasına bağlı olan bu uygulama yöntemi insanları uyuşturup, davaların hızını azaltıyor, cezanın ibret yönünü yok ediyordu. Türk İhtilâli nin yaşaması, ancak ihtilâlcî bir çalışmayla olabilirdi. Normal mahkemelerin Millî Mücadele koşullarına uyması ve bu mahkemelerde çalışan hâkimlerin çoğunun ulusal amacı anlaması olanaksızdı. Anlayanlarsa, bağlı bulundukları yöntemler ve içinde oldukları koşullar yüzünden çalışmıyorlardı. Bu mahkemeler, en kısa süre içinde verdikleri kararlarıyla bile beklenen sonucu sağlayamıyorlardı. İdamı gereken birinin yöntem dolayısıyla beraat ettiği görülürdü. Harp divanlarının da isminden başka diğer mahkemelerden farkı yoktu. Bu mahkemelerin verdikleri cezalar suçun

önemiyle bağdaşmıyordu. Sert cezaların uygulanması için gerekli olan bir organ yoktu. Suçlu ve tanıklar kilometrelerce uzaktan gelip mahkeme kurulunun toplanmasını beklemek zorundaydı. Mahkemelerin kuruluşu tamamlanmadığı için kunduracı, bakkal veya esnaftan biri buraya üye olabilmekteydi. Bu gibi kimse-
lere idam yetkisi verilmesinde sakınca vardı.

Mahkemelerde görev yapan yargıçların hemen hepsi medrese mezunu hatta alaydan yetişme kişilerdi. Hukuk mezunu çok azdı. Büyük bir kısmı memleketin içinde bulunduğu olağanüstü durumu kavrayamayacak derecede halife-padişahçı kimselerdi. Alıştıkları yöntemler, ağır çalışmaktan uzaklaşabilmelerine engeldi. Harp divanı üyeleri bağlı bulundukları bölgelerde askerî ve sivil idarecilerle ilişkiydiler. Mevki ve rütbece de onlardan küçük idiler. Bu nedenle idarecilerle ilgili kararlarında, bağımsız karar verebilecek yargıçlar gerekliydi. Bu görevi ancak, ihtilâl kanunlarını yürütecek, ihtilâlcî düşünceye sahip kimselerden kurulu mahkemeler yapabiliirdi. Meclis, cepheden kaçanları, kaçaklığı kolaylaştıranları, kaçakları koruyanları, asker gönderilmesinde ve toplanmasında ilgisizlik gösterenleri, ordudan ve memleketin maddî-manevî kuvvetini kırmak isteyenleri şiddetle cezalandırmak için çare arıyordu. Ulusal hareketin cesaret ve şiddet gerektirdiğini benimseyip, kendisinin de üstünde bir güç görmediğinden, yargı yetkisini yeteneksiz kişilerden ve yöntemlerden kurtarmak istiyordu. Halkın ihtiyaçlarını anlayan ve buna çare aramak durumunda olup, kuvvetler birliğini kendinde toplayan T.B.M.M. bu duruma ilgisiz kalamazdı.

«Hiyanet-i Vataniye Kanunu»ndan beklenen sonucun alınabilmesi ve kanunun eksikliklerinin yokedilebilmesi, hızlı çalışan, çabuk karar verip uygulayan mahkemelerin kurulmasına bağlıydı.

«Hiyanet-i Vataniye Kanunu»nun kabulünden sonra, uygulanması mevcut mahkemelere bırakılmış ve dört aylık bir deneme yapılmıştı. Bu uygulamanın sonucu normal mahkemelerin ve harp divanlarının bu görevi yapamadıklarını gösterdi.

Asker kaçağı, cepheyi bırakıp kaçtığında cephe gerisinde

kendisine hayat hakkı tanımayan bir güç bulunduğuna inanmalı idi. Ancak, böyle bir güce duyulan ihtiyaç ve normal mahkemelerin çalışmalarından olumlu sonuç alınamaması, Millî Mücadele'yi baltalayacak olayların ve karış davranışların yok edilememesi, merkezi otoritenin kurulamaması, İstiklâl Mahkemeleri'nin kuruluşunu hazırlayan etkenler oldu.

Burada önemli bir noktayı belirtmek gerekir: İstanbul'un atadığı ve Erzurum'a gelmekte olan Vali Reşit Paşa'nın Millî Mücadele'ye zararlı olacağı düşünülüyordu. M. Kemal'e, valinin yolda öldürtülmesi teklif edildiği zaman «...ne diyorsunuz? Eşkıya gibi dağda, komiteci gibi sokakta adam mı vuracağız. Bizim devlet anlayışımızda bu yoktur. Bundan sonra bu memlekette vatandaş ancak mahkeme kararıyla cezalandırılır.»¹ diyerek, Millî Mücadele'nin başlangıcında meşruluğa ve adalete dayanan hukuk devleti anlayışını belirtmesi, Millî Mücadele liderinin bu yöndeki düşüncesini ve amacını göstermektedir.

Normal mahkemelerin çalışmalarıyla soygun, asker kaçağı, saldırı, ayaklanma olayları yokedilip, merkezi otoriteyi kurmak ve güvenliği sağlamak başarılammıştı. Yunan ilerleyişi karşısında ordunun geri çekildiği, birçok bölgede ayaklanma çıktığı bir dönemde güvenliği sağlamak için şiddet ve inandırma aynı kuvvetle ve beraberce kullanılması gerekli iki etken olarak görülmüyordu. Özellikle kaçak olaylarına karşı, «Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri» daha başlangıçta, kaçanların mallarına el koyma, evlerini yakmak gibi yöntemler uygulamıştı.² Şüphesiz bu uygulamalar birçok kimseyi, hatta B.M.M. Hükümetini bile olumlu sonuç vereceğine inandırmıştı.

Bursa'nın Yunanlılar tarafından işgali ve yapılan zulüm T.B.M.M.ni çok etkiledi. 10.7.1920'de Hamid Bey ve arkadaşlarının teklifi ile Meclis kürsüsü siyah örtü ile örtüldü. Bu

¹ C. Dursunoğlu, *Erzurum Kongresi Sırasında Atatürk'ün Düşünceleri*, Belleten, c. 32, No: 108, s. 637.

² Refik İnce (Şevket)in Hatıraları, T.İ.T.E. Arş. 154/ 27618.

davranış büyük heyecan yarattı. Düşman ordularına karşı, ordu toplanamaması, ayaklanmalar ve asker kaçakları bu heyecanın artmasının en büyük etkeni idi. Mebuslar, işgali bütün halka duyurup, ulusal heyecanı yaratmak ve halkı Millî Mücadeleye ortak etmek görüşündeydiler.¹

Bursa'nın işgalinden sonra, savunmaya daha çok önem verilmesi, memleketin bütün gücünün bu olağanüstü tehlike karşısında seferber edilmesi öngörülüyordu. Erzurum Mebusu Süleyman Necat Bey, bu tehlike karşısında mebusların büyük kısmının memlekete dağılıp, halkı uyarmasını istedi. Bu konuda Refik, Mustafa Kemal (Ertuğrul Mebusu), Refik Şevket Beyler'in verdiği önerge çok önemlidir. Vatanın kurtulması ve istiklâlin kazanılması için Alman ve Bulgarlar'ın yaptığı gibi bölükler kurulması, mebusların bazılarının gönüllü kuvvet toplayıp orduyu desteklemesi, emir erlerinin toplanıp kıtalar kurulmasını istediler. Canik Mebusu Hamdi Bey ve arkadaşları ise, seferberlik ilânı ve rütbe farkı gözetmeksizin, subaylardan kurulu alaylarla düşmana karşı konmasını teklif ettiler. Düzenli ordunun kurulmasında duyulacak en büyük ihtiyaç olan subayları, toptan ateş altına sürmek kadar ileri giden bu istekler, Meclis'in ihtilâlcî heyecanının ve ulusun ne derece büyük tehlike içinde olduğunu göstermektedir. Bazı mebuslar yenilginin sebebi gördükleri kişilerin cezalandırılmasını istiyorlardı. Meclis, cephedeki bu çekilişin bütün sebeplerini aramakta ve halkı da bu konuda sorumlu görmekteydi.² Genelkurmay Başkam İsmet Bey, normal zaman olmadığı için hiç kimsenin sorumlu tutulamayacağını belirtti. Gizli ve açık yapılan oturumlar sonucunda, hükümet Meclis'i yatıştırdı ve güvenoyu aldı. Temmuz ve ağustos ayları bu tartışmalarla geçti.

Meclis bu tehlikeye karşı çare bulunamamasından büyük endişe duyuyordu. 18.8.1920'de Dr. Tefik Rüştü ve Mustafa

¹ T.B.M.M.Z.C., c. 2, s. 217, 222 - 223.

² T.B.M.M.Z.C., c. 2, s. 229 - 230, 260- 263.

Necati Beyler «Telkin ve Tedhiş Kanunu» adıyla bir kanun teklifinde bulundular. Üye sayısı yediyi geçmeyen ve T.B.M.M. üyeleri arasından seçilecek bir kurulun, asker-sivil memurları yargılama ve idam yetkisine sahip olmasını istediler. Bazı mebuslar kanun teklifinin aleyhinde bulunup, bu konuda konuşmayı zevzeklik olarak nitelediler. Şartlar olağanüstü mahkemeler kurulmasını gerektiriyor, fakat sistemli bir kuruluş bulunamıyordu.

Yine aynı gün Reşit Bey ve arkadaşlarının verdiği, asker kaçaklarının cezalandırılmasına ait kanun teklifi, sert tedbirlerin uygulanması konusunda verilen tekliflerin en önemlisiydi.¹ Kaçaklar konusunda sert ve yıldırıcı tedbirler alınmasını öngören bu tasarı reddedilmiş olmakla beraber, İstiklâl Mahkemeleri'nin kuruluşuna başlangıç olmuştu. Tasarının 3,4,5 ve 6. maddelerinin

¹ Ceride, c. 3, s. 273-274, Kanun teklifinin maddeleri:

1. Şehir ve kasaba ahalisinden olan efrad-ı askeriye'nin muhtaç bulunan aileleri mahallî belediyeleriyle Müdafaa-i Hukuk heyetleri tarafından infak ve iâşe olunur. Köylü efradın ise tarlaları kendi mensup bulunduğu kariye ahalisinin muavenet-i müsterekesiyle zer' ve hasat edilir.

2. Arazisi olmayıp da medar-i maişetini te'min edemeyenlerin infak ve iâşeleri köylü tarafından te'min edilir. Mümkün olmadığı takdirde muktazi zehair a'şar ambarlarından verilir.

3. Seferberlik emrine icabet etmeyenlerin emvali müsadere, hanesi ihrak, ailesi tehcir edilir ve temerrüd edenler derdestlerinde idam olunur.

4. Kıtasından müsellâh ve gayri müsellâh olarak firar edenler hakkında üçüncü madde ahkâmı tatbik olunur.

5. Her kariye hey'et-i ihtiyariyesi kendi köylerindeki firarîleri derdeste ve Hükûmete teslim me'murdur, bunda kasıt ve müsamahası tahakkuk edenler üçüncü madde ahkâmı mucibince tecziye olunur.

6. Firarîleri saklayanlar ve firarlarını teşvik ve teshil edenlerin emvali müsadere, hanesi ihrak, ailesi tehcir edilir.

7. İşbu kanun tarih-i neşrinden muteberdir.

8. İşbu kanunun icra-yı ahkâmına Müdafaa-i Millîye, Maliye ve Dahiliye vekâletleri me'murdur.

15 Temmuz 1920

deki esasların ileride İstiklâl Mahkemeleri'nce uygulanacağı görülecektir.

Hacı Şükrü Bey ve arkadaşları da, cepheye yakın bölgelerde çabuk tedbirler alınmasını, bunun için de T.B.M.M. tarafından izinli ve özel yetkiye sahip kimselerin acele olarak kuruculukla görevlendirilmelerini istiyorlardı.

Meclis olağanüstü tehlike karşısında, aylardan beri çare arıyordu. Yapılan bütün tekliflerde çabuk ve sert tedbirler gerekli görülüyordu. Karşı grupların etkisi yüzünden bu tedbirlere başvurulamıyordu. Yapılan tekliflerde ise sert hususlar belirtilmiş, sistemli bir kuruluş düşünülmemişti. Sertliğin halkı ayaklandıracığı korkusu, şiddet usullerine baş vurulmasına engel oluyordu.

Kurulacak mahkemelerden amaç ceza vermek, korku yaratmak değil, kaçak olaylarını önlemek, güvenliği sağlamak olmalıydı. Bu sebeple her kaçak olayını ölümle cezalandırmak yerine sebeplerini araştırmak, kaçağa az bir ceza vererek, ona vatani için çarpışmak üzere yeni bir şans tanımak ve benliğini terbiye etmesine yardımcı olup, bu yolla kazanılan her askeri cepheye gönderip, Millî Mücadele'yi güçlendirme olanağı yaratılmalıydı. Bu görevi, Millî Mücadele'nin önemini anlamış, toplumun koşullarını bilen, kararlarında bağımsız ve sorumsuz üyelerden kurulu ihtilâl mahkemeleri yapabiliirdi.

İSTİKLÂL MAHKEMELERİ'NİN KURULUŞUYLA İLGİLİ «FİRARİLER HAKKINDA KANUN»UN ÇIKARILIŞI

Dr. Tevfik Rüştü Bey, çetelerin yarattığı tehlike ve kaçaklar konusunda çare olmak üzere M. Kemal'e, «İhtilâl Mahkemeleri» kurulmasını teklif etti. M. Kemal, Meclis'te bu yolda deneme yapması için onu serbest bıraktı.¹ Nitekim ilk kanun teklifi İhti-

¹ Dr. Rüştü Aras'ın anlattığı, «Her Gün» gazetesi, 19.4.1970 (Dr. R. Aras «trende konuştuk» dediği bu görüşmenin tarihini belirtmemiş. M. Kemal'in Konya'ya gittiği ağustos 1920 başı olabilir).

lâl Mahkemeleri adıyla yapıldı. Refik Şevki Bey'in de Tevfik Rüştü Bey'e katılmasıyla, kurulacak mahkemelerin adı «İstiklâl Mahkemeleri» olarak saptandı.

2 Eylül 1920'de Millî Savunma Bakanlığınca hazırlanan «Firar Ceraimini İrtikâp Edenler Hakkında Kanun Tasarısı» Meclis tarafından öncelikle Millî Savunma Encümeni'ne gönderildi. Bundan önceki tekliflerde de olduğu gibi bundan da sonuç alınamadı. Bu yüzden hükümet olağanüstü tehlike karşısında kendisi tedbir almak zorunda kaldı. Millî Savunma Bakanlığının hazırladığı tasarı 8 eylülde Encümen'den geldikten sonra, M. Kemal'in önergesiyle öncelikle gündeme alındı. Millî Savunma Bakanı Ferik Fevzi (Çakmak) imzasını taşıyan «Şimdiki durum dolayısıyla ve görülen lüzum ve olağanüstü ihtiyaca dayanarak savaş zamanına ait olmak üzere firarîler hakkında»ki hükümet önergesinde özetle: «Orduda kaçak olaylarının çokluğu vatanın kurtuluş ve bağımsızlığını tehlikeye düşürecek bir durum almıştır. Bu durumun sert tedbirlerle önüne geçmek zamanı gelmiştir. Genel harbin sonlarında kaçaklar çoğalmıştır. Bunun sebebi askere kaçma cesaretini veren af kanunlarının çokluğu, cezaların azlığıdır.» sebep ve alınması gereken tedbirler belirtilip, birçok bölgedeki kaçak olayları anlatıldıktan sonra, «darp, hapis, pranga cezalarının etkili ve uygulamaya elverişli olmadığı anlaşılmış, idam telâfisi mümkün olmayan bir ceza olduğundan ender durumlarda uygulanması» gerektiği saptandı. Millî Mücadele'nin başlangıcında «Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri» tarafından uygulanan, kaçakların hayvan ve mallarına el koymak, evlerini yakmak ve yıkmak gibi cezaların uygulanmasını ilân etmek yoluyla kaçmanın önüne geçebildiklerinin deney ile kanıtlanmış olduğu, bunun kanunla yürütülmesinin yararlı bir tedbir olacağı belirtildi. Bu kanunu yürüten görevlilerin yolsuzluğu, gevşekliği görülünce cezalandırılmalarını, ordunun süratle düzenlenmesi ve desteklenmesi için kanunun öncelikle görüşülmesi ve kabulü öngörüldü. Genelde hükümetçe verilen sürede gelmeyen kaçakların evlerinin yıkılacağı ve el konacağı, silah, cephane, ve hayvanlarıyla tekrar

kaçan ve soygunculuk yapanların veya peşlerinden gelenlere silahla karşı koyanların idam edileceği, seferde kaçaklar hakkında takip ve sevk işleri ile görevli olanların yolsuzluğu ve gevşekliği karşısında «Hiyanet-i Harbiye» kanunu ile cezalandırılacağı gibi oldukça sert hükümler bulunuyor, kanunun yürütülmesi Millî Savunma, Adliye, İçişleri ve Maliye bakanlıklarına veriliyordu.¹

Hükümetin vermiş olduğu bu tasarıda yargı yöntemi ve mercii gösterilmediği ve sadece ceza hükümleri saptandığından eksikti. Millî Savunma Encümeni, Fevzi Paşa'nın katılması ile bir önerge hazırladı. Önergede harp divanlarının ve buralardaki yargıçların bu görevi yapacak durumda olmadıkları, cezanın derhal uygulanması gerektiği ve bu yöntemle çalışan kuruluşlara duyulan lüzum anlatılarak, hükümetin teklifi kabul edilmekle beraber «evlerin ve malların tahribi yerine yalnız hükümetçe el konması, ailesinin sürgün edilmesi hususu ve mükerreren» sözü kaldırıldı. Üçüncü maddede de, «Hiyanet-i Harbiye Kanunu'na göre cezalandırılırlar» sözü, ceza şeklini saptamadığından, «idam olunurlar» eklendi. Dördüncü, beşinci ve altıncı maddeler kabul edilip, kanuna ek olarak kaçak ve bakayalara verilen cezalar gerek şiddet ve gerekse cezalandırılacak kişiler yönünden önemi olması sebebiyle Meclis'in kudret ve otoritesini halk gözünde gerçekleştirmek için geniş yetkilere sahip ve Meclis'ten seçilen üç üyeli olağanüstü mahkemeler kurulması uygun görüldü. Encümen tarafından eklenen beşinci maddede bu mahkemelere «İstiklâl Mahkemeleri» adı verildi. Altıncı madde ile bu mahkemelerin kararlarının kesin olup, her makamın bu kararları yürütmekle görevli olduğu ve yedinci madde ile de bu kanunun yürütülmesi Millî Savunma, Adliye, Maliye, İçişleri Bakanlıklarına ve İstiklâl Mahkemeleri'ne verildi.

Kanun teklifi ile Meclis'te iki fikir doğdu. Birincisi «kanunun bir zaruret olduğu ve cephe gerisinin tutulabileceği», ikincisi

¹ Ceride, c. 4. s. 21.

«memleketi ve halkı büyük korkuya düşürüp, Millî Mücadele'yi arkadan vuracak kuvvetleri çoğaltacağı ve halkı paniğe götüreceği» idi. Bu görüşleri destekleyen gruplar da vardı. Meclis, hükümetin getirdiği bu kanunun genel prensip yönünden lehindeydi. Kanuna karşı çıkan grup ve özellikle bu grubun öncülüğünü yapan Hamdullah Suphi Bey, işbaşına kuvvetli kimselerin getirilmesi, Kuvâyı Milliye'nin (Ethem kastediliyor) desteklenmesini istiyor, asker kaçaklarının ailesinin cezalandırılmasını, evinin ve malının yakılıp gasp edilmesini insanlık dışı buluyordu. Onun bu konuşmaları Meclis'i, özellikle çekimserleri olumsuz olarak etkiliyordu. Gerçi belirttiği hususlarda haklı olduğu yönler vardı. Ancak unutulmamalıdır ki, ulus topyekûn olağanüstü tehlike içindedir. Yapılan savaş ulusun yokluğu veya varlığı savaşdır. Bu durumda kamu haklarından ve bireyin özgürlüğünden söz etmek düşünülemez.

Kanunun lehinde olan Mustafa Necati Bey, kaçaklar için daha önce uygulanan askerî ceza kanununun esaslarının hafif cezalar vererek, askeri kaçmaya kışkırttığını, bu yüzden son aylarda kaçak olaylarının çoğaldığını, taburlarda asker kalmadığını belirtti. Silahlı olarak kaçan ve soygun yapanların idamını, silahsız kaçanların malına el konmasını, kaçak olaylarında hatası ve yolsuzluğu görülenlerin idamını, istedi. Asker kaçağının köyündeki yakınlarından yardım görmemeleri için de kaçağın sebep olduğu zararın yakınlarına ödenmesi zorunluğunu belirtti. Ali Şükrü Bey Meclis'in normal bir meclis olmayıp, olağanüstü durumların meclisi, yani ihtilâl meclisi olduğunu belirtip, kanuna karşı çekingenliği yenmeğe çalıştı. Bu görüşlere, sahte rapor alanların ve verenlerin de cezalandırılması isteği katıldı.

Birinci Dünya Savaşı içinde alınan başarıların bu sert yöntemlerle kazanıldığı, hoşgörünün kaçağı çoğalttığı ve eski yöntemlerin ise (on kişide bir kişinin idamı gibi) aksi etki yarattığı ve cepheyi bırakıp kaçanlara yumuşak davranılamayacağı, orduda

savaş bıkkınlığı olmakla beraber, sert kanunlarla kaçağa engel olunabileceği belirtildi.¹

Meclis'in bir kısmı, kurulması istenilen İstiklâl Mahkemeleri'nin ihtilâlcî karakterinden, sahip olacağı büyük yetkilerin kötüye kullanılmasından korkuyordu. Bu yüzden duruşmaların açık olması, mahkemelerin denetlenmesi ve hatta kanuna ve vicdana aykırı ceza veren mahkemelerin, Meclis kararı ile aynı cezaya çarptırılmaları² gibi mahkemelerin korkusuz ve bağımsız olarak, ihtilâl koşullarına göre çalışmasını engelleyecek önergeler veriliyordu. Mahkemelerin açık olması teklifi olumluydu. Çalışmalarda kuşkuyu önleyici bir istektir. Zaten bu istek gerçekleşecektir.

9 eylülde kanun tasarısının görüşülmesine yeniden başlandı. Mebusların bir kısmı tebliğ usulünün düzgün olmadığından, kaçak ailesinin cezalandırılmasını istemiyorlardı. Özellikle elkoyma yönteminin İslâmiyet'e uygun olmadığını ileri süren hocaların itirazları yüzünden, bu konuda taviz verildi. Birinci maddedeki, hukuka aykırı görülen hükümlerin değiştirilmesi için on bir önerge verilip, encümene gönderildi. 11 eylülde encümenden gelen tasarı üzerinde yapılan konuşmalarda, Tunalı Hilmi Bey mahkemelere İstiklâl Mahkemesi yerine «Millet Mahkemesi», Tahsin Bey «Jüri» denilmesini istedilerse de, reddedildi. Bidayet Mahkemelerinin ve harp divanlarının yöntemlerinin bozuk oluşunun ve olağanüstü yetkilere sahip mahkemeler gerektiğini belirten öneriler kabul edildi. Mahkemelerin sahip olacağı idam yetkisi Meclis'i korkuttuğundan Ömer Lütfi ve Refik Şevket Beyler cephedeki komutanların bu yetkiye zaten sahip olduğunu belirttiler. Meclis'ten seçilmiş üyelerden kurulu bu mahkemelere, cezayı saptamak ve uygulamak için yetki verilmezse, mahkeme üyelerinin normal yargıçlar gibi bir çerçeve içinde kalacaklarından, istenilen faydanın sağlanamayacağı görüşü etkili oldu. Bağımsızlık ve

¹ Ceride, c. 4, s. 23-29.

² Refik Şevket'in Hatıraları, T.İ.T.E. Arş. 154/27618, s. 7.

yetki üzerinde ısrarla duruldu. Tasarıda beş olan üye sayısı üçe indirildi. Üyelerin içlerinden birinin başkan olması uygun görüldü. 9'uncu maddedeki «kanunun icrasına Millî Savunma, Maliye, İçişleri, Adliye Bakanlıkları ve Genelkurmay Başkanı me'murdur» hükmü Meclis'in genel isteğiyle değiştirilip, «Büyük Millet Meclisi me'murdur» sözü eklendi.

Görüşmelerin uzaması ve Hamdullah Suphi Bey'in olumsuz etkisi üzerine, Refik Şevket Bey içinde bulunan tehlikenin önemi belirtti ve acil olarak çare bulunmasını istedi. Bu hususu belirten önergesi encümen tarafından okundu ve kanunun tümü yarım saat içinde kabul edildi. Kanunun «Fırarîler Hakkında Kanun» adıyla T.B.M.M.nin 21 nolu kanunu olarak yürürlüğe girdi.

FİRARÎLER HAKKINDA KANUN¹

Kanun No: 21, 11 Eylül 1920

Madde 1 — Muvazzaf ve gönü ile hizmet-i askeriye dahil olup da firar edenler veya her ne suretle olursa olsun firara sebebiyet verenler ve firarî derdest ve sevkinde tekâsül gösterenler ve firarîleri ihfa ve ilbas edenler hakkında mülkî ve askerî kavaninde mevcut ahkâm ve ind-el-icap diğer gûna mukarrerat-ı cezaiyeyi müstakillen hüküm ve tenfiz etmek üzere Büyük Millet Meclisi azalarından mürekkep (İstiklâl Mahkemeleri) teşkil olunmuştur.

Madde 2 — Bu mahkemeler a'zasının adedi (üç) olup Büyük Millet Meclisi'nin ekseriyet-i ârasile intihap ve içlerinden birisi kendileri tarafından Reis addolunur.

Madde 3 — İşbu mahkemelerin adedini ve mıntıkalarını Heyet-i Vekile'nin teklifi üzerine Büyük Millet Meclisi ta'yin eder.

Madd 4 — İstiklâl Mahkemeleri'nin kararları katî olup in-

¹ *Düstur*, c. 1, s. 61.

fazına bilûmum kuva-yi müsellâha ve gayr-i müsellâha-i devlet me'murdur.

Madde 5 — İstiklâl Mahkemeleri'nin evamir ve mukarrefatını infaz etmeyenler veya infazda taallül gösterenler işbu mahkemeler tarafından taht-ı mahkemeye alınır.

Madde 6 — Her İstiklâl Mahkemesi ketebe ve müstahde-minin maaşatı şehri yüz lirayı geçmeyecektir.

Madde 7 — Her İstiklâl Mahkemesi vazifeye mübadereti anında firarî ve bakaya efradının bir müddet-i muayyene zarfında icabetini te'minen her türlü vesait-i tebliğiyeye müracaat eder.

Madde 8 — İşbu kanun tarih-i neşrinden muteberdir.

Madde 9 — İşbu kanunun icrasına Büyük Millet Meclisi me'murdur.

KANUNUN ÖNEMİ

Millî Mücadele'nin kazanılmasında büyük etkileri olan İstiklâl Mahkemeleri, zamanına göre ulusal inançtan veya ihtiyaçtan doğan devrim ve ihtilâl mahkemeleridir.¹ Bu mahkemelerin kurulması ile Millî Mücadele'yi tehlikeye düşürenler burada yargılanacaklardır.

Mahkeme üyelerinin Meclis içinden seçilmesi, bölgelerin Meclis tarafından saptanması ve kanunu yürütme yetkisi doğrudan doğruya Meclis'e ait oldu. Meclis İstiklâl Mahkemeleri vasıtasıyla olağanüstü yargıya da sahip çıktı. Kuvvetler birliği esasını ortaya koymasıyla, bu konuda meclis otoritesine örnek olan tek meclis-tir. İstiklâl Mahkemeleri'ne örnek olan Fransız İhtilâl Mahkemeleri üyelerinin meclis dışından seçilmesinin doğurduğu sakıncalar göz önüne alındı. Aynı yanlışlığa düşülmemesi için mahkeme üyeleri mebuslardan seçilip Meclis kontrolü sağlandı.² Askerî ve

¹ *Refik Şevket'in Hatıraları*, T.İ.T.E. Arş., 154/27618, s.1.

² *Tevfik Rüştü Aras'ın Anlattıkları*, «Vatan», 12. 4. 1970.

sivil memurlar mahkemelerin emirlerini yürütmekle zorunlu kılınıp, mahkemeler idarî yönden de otorite oluyorlardı.

Yeni bir mahkeme kurulması düşünülürken en büyük sorun, bağımsız ve süratli çalışıp, ihtilâlın gereklerini uygulayacak özellikte olması idi. Normal mahkemelerin ve harp divanlarının bu bu görevi yapamayacaklarını daha önce belirtmiştik. Kanunu tekiif edenlerin fikri, ihtilâl metoduna dayanıyor ve Fransız İhtilâl'i içinde (mart 1793) İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi esaslarına aykırı, olağanüstü yetkilere sahip olarak kurulan «İhtilâl Mahkemesi»ni örnek alıyordu. 29 ekim 1793'te resmen bu adı alan Fransız İhtilâl Mahkemeleri, Danton'ur mart 1793'te yaptığı teklifin Convention tarafından kabul edilmesi sonucu kurulmuşlardı. Bu mahkemeler inkılâp düşmanı her teşebbüsü, hürriyet, eşitlik, birlik, Cumhuriyet'in bölünmezliği ilkesine, devletin iç ve dış güvenliği aleyhindeki her su'i-kastı ve krallığı tekrar kurmak hedefini güden, millet hâkimiyetine karşı koyan bütün komploları yargılamak ve cezalandırmak yetkisi ile kurulmuşlardı. Mahkemelerde bir jüri, bir savcı ve iki yargıç vardı. Convention bu üyeleri kendi tayin ediyordu. Mahkemelerin kararları kesin olup, bir üst mahkemeye başvurmak ve temyiz hakkı yoktu.¹ Gerek kuruluş amacı ve şekli, gerekse yetkileri ve çalışma metodu bakımından İstiklâl Mahkemeleri'ne örnek olduğu, bu açık benzerlikle kolayca görülmektedir. Her iki mahkeme de, vatanın ve özellikle devrimin olağanüstü bir tehlike karşısında olduğu ve kurulan yeni rejimin savunulmasını yapmak gerektiğinde, birbirine çok benzeyen suçlara bakmak üzere, olağanüstü yetkilere sahip olarak kurulmuşlardı.

Meclis vergi almak, asker toplamak için otoritesini kurmak zorundaydı. Bu yüzden yasama ve yürütme yetkileri yanısıra yargı yetkisini de kontrolunda bulundurmak istiyordu. Mahkeme

¹ Prof. A. Aulard, (tercüme: Nâzım Poroy), *Fransız İnkılâbının Siyasî Tarihi* (1798-1804), c. II, s. 506-507; Albert Soboul, 1789 *Fransız İnkılâbı Tarihi*, s. 326.

üyelerinin mebuslardan seçilmesindeki amaç, yasama ve yürütme yetkisine sahip bu kişilerin, yargı görevini de hiç kimseden emir almadan bağımsız olarak, Meclis adına uygulamaları idi.

İstiklâl Mahkemeleri başlangıçta sadece kaçak suçlarına bakmak üzere kurulmuşlardı. Yetkileri kısa bir süre sonra vatana ihanet, casusluk, yolsuzluk, ayaklanma, eşkıyalık, saldırı, bozgunculuk gibi konuları da bakacak şekilde genişletildi. Milletvekillerinin sadece kaçak davalarına bakıp, diğer suçlara seyirci kalması düşünülemezdi. Sonuç olarak, İstiklâl Mahkemeleri üyeleri T.B.M.M. içinden seçilmekle Millî Mücadele için halkın arzusuna uygun bir güç ve ulus adına yargılama yetkisine sahip birer kuruluş oldular. Kararları B.M.M. adına uygulandığı için her şeyin üstünde kabul edilecekti.

Yasama ile birlikte bütün yetkilerin T.B.M.M.nde toplanması Millî Mücadele'nin kazanılmasında çok etkili oldu. Bu düşünce ile yargı yetkisini de Meclis'e ait saymak uygun görüldü. B.M.M. sadece yasama yetkisini kullanan basit bir parlamento değil, bütün yetkileri kendinde toplayan ihtilâl meclisiydi. Hatta bu devre, sahip olduğu yetkiler dolayısıyla meclis diktatörlüğü devri diyenler bile vardı.

İSTİKLÂL MAHKEMELERİ BÖLGELERİNİN ve ÜYELERİNİN SEÇİMİ

Kanun kabul edilmiş, fakat sorun çözülmüş değildi. Karşıt propagandalar devam ediyordu. Karşıtların başında yine Hamdullah Suphi Bey bulunuyordu. Mahkemelere çok yetki verildiği, ordu işlerine karışacağı, idare memurlarının asker kaçağı olduğu gerekçesiyle yargılanacağı ve genellikle mahkemelerin idama kadar varan kesin ve sert kararlarıyla şiddetli çalışacağı korkusu hâkimdi. Bu yöndeki propagandaların etkisi yüzünden Meclis'in çekingenliği gitmemişti. Ordu kumandanlarının bu kanunla, kendi inzibat ve yetkilerine karışılacağından, hoşlanmadıklarını,

gerekirse karşı çıkacakları yolundaki söylentileri de olumsuz etki yapıyordu.

16 Eylül 1920'de Selâhattin Bey ile arkadaşlarının İstiklâl Mahkemeleri üyelerinin seçilmesi için verdikleri önerge mahkemelerin nerelerde açılacağı, kuruluşunun ne şekilde olacağı ve kaç mahkemeye ihtiyaç olduğunun belirtilmesi için Bakanlar Kurulu'na gönderildi.

18 Eylülde M. Kemal, Genelkurmay Başkanı İsmet Bey'in imzasını taşıyan ve İstiklâl Mahkemeleri'nin kurulması gerekli bölgeleri gösteren bildiriye B.M.M. Başkanlığı'na verdi.¹

1) **Kastamonu mıntıkası**: Kastamonu vilâyeti, Bolu livası;
2) **Eskişehir mıntıkası**: Eskişehir, Bilecik, Kütahya livaları; 3) **Konya mıntıkası**: Konya vilâyeti, Afyonkarahisar sancağı; 4) **İsparta mıntıkası**: İsparta, Antalya, Denizli, Muğla livaları ile Aydın;
5) **Ankara mıntıkası**: Ankara vilâyeti, Yozgat, Çorum livaları;
6) **Kayseri mıntıkası**: Kayseri, Kırşehir, Niğde, Silifke livaları;
7) **Sivas mıntıkası**: Sivas vilâyeti, Canik, Amasya, Tokat livaları;
8) **Maraş mıntıkası**: Maraş, Kozan sancakları; 9) **Ma'murat'ül Aziz mıntıkası**: Ma'murat'ül Aziz vilâyeti; 10) **Diyarbakir mıntıkası**: Diyarbakir vilâyeti; 11) **Bitlis mıntıkası**: Bitlis vilâyeti; 12) **Refahiye mıntıkası**: Giresun, Gümüşhane, Karahisar-ı Şarki, Erzinan livaları; 13) **Erzurum mıntıkası**: Giresun kazalarından madada Trabzon vilâyeti, Erzurum livası ve Beyazıt sancağı; 14) **Van mıntıkası**: Van vilâyeti (Hâkkari sancağı dahil).

Çok geniş bir bölgede, çok sayıda mahkeme kurulmasını öngören bu teklifin görüşülmesi, Bakanlar Kurulu Meclis'te bulunmadığı için ertelendi. İsmet Bey'in Meclis'e gelmesi ile görüşmeler başladı. Bu teklifteki bölgeler, ordunun desteklenmesi amacıyla seçilmişlerdi. Hükümet bölgeleri, kolordu kuruluşlarının yurt içindeki dağılışılarını göz önüne alarak saptamıştı. Mustafa Necati Bey, mahkemelerin askerden kaçmayı, yolsuzluğu önlemesi için ve ordunun güçlenmesi amacı ile yurdun her yerinde kurulmasını teklif etti. Genelkurmay Başkanı İsmet Bey teklifte belir-

¹ Ceride, c. 4, s. 141, 172.

tilen 14 İstiklâl Mahkemesi'nden yedisinin (1. Kastamonu, 2. Eskişehir, 3. Konya, 4. İsparta, 5. Ankara, 6. Kayseri, 7. Sivas) acele olarak ve diğer yedisinin gerektiğinde kurulmasını istiyordu. Mahkeme sayısının çokluğu dolayısıyla Meclis'te mebus sayısının azalacağından Konya, Eskişehir, İsparta, Bolu olmak üzere dört, hatta üç mahkeme kurulmasını isteyenler de vardı. Sonuçta, memleketin her yerinde emniyeti kurmak, asker kaçağını önlemek için İsmet Bey'in önerdiği yedi bölgede İstiklâl Mahkemesi kurulması kararlaştı. Bu sayı sonradan sekize çıktı.¹

20 eylül tarihli oturumda Refik Şevket Bey Müslüman olanlardan bedel alınmamasını, zengin fakir herkesin askerlikle yükümlü olmasını, yoksa İstiklâl Mahkemeleri'nin lüzumu kalmayacağını belirtti. Maliye Bakanı Ferit Bey ile bu yüzden tartışıldığı için üye seçimi geri kaldı. İkinci Başkan yardımcısı Vehbi Efendi'nin teklifi ile, önce yirmi bir üyenin, sonra bunların üçer üçer ayrılıp, bölgeleri için seçilmesine karar verildi. Yapılan ilk oylamada sadece altı mebus 2/3 çoğunluğu alabildi. Kazananlardan bazıları, tecrübeleri olmadıkları için aflatlarını istediler. İkinci turun neticeleri 22 eylülde belli oldu. 148 oydan 38'i çekimser kaldı, 2/3 çoğunluğu hiç kimse alamadı. Üçüncü turda da kimse çoğunluğu alamadı. Oya katılma 144, çekimser sayısı 67 idi. Bu turda 2/3 çoğunluk yerine, en çok oy alanların seçilmesi tüzük gereği olduğundan, Rasih (65 oy), Kılıç Ali (58 oy), Osman Nuri (57 oy), Necati (56 oy), Emin (55 oy), Tefvik Rüştü (45 oy), İhsan (45 oy), Hüseyin (41 oy), Suat (41¹ oy), Hamdi (41 oy), Atıf (37 oy), Fikret (37 oy), Zekâi (35 oy), Besim (34 oy), Hacı Tahir (31 oy) Beyler seçildiler. Üyelerin bir kısmı aldıkları oyların çekimser sayısının yarısından bile az olduğu, bu yüzden böyle bir görevin sorumluluğunu bu kadar az oyla kabul edemeyecek-

¹ Ceride, c. 4. s. 176-179, İstiklâl Mahkemeleri bölgeleri için bkz., Harita No: 2. Harita T.B.M.M. Arşivi, T-14-No: 5, zarf 47'deki belge göz önüne alınarak çizilmiştir. Haritada Bursa ve İzmit, Eskişehir İstiklâl Mahkemesi bölgesinde bulunmkla beraber, mahkemenin bu yerlere gitmiş olması şüphelidir. İzmit İngilizlerin elinde, Bursa da Yunan işgali altındadır.

lerini bildirip istifa etmek istediler. Bu durumda karşı çıkanların sözcüsü olan Hamdullah Suphi Bey, 67 çekimserin büyük bir etken olduğunu ve Meclis'in bu kanından hoşlanmadığını söyledi, Meclis'in ikiye bölünmesine, kanun çıkmış, üyeler ve bölgeler seçilmişken İstiklâl Mahkemeleri'nin kurulmasına şimdilik engel oldu. Yukarıda belirttiğimiz engeller sebebiyle, zaten çekimser olan Meclis, kanunun aleyhine dönmeye başladı. Hamdullah Suphi Bey'in başlattığı tartışmalar, mebusların birbirine hakaret ve Başkan Vehbi Bey'i taraf tutmakla suçlamaya kadar varan aşırı bir durum aldı. Mustafa Necati Bey'in, aleyhtarları Meclis'e İstanbul ilinin girdiği şeklinde suçlaması ve Refik Şevket Bey'in Hamdullah Suphi'yi sert bir dille itham eden ihtilâlcî konuşmalarıyla Meclis yatıştı. İstifa edenlerin kabul edilmeyip, seçilenlere güvenoyu verilmesini isteyen önerge ile görüşmeler yeniden başladı. Bakanlar Kurulu'nun isteği üzerine görüşmeler 25 Eylül'e ertelendi.¹ Bu arada Meclis İkinci Başkanı Hasan Fehmi Bey Refik Şevket Bey'e İstiklâl Mahkemeleri'nin ordu komutanları üzerinde, komutanlar mahkemelerin kuruluşundaki amacı anlamadıkları için korku yarattığını, bu yüzden kanuna, düşüncelerdeki karışıklığı giderecek bir ek konmasını teklif etti. Refik Şevket Bey hatıralarında, bu eki Hasan Fehmi Bey'in kendisine teklif ettiğini ve onun hazırladığı eke üç arkadaşının daha imzasını koydurarak başkanlığa verdiklerini yazıyor. Teklif Meclis'te Rasih Efendi tarafından yapıldı. Tartışmaların uzaması ve mahkeme üyelerinin seçilmesinin gecikmesi üzerine 26 Eylül'deki oturuma M. Kemal de katıldı. Onun katılımı ile Rasih Efendi'nin teklif ettiği «İstiklâl Mahkemeleri Kanunu'nun birinci maddesine ek olmak üzere» önerge kabul edildi. M. Kemal'in gelişiyile tartışmaların kesilip, üye seçiminin hemen sonuçlanması karşıtların etkilendiğini gösteriyordu. M. Kemal bu davranışı ile mahkeme-

¹ Ceride, c. 4, s. 191-192, 210-211, 229, 240-249, 265.

lerin en kısa zamanda çalışmaya başlaması gerektiğini belirtiyordu. Sonuçta kanun şu şekli aldı:¹

«Komutanların meratib-i askeriye arasında itaat ve inzibat te'minine ma,tuf hukuk ve selâhiyetleri mahfuz kalmak üzere istihlâs ve istiklâl-i vatan ve hilâfet için mücadele eden Büyük Millet Meclisinin âmal ve makasidinde münafi olarak düşman maksat ve menfaatini terviç yollu teşvikat ve tahrikât ve ifsadatta bulunanlar ve memleketin kuva-yi maddiye ve manevîyesini her ne suretle olursa olsun kesr-ı tenkise sây edenler ve düşman hesabına askerî ve siyasî casusluk edenlerle 29 nisan. 1336 (1920) tarihli Hiyanet-i Vataniye Kanununun muhtevi olduğu mevad-dan dolayı maznun-u aleyh bulunanların icra-i muhakeme ve tenfiz-i hüküm selâhiyeti İstiklâl Mahkemeleri teşekkül eden mıntikalarda mahakim-i mezkûreye verilmiştir. Elyevm bidayet mahakiminde derdest-i rü'yet bulunan mevat İstiklâl Mahakimine devredilmeyip bidayet mahkemeleri tarafından intac edilecektir»,

Bu kanunla, İstiklâl Mahkemeleri'nin yalnız asker kaçaklarına ait olan yetkisi, vatan hainliği, memleketin maddî-manevî kuvvetlerini kurmaya çalışmak, casusluk suçlarını da kapsamına alarak çok genişledi. Böylece bu mahkemelerin bakamayacağı dava konusu kalmadı. Ayrıca komutanların endişesi giderildi. Meclis'teki çekingenlik de yok oldu. Üye seçimleri sonucunda İstiklâl Mahkemeleri bölgelerine göre şu şekilde dağıldılar:²

¹ Ceride, c. 4, s. 329-330; *Düstur*, c. I, s. 78, Karun No: 28.

² İ.M. Aza intihabı defteri, T.B.M.M. Arş., IV, 14-b; T.B.M.M. Al-bümü, Devre I, s. 232-234, Ankara, 1945.

1. <i>Ankara İstiklâl Mahkemesi:</i>		Oy	Görevi
Kılıç Ali Bey	Ayıntap	58	Aza
İhsan Beyi	Cebelibereket	45	Reis
Hüseyin Bey	Elaziz	41	Aza
Cevdet Bey	Kütahya	61	Aza
2. <i>Eskişehir İstiklâl Mahkemesi:</i>			
Rasih Efendi	Antalya	65	Aza
Muhittin Baha Bey	Bursa	73	Aza
Haydar Bey	Kütahya	54	Aza
Yusuf Bey	Denizli	41	Reis
3. <i>Konya İstiklâl Mahkemesi:</i>			
Tevfik Efendi	Kengiri	73	Aza
Osman Nuri Bey	Bursa	57	Reis
Hacı Tahir Efendi	İsparta	31	Aza
4. <i>İsparta İstiklâl Mahkemesi:</i>			
Hamit Bey	Biga	76	Reis
Hamdi Bey	Biga	41	Aza
Hüsrev Sami Bey	Eskişehir	73	Aza
Tahsin Bey	Maraş	49	Aza
5. <i>Sivas İstiklâl Mahkemesi:</i>			
Mustafa Necati Bey	Saruhan	89	Aza
Emin Bey	Canik	55	Reis
Necat Bey	Bursa	56	Aza
Mustafa Zeki	Dersim	44	Aza
6. <i>Kastamonu İstiklâl Mahkemesi:</i>			
Refik Şevket Bey	Saruhan	89	Aza
Dr. Fikret Bey	Kozan	37	Aza
Yusuf Ziya Bey	Bitlis	51	Aza
Necib Bey	Mardin	30	Reis
7. <i>Pozantı İstiklâl Mahkemesi:</i>			
Atıf Bey	Bayezit	37	Aza
Abdülkadir Kemali Bey	Kastamonu	60	Reis
Şevki Bey	İçel	48	Aza
Sırrı Bey	Ergani	31	Aza
8. <i>Diyarbakir İstiklâl Mahkemesi:</i>			
Sıtkı Bey	Malatya	39	
Şeyh Servet Efendi	Bursa	—	
Siddik Bey	Çorum	58	
Seçilip de gitmeyenler:			
Nafiz Bey	Canik		
Vehbi Bey			

Refik Şevket Bey, Konya İstiklâl Mahkemesi'ne seçilmişken Tevîk Rüştü ve Dr. Fikret Beyler'in ricası ile Kastamonu İstiklâl Mahkemesi'ne geçti. Üye seçimi sonuçlandıktan sonra üyeler, 27 eylülde toplanıp kendilerine bir çalışma programı yaptılar. Refik Şevket Bey'in hazırlamış olduğu beyanname okunup kabul edildi. Bu beyannamede halka «Vatanın tehlikede olduğu» hatırlatılıp göreve çağrılıyordu. Asker kaçaklarının teslim oldukları takdirde affedilecekleri, bu mahkemelerin üzerinde başka yetki bulunmadığı, en küçük memurundan en büyüğüne kadar herkesi yargılayıp, hiç bir kanun maddesine bağlı kalmadan ceza verme yetkisine sahip olduklarını bildiriyorlardı. Beyanname basılıp, mahkeme hey'etleri yola çıkmadan bölgelerine gönderildi. Bu beyanname dört sayfa olup, isim yeri boş bırakıldığı için her İstiklâl Mahkemesi kendi adını yazarak yayınladı. Beyannamenin birinci sayfasında Müslümanlığın ve vatanın tehlikede olduğu anlatılmaktaydı. İstiklâl Mahkemeleri Kanunu'nun mahkemelerin kuruluş amacı, sahip oldukları yetkileri gösteren ilk dört maddesi ile bu kanuna ek olan 26 eylül tarih ve 28 nolu kanun belirtiliyordu. Üçüncü sayfada mahkemelerin bu amaç için izleyecekleri program ve kanunun birinci maddesinde gösterilen, suç sayılan davranışlar on madde halinde açık bir şekilde anlatılıyordu. Dördüncü sayfada, mahkemelerin hiç fark gözetmeksizin herkesi eşit bir şekilde yargılayacağı, kararlarının kesin olup verilir verilmez uygulanacağı, emirlerine karşı koyanların da yargılanacağı belirtiliyordu.¹

¹ T.B.M.M.Arş. T-7, dosya: 10/135. Bu belge İsparta İstiklâl Mahkemesi dosyasında bulundu. Yayın tarihi belli değildir. Bir eşi de Kastamonu İstiklâl Mahkemesi dosyasında bulundu. T-9, dosya: 99/1550, No: 1 (Bkz, Ek:1).

IV

BİRİNCİ DÖNEM İSTİKLÂL MAHKEMELERİ

İstiklâl Mahkemeleri'ne suç teşkil eden konular kanunun birinci maddesinde ve 27 eylül tarihli genel beyannamenin üçüncü sayfasında ayrıntılı olarak belirtilmişti. Buna ek olarak Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in 17.5.1920 tarihinde teklif ettiği (müskiratın ve işretin yasaklanması ile ilgili kanun) 14 eylülde kabul edildi. 24 Mart 1921 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla askerî ve sivil memurlara da bu kanunun uygulanması uygun görüldü. 2.10.1920 tarihinde Diyarbakır Mebusu Hacı Şükrü Bey ve Karahisar-ı Sahip Mebusu Mehmet Şükrü Bey ayrı ayrı fakat birbirine çok benzeyen iki önerge verdiler. İstiklâl Mahkemeleri duruşmalarının ve cezaların uygulanışının açık olmasını, mahkeme üyelerinin kontrol edilmelerini ve kararlarında hatalı görülürse cezalandırılmalarını istediler. Üyelerin kontrol edilmesi ve cezalandırılmaları reddedildi. Duruşmaların açık olması uygun bulundu. Duruşmaların açık yapılması, mahkemelerin meşruluğu konusundaki olumsuz propagandayı çürütmüş oluyordu.

21 ekim tarihinde vatana ihanet ile suçlandırılmışken yargı sonucu beraat edenlere ait kararların onaylanmasına gerek olmadığına karar verildi.

Eskişehir İstiklâl Mahkemesi adına Adana Mebusu Zekâi

Bey 27.10.1920'de Meclis,te görüşölmeye başlanan 21 ekim tarihli önergesiyle, üyelerden biri hasta olup veya başka özürle görev yapamadığı durumlarda mahkemenin toplanamadığı için üye sayısının dörde çıkarılmasını istedi. Encümene giden teklif 25 kasım tarihine kadar görüşölemedi. Bu tarihte Sıtkı Bey de aynı teklifin öncelikle görüşölmesini istedi. 28 kasımda Zekâi Bey'in ve Adliye Encümeni'nin önergeleri okundu. Adliye Encümeni de mahkeme üyelerinin dörde çıkarılmasını uygun buldu. Bu konuda hazırlanan kanun teklifi: «Madde 1. Firariler hakkında 11 Eylül 1336 (1920) tarihli kanunun ikinci maddesi berveçh-i âti tadil olunmuştur: Bu mahkemeler üç aza ile teşekköl eder. Ancak hey'et-i hâkimeye târi olacak noksanın ikimalini te'minen âzanın adedi dört olup Büyük Millet Meclisi'nin ekseriyet-i ârâsile intihap ve içlerinden birisi kendileri tarafından reis addolunur» şeklinde kabul edildi.¹

2 Aralık 1920'de Ankara İstiklâl Mahkemesi adına İhsan ve Kılıç Ali Beyler'in verdiği önerge:

«Riyaset-i Celileye

Ankara Birinci İstiklâl Mahkemesi Âzasından bir arkadaşımızın hasta olması hasebiyle Mahkeme ifa-yi vazife edemiyor. Birçok maznunin mevcuttur. Meclis-i Âlice takarrür ettiğı veçhile dördüncü âzanın bu gün intihabını teklif ederiz.

21 Kânun-u evvel 1336

Cebelibereket

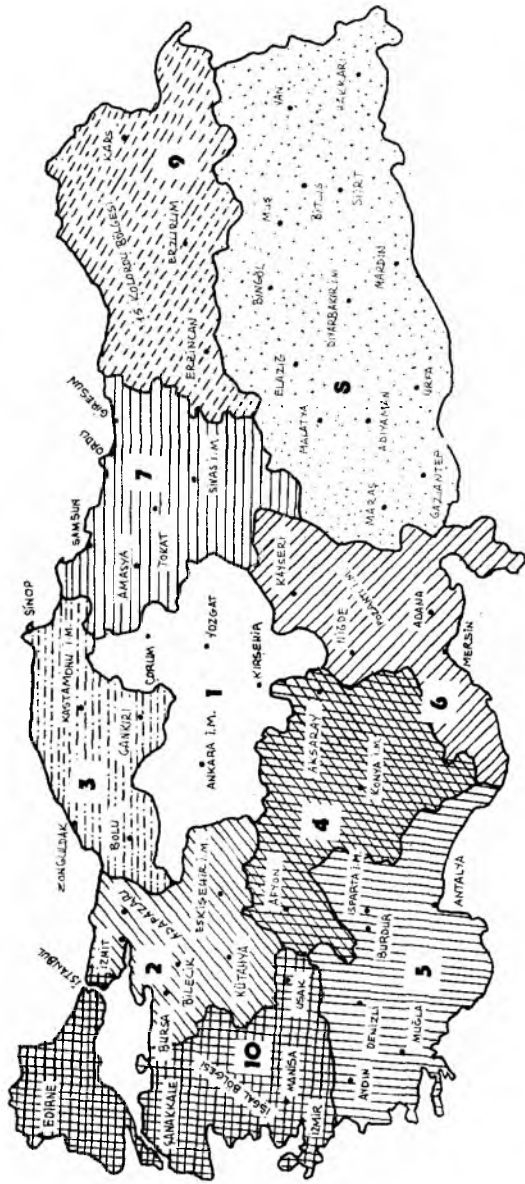
Ayıntab.

İhsan

Kılıç Ali

Konya İstiklâl Mahkemesi'nin de bu sebeple çalışmadığı hatta Konya'da bir İstiklâl Mahkemesi daha kurulması teklifleri üzerine derhal üye seçimine geçildi. 4 Aralıkta oy sayımı yapıldı ve katılan 114 kişinin 104'ünün oy kullandığı göröldü. Cevdet ve Sıddık Beyler yeterli oy alabildiler. Diğer üyeler yeterli oy alamadılar. İkinci turda Nafiz Bey yeterli oy alabildi. Üçüncü

¹ Ceride, c. 6, s. 79-81; *Düstur*, c. I, s. 153, Kanun No: 64.

1-Ankara İ.M: Ankara, Çorum, Yozgat Kırşehir.

2-Eskişehir İ.M: Eskişehir, Bilecik, Kütahya, İzmit Bursa.

3-Kastamonu İ.M:Kastamonu, Bolu, Zonguldak, Çankırı, Sinop.

4-Konya İ.M: Konya, Afyon, Aksaray.

5-Isparta İ.M: Isparta, Burdur, Antalya, Denizli, Muğla, Aydın.

6-Pozanti İ.M: Adana, Kozan, Mersin, Niğde, Kayseri.

7-Sıvas İ.M: Sıvas, Tokat, Amasya, Ordu, Giresun.

8-Diyarbakir İ.M: Diyarbakir, Mardin, Şirir, Bitlis, Van, Hakkâri, Elâziz, Muş, Bingöl, Malatya, Adıyaman.

9-15 inci Kolundu Bölgesi.

10-İşgal Bölgesi.

turda oy çokluğu usulüne göre, Tahsin, Yusuf, Sırrı ve Necib Beyler kazanıp seçildiler. 9 aralıkta Ertuğrul Mebusu Hamdi Bey, Ankara İstiklâl Mahkemesi üyelerinden İhsan ve Kılıç Ali Beyler'in de katıldığı 16 imzalı bir önerge verip, 4 aralıkta yapılan üye seçimlerinde Meclis'te çoğunluk bulunmadığı gerekçesi ile seçimin geçerli sayılmamasını ve seçim'in yeniden yapılmasını istediler. Seçim tüzüğe uygun yapıldığı için Meclis teklifi reddetti. Bu ara 29 Kasım 1920'de Necip Bey'in teklifi üzerine B.M.M., İstiklâl Mahkemeleri'nin bölgeleri içinde «Harekât-ı keyfiyeleri son dereceyi bulan bazı eşhas-ı ahalinin emniyet ve itimadı için» devir ve denetlemelerine karar verdi.

Tunalı Hilmi Bey ve arkadaşları 25 Aralık 1920'de İstiklâl Mahkemeleri'nin halkı bilinçlendirme görevini de yerine getirmelerini istediler. Meclis bu teklifi, mahkemelerin görevine engel olacağı için reddetti. Kütahya Mebusu Cemil Bey, İstiklâl Mahkemeleri'ne seçilenlerin imtihan edilmesini istedi. 21 aralıkta reddedildi.

Adana Mebusu Zekâi Bey'in 4.12.1920'de verdiği ve Lâyiha Encümeni'ne gönderilen önergesi, 9 aralıkta Encümen bildirisi okunup, önerge gündeme alındı. Zekâi Bey İstiklâl Mahkemeleri Kanunu'nun birinci maddesindeki «Memleketin kuva-yi maddiye ve manevîyesini her ne suretle olursa olsun kesr-i tenkise sai edenlerin icra-yi muhakemelerinin mehakim-i mezkûreyc mevdu' bulunduğu» esasına dayanıp, «hükkâm-ı adliyenin ve gerek zâbitanın ve ümera-yı askerîye ve saire ile memurîn-i mülkiyenin vazife-i memuriyetlerindeki su-i istimalleri kuva-yi maddiye ve manevîye-i memleketi tenkis ettiği içtihadıyla selâhiyet-i kazaiye dâlinde telâkki edilerek mehakim-i mezkûrece muhakeme edilmekte olduğundan» uygulanan bu yetkinin kanun haline getirilmesini istiyordu. Encümen, mahkemeler böyle bir uygulamada bulunmuşlarsa yetki sınırlarını aşmış olacağı ve ayrıca bunun kanun haline getirilmesinin memur ve subaylar hakkında iftira atanlar bulunacağı için mahkemelerin boş yere meşgul edileceği gerekçeyle reddetti. İstiklâl Mahkemeleri Kanunu'nda müsadere ve

tehcir usulü kabul edilmediği halde Kütahya'da bazı subayların bu usulle kendi başlarına hareket ettiklerinden, bu gibilerin yargılanması gereği Meclis'i etkiledi. Bu yüzden Zekâi Bey'in teklifinin kabulü istendi. Zekâi Bey daha önce İstiklâl Mahkemesi üyeliği yapmış olduğundan, kanunun birinci maddesinin her mahkemece ayrı ayrı yorumlanacağını, bu yüzden daha açık bir şekilde belirtilmesini istedi. İstiklâl Mahkemeleri sü'ratlı çalıştığından Millî Savunma ve Maliye Bakanlıkları da kendileriyle ilgili suçların İstiklâl Mahkemeleri'nde görülmesini istedikleri için mahkemelerin yetki sınırları zorunlu olarak genişliyordu.¹ Ayrıca her konunun da İstiklâl Mahkemesi'ne gelmesi, diğer normal mahkemeleri lüzumsuz kılacağı, her yerde İstiklâl Mahkemesi kurulmasına sebep olacağı ve bunun da imkânsız olduğu gerekçesiyle, kanunun bu maddesinin değişmesi zorunluydu. Meclis bu sebeple teklifin Adliye Encümeni'ne gönderilmesine karar verdi. İçişleri Bakanlığı, Bakan Dr. Adnan (Adıvar) Bey'in 9 aralıkta hazırladığı raporu, 14 aralıkta Meclis'e verdi. Rapor, mahkemelerin yetki sınırlarının anlaşılması bakımından önemlidir. İstiklâl Mahkemeleri kendilerine yapılan ihbar veya herhangi bir şekilde haber aldıkları olayı kendi başlarına incelemeye yetkili midir? Yoksa Hiyanet-i Vatanîye Kanunu'nun altıncı maddesine göre davaların, kendilerine bölgelerinin en büyük mülkî âmiri tarafından mı verileceği belirsiz olduğundan, mahkemelerin bu konudaki yetkileri belli değildi. Her ne kadar Hiyanet-i Vatanîye Kanunu'nun altıncı maddesinde «Zabıta tarafından hazırlanan zabtın» mülkî âmir tarafından savcılığa verileceği gösterilmiş ise de İstiklâl Mahkemeleri'nin görevlerine ait kanunda ve eklerinde bu husus saptanmamıştı. Mahkemeler görevlerine basladıktan sonra asker kaçaklarını ve bununla ilgili suçluları kendileri izlemekteydiler. Raporda, mahkemelerin bu yetki erinin Hiyanet-i Vatanîye Kanunu'na göre mi kullanılacağı, yoksa mahkemelerce serbest mi uygulanacağını saptanması isteniyordu.

¹ Ceride, c. 6, s. 189, 271-273 (Necip ve Zekâi Beyler'in konuşmalarından).

4 Ocak 1921'de Zekâi Bey'in ve Encümen'in teklifleri okundu. Encümen, «Memleket kuva-yi maddiye ve manevîyesini kesi ve tenkise sai edenler» cümlesinin geniş anlamda alınırca, bunun bütün suçları kapsayacağı için mahkemelerin davalarının çok artacağı ve yeni İstiklâl Mahkemeleri'nin kurulması gerekeceğinden, «1 - Mahkemelerin olağanüstü durumu yok olacak, 2 - Sayısı az olan mahkemeler, bu kadar geniş davayı yetiştiremeyecek, 3 - Mahkemelerin bölgesinde bulunan ve bulunmayan memurlar arasında eşitlik olmayacak, 4 - Memurun görevine ait su-i istimalin bir ihtisas işi olduğundan yanlış kararlar verilebileceği» gerekçesiyle, İstiklâl Mahkemeleri'nin bu davalara bakmasını uygun görmedi. Zekâi Bey'in yaptığı ve Meclis'in üzerinde durduğu bu konu gündeme alınmış olmakla beraber, bir daha görüşülmedi. Bundan sonra genellikle mahkemelerin yetkilerinin kısıtlanması için teklifler yapıldı. M. Kemal, değil mahkemele.in yetkilerinin kısıtlanması, bunlara ek olarak iki İstiklâl Mahkemesi daha kurulmasını istiyordu. Bu görüşle 8 Ocak 1921'de İstiklâl Mahkemeleri'nin bölgelerinin yeniden saptanması ve mevcutlara iki tane daha eklenmesi için T.B.M.M.ne Meclis Başkanı sıfatıyla bir önerge verdi:¹

*«Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaset-i Celilesine
Hâsıl olan ihtiyaca ve taksimat-ı mülkiyede yuku' bulan tebeddülâta
binaen Türkiye Büyük Millet Meclisi İstiklâl Mahakimi'nin daire-
yi kazalarının yeniden tayin ve tesbitine mecburiyet hiss olunmuş ve
bu babta tanzim kılınan cetvel ve harita rapten takdim edilmiştir.
Buna nazaran mevcut İstiklâl Mahakimi'ne ilâveten daha iki
İstiklâl Mahkemesinin teşkili zarureti vardır. Muktazi muamele-
nin ifa'sını ve neticenin sür'at-i iş'arını rica ederim efendim.*

Türkiye Büyük Millet
Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

¹ Ceride, c. 7, s. 215-216.

Livalar :

Eskişehir İstiklâl Mahkemesi : Eskişehir, İzmit, Bursa
Bilecik, Kütahya.

Kastamonu	»	» Kastamonu, Bolu, Zonguldak, Kengiri, Sinob.
Ankara	»	» Ankara, Kırşehir, Yozgad, Çorum.
Konya	»	» Konya, Karahisar-ı Sahip, Aksaray.
İsparta	»	» İsparta, Burdur, Antalya, Denizli, Aydın, Menteşe.
Pozantı	»	» Adana, Kozan, Niğde, Kayseri, İçel,
Sivas	»	» Sivas, Totat, Amasya, Samsun, Ordu.
Trabzon	»	» Trabzon, Lâziztan, Giresun, Gümüşhane, Karahisar-ı Şarki, Erzincan, Erzurum, Bayazıt.
Diyarbakir	»	» Diyarbakir, Mardin, Siirt, Bitlis, Van Muş, Hakkâri, Genc, Ergani, Siverek.
Elâziz	»	» (Gayr-i mevcut) Elâziz, Malatya, Maraş, Ayıntab, Cebelibereket, Urfa,

Kısa bir tartışmadan sonra önerge gündeme alındı. Fakat henüz açıklığa kavuşmamış olan bazı sebepler yüzünden tekrar görüşülmedi. Yine bu tarihte Mehmet Şükrü Bey, İstiklâl Mahkemeleri'nce mahkûm edilenlerin cetvellerinin Meclis'e verilmesini ve böylece mahkemelerin başarı ve çalışmaları hakkında Meclis'in aydınlatılmasını istedi. Mahkemelerin çalışmalarını yakından izlemek isteyen Meclis, bu teklifi kabul etti.

Trabzon Mebusu Hüsrev Bey'in 25 Aralık 1920 tarihinde İstiklâl Mahkemeleri'nin yükünü azaltmak, bölgelerinde kolayca dolaşabilmeleri ve hapisanelerde fazla tutuklu birikmesini önlemek amacıyla, («Doğrudan doğruya firar cürmüne ait mevat, İstiklâl Mehakimi tarafından lüzum görüldükçe askerî divan-ı harplere devrolunur. 2 - İşbu kanunun yürütülmesine Heyet-i Vekile me'murdur») yaptığı teklif, 10 Ocak 1921'de tekrar gündeme alınıp, Müdafaa-i Milliye Encümeni'ne gönderildi. 19 Şubat 1921'de İstiklâl Mahkemeleri'nin çalışmalarına son verildiği için reddi istendi. Ankara İstiklâl Mahkemesi göreve devam ettiği gerekçesiyle kanunun görüşülmesi kabul edildi. Bu teklif de tekrar görüşülemedi.

1— ANKARA İSTİKLÂL MAHKEMESİ

İstiklâl Mahkemeleri içinde en önemlisi Ankara İstiklâl Mahkemesi idi. Diğer İstiklâl Mahkemeleri'nin de bölgelerine göre büyük önemleri ve görevleri vardı. Ancak diğer mahkemeler 17 Şubat 1921'de kaldırıldı. Ağustos 1921'de ise sadece dört İstiklâl Mahkemesi (Ankara İstiklâl Mahkemesi dışında) kuruldu. 31 Temmuz 1922'de de bütün mahkemelerin çalışmalarına son verildi. Bu tarihten sonra kurulan Amasya İstiklâl Mahkemesi bir ay ve Elcezire İstiklâl Mahkemesi iki ay kadar çalışabildiler. Bütün mahkemeler içinde yalnız Ankara İstiklâl Mahkemesi 7 Ekim 1920'den, 31 Temmuz 1922'ye kadar aralıksız çalışan tek mahkeme oldu.

7 Ekim 1920'de davalara bakmaya başlayan Ankara Bölgesi İstiklâl Mahkemesi, 3 - 4 odalı bir binada göreve başladı. Mahkeme heyeti, İhsan, Kılıç Ali, Hüseyin ve Cevdet Beyler'den kurulu olup, başkanlığa İhsan Bey seçilmişti.¹

Çalışmaya başlamasından kısa bir süre sonra mahkemenin

¹ Kılıç Ali, *İstiklâl Mahkemesi Hatıraları*, s. 8.

isteği üzerine, Adliye Encümeni'nin hazırladığı tutanak kabul edilip, askerî harp divanlarında bulunan casusluk ve hiyanet-i harbiye davalarının İstiklâl Mahkemeleri'ne devredilmesine karar verildi.¹

24 ekimde Bakanlar Kurulunun kararı ile Kayseri İstiklâl Mahkemesi henüz kurulmadığı için Kırşehir, Ankara İstiklâl Mahkemesi bölgesine verildi.²

Ankara İstiklâl Mahkemesi'nin diğer bir özelliği de bakmış olduğu davaların önemi ile ilgilidir. Bu davalar, Osmanlı Hükümeti, Çerkez Ethem, İngiliz casusu Mustafa Sagır, Kuva-yi İnzibatiye ve sol kuruluşların davaları gibi, içte ve dışta geniş yankılar uyandıran konulardır.

Ankara İstiklâl Mahkemesi'nin bakmış olduğu davalar ve suçları ile ilgili bazı örnekler:

İhanet:

Millî Mücadele'ye karşı en büyük ihanetin, padişah ve Osmanlı Hükümeti, özellikle Damat Ferit ve çevresinden geldiği görülmektedir. Osmanlı Hükümeti'nin sebep olduğu ihanet çemberi Anadolu'da ayaklanmalar, bozguncu propaganda ve ve bunun etkisi ile çıkan asker kaçakları olaylarını doğurmuştu. Gerek kamuoyu ve gerekse M. Kemal'in dışında hemen bütün kumanda heyeti ve Meclis, padişaha dinsel ve geleneksel bağlarla bağlı olduğundan, padişah İngilizler'in elinde esir kabul edilmekte, ihaneti bilindiği halde açıklanamamaktaydı. Millî Mücadele'nin amacı belirtildiğinde, hatta Hiyanet-i Vatanîye Kanunu'nda bile, yapılan savaşın amacı halife-padişahı kurtarmak olarak belirtilmişti. Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nda ise, padişahın durumuna özel yer verilmişti. Bu yüzden İstiklâl Mahkemeleri padişah için herhangi bir işlemde bulunmadılar.

¹ Ceride, c. 5, s. 35-37; *Düstur*, c. I. s. 99, Karar No: 52.

² Ceride, s. 143, T.B.M.M. Arş., IV-14, dosya No: 17.

9 Mayıs 1920'de Hamdi Namık Bey ve arkadaşlarının Meclis'e verdikleri («İslâmları yekdiğeri aleyhine tahrik ve teşvik ile beyn-el-islâm iraka-i dem'e sebebiyet ve şu suretle hiyanet-i vataniyeleri sabit olan Ferit Paşa Kabinesi ile müzahir ve muinlerinin Hiyanet-i Vataniye Kanunu mündericesine tevfiikan icra-yi muhakeme-yi gıyabileri için...»)¹ öne.ge ile vatandaşlıktan Meclis kararıyla çıkarılan Damat Ferit Paşa için Ankara İstiklâl Mahkemesi kanunî işleme girdi. Damat Ferit ile birlikte âyandan Hâdi, Rıza Tefik, Reşat Halis haklarında da gıyaben yargılama kararı alındı. Vatan ve hilâfetin kurtuluşu için çalışan Büyük Millet Meclisi'nin gaye ve âmaline aykırı olan Sevr Sulh Anlaşması'nı imzaladıkları ve memleketin düşman işgaline sebep oldukları için Ceza Kanunu ve Hiyanet-i Vataniye Kanunu'na göre bu kimselerin gıyaben idamları oy birliği ile onaylandı.² Bu karar Eskişehir ve diğer İstiklâl Mahkemelerine de bildirildi.

Osmanlı Hükümeti'nin en büyük ihanetlerinden biri de İngilizler'in isteği ile kurduğu Kuva-yi İnzibatiye'dir. Ulusal kuvvetlere karşı Süleyman Paşa'nın komutasında kurulmuş olan bu ordu, 23 Mayıs 1920'de yenildikten sonra, esir olanlar Ankara İstiklâl Mahkemesi'nce yargılandılar. Kuva-yi İnzibatiye'ye katılıp, birinci derecede rol oynayanlardan yakalanananlar yargılandılar. Yakalanmayanlar ise gıyaben ve yakalandıklarında yeniden yargılanmak üzere idam cezasına çarptırıldılar. Birinci derecede etkisi olmayanlar genellikle göz hapsine alınıyor, yola gelecek olanlar da cepheye gönderiliyorlardı.³ Bunlardan Mahmut Kâmil, bu suçu iki kez işlediğinden askerlikten tard ve Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nun ikinci maddesine göre idama, Zeki ise birini öldürdüğü iddiası sabit olmadığından 27 Ekim 1920'den

¹ Ceride, c. I, s. 282-285 ve 342-344.

² T.B.M.M. Arş., Ankara İ. M., I-V2, b-1; Karar defteri No: 1 (Karar için bkz., Ek: 2).

³ T.B.M.M. Arş., Ankara İ. M. No: 19, 603, 672 V. s., «Hakimiyet-i Milliye», 8 Ağustos 1921.

itibaren on sene küreğe çarptırıldılar. Ayrıca Askerî Nigâhban Cemiyeti'ne katılanlar da aynı şekilde vatana ihanet suçu ile yargılanıyorlardı. Bunlardan bazıları hem bu cemiyete üye, hem de Kuva'yi İnzibatiye'ye katılmışlardı. Bu konuda suçu sabit görülmeyenler ise beraat ediyorlardı.¹

İhanet çeşitleri bu kadar değildi. Anadolu'ya kaçıp Millî Mücadele'ye katılmak isteyenleri Ferit Paşa Hükümeti'ne haber verenler ve düşmana erzak satanlar da bulunuyordu. Bunlardan da suçları ispat edilemeyenler serbest bırakılıyordu.² İstiklâl Mahkemeleri'nin karar vermek için delile ihtiyacı yoktu. Kararlarını vicdanî kanaatlarına göre verebilirlerdi. Buna rağmen haklarında delil bulunamayanların beraat etmesi, bu mahkemelerin ne derece âdil olduklarına örnektir. Ankara İstiklâl Mahkemesi Millî Mücadele'yi yıkmaya çalışan Osmanlı Hükümeti'ni 1 nolu kararıyla giyaben idama çarptırdığından, onun bu amacına hizmet edenleri de vatan haini olarak yargılıyor, suçlarının önemine göre cezalandırıyordu.

Ethem Kuvvetleri'nin İhaneti:

Düzenli ordunun kurulamadığı ve iç ayaklanmaların en tehlikeli olduğu dönemde, bunların bastırılmasında büyük yararlıkları olan Çerkez Ethem'in sonradan Millî Mücadele'ye ihaneti büyük tehlike oldu. Daha önce belirttiğimiz gibi, Ethem başına buyruk, merkezî otoriteyi dinlemeyen biri idi. Yozgat ayaklanması sırasında, Millî Mücadele'nin lideri M. Kemal aleyhinde konuşmaktan çekinmemişti. Ethem ve kardeşleri düzenli ordu kurulmasının karşısında idiler. B.M.M. Hükümeti'nin İstiklâl Mahkemeleri'nin kuruluşunu ve firarîlerin bundan sonra bu mahkemelerce yargılanacaklarını bildiren yazısına Ethem'in kardeşi Yüzbaşı Tevfik karşı çıktı. Muharebe cephelerinden kaçan erler

¹ A. g. arş., Ankara İ. M., Karar No: 20, 21. «H. Milîye», 10.11. 1911.

² A.g. arş., Ankara İ. M., No: 380 (12. 3. 1921), 494.

birlikleri karşısında asılmayacak olursa, kitalar üzerinde kötü bir sonuç vereceği, casuslar da aynı şekilde asılmazlarsa, önünün alınamıyacağı ve Kuvayi Seyyare'nin bu sayede başarılı olduğunu ileri sürerek, bu emri uygulamayacağım bildirdi.¹ Bu arada Ethem, İstiklâl Mahkemesince, Müdafaa-i Hukuk adına topladığı paraları yerinde sarf etmemek, halkın mallarını zorla almak, ve silahlı olarak firara sebebiyet suçlarından dolayı tutuklanmak istenen 1'inci Kuvayi Seyyare reislerinden Kaplan Naci'yi koruyor ve Milli Savunma Bakanlığının yazısına rağmen İstiklâl Mahkemesine yollamıyordu.² İsmet (İnönü) Bey'in Batı Cephesi Kumandanlığı'na atanması ile onun emrine girmek istemeyen Ethem arasında başlayan çatışma, M. Kemal'in yatıştırıcı ve uzlaştırıcı çalışmalarına rağmen önlenemedi. Sonunda kumandanlığın emirlerini dinlemeyen Ethem, ayaklanıp Birinci İnönü Savaşı'nda Yunanlılar'la birlikte Millî Ordu'ya saldırdı. 6 - 10 Ocak 1921'de yenildi ve yarattığı tehlike yok edildi. Bu olay vatana ihanet olduğundan, konu ile ilgili suçlular İstiklâl Mahkemesi'ne geldi. Kendi isteği ile ulusal güçlere katılıp, Ethem'i terk edenler hakkında kanunî bir işlem yapılmadı.

Ankara İstiklâl Mahkemesi, Yunanlılar'a sığınmış olan Ethem ve kardeşlerini gıyaben yargıladı. 9 Mayıs 1921'de verilen kararla, vatana ihanet suçları sabit görülüp idama mahkûm oldular. Aynı kararla toplam 46 kişinin haklarında da hükme varıldı. Yine bu kararla, gizli Komünist Partisi kurup hükûmeti devirmek suçuyla yargılananlar da mahkûm oldular.³

¹ Cumhurbaşkanlığı Arş., no: 8/1108, dosya 23.

² Harp Tarihi Başkanlığı Arş., 8/1101, dosya 23.

³ T.B.M.M. Arş. Ankara İ. M., T.2, Dosya: 27-4 (Karar defteri: IV-2. b-1. Karar no:576); «Hakimiyet-i Milliye». 10.5.1921; T.İ.H., c. 2, Kısım:3, s. 607. («Hakimiyet-i Milliye» ve *Türk İstiklâl Harbi*, c. 2. Kıs. 3'deki karar metinleri eksiktir.)

Karar No: 576

«Tafsîlâtı sonradan tanzim edilecek ilâmda mufasssalar gösterileceği veçhile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni devirerek Millet'in arzusu hilâfına bir hükümet te'sisine sai olacak cürümden maznun-u aleyhüm künyeleri balâda mufasssalar muharrer maznunnardan sabık Kuvve-yi Seyyare Kumandanı Ethem ve biraderi Tevfik ve keza biraderi Saruhan Me'bus-u Sabıkı Reşit ve mezkûr Kuvve-yi Seyyare'den İzmirli Yüzbaşı Etem, Jandarma Yüzbaşı Sami, Erkân-ı Harp Yüzbaşı Halil, Kütahya polis me'murlarından Artin, Kuvve-yi Seyyare müfreze kumandanlarından Manyaslı Şevket ve Çerkez Ahmet Ağa ve İhtiyat Mülâzımı Reşat, Kütahya muntika kumandan-ı sabıkı Binbaşı Abdullah ve Mülkiye Kaymakamlarından Ömer Lûtfü'nün müsellâhan taklib-i hükümet cürmünü irtikâb ederek düşman tarafına firarları anlaşılmışına binaen cümlesinin gıyaben idamlarına ve emval-i menkule ve gayri menkulelerinin canibi hükümetten haciz ve idaresine, hafi Komünist Partisi teşkili suretiyle yine taklib-i hükümet cürmünü irtikâb teşebbüsünde bu lundukları anlaşılan Tokat Mebusu Nâzım Bey'in müebbeden tevkifi olan 12. nisan. 1337 tarihinden, Baytar Binbaşı Hacı oğlu Salih Salih Efendi'nin müebbeden tevkifi olan kânun-u sâni 337 tarihinden ve matbuat ve istihbarat müdireyeti me'murlarından Ziyetullah Nevşirevan'ın müebbeden tevkifi olan 337'den itibaren kanun-u ceza-i umumiyenin 46 ıncı maddesinin delâletiyle, İhyânet-i Vataniye Kanunu'nun ikinci maddesi mucibince 15'er sene küreğe vaz'larına ve Salih Efendi'nin meslek-i askeriyeden tardına ve hudut harici bulunan Şerif Manatof'un keza 15 sene küreğe mahkûmiyetine kavli ve tahriri surette hiyanet-i vataniye cürmünü irtikâb edip 23. Kânun-u sâni. 337 tarihinden beri mevkuf ve Yeni Dünya Gazetesi muharriri Nizamettin ve 15. Kânun-u sâni. 337 tarihinden beri mevkuf olan Berham Lûtfü ve 8. Kânun-u sâni tarihinden beri mevkuf Mustafa Nuri, Abdülkadir, Hilmi ve Ahmed'in beşer, Behram Lûtfü, Mustafa Nuri'nin üçer, Nizamettin'nin 8 sene müddetle İhyânet-i Vataniye Kanunu'nun 3'üncü maddesine tevfikân küreğe vaz'larına ve Baytar Yüzbaşı Efgan ile Kenan Efendi'nin hafi cemiyete intisab eyledikleri cürmünden dolayı meslek-i askeriyeden tard ile mevkuf kaldıkları müddet kâfi görülerek tahliyelerine ve maksadı millîyenin istihsaline değin hükümetin tensib edeceği bir mahalde ikâmetlerine, Yeni Dünya Gazetesi sahib-i imtiyazı ile Sermu-

harrir Arif Oruç Efendi'nin keza kaldığı müddet kâfi görülerek hükümetin tensib edeceği bir mahalde ikâmetine, ve diğer maznun-u aleyh Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendi ve Afyonkarahisar Mebusu Mehmet Şükrü Bey ile Kadı Ferit, Kâtip Nuri, Kemalettin, Hüsnü, Vahit, Hizmetçi Mehmet, Halit, Mustafa, Şükrü ve Mustafa, Hüseyin Nedim, Bahattin, Hoca Fevzi, Kâzım, Osman Zeki ve Cemal Efendiler'in adem-i mes'uliyetlerine ve sabık Kuvve-yi Seyyare efradından Hayri'nin beraetine, Nazım Bey'in Kayseri Hapishanesinde ve diğerlerinin de Salih'in Kırşehir, Ziyetullah'ın Niğde, Abdülkadir'in Çankırı, Bakkal Ahmet'in Bolu, Hilmi'nin Yozgat, Nizamettin'in Diyarbekir Hapashaneleri'nde infaz-ı cezalarına ve işbu kararın Ankara Komutanlığı ile İstinaf Müdde-i umumiliğine Kayseri, Kırşehir, Niğde, Çankırı, Bolu, Yozgat, Diyarbekir Müdde-i umumiliklerine tevdiine, Arif Oruç ve Nizamettin hakkında ekseriyetle, diğerleri hakkında ittifakla karar verildi. 9. mayıs. 337

(İmzalar)

İhsan Kılıç Ali İsmail

Hüseyin Bey kararı imzalamamış, alt tarafa muhalefet gerekçesini ayrı olarak yazmıştır:

«Nizamettin ile Arif Oruç hakkındaki ceza azdır. Bunların on sene hapis edilmelerini reddederim. Diğerleri hakkında hüküm ve karara müsterekim.

E!aziz Mebusu
Hüseyin

İstiklâl Mahkemesi daha sonra Kuva-yi Seyyare'ye katıldıkları gerekçesiyle mahkemeye gönderilenlerin yargılamasına başladı. Ethem'le birlikte Büyük Millet Meclisi Ordusu'na silah çektiklerine dair delil olmayanların beraatine karar verildi.¹ 21 Mayıs 1921'de yeniden yargılanan Yüzbaşı Halil Efendi Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni devirmek ve ulusun isteği dışında hükümet kurmak istemek ve düşmana katılmak suçlarından dolayı, 9 Ma-

¹ T.B.M.M. Arş., Ankara İ. M., IV-2, b-1, Karar no: 574, 625 ve «Hakimiyet i Millîye», 4 Mayıs, 5 Temmuz 1921.

yıs 1921'de mahkemede gıyaben idama mahkûm edilen âsi Ethem'in kurmay başkanlığını yaptığı sabit görülerek idama mahkûm edildi. 21 Mayıs'ta asıldı.¹ Suçlulardan Ethem'e hizmeti dercesinde suçlu olanlara çeşitli cezalar veriliyordu. Durumu şüpheli görülüp de, suçu sabit olmayanlar hudut haricine çıkarılıyordu. Suçu sabit görülenlerden bazıları Elcezire Cephesi'ne gönderiliyor, suçu ağır olanlara hapis ve ağır suç işlemiş olanlara da idam cezası veriliyordu.² Kararlarda, «Büyük Millet Meclisi Ordusu» veya «Anadolu Ordusu» ifadelerinin kullanılması, her iki ifadenin de aynı anlamda olmasından ileri geliyordu.

İdam cezaları çoğunlukla, ihanetini düşmanla anlaşmak kadar ileri götürenlere veriliyordu. Teğmen Ali Recep bu konuda açık bir örnektir. Kendisinin Ethem ve kardeşleri adına İzmir'e giderek, Kumandan Papolas ile iki gün gizli görüşmede bulunduğu, dönüşünde «Yörük Ali ve Demirci Mehmet Efelerin kuvvetlerini adam başına 40'ar lira vermek kaydıyla Afyon ve Konya üzerine tahrik» etmek isteyen Ethem'in mektuplarını Efelere verdiği ve bir kısım Çerkez kuvvetini Yunanlılar yanına geçirttiği, yakalandığında üzerinde çıkan mektuplar, Yörük Ali Efe'nin danışmanı Mehmet Şükrü'nün tuttuğu tutanakla ve kendi itirafı ile sabit görülerek, oybirliği ile idamına karar verildi. Aynı suça katıldıkları sabit olmayan iki kişi de beraat etti.

Yozgat ayaklanmasına katılanların büyük bir kısmı B.M.M. Hükümeti'nin karşı koymasına rağmen Çerkez Ethem tarafından mahkemesiz olarak çeşitli şekillerde öldürülmüşlerdi. Bir kısmı ise Amasya Harp Divanı'nca yargılanmışlardı. Ankara İstiklâl Mahkemesi ise bu suçluları, suçlarının ölçüsüne göre cezalandırma yolunu seçti. Ayaklanmayı kışkırtanlara ve ayaklanmaya katılanlara idam, daha hafif suçlara hapis, sürgün gibi cezalar uygulandı. Suçsuz görülenler serbest bırakıldı.³

¹ «H. Milliye», 22, 23 Mayıs 1921.

² A. g. arşiv, Ankara İ. M., Karar No: 620,628 (4.7.1971), «H. Milliye», 27.6;5. 7. 1921.

³ «H. Milliye», 16, 6; 5.7; 8.8.1921.

Yeşil Ordu ve Komünist Partisi:

T.B.M.M. kurulduktan sonra en önemli sorun, dışa karşı düzenli bir ordunun kurulabilmesi idi. Bunun için de içte birlik ve güvenliğin sağlanması gerekiyordu. İç ayaklanmaların Milli Mücadele'yi en buhranlı günlerini yaşattığı, ulusal birliği tehlikeye düşürdüğü bir dönemde, düzenli ordu kuruluşunu önleyecek birtakım gizli kuruluşların çalışmaları da olumsuz etki yapıyordu. Bunların başında Sovyet İhtilâli'nden sonra, onu örnek alan bazı kuruluşlar geliyordu. M. Kemal, Havza'da Türk - Sovyet dostluğundan bahsederek, Türkiye'nin ihtiyacı olan dış yardımı sağlamaya çalışmıştı.¹ Bundan sonra Anadolu'da birtakım gizli örgütler kuruldu. Bu örgütlerden en önemlileri, Yeşil Ordu, Gizli Türkiye Komünist Partisi, Türkiye Halk İştirakiyûn Fırkası idi. M. Kemal bu gizli örgütleri kontrol edebilmek ve açığa çıkarabilmek amacıyla kendi güvendiği arkadaşlarına, 1920'de Türkiye Komünist Partisi'ni kurdurdu. Bütün gayretlere rağmen istenilen kontrol yapılamadı. Bu örgütler Sovyetler Birliği ile ilişki kurarak yıkıcı ve bölücü çalışmalara başladılar. Ethem ve kardeşinin Yeşil Ordu Cemiyeti'ne katılmalarıyla durum daha da tehlikeli oldu. Bolşevikler Türkiye'de etkili propagandaya başladılar. Bu işleri yürütmek ve sol örgütleri birleştirmek için Mustafa Suphi Anadolu'ya geldi. Kars yoluyla 1921 başlarında Anadolu'ya gelen Mustafa Suphi Erzurum üzerinden Ankara'ya gitmek istiyordu. M. Kemal, M. Suphi'nin ikna edilerek geri gönderilmesini istiyordu. Erzurum'dan Trabzon'a zorluklarla ve halkın nümayişleri arasında gelen M. Suphi Trabzon'dan deniz yoluyla Rusya'ya dönmek için ayrıldı. 28/29 Ocak 1921 gecesi yanındaki 17 kişiyle birlikte öldürüldü. Sovyetler durumu pro-

¹ Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar*, s. 65-69.

testo ettilerse de ısrar etmediler. Türkiye olaydan haberi olmadığını bildirdi.¹

Bu cemiyetler içinde en önemlisi *Yeşil Ordu Cemiyeti* olduğu için, bu cemiyetten kısaca bahsedeceğiz:

Halife fetvasının, padişahın askerliği affettiği ve Ankara'daki hükümetin meşru olmadığı yolundaki propagandalar çok olumsuz etki yapmışlardı. Bu yüzden birlik kurulamıyordu. Askerler ulusal şura sahip olmadığı için bu propagandalara kolayca kanıyor ve birliğini bırakıp memleketlerine kaçıyorlardı. Birinci Dünya Harbi'nden bıkmış olarak çıkmış olan ve ulusal ihtilâl şuru ile yetiştirilmemiş zayıf birliklerle Millî Mücadele'yi kazanmak imkansızdı. M. Kemal'in bu yolda yaptığı uyarılar, Millî Mücadele şuurunu benimsemiş bir teşkilât kurulması fikrini birçok kimseye benimsetti. M. Kemal'in yakın arkadaşları, ona yardım amacıyla bu yolda çalışmalara başladılar. M. Kemal de bu çalışmaları hoş görüp izin verdi. Yeşil Ordu Cemiyeti bu çalışmaların sonucunda gizli olarak kuruldu. Cemiyetin kurucuları, Şeyh Servet, Muhittin Baha, Hüsrev Sami, Eyüp Sabri, Dr. Mustafa, Hakkı Behiç, Adnan ve Hamdi Beylerdi.² Cemiyeti kuranlar, M. Kemal'in izni ve bilgisi altında çalışıldığını yayıyor ve bu sayede taraftar topluyorlardı. Cemiyetin çalışmaları bir süre sonra millî müfrezeler kurmak gibi dar bir sahadan çıkmış, genel bir amaca yönelmişti. Cemiyete Çerkez Ethem ve kardeşlerinin girmesiyle onların kuvvetleri cemiyetin esasını meydana getirir bir durum almıştı. Cemiyet kısa bir süre sonra Millî Mücadele için tehlikeli bir durum aldı. Cemiyetin gizli amacı olan

¹ Mustafa Suphi'nin Anadolu'ya gelişi ve öldürülüşüyle ilgili görüşler ve T.İ.T. Enstitüsü'ndeki belgeler tarafımdan yayına hazırlanmış, fakat henüz yayımlanmamıştır. Belge No: 24/3070.3076, 3342-3344.

² T.B.M.M. Arş. Dosya No: T-2,1; Ankara İ.M., 27-4., Meclis Tutanakları, Dosya No: 13/115, 121, 123, 125, 126, 130, 136. Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 451; Mete Tunçay, s. 74; Hüsrev Gerede'nin Hakimiyet-i Milliye Bayramında Berlin Kulübü'ndeki konuşması, T.İ.T.E. Arş. 21/3001 (23. 4. 1942).

İslâm Sosyalizmi birliği de anlaşılmıştı. Dağıttığı beyannameler ve tüzüğü, o günün olağanüstü koşulları içinde bulunan Türkiye için bölücü ve yıkıcı bir nitelik taşıyor, Millî Mücadele'yi yozlaştırma amacını güdüyordu.¹ Cemiyet kendi gizli propagandasını yapmakla kalmıyor, M. Kemal'in aleyhinde sulh düşmanı, savaşın sorumlusu olduğu propagandası da yapıyordu. Ethem kuvvetlerinin Yeşil Ordu Cemiyeti'ne katılmalarıyla aleyhte propaganda hızlanmış, halk arasında ve Meclis'te Ethem Kuvvetlerinin düzenli orduya tercih edilmesi için tenkitler yapılmaya başlanmıştı. Cemiyetin çalışmaları Ankara sınırları dışında Anadolu'nun birçok bölgesine yayılmış, ayrıca Arif Oruç ve Mustafa Nuri tarafından idare edilen Yeni Dünya adlı bir yayın organı da bu yönde çalışmaya başlamıştı. M. Kemal cemiyetin bu çalışmalarından çekindiği için kapatılmasını istemiş, fakat cemiyet çalışmada direnmişti. M. Kemal'in baskısı sonucu çalışmalarını durdurdu. Cemiyetin genel sekreteri Nâzım, Karahisar Mebusu Şükrü, Baytar Salih, Affan, Ziyetullah, Şeyh Servet ve bazıları çalışmalarını gizli yürütmeye devam ettiler. Yeşil Ordu Cemiyeti ve Halk İştirakiyûn Fırkası, Baytar Salih ve Nazım Beyler'in dağıttıkları gizli beyannamelerle birleşme çabasına başlamış, Üçüncü Enternasyonal'a kabul edilmişlerdi. Programlarını birleştirip, içteki çalışmalarını birlikte yürütmeye karar verdiler. Ethem de bu birleşmeden sonra cemiyete katıldı ve kuvvetleri cemiyetin askerî gücünü meydana getirdiler. Bu ara Nâzım Bey İçişleri Bakanı seçildiyse de, M. Kemal'in enerjik direnişiyle görevinden çekildi. Sovyetler Birliği ile dostluk ve yardımlaşma çabalarında bulunan T.B.M.M. Hükümeti, Sovyetler tarafından desteklenen bu yıkıcı çalışmalara bir süre göz yumdu. Cemiyetin kuvvetini sağlayan Çerkez Ethem kuvvetlerinin 10 Ocak 1921'de yok edilmesi ve 16 Mart 1921'de de Sovyetler'le Moskova antlaşması'nın imzalanmasından sonra, Ankara İstiklâl Mahkemesi aracılığı ile bu kuru-

¹ T.B.M.M. Arş., Ankara İ. M., T-2 Dosya No: 27-2; Tevetoglu, s. 148-154.

luşların tasfiyesine başlandı. Sovyetler'le kurulan dostluğu bozmamak için bu tasfiye yumuşak bir şekilde yapıldı.

Cemiyetin bu yıkıcı çalışmaları, Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa'nın 19.1.1921 tarihinde durumu Genelkurmaya bildiren «Me'zun ve me'mur olarak giden bazı me'buslarımız tarafından öteye beriye verilen iki risalenin suretini leffen takdim ediyorum» telgrafıyla öğrenilmişti. Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa (Çakmak) 24. 1. 1921'de bu bilgiyi Bakanlar Kurulu Başkanlığı'na bildirdi.¹ M. Kemal konudan îma ile bahsettiği halde Moskova görüşmelerinin sonucunu beklediği için harekete geçmedi. Moskova Antlaşması'nın imzalanmasından sonra M. Kemal bu cemiyetlerin kapatılmasını emretti. Fakat bazı üyelerin gizli çalışmalara devam etmesi üzerine bir yazı ile durumu Ankara İstiklâl Mahkemesine bildirdi. Mahkeme derhal çalışmalara başladı. Tokat Mebusu Nâzım Bey ve arkadaşları hakkında soruşturma yapıp, yargılanmalarına gerek görüldü. Bu gerekçe ile B.M.M.Başkanlığı'na bir yazı yazıp, şüphelerini bildirdiği kimselerin yargılanabilmeleri için dokunulmazlıklarının kaldırılmasını istedi.² 21 Mart 1921'de gizli oturum yapan B.M.M., Tokat Mebusu Nâzım, Afyonkarahisar Mebusu Mehmet Şükrü, Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendiler'in dokunulmazlıklarını kaldırdı. Yargılanmak üzere Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne verildiler. Muhakeme 9 Mayıs 1921'e kadar devam etti. Konu dikkatle incelendi. İlgisi olan herkesin şahitliğine baş vuruldu. Sonuçta Ethem ve kardeşleri için verilen, daha önce de belirttiğimiz kararla, İstiklâl Mahkemesi «Tokat Meb'usu Nâzım»ın tutuklandığı tarih olan 21 Nisan 1921'den ve Baytar Binbaşı Hacı oğlu Salih Efendi'nin 11 Kânun-u sâni 1921'den ve Matbuat Müdürlüğü memurlarından Ziyetullah-ı Nuşirevan'ın da 27 Kânun-u sâni 1921'den itibaren Ceza Kanunu'nun 46'ıncı maddesi delâletiyle, Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nun 12. maddesi mucibince on beşer sene kü-

¹ T.B.M.M. Arş., T-2, Dosya No: 27-2.

² T.B.M.M. Arş., T-2, 1; Ankara İ.-M., 27-4.

rege konmalarına» ve «diğer maznunlardan Bursa Me'busu Şeyh Servet Efendi ve Afyon Mebusu Şükrü Bey ile diğerlerinin mesuliyetsizliklerine, Yeni Dünya gazetesi başyazarı Arif Oruç'un da mevkuf kaldığı müddet kâfi görülerek tahliye ve millî amacın elde edilmesine kadar hükümetin uygun göreceği bir yerde ikamete me'mur edilmesine oybirliği ile karar verilmiştir.»¹ Böylece tarihimizde, ilk defa solcu kuruluşlar hakkında mahkûmiyet kararı verilmiş oluyordu. Mahkeme Başkanı İhsan Bey 10 Mayıs 1921'de mahkemenin kararını B.M.M.ne bildirdi. 12 Mayıs'ta suçsuz bulunanların tekrar Meclis'e dönmelerine, suçlu görülen Nâzım Bey'in isminin üye defterinden silinmesine karar verildi.² Kısa bir süre sonra 29 Eylül 1921'de Nâzım Bey ve arkadaşları (Salih, Ziyetullah, Abdülkadir, Hilmi, Ahmet, Behram, Lütfi, Mustafa Nuri ve Nizamettin Beyler)'nın geri kalan cezaları affedilerek serbest bırakıldılar.³ Nâzım Bey ölünceye kadar emeklilik maaşı aldı. Nâzım Bey'in yanlışlık eseri mahkûm olduğunu idia edenler de vardır.⁴ Ancak Nâzım Bey 155 sayılı kanunla affedilmiştir. Bu affın Sovyet yardımının sağlandığı bir dönemde yapılmış olması da ayrıca dikkate alınması gereken bir husustur.

Yeşil Ordu Cemiyeti, Halk İştirakiyûn Fırkası ve Gizli Komünist Fırkası gibi iç içe girmiş sol örgütler de Tokat Mebusu Nâzım Bey ve arkadaşlarının şahsında mahkûm edilmişlerdi. Sol kuruluşların tasfiyesi Sovyetler Birliği'nin alınacağı bir durum yaratılmaması için yumuşak bir şekilde yapıldı. İdama mahkûm olanlar zaten daha önce askerî hareketle tasfiye edilmiş ve düşmana iltica ettikleri için gıyaben idama mahkûm olmuşlardı. Hapis cezasına çarptırılanlar ise gizli çalışmada bulunmak ve hükûmeti devirmek suçlarından mahkûm olmuşlardı. Zaten 29 eylülde affedilmişlerdi.

¹ T.B.M.M. Arş. T-2, Dosya: 27-4 (Karar defteri: IV-2, b-1. No:586).

² T.B.M.M.Z.C., c. 10. s. 285-286.

³ *Düstur*, c. II, s. 145, Kanun No: 155.

⁴ Mete Tunçay, *Mesaî*, s. 24.

Müdafaa-i hukuk grubunun kurulacağı günlerde yapılan bu temizlikle aşırı uçlara gözdağı verilmiş oluyordu.

Yukarıda belirtilen etkili olayların yanısıra bazı ihanet suçları da görülüyordu. Bunlardan, asker kaçaklarının silahlarını hükümete teslim etmeyenlerle, düşmana erzak sattığı sabit olanlara altı aya kadar hapis cezası ile zarara sebep olduklarının iki misli kadar para cezası veriliyordu.¹ Düşman bölgesine kaçtığı, Düzce dolaylarında örgüt kurduğu, silahlı lâz çetelerine başkanlık yaptığı sabit olan Hafız oğlu Mehmet 25. 5. 1921'de asıldı. Özellikle emniyeti bozan ve bu suçla birlikte cinayet ve soygun suçlarını işleyenlere idam cezası veriliyordu.²

Kozan Askerlik Şubesi Başkanı Binbaşı Haşim Efendi, hiç bir yerden emir almaksızın, Müslümanlar'a yaptığı zulüm ile tanınmış olan Fransız yüzbaşının emir ve arzusuna uyup, görevini terk ve devlet eşyasını bıraktığı kendi ifadesi ve evrakının incelenmesi ile sabit görülerek, Gazze'ye gitmek üzere hudut haricine tutuklu olarak çıkarılmasına 14. 6. 1921'de karar verildi.³

Bozgunculuk :

Millî Mücadele'ye karşı yıkıcı etkenlerden biri de yerli Rum ve hatta Türkler'in ordu içinde ve ordu gerisinde yaptıkları davranışlardı. Bu davranış bölücü ve yıkıcı olaylara, askerin moralini çökertici ve kaçmasına sebep olacak olumsuz etkilere yol açıyordu. Halkın Millî Mücadele aleyhinde ayaklanmasına sebep olacak kadar büyük tehlikeler yaratabiliyordu. Bu suçlar da İstiklâl Mahkemeleri için çok önemli idi. Bütün İstiklâl Mahkemelerinin bu suçlara karşı tepkisi ve uyguladıkları cezalar belirli bir ölçüdeydi.

Ordunun moralini «kaçınız düşman geliyor» şeklinde propa-

¹ «Hakimiyet-i Milliye», 30 Mayıs 1921.

² T.B.M.M. Arş. Ankara İ. M., IV-2, b-1, Karar no: 584, 800.

³ A. g. arşiv, Karar no: 601; «H. Milliye», 14.6.1921.

ganda ile bozmaya çalışanların, Yunan ordusuna kılavuzluk edenlerin suçları sabit görülürse, 10 - 15 yıl hapis, suçu etkili ise idam cezası veriliyordu. Cezanın saptanması bazen üyeler arasında tartışma konusu oluyordu. Bu yüzden kararlar çoğu kez oy çokluğu ile alınıyordu.¹ Bu çeşit suçların çoğu ordu gerisinde meydana geliyordu. Rum asıllı vatandaşların çıkaracağı bozgunculuk ve sabotaj hareketlerini önlemek için şüpheli görülen Rumlar Milli Mücadele'nin sonuna kadar, Sivas, Erzincan, Erzurum, Van gibi doğu şehirlerinde göz altında tutuluyorlardı.² Böylece cepheye yakın bölgelerin emniyeti sağlanmış oluyordu.

Casusluk :

Casusluk suçlarının büyük bir kısmına, merkezde bulunduğu için Ankara İstiklâi Mahkemesi'nde bakıldı. Çoğunluğunu İngilizler veya Yunanlılar yararma casusluk edenlerin meydana getirdiği bu davalar T.B.M.M. Hükümeti'nin varlığının dışta duyulmasında etkili olmuştur. Bu konuda en büyük ilgiyi toplayan duruşma ve karar, İngilizler hesabına casusluk eden Hintli Mustafa Sağır davasında olmuştur. Bu konuya ileride değineceğiz.

Bu davalardan biri, M.Kemal'e annesinden mektup getiren Miltiyadi isimli Rum'un davasıdır. İstanbul'dan Kayseri'ye gitmekte olan Miltiyadi, Çorum'a geldiğinde M. Kemal'e ait bir mektup taşıdığını söyledi. Bunun üzerine 23 Eylül 1920'de Ankara'ya gönderildi. Yapılan aramada 16 eylülde Yozgat'tayken kendi imzasıyla M. Kemal'e hitaben yazdirmış olduğu bir mektupla, annesinin M. Kemal'e yazmış olduğu bir mektup çıktı. Anadolu bu sırada olağanüstü bir durumdaydı. Her yanda ayaklanmalar, bozguncular, casuslar, sabotajcılar, soyguncular vardı. M. Kemal

¹ T.B.M.M. Arş., Ankara İ. M., IV-2, b-1, Karar No: 23,472; «Hakimiyet-i Milliye», 25 Ağustos 1921.

² «Hakimiyet-i Milliye», 8 Mayıs, 27 temmuz, 2-4-5-24 ağustos, 4 eylül, 29 ekim 1921.

mektubu böyle bir ortam içinde okudu. Miltiyadi'den şüphelendi ve İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir yazı ile, mektubun doğruluğu hakkında İstanbul'da bir tahkikat yapıp, neticesi öğrenilinceye kadar Miltiyadi'nin tevkifini istedi. Bakan Adnan Bey durumu dikkatle inceleyip M. Kemal'e bildirdi. M. Kemal'in şüphelerinin artması üzerine Miltiyadi, o sırada yeni kurulmuş olan Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne verildi.¹ İstanbul'da yapılan soruşturma sonucunda, M. Kemal mektubun kendisine annesi Zübeyde Hanım tarafından gönderildiğini öğrendi. Durumu İstiklâl Mahkemesi'ne bildirdi. Mahkeme 19 Ekim 1920'de, Miltiyadi hakkında «başka suçla tutuklu değilse» beraat kararı verdi.²

Diğer bir olayda da, 10 Ağustos 1920'de Antalya Limanı'na gemi ile Mısır'dan gelen dış doktoru Ahmet İhsan adında birisinden şüphelenilmiş, yakalanıp Ankara'ya gönderilmişti. Burada iki nafta sorgusu yapılmadan hapis edildi. Kendisi iç işleri Bakanı Adnan Bey'e bir mektup yazıp «haksız yere hapis edildiğini ve serbest bırakılmasını» istedi. Ayrıca Rıza Nur Bey'i suçsuzluğuna şahit gösterdi. Dr. Adnan Bey, o sırada Sinop'ta bulunan Rıza Nur Bey'den bilgi istedi. Rıza Nur Bey, Ahmet İhsan Bey'in İngiliz casusu olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne verildi. Ahmet İhsan Bey mahkemede de Rıza Nur Bey'i kefil olarak gösterdi. Mahkeme Rıza Nur Bey'den bilgi istedi. Rıza Nur Bey «İhsan Bey'in Harb-i Umumî'de İngilizler lehine nasıl casusluk ettiğini, fakat şimdi casus olup olmadığını bilmediğini» bildirdi. Yapılan soruşturma sonunda İhsan Bey hakkında casusluk suçuna dayanıp, asılarak idamına karar verildi. 13-14 Ekim 1920 gecesi sabaha doğru asıldı. Asılmadan önce suçsuz olduğunu söyledi.³

Başka bir olayda da, Kadıköy İnzibat Subayı Mahmut Hamdi İngilizler'e esir düştükten sonra Casusluk yaptığı iddiasıyla yargı-

¹ *Yakın Tarihimiz*, c. I, s. 6-9.

² T.B.M.M. Arş., Ankara İ. M., IV-2, b-1, Karar No: 6.

³ *Yakın Tarihimiz*, c.I, s. 2, s. 53-54.

landı. Geri döndükten sonra aldığı gizli görevde, gizli dosyaları ve Ankara Hükümeti'nin özel gizli evrakını açtığı ve Osmanlı Hükümeti lehinde propaganda yaptığı, ayrıca askerlere kaçırmayı söylediği sabit görüldü. Hakkında suçluluğuna vicdanî kanaat uyanınca 20 Ekim 1920'de idamına karar verildi.¹

Osmanlı ordusundan Birinci Dünya Savaşı içinde kaçıp İngilizler'e katılan ve İngiliz esir kampından kaçmak için tünel kazın Türk esirlerini haber verip cezalandırılmalarına sebep olduğu döndükten sonra yine İngilizler'e casusluk yaptığı, tanıklara ve kendi ifadesine göre sabit görülen birinin idamına karar verildi. İstiklâl Mahkemesi casusluk suçlarına çok önem veriyor, casus olduğuna kanaat getirdiklerini idama mahkûm ediyordu. Bu kararlar verilirken, suçun ispat edilmesine dikkat ediliyordu. Suçu sabit görülmeyp durumlarından şüphe edilenler ya sınır dışı ediliyor veya Millî Mücadele'nin sonuna kadar belli bir yere (Doğu Anadolu) sürgün oluyorlardı. Suçu sabit olmayanlar beraat ediyorlardı.²

Mustafa Sagır Davası:

Casusluk davalarının en ilginç, dışta ve içte önemli etkileri olan Hintli casus Mustafa Sagır'ınki olmuştur. Mustafa Sagır, İngilizler'in Hindistan'ın çeşitli yerlerinden her beş yılda bir, küçük çocuklar arasından toplayıp İngiltere'de kendileri için okutup casus olarak yetiştirdiği ve İngiltere Krallığı için hayatını feda edeceğine yemin eden biridir. 1910 yılında İngiltere adına Mısır'a gidip, burada Mısır milliyetçileri arasına karışarak, edindiği bilgileri İngilizler'e bildirmişti. 1911 yılında İngiltere'nin Hindistan valilerinden birinin Almanya'da yetiştirilen bir Hintli tarafından öldürülmesi üzerine, Mustafa Sagır Almanya'ya gönderilmiş, bu-

¹ T.B.M.M. Arş. Ankara İ. M. IV-2, b-1. Karar No: 10.

² A.g. arşiv: karar no: 2,7,9,15 123, 378, 381, 604, 631, 638, 644, 771, «H. Millîye». 24 mart; 6 haziran; 6, 10 temmuz; 7 ağustos; 1 kasım 1921 «Açık Söz», 20 ocak 1921.

radaki Hintli talebeleri izleyip, İngiltere'ye bilgi vermişti. Birinci Dünya Harbi içinde de önemli görevler almıştı. İran ve Afganistan'da da yine İngilizler adına çalışmış, hatta Afgan hükümeti tarafından şüpheli görülüp tutuklanmışsa da, İngiltere'nin araya girmesiyle serbest bırakılmıştı. Milli Mücadele başladıktan sonra İngilizler tarafından, bu savaşı yozlaştırmak, gerekirse su-ikastler düzenlemek görevi ile Türkiye'ye gönderilmişti. Mustafa Sagır Ankara'ya, Hint Müslümanlarının temsilcisi sıfatıyla gelmişti. Özellikle M.Kemal'in hayatını inceleyip, kendisine suikast yapabilme olanaklarını araştırmıştı.¹

İnebolu yoluyla Ankara'ya gelen Mustafa Sagır'e geçtiği yerlerde büyük sevgi gösterilerinde bulunulmuş, Ankara'ya girerken de M. Kemal adına Kılıç Ali Bey başkanlığında bir kurul tarafından karşılanmıştı. Daha sonra İçişleri Bakanı Dr. Adnan, Yunus Nadi Beyler ve M. Kemal Paşa ile görüşüp Hint Müslümanları'nın gönderdiği paradan bahsetmişti. Sagır'in casus olmasından şüphelenen M. Kemal, Dr. Adnan Bey'le bu konuyu görüştü. Adnan Bey de Mustafa Sagır'i sıkı bir göz hapsine aldirdi. Mustafa Sagır, Dr. Adnan Bey aracılığıyla İstanbul'a bir mektup göndermek istedi. Bu mektup kimyasal usullerle incelenince eczalı mürekkeple gizli bilgiler yazılmış olduğu görüldü. Mektubun bu gizli kısmında, İngiliz Albayı Nelson'a, M. Kemal Paşa'nın yaşantısını, hangi saatlerde evinden çıktığını, yanında kimlerin bulunduğunu, nasıl bir otomobille gezdiğini, otomobilin hızını bildiriyordu. Bunun üzerine eşyaları arandı ve şüpheleri doğrulayan delillerin bulunması sonucu tutuklanıp, İstiklâl Mahkemesi'ne verildi. Mustafa Sagır'in yakalanmasında, ona emir, talimat ve para verip çalıştıran Türkiye'deki İngiliz casus örgütünün ve İngiliz Dışişleri'nin bütün gizli çalışmalarının, hazırlıklarının meydana çıkarılmasında İçişleri Bakanı Dr. Adnan Bey'in büyük hizmeti olmuştur.

Mustafa Sagır'in muhakemesi büyük ilgi gördü. Duruşmalar

¹ «H. Milliye», 9 Mayıs 1921, s. 2; Kılıç Ali, *İstiklâl Mahkemesi Hatıraları*, s. 84-87.

geniş bir halk topluluğu tarafından günlerce izlendi. Hakimiyet-i Milliye gazetesi duruşmaları, 10 mayıs 1921'den başlayıp günü gününe yayımladı. Delillerin çokluğu ve kesinliği karşısında Kustafa Sagır suçunu itiraf etti ve geçmişini açıkladı. Muhakeme karar günü olan 23 mayısa kadar sürdü. Tanıkların dinlenmesine ve özellikle Sagır'ın kendisini savunmasına büyük önem verildi. İstiklâl Mahkemelerinin öteki duruşmalarına kıyasla uzun bir süre devam etmiş olan bu duruşmalarda, Mustafa Sagır İngiliz Dışişleri Bakanlığı emri ile M. Kemal'i Afgan Kralını öldürdüğü gibi öldürmek üzere görevlendirildiğini açıkladı. Anadolu'da bulunan İngiliz gizli örgütü hakkında önemli bilgiler verdi. Casusluk suçunu kabul etmekle beraber, «Bu memleketin evlâdından değilim. Hiyanet-i vataniye ile maznun olamam. Ben Türk nimeti ile perverde olmadım. Beni İngiliz yetiştirdi. Siz yetiştirmiş olsaydınız, size de aynı hizmeti yapardım» diyerek, bu suçtan idam edilemeyeceğini ileri sürdü. Ankara İstiklâl Mahkemesi 23 Mayıs 1921'de, delillere ve şahitlerin ifadesine, kendi itirafına dayanarak suçunu sabit gördü ve idamına karar verdi. Kendisine yardım edenlere de çeşitli cezalar verildi.¹

Karar No: 583

İngilizler'den aldığı talimat üzerine kendisine Hint Hilâfet Komitesi'nin murahhası süsünü vererek casusluk yapmak üzere Ankara'ya geldiği ve Ankara'da, İstanbul'da «Ferit Cavid» adresine kimyevi bir terhib ile gizli olarak yazmış bulunduğu mektuplarla Anadolu Hükümeti ve Mustafa Kemal Paşa hakkında mütemadiyen malûmat gönderdiği iddiasıyla mahkememize tevdi edilen İngiliz tebaasından Hindistan'ın Peçaver Şehrinde mütevellid 34 yaşlarında Mustafa Sagır bin Zekeriya ile Mustafa Sagır'ın İstanbul'da İngiliz Hafiye Teşkilâtı'na gönderdiği anlaşılan ve gizli mürekkep ile yazılı raporlarını mahalline isal etmek suretiyle merhumun casusluğuna iştirak eylemek cürmüyle keza mahkememize tevdi kılınan Dersaadet'te mütevellid 42 yaşlarında «İleri» gazetesi heyet-i tahririyesinden «Ferit Cavid bin

T.B.M.M. Arş. Ankara İ. M. Karar No: 583; «H. Milliye», 10-25 Ma-

Mehmed» ile keza İngiliz casus teşkilâtına dahil olduğu ve Anadolu'da bi-l-hassa Şeyh Sunusi Hazretleri'nin ahval ve hareketini ta'kid etmek üzere vazifelendirildiği iddia olunan 25 yaşlarında bahriye mülâzımlarından Ürgüp'lü Paşazade Mehmet Ali'nin icra kılınan muhakeme-i aleniyelerinde Hintli Mustafa Sagır'ın fi—l-hakika 10 yaşından beri mahzâ İngilizler hesabına casusluk yapmak üzere suret-i mahsusada yetiştirildiği ve bir çok yerlerde İngilizler'in nam ve menfaatine casusluk yaptığı ve âhiren İngiliz Hariciye Nezareti'nin muvafaakati ve İngilizler'in İstanbul'da casusluk yapmağa me'mur ettikleri Miralay Nelson'un emri ile İstanbul'a gelip Anadolu'nun itimadını kazanmış bazı kimse-lerle müştereken «Türk - Hint Muhadenet Cemiyeti» namı ile bir cemiyet kurduğu ve daha sonra Karakol Heyet-i Merkeziyesi'nden aldığı itimatneme ve vesikayı hamilen kendisine Hint Hilâfet Komitesi Fevkalâde Murahhası süsünü vererek Ankara'ya geldiği ve Ankara'da kimyevi bir terkip ve eczalı mürekkeple yazılmış mektuplarla İngilizler'e mahrem hususları bildirdiği ve bu suret- le casusluk yaptığı gerek ele geçen delillerle ve gerek kendi itiraf- ları ve yapılan muhakeme esnasında şahitlerin beyanı ile mertebe- sübuta vasıl olan Hintli casus Mustafa Sagır'ın salben idamına, Ferit Cavid bin Mehmet Cavid'in ise İstanbul'da İngiliz casus teşkilâtı reisi olduğu anlaşılan İngiliz Miralay Nelson'un daire-i itimadına girerek casus Mustafa Sagır ile bu teşkilâtın reisi Nelson arasında vasıta-i muhabere olmak ve şu suretle gerek Mustafa Sagır'den gizli raporları Nelson'a, gerekse Nelson'dan aldığı talimatı Hintli casusa getirip götürmesi ve hunu yaparken de para alması kendisinin Mustafa Sagır'ın cürmüne iştirak ettiği kanaatini vermiş ise de, Mustafa Sagır'ın tevkifinden evvel içine düşen bir korku ile Hintli'nin hakikî vazifesini sabık istih- barat Komisyonu Reisi Binbaşı Rıza Bey'e, gerek Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektupla bildirmesi esbab-i muhaffife addiyle merkurum tarih-i tevkifi olan 22 mart 1337 (1921) tarihinden itibaren müebbed küreğe mahkûmiyetine, gene aynı cürümlere iştirak eden Bağdat Belediye Reis-i Sabıkı İzzet'in kasden İngilizler tarafından casus olarak Ankara'ya gönderildiğine dair Mustafa Sagır'ın zatî ifadesinden başka ka- naatbâkş bir ifadeye desteres olunmamakla beraber, İzzet'in Ankara'daki tarz-ı hareketinin calib-i zan ve şühe bulunması dolayısıyla merkurumun dava-yi millinin bir netice-yi mesudeye iktiranına kadar hükümetin tensip edeceği bir mahalde kal'a-bend

edilmesine ve bahriye mülâzım-ı evveli Mehmet Ali Efendi'nin casusluğu sabit olmadığı, yalnız kendisinin bu dava-yi millinin ta'kibi için muktazi metin bir seciyeye malik bulunmadığı anlaşıldığından bu zatın da İstanbul'a iadesine, Mustafa Sagır hakkında müttefikan, Ferit Cavid, İzzet ve Mehmet Ali hakkında ekseriyetle ve cümlesinin vicahlarında karar verildi.

23 Mayıs 1373 (1921)

Kılıç Ali İhsan

Hüseyin Bey ise Sagır için verilen cezaya katılmakla beraber, diğerlerinin kararma karşı çıkıp, görüşünü şöyle belirtti.

«Ferit Cavid ile İzzet hakkındaki karara muhalifim. Zira Mustafa Sagır'ın casusluğu ne derece mertebe-i sübuta vasıl olmuşsa diğerlerinin de buna iştirâkleri o kadar ayan ve beyandır. Bahusus, Nelsonun talimatı dahilinde çalışan ve Ankara'ya gelerek kimyevî mürekkeple yazılmış mektuplar getirmesi ve şifahî alimatı hamil bulunması bu casusluğu te'vil edilmez hale soktugundan Ferit Cavid'in de idamını talep ederim. İzzet'e gelince, Nelson'un bir mektubunda «İzzet Şeyh Sunusi ile görüştü mü?» diye sorulması, Mustafa Sagır'ın bir mektubunda bundan bahs edilmesi, ve Ankara'da me'muriyet isterken kaymakamlığa ta'yin edildiği halde gitmeyerek Şeyh Sunusi'nin yanında kalmakta ısrar etmesi, Nelson-Mustafa Sagır-Ferit Cavid'den mürekkep şebekeye dahil olduğunu aşikâr kılmakta olduğundan İzzet'in de idamı icap ediyor. Ferit Cavid'in Binbaşı Rıza Bey'e verdiği mektuplar bir muvazaadır. Çünkü Mustafa Sagır'ın tevkifinden sonra Dahiliye Vekiline verilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'ya yazılan mektup da Paşa'nın eline geçmeden İstanbul'a gelen Şehzade Ömer Faruk Efendi'nin getirdiği evrak içerisinde polis tarafından ele geçirilmiştir. Diğer taraftan Binbaşı Rıza Bey ile Kaymakam Aziz Bey'in casustan sık sık para almaları ancak ve son dakikada şüphelenmeleri de beni tatmin etmediğinden her ikisi hakkında da takibat icrasına ve cususa tercümanlık yapan bahriye mülâzımı Mehmet Ali'nin de silk-i askeriyeden tardı ile İstanbul'a iadesini lüzumlu görüyorum.

A'za
Hüseyin»

Kararlar oy çokluğuna göre uygulandı. Mustafa Sagır 24 Mayıs 1921'de Karaoğlan çarşısına getirilip, büyük bir kalabalık önünde, mahkeme kâtibi Rıza Bey tarafından mahkemenin kararı okunduktan sonra asılarak idam edildi.¹

Yolsuzluk ve Görevi Kötüye Kullanma:

Milli Mücadele içinde yolsuzluk suçları da önemli yer alıyordu. İstiklâl Mahkemeleri çeşitli yolsuzluk suçlarına çeşitli cezalar uyguluyordu.

Devlet parasını zimmetine geçirmek ve görevini bırakıp kaçmak gibi suçlara, sebep oldukları zararın ödetilmesi, görevinden tard, genel olarak hapis ve halka teşhir gibi cezalar uygulanıyordu². Görevli olduğu halde, görevini kötüye kullananlara ise değnek (50 adet) vurulup cepheye gönderiliyorlardı³. Suçu sabit görülmeyenler ise beraet ediyorlardı. Aldığı emre rağmen, düşman karşısında silâh ve cephaneyi düşmana bırakmak ve bunun yanı sıra itaatsizlik, kaçmak ve saldırı suçlarını da işlemiş olanların ise hapis cezaları arttırılıp, 10-15 yıl kürek cezası veriliyordu⁴. Cepheye gitmek istemeyen erleri jandarma kayıt etmek için rüşvet alan jandarma subayları da bulunuyordu. Bunlara da yine tard, hapis ve para cezası veriliyordu. Asılsız haberleri resmî bildiri şeklinde yayınlamak suretiyle, bilerek veya bilmeyerek bozguncu ve yıkıcı çalışmalarda bulunanlar da büyük tehlike oluyorlardı. Bunlara da belirtilen cezalar uygulanıyordu⁵.

Ordu içinde en önemli tehlikelerden biri de hırsızlık olaylarının çoğalmasıydı. Batı Cephesi Kumandanı İsmet Bey, birlikler içindeki hırsızlık olaylarını düşman kadar tehlikeli görüyordu.

¹ «Hakimiyet-i Milliye», 25 Mayıs 1921.

² T.B.M.M. Arş. Ankara İ.M., No: 27, 219; «H.Mimiyeye», 13 şubat, 17 haziran 1921.

³ A.g. arşiv., No: 366, «H. Milliye», 1. 11, 19; 6. 2. 6. 1921.

⁴ A.g. arşiv. Ankara İ.M., No: 471; «H. Milliye», 24. 3. 1921.

⁵ «H. Milliye», 13. 5; 3.9. 1921.

Hırsızlık suçunun cezasının idam olduğuna herkesi inandırmak gerektiğini, eğer bu suçlara merhamet gösterilirse, bunun Millî Mücadele için çok kötü sonuçlar doğuracağını, 28.1.1922 tarihinde askerî birliklere bildirmişti¹. Her ne kadar İsmet Bey bu suçlar için idam cezası uygulanmasını öngörmüş ise de İstiklâl Mahkemesi, yukarıda belirtilen cezaları uygulamakta, yola gelebilecek olanlara da az bir ceza (genellikle dayak) verip, yeniden cepheye göndermeyi uygun görüyordu.

Mahkeme askerle ilgilenilmemesi halinde dikkatli davranıyordu. Bu ve buna benzer konularda hükümetle çelişkiye düştükleri oluyordu. Sakarya Savaşı sırasında, cepheye gönderilen askerin bakımsızlığına karşılık, Albay Hulûsi Bey'in emir erinin çok bakımlı oluşuna kızan mahkeme, Hulûsi Bey'in tutuklanmasına karar verdi. Millî Savunma Müsteşarı Kâzım Bey buna engel olunca mahkeme onun da yargılanmasına ve engel olunduğu takdirde istifaya karar verdi. Bu durum M. Kemal'e bildirildi. O da mahkeme kurulunu çağırıp görüştü. Tutuklama kararının kanuna uygun olarak alındığı anlaşıncaya, M. Kemal yatıştı. Onun ricası üzerine, mahkeme de tutuklamaktan vazgeçti. Amacı ordu ile Meclis arasında olay çıkarmak değil, orduda başarılı olmak gayesine dayanan bir çalışma ve düzenin etkisini görmek düşüncesiyle çalışan mahkeme, olayın büyümesini sağlamış oldu².

Ali İhsan Paşa'nın ordu hiyerarşisine uymayan davranışları ve Garp Cephesi komutanı İsmet Paşa'nın emirlerini tenkit etmesi yüzünden araları açıldı. Ali İhsan Paşa, M. Kemal'e şikâyetinde bulundu. M. Kemal Ali İhsan Paşa'yı haksız buldu ve komutanlığın kendisini şikâyet ettiği vakit görevinin son bulacağını bildirdi. Ali İhsan Paşa buna rağmen davranışlarında ısrar edince, İsmet Paşa, İhsan Paşa'nın cephede çalışmasının mümkün olmadığını bildirdi. M. Kemal 18.6.1922'de «Ali İhsan Paşa dü-

¹ T.İ.T.E. Arş. vesika no: 18/2988.

² Kılıç Ali, *İstiklâl Mahkemeleri Hatıraları*, s. 77-79.

rüst bir harekât hattı takip etmediği için Birinci Ordu Komutanlığı'nın kendisinden alınmış ve hakkında kanunî muameleye geçilmiş olduğunu» bildirdi. Başkomutanlıkça gönderilen Ankara İstiklâl Mahkemesi, İsmet Paşa'nın M. Kemal'den rica ve ve ısrarı üzerine Ali İhsan Paşayı yargılamaktan vazgeçti.¹

İlginç ve ibret verici bir dava da jandarma komutan yzb. Nuri ve emrindekilerinkidir. Köylüye zulüm ve işkence yaptıkları ve parasını ödemeksizin hayvanları için arpa topladıkları şikâyetiyle, tutuklanarak Ankara İstiklâl Mahkemesince yargılanan Balâ kazasını inzibata görevli Kütahya Jandarma Komutanı Yüzbaşı Nuri ile Hikmet ve Hasan çavuşların Beynan köyü muhtarı Veli'ye, istediklerini yapmadığı için işkence yaptıkları ve köyün sakinlerinden Kâzım Bey'in ambarından bedelini ödemeksizin otuz yarım arpayı zorla aldıkları anlaşıldığından; Yzb. Nuri'nin askerlikten atılmasına ve tutuklandığı tarih olan 15 kasım 1921'den itibaren iki sene ve Hikmet Çavuşun bir sene küreğe, Hasan Çavuşun da aynı şekilde cezalanmasına karar verildi. Karar bütün Jandarma birlikleri ve bölge halkına bildirildi.

Soygunculuk ve Yataklık:

Millî Mücadele'de Anadolu'da halkın güvenliğini bozan sorunlardan biri de soygun olayları idi. Genellikle askerden kaçan-

¹ İnönü'nün Hatıraları, «Ulus» 1. 6. 1968. Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaşı ve Sonrası*, s. 320-326; Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıraları*, 5. Cilt. *İstiklâl Harbi*, s. 238-242, 330-335. (Ali İhsan Paşa olayı başka bir açıdan anlatmaktadır. İsmet Paşa'nın kendisine kini olduğunu, M. Kemal'in de İsmet Paşa'ya inandığını ve İstiklâl Mahkemesi'nin kendisini suçsuz bulduğunu söylemektedir. İstiklâl Mahkemesi'nin 233 nolu kararında ise, bu davanın kumanda ihtisas işi olduğu için İstiklâl Mahkemesi'nin bakamayacağı belirtilmiştir. Bu konu tezimize girmediği için kısaca belirttik. Kılıç Ali, A. g. hatıralar, s. 105-108. Mahkeme Başkanı İhsan Beyin «Yeni Türkiye» isimli bir İstanbul gazetesindeki hatıralarından bahsedilmektedir. Gazeteyi bulamadık.)

ların sebep olduğu bu olaylar, soygun, saldırı, cinayet şeklinde oluyordu. Soygun olayları hemen bütün Anadolu'da etkili bir şekilde yaygındı. Halkın güvenliğini sarsıyor ve B.M.M.'nin otoritesini kırıyor, ulusal birliğin kurulmasına olumsuz etki yapıyordu. Ankara İstiklâl Mahkemesi bu suçlara da çok önem veriyordu. Soygunculuk suçu yanında, adam kaçırma, saldırı (tecavüz), cinayet gibi suçları da işleyenlere oybirliği ile idam cezası veriliyordu. Suçu sabit görülmeyenler serbest bırakılıyordu¹. Suçluların yakalanmasına engel olan en büyük etken, suçlunun saklanmasına yardım edilmesi idi. Bu yüzden suçluya yataklık yapanlar, mahkemece ağır şekilde cezalandırılıyorlardı. Sıkı çalışmalar sonucu ve bölgenin Millî Mücadele'nin merkezi olması sebebiyle, soygun olayları kısa sürede yok edildi. Zaten İstiklâl Mahkemeleri'nin asker kaçaklarına karşı yaptığı başarılı çalışmalar sonucunda, kaçak olaylarının önünün alınması ile soygunculuğun kaynağı da yok edilmiş oldu.

5.10.1920'de göreve başlayan Ankara İstiklâl Mahkemesi diğer İstiklâl Mahkemeleri'nden farklı olarak, bu görevini 31 Temmuz 1922 tarihine kadar aralıksız olarak sürdürdü. Çalışmaya başlamasından bir süre sonra, mahkemenin Yozgat ayaklanması davalarına bakması için Yozgat'a gitmesi istendi. Mahkeme üyelerinden biri hasta olduğu için Ankara'daki çalışmaları bile durmuş olduğu için bu istek yapılamadı². Bu yüzden 2.12.1920'de Kılıç Ali ve İhsan Beyler hasta arkadaşları yüzünden davalara bakılamadığını ve yerine derhal bir üye seçilmesini Meclis Başkanlığı'na bildirdiler³. Eksik üye, diğer İstiklâl Mahkemelerinin dördüncü üyeleri ile birlikte 6.12.1920'de seçildi.

Yozgat'ta kurulan harp divanının çalışmaları Meclis'i endişeye düşürdü. Yozgat Mebusu Feyyaz Ali Bey Yozgat'ta kurulan harp divanının, İstiklâl Mahkemeleri Kanunu ile bağdaş-

¹ T.B.M.M. Arş. Ankara İ. M., IV-2, b-1, Karar No: 29, 379; «H. Millîye», 28 haziran ; 13, 25 ekim 1921.

² T.B.M.M. Arş., Ankara İ. M., IV-2, a-1, Esas def: a-2.

³ T.B.M.M.Z.C., c. 6. s. 182.

madrğı gerekçesiyle Milli Savunma Bakanlığına ve Ankara İstiklâl Mahkemesi'nc baş vurarak bilgi istedi. Ankara İstiklâl Mahkemesi Başkanı İhsan Bey 30.12.1920'de verdiği cevapta, İstiklâl Mahkemeleri'nin bulunduğu yerlerde harp divanlarının bulunamayacağını bildirdi. Genel istek üzerine Meclis'te sözlü açıklamada bulundu. İstiklâl Mahkemeleri bölgelerinde, hiç bir mahkemenin İstiklâl Mahkemeleri'ni ilgilendiren davalara bakamayacağını söyledi. Bu husus kanunda da bu şekilde saptanmıştı. Bunun üzerine Meclis, İçişleri Bakanlığı'na yazıp, Yozgat Harp Divanı'nca verilen cezaların geçerli sayılmayacağını ve harp divanının elindeki evrakı İstiklâl Mahkemesi'ne devrini, ayrıca bu harp divanının kaldırılmasına karar verdi. Bu kararın alınmasından sonra Yozgat Harp Divanı tarafından mahkûm edilmiş olanlar 24.1.1921 tarihinde Meclis'e teşekkür ederek, tahliye isteğinde bulundular. Harp divanının kararlarında Kuva-yi Seyyare komutanlarından İbrahim Bey'in etkisi olmuştu. Meclis bu durumu göz önüne alarak, kararların uygulanmayıp, mahkûmların ait olduğu mahkemeye gönderilmesine ve evrakın Bakanlar Kurulu'na verilmesini kararlaştırdı¹.

Ankara İstiklâl Mahkemesi iki senelik çalışması içinde çeşitli suçlardan 583 kişiye çeşitli cezalar verdi²:

Ahz-u gasb	: 1
Âsilere dehalet	: 2
Asker ailesini dağa kaldırmak	: 2
Askéri eşyayı satmak	: 2
Şüpheli şahıs ve casus	: 30 (casus)
	: 27 (şüpheli)
Düşmana iltihak ve âmaline hizmet	: 21
Emniyeti su-i istimal	: 2
Askeri eşyayı satmak, çalmak ve saklamak	: 6

¹ Ceride, c. 7, s. 6, 96, 128-129, 352; *Düstur*, c. I, s. 176, Karar No: 86.

² T.B.M.M. Arş. Dosya T., No:2 (suça göre tasnif)

Firar	: 182
Firar yataklık ve sebebiyet	: 42
İşyan suçu ile mahkûm olan eşhasa ait liste	: 15
Vatana ihanet	: 189
İşyan	: 29
Katil ve sirkat	: 37
Rüşvet ve şekavet	: 32
Su-i istimal ve şüpheli şahıs	: 27

Ayrıca asker kaçağı olup da topluca muhakemeleri yapılan ve 226 kişilik elebaşılarının cezası bu listede sayılmamıştır.

Mahkeme yine bu dönem içinde aşağıda gösterilen cezaları verdi²:

Mahkemeye gelen maznun miktarı	: 13 096
Adem-i mes'uliyet ve beraet	: 470
İdam	: 108
Müecelen idam	: 279
Gıyaben idam	: 48
Kal'a-bend ve kürek	: 54
Muhtelif cezalarla mahkûmiyet (Değnek ve para cezası)	12 137

İdam edilenlerden 28'i Rum ve Ermeni asıllıdır. İdam cezası askerden devamlı kaçanlara, casus, soyguncu, katil, Yunan ordusuna katılmak, vatana ihanet gibi suçlara veriliyordu.

Ankara İstiklâl Mahkemesi'nin işe başladığı zaman yayınladığı beyanname bulunamadı. İleri tarihlerde yayınlamış olduğu beyannameler de önemlidir.

Bazı askerî birliklerin, özellikle cephe yolları üzerindeki köylerden karşılıksız zorla erzak ve hayvan almalarının, halkı Millî Mücadele'ye karşı etkileyeceği gerekçesiyle bu haksızlığı önlemek için Ankara İstiklâl Mahkemesi 9 Ekim 1921'de bir beyan-

¹ A.g. arşiv, T-14, No: 5, Zarf: 39.

² «H.Millîye», 9 ekim 1921 (Ek: 3).

name yayımlayıp¹, bu suçları işleyenlerin İstiklâl Mahkemesi'nce yargılanacağını bildirdi.

Ayrıca 13 Ekim 1921'de askerî eşyayı çalmak, saklamak ve alıp satmak olaylarının tehlikeli bir duruma gelmesi üzerine de bir beyanname² yayımlayıp bu gibi suçlarında İstiklâl Mahkemesi'nce yargılanacağım ve esaslarım belirttikten sonra, bu emri yerine getirmede askerî ve sivil idarecilerin sorumlu tutulacağını bildirdi.

2-ESKİŞEHİR İSTİKLÂL MAHKEMESİ

Eskişehir İstiklâl Mahkemesi 20.10.1920 ve 17.2 1921 tarihleri arasında görev yapmıştır.

Mahkeme Eskişehir'e gelişinin ertesi günü görevine başlamadan önce, bölgenin ve ülkenin durumunu gerçek bir şekilde görebilmek, gerekli tedbirleri önceden alabilmek için ordu kumandanları ve mutasarrıflarla ilişki kurdu ve yakın ilgi gördü³. Göreve başladıktan sonra Mondros Mütarekesi'ni B.M.M.'nin bağımsızlık anlayışı ile açıklayan, içinde bulunulan olağanüstü tehlikeyi ve bundan kurtulmak için izlenecek yolu belirten 48 sayfalık bir bildiri yayınladı⁴. Bir süre sonra Zekâi Bey, üyelere birinin hastalığı halinde mahkemenin çalışması durduğu için üye sayısının dörde çıkarılmasını istedi⁵. Meclis teklifi kabul etti. Zekâi Bey kısa bir süre sonra bu teklifi yapmış olmasına rağmen, 9.11.1920'de Meclis'e gönderdiği bir yazı ile sıhhi sebeplerden dolayı istifasının kabulünü istedi. İsteği uygun bulunup, yerine biri seçilinceye kadar görevinde kalması bildirildi⁶. Kanaa-

¹ «H.Millîye», 13 Ekim 1921.

² Rasih Efendi'nin açıklaması, T.B.M.M.Z.C., c.9, s. 157.

³ T.B.M.M. Arş., T. 5., Dosya: 18: 262.

⁴ Ceride, c. 5 s. 184, 395.

⁵ Ceride, c. 5 s. 285; T.B.M.M. Arş., IV, 14-D, Eskişehir İ. M. Muhabere defteri No: 21.

⁶ Ceride, s. 336, 395, T.B.M.M. Arş., Eskişehir İ. M., IV, 14-d, No: 27.

tımıza göre Zekâi Bey'in istifa sebebi, üye arkadaşları ile anlaşamamasından ileri geliyordu. 13.11.1920'de üyelere Rasih Bey B.M.M.'ne bu konu ile ilgili olarak gönderdiği yazıda, Zekâi Bey'in istifadan vazgeçtiği için görevine devam edeceğini, eğer istifası kabul edilmişse yeniden seçilmesini istedi. İstifası kabul edilmiş olduğu için, yeniden seçilmesi uygun görüldü. Zekâi Bey'in istifası ve yeniden seçilmesi arasında geçen sürede mahkeme 10 gün görev yapamadı¹.

Eskişehir ve çevresi İstanbul'dan gelen bozguncu ve casusların çalışma bölgesiydi. Cepheye yakın oluşu önemini daha da çoğaltıyordu. İzmit - Adapazarı yolu ile gelenler Geyve, Bursa - Yenişehir yolu ile gelenler Ertuğrul, Eskişehir, Kütahya dolaylarında çalışıyorlardı. Ayrıca Kuva-yi Seyyare'nin devam eden yolsuz çalışmaları, asker kaçağı ve soyguncuların baskısı yüzünden, halkın evinde bile malından, canından, namusundan güveni kalmamıştı².

Mahkemenin bölgesi cepheye yakın olduğundan, dava konuları da bölgenin karakteristik asker kaçakları, Kuva-yi İnzibatiye'ye katılmak, bozgunculuk, casusluk, soygun gibi suçları kapsıyordu. Kuva-yi İnzibatiye'ye katılıp da sonradan ulusal orduya geçenler beraat ediyor, suçlu görülenler ise bazen idam ve ağır hapis cezalarına çarptırılıyorlardı³. İstanbul Hükümeti'ne hizmet, Millî Mücadele'ye karşı koymak ve bu davranışı casusluk, bozgunculuk, asker kaçaklığı derecesine getirenlere bile idam cezası ender veriliyordu. Çoğu kez idam cezalarının (casusluk, Ethem'le birleşerek ulusal orduya karşı savaşmak, ayaklanmaları kışkırtmak ve ayaklanmaya katılmak suçlarından) müebbet hapse çevrilmesi, mahkemenin ağır ceza vermekten kaçındığını gösteriyordu. Genel olarak, suçu sabit görülmeyenler beraat ediyorlardı⁴. İstiklâl Mahkemeleri'nin vicdanî kanaatlarına göre ka-

¹ Ceride, c. 9, s. 157; 19.3.1921 (Rasih Efendi'nin açıklaması).

² T.B.M.M. Arş., Eskişehir İ. M., IV-V, b-1, Karar def, No: 2.7.

³ A. g. mahkeme, Karar No: 11 (Bab-ı âli Adli Müşavirliğinden ayrılmış Ahmet Şehabettin Ulusal Bavaşa karşı olan çeteleri birleştirmek, bozguncu-

rar verme yetkisi ve bundan dolayı sorumsuz oluşları düşünülürse, Eskişehir İstiklâl Mahkemesi'nin bu kadar yumuşak çalışması, zamanın koşulları içinde çok önemlidir. Dünya tarihinde bu kadar yumuşak çalışmış başka ihtilâl mahkemeleri göstermek imkânsızdır.

Davalar arasında en önemlilerinden birisi de Kazak Süleyman Paşanınkidir. Süleyman Paşa İstanbul hükümeti, İngilizler ve Yunanlılar hesabına Anadolu hükümetiyle onun mümessili Büyük Millet Meclisi aleyhine, İstanbul, İzmit ve Arifiye bölgelerinde faaliyette bulunduğu için vatan haini olarak idama mahkûm edilerek 21 ekim 1920 tarihinde asılarak idam edildi.

Düşmanla muhabere ve düşmana davet heyetleri göndermek, Yenişehirde hükümeti devirip, kaymakamı tevkif ile, muvakkat kurduktan sonra, kendini hükümet reisi ilân ettirip, civar kazaların da iltihakı için tehditlerde bulunmuş olmak suçlarından yargılanan Yenişehirli Ethem Paşa idama mahkûm edilmişse de hafifletici sebeplerden dolayı cezası on beş sene küreğe çevrilmiştir.

Suçu sabit görülmekle beraber, şüpheli görülenlere hapis cezası (üç ay) veriliyordu. Devlet malını satmak suçunu işleyenlere bile bir ay gibi hafif bir ceza verilmesi veya Kuva-yi Seyyare'ye katılmışken, sonradan ulusal orduya katılanların af edilmesi¹, mahkemenin ceza vermek yerine, göz korkutup mümkün olduğu kadar çok insanı cepheye gönderip Milli Mücadele'de yararlanmak istediğini gösteriyordu. Görevini kötüye kullanıp, halka baskı yapanlara sert davranılıyordu.

Bu dönemde mahkemenin çalışmalarında karşılaştığı en büyük zorluk Kuva-yi Seyyare'nin birçok suçluyu korumasından ileri geliyordu².

luk çıkarmak, İngilizler'le anlaşmak, Nigehban Cemiyeti'ne katılmak. Ferit Paşa Hükümetine fiilen çalıştığından idamına karar verilmiştir.) 5,8,21,23, 25,41,45,48,52,109,133.

¹ T.B.M.M. Arş., Eskişehir İ.M., IV-4, b-1, Karar No: 38,68, 79, 106, 154.

² T.B.M.M.Z.C., c. 9, s. 158 (19. 3. 1921 Rasih Ef.nin açıklaması.

Cephe bölgesinde dolaşan birliklerin halka karşı zor kullanmak yolu ile yiyecek toplaması ve halkı angaryaya koşması karşısında, İstiklâl Mahkemesi ciddiyetle durdu. Bu gibilere ceza vermekten geri kaimadı. Bazı köy halkının toplu bir halde bu birliklere saldırdığı ve silâhlarını ellerinden almak istediği ve bu yüzden çatışma çıktığı da oluyordu. Bu durumda olan birlikler suçsuz görülüyordu¹.

Çerkez Ethem Yozgat'ta halkın moralini bozduğu, kendi verdiği kararları geçersiz bulduğu için İçişleri Bakanı Albay Refet Bey'i Eskişehir İstiklâl Mahkemesi'ne şikâyet etmişti. Mahkeme Refet Bey'i çağırmış, fakat M. Kemal ve İsmet Bey'in araya girmesi ile konu kapanmış ve Refet Bey yargılanmamıştı. Ethem, Refet Bey hakkındaki iddiasını geri almasını teklif eden İsmet Bey'in isteğini «fevkalâde hal icabı bu gibi meseleleri ta'kip ve tetkike İstiklâl Mahkemesi me'murdur. Bu mahkemelerin lüzumsuzluğunu iddia ve Refet Bey'e ait evrakın alınmasına teşebbüs ise müdahale mahiyetinde olur. Bu suretle de İstiklâl Mahkemesinin ma'nası kalmaz²» diyerek reddetmesi, onun İstiklâl Mahkemeleri'ni hiçe sayıp³, adam asmasına rağmen, işine geldiği zaman bu mahkemelerin varlığına sığınması ilginçtir.

İstiklâl Mahkemesi şubatın 10'unda Kütahya'ya gitti. Burada Kütahya Millî Alay Komutanı İsmail Hakkı Bey'in davasına bakmaya başladı. Mahkeme karar vermeden önce Eskişehir'de davaların çoğalması üzerine, Kütahya'ya geri dönmek üzere Eskişehir'e gitti. Eskişehir'deki işler kısmen tasfiye edilebildiyse de, mahkemenin görevine son veren karar alınınca İsmail Bey'in davası yarıda kaldı.

Mahkemenin çalışmaları sonucu Eskişehir bölgesinde asker kaçağı, soygun olayı kalmadığı gibi Kütahya bölgesinde de sadece bir soyguncu kaldı⁴.

¹ A. g. mahkeme, No: 26, 53.

² Çerkez Ethem'in Hatıraları, s. 127-128, 133.

³ T.İ.H., c. II, Kısım 3, s. 83-85

⁴ T.B.M.M.Z.C., c. 9, s. 158 (19. 3. 1921 Rasih Ef.nin açıklaması)

Eskişehir İstiklâl Mahkemesi bu dönem çalışmaları içerisinde 92 kişiye çeşitli suçlardan cezalar verdi:¹

Beylik eşyayı satmak	: 2
Casusluk	: 18
Düşmana hizmet	: 10
Eşkıyalık	: 5
Eşkıyaya rehberlik	: 1
Hakaret	: 2
Hırsızlık	: 2
Hükümete aleyhtar	: 4
Kadın kaçırma	: 1
Kanuna muhalefet	: 1
Katil	: 2
Rüşvet	: 4
Sahtekârlık	: 1
Sarkıntılık	: 1
Serserilik	: 1
Şekavet	: 7
Şüpheli şahıs	: 3
Tezvirat	: 1
Türklüğü tahkir	: 2
Vatana ihanet	: 19
Vazifeyi ihmal	: 1
Vazifeyi su-i istimal	: 1
Yaralama	: 1

Mahkeme üyesi Rasih Efendi 19.3.1921 tarihinde B.M.M.'-inde yaptığı açıklamada, vatan hainliğinden (22), Kuva-yi İnzi-batiye'ye katılmaktan (12), hiyanet-i harbiye, casusluk, düşman lehinde propaganda (14), kaçaklık sırasında soygun (24) suçlarından toplam olarak (201) davaya bakıldığını belirtti. Kaçak sayısını açıklamadı. Ayrıca 128 dosyanın da görevin sona ermesi üzerine ait oldukları mahkemelere devredildiğini belirtti.²

¹ T.B.M.M. Arş., Eskişehir Ö. M., T-5. (Bu sayılar şüpheli olup, bulduğumuz listelerle arada fark vardır.)

² T.B.M.M.Z.C., c. 9, s. 157-158.

Mahkeme 5 Ekim 1920'den 19 Şubat 1921'e kadar şu cezaları verdi:¹

Mahkemeye gelen maznun miktarı	: 13 489
Adem-i mes'uliyet ve beraat	: 470
İdam	: 57
Müeccelen idam	: 594
Gıyaben idam	: 20
Kal'a bend ve kürek	: 272
Muhtelif cezalarla mahkûm olanlar	: 11 270

3 — ISPARTA İSTİKLÂL MAHKEMESİ

Isparta İstiklâl Mahkemesi 21.10.1920 tarihinde göreve başladı. 22.2.1921'de çalışmalarına son verip Ankara'ya döndü. Mahkeme Isparta'ya 16 Ekim 1920'de geldi. 30 ekime kadar 10 karar verdi. Sonra Antalya'ya gidip, 8 kasımdan 28 aralığa kadar 45 karar verdi. 6 Ocak 1921'de tekrar Isparta'ya döndü. Burada 13 ekime kadar 90, 15 - 17 şubat arasında 5, 20 - 22 şubat arasında da Denizli'de 4 karar verdi. Denizli'de bulunduğu sırada B.M.M.'nin bildirisi üzerine çalışmalarına son verdi.²

Mahkeme genel olarak hapis cezası uygulamayı tercih etmiş ve idam cezası vermekten kaçınmıştır. Bulunduğu bölgenin önemine göre sert davranması gerekliken, casusluk suçlarına bile hapis cezası veriyor, Rum asıllı olmalarına rağmen casuslukları sabit olmayanları beraat ettiriyordu. Hükümet aleyhine şüpheli davranışı veya düşmana hizmeti görülenler sürgün ediyor veya göz hapsine almıyorlardı. Rüşvet, B.M.M.'nin meşruluğuna karşı isyan suçlarında bile, suçları sabit görülmeyenlerin beraati normaldi. Düşmanı durdurmakla görevli bir subayın birliğini terk etmesi durumunda da askerlikten tart ve üç sene hapis gibi

¹ T.B.M.M. Arş., Eskişehir İ. M., T-14, No: 4, zarf: 48 (cezalar toplamınca 13450 çıkmaktadır. Mahkemeye gelen maznun sayısı 39 fazla görülmektedir.)

² T.B.M.M. Arş., Isparta İ. M., IV-7, b.

cezalar veriliyordu. Soygun ve gasp suçlarında da yine az cezalar verilmesi,¹ mahkemenin zamanın olağanüstü koşulları içinde çok yumuşak çalıştığının açık belirtisiydi.

İsparta İstiklâl Mahkemesi çalıştığı süre içinde 144 davayı sonuçlandırıp, çeşitli suçlardan 126 kişiyi mahkûm etti:²

Ahz-ü gasb	: 16
Casus	: 3
Dâi-i şüphe	: 1
Düşmana hizmet	: 4
Eşkıyayı himaye	: 3
Firar	: 27
Firarı himaye	: 4
Firara sebebiyet	: 5
Firar ve şekavet	: 10
Firarı teshil	: 5
Firarı teşvik	: 2
Fuhuşa dehalet	: 1
Hırsızlık	: 2
Hükûmete muhalefet	: 1
İşyan	: 8
Rüşvet	: 11
Sahtekârlık	: 1
Silah atmak	: 6
Silah satmak	: 1
Şekavet	: 5
Terk-i vazife	: 1
Vazifeyi su-i istimal	: 3
Vazifeyi su-i istimal, rüşvet	: 2
Yalan şehadet	: 2
Yol kesme	: 2

Bu çalışmaları için aşağıdaki listede gösterilen uygulamalar yapıldı:³ (9 Ekim 1920 - 23 Mart 1921 arası).

¹ Karar no: 3, 16-17, 46, 53, 86-87, 91, 99.

² T.B.M.M. Arş., Isparta İ. M., Dosya T. No: 7.

³ A. g. mahkeme, T-14 No: 5 zarf: 48.

Mahkemeye gelen maznun miktarı	: 555
Adem-i mes'uliyet ve beraat	: 248
İdam	: 7
Müeccelen idam	: —
Gıyaben idam	: 6
Kal'a bend ve kürek	: 29
Muhtelif cezalarla mahkûmiyet	: 265

Mahkemenin İtalyan işgali altında olan bu bölgede, böyle-sine rahat çalışması ilginçtir. Bu durum İtalyan işgalinin fazla etkili olmadığını göstermektedir. Yaptığım bazı soruşturmalardan, mahkemenin Muğla ve Köyceğiz'e kadar geldiğini tespit ettik. Hatta İtalyan donanmasının demirli bulunduğu Marmaris'te B.M.M. adına gönüllü toplandığı ve İtalyanlar'ın karışmadıklarını öğrendik.¹

4 — DİYARBEKİR İSTİKLÂL MAHKEMESİ

Elcezire Cephesi Kumandanlığı'nın isteği üzerine T.B.M.M. Başkanı M. Kemal'in 9.11.1920'de Meclis'e verdiği önerge ile:

(«Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaset-i Celilesine
Kıtaat-ı askeriyeden firar vukuatının tezayüdü hasebile
firarîlere serî ve müessir surette muamele-i kanunîye tatbik
edilmek üzere firarîlerin kesafet mahalli hakkındaki tetkikat
neticesine kadar şimdilik hiç olmazsa Diyarbekir'de bir İstiklâl
Mahkemesi teşkili Elcezire Ceyhesi Kumandanlığı'nın iş'arına
atfen Müdafaa-i Milliye Vekâleti Celilesi tarafından 1.11.1336
(1920) tarih ve ordu şubesi 2740 numaralı müsta'cel işaretli tah-
riratla teklif edilmiştir. İfa'yi muktazasını ve neticeden malûmat
i'tasını rica ederim efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Diyarbakır'da bir İstiklâl Mahkemesi kurulması istendi ve Meclis bu isteği uygun buldu. 20.11.1920'de Eskişehir İstiklâl

¹ Bazı yaşlı Marmarisliilerle konuşma.

Mahkemesi üyesi Zekâî Bey'in yeniden seçilmesi ile beraber Diyarbakır ve Pozantı İstiklâl Mahkemeleri'nin üyeleri de seçildiler. Fakat ilk oylamada sonuç alınamadı. Diyarbakır'ın çok uzak oluşu, oraya ancak 15 - 20 günde gidilebilmesi ve üye seçiminin gecikmesi sonucu kışın bastırması tehlikesine rağmen üye seçimi bitirilemiyordu. Bu yüzden Diyarbakır'a gitmek her geçen gün zorlaşıyordu. Hatta kış bastırırsa gitmek hemen hemen imkânsızlaşıyordu. 6.12.1920 tarihinde, İstiklâl Mahkemeleri'nin dördüncü üyeleri için yapılan seçimle sonuç alındı.¹ Mahkemenin çalışmaları ile ilgili bilgiye rastlayamadım. Seçim tarihinden sonra, yirmi gün de yolda geçtiği düşünülürse mahkemenin Diyarbakır'da çok kısa bir süre (bir ay kadar) çalışmış olması gerekir.

5 — KONYA İSTİKLÂL MAHKEMESİ

Konya İstiklâl Mahkemesi, bu bölgede çıkan ve «Konya İsyanı» diye isimlendirilen Delibaş ayaklanmasının soruşturmasını yürütmek, çıkış sebepleri hakkında Meclis'i aydınlatmak, bu bölgede Meclis otoritesini sağlamak amacıyla kuruldu. B.M.M. Başkanı M.Kemal'e de bu konuda aydınlatıcı bir rapor verdi.² Konya İstiklâl Mahkemesi konusu önemiyle diğer İstiklâl Mahkemelerinden ayrı bir durum gösterdi. 8.11.1920 tarihinde göreve başlayan mahkeme 18.2.1921'e kadar karar verdi.³

Konya isyanının yarattığı tehlike üzerine, özellikle M. Kemal'in isteği ile Ferid, Fuad ve Şevki Beyler'den kurulu bir araştırma kurulu gönderilmesi önerildi. Daha sonra 41 imzalı bir önergeyle yedi kişilik bir kurulun bu ayaklanma hakkında rapor hazırlaması, ayaklanmayla ilgisi olup da hatır için bırakılmış olan-

¹ T.B.M.M.Z.C., c. 4, s. 284-285, 395-397; c.6. s. 80, 225; *Düstur*, c. I, s. 125, Karar No: 68.

² Tahir Kucur'un Raporu, T.İ.T.E. Arş., 17/ 2986 s. 1; T.B.M.M. Arş. IV-14, d kayıt defteri, No: 46.

³ T.B.M.M. Arş. Konya İ.M., Karar defteri, IV-10, b-1.

larla iftiraya uğramış olanların mağduriyetine sebep olanların İstiklâl Mahkemesine verilmeleri istendi. Ayaklanmadan sonra Konya'da bir harp divanı kurulmuştu. İstiklâl Mahkemelerinin bulunduğu bölgelerde harp divanı bulunması kanuna aykırı olduğu gibi, bu organların çalışmalarından da hoşlanılmıyordu.¹ Sonuçta hükümetin isteği kabul edilerek, üç kişilik bir kurul gönderildi.

Hürriyet ve İtilâf Fırkasına dahil Zeynelabidin ve Delibaş'ın kalabalık bir toplulukla 2 Ekim 1920'de Konya'da çıkarmış oldukları isyan, askerî ve milis kuvvetler tarafından şiddetle bastırıldı. Bundan sonra İstiklâl Mahkemeleri'nin çalışmaları ile Konya Ovası Millî Mücadele'nin en verimli bölgesi oldu.

Ayaklanma çıkaranların amacı geçici bir hükümet kurmak ve hareketi kazalara kadar yaydıktan sonra Yunanlılar'la birleşip, Ankara'ya saldırmak ve İstanbul yolunu açmaktı. Halkı bozguncu ve gerici propaganda ile «kim bunlarla (Millî Mücadele'ye katılanlar) birlikte Yunanlılar'a karşı giderse şer'an kâfirdir» diyerek Millî Mücadele'ye karşı kışkırtıyorlardı.²

Konya isyanı sonucu davaların çoğalması İstiklâl Mahkemesi'nin işini zorlaştırdı. Bu yüzden 2.12.1920'de İzmit Mebusu Hamdi Namık Bey Konya'ya iki veya üç adet İstiklâl Mahkemesi gönderilmesini istedi. 9.12.1920'de bir mahkeme daha kurulması için Meclis Başkanlığı'na önerge verdi. Konya'ya giden araştırma kurulu da yine bu konuda B.M.M. Başkanlığı'na 22. 12.1920'de gönderdiği yazı ile, ayaklanma olayı yüzünden davaların çok arttığını ve bir mahkemenin bu işin altından kalkamayacağı için en kısa zamanda bir İstiklâl Mahkemesi daha gönderilmesini istedi.³ Konya'ya bir mahkeme daha gönderilmedi. Bu durum büyük tehlikeler karşısında İstiklâl Mahkemeleri'nin önemini ve bu mahkemelere duyulan ihtiyacı göstermektedir.

¹ Ceride, c. 6, s. 40-42 (25.11.1920).

² Osman Nuri Bey'in açıklaması, T.B.M.M.Z.C., c.9, s.160 (19.3.1921).

³ Ceride, c.6, s.182, 275; c.7, s. 96.

Konya İstiklâl Mahkemesi ayaklanma suçlarının çokluğu karşısında çok zor durumda kaldı. Bu durumu B.M.M.ne de bildirdi. Ayaklanmaya katılanların çoğunluğunu asker kaçakları meydana getiriyordu. Mahkeme ayaklanmanın oluş sebebini, kıskırtıcıları ve elebaşılıarı saptayıp, olayları yakından izliyor, davasına bakacağı suçları öğrenmiş oluyordu. Halkın bozguncular tarafından kolayca ayaklandırılabilmesi şu üç sebebe dayanıyordu:¹ «1 - Nâ'mağlûp İngilizler'e karşı savaşın delilik olduğu ve padişahın İngilizler'le sulh yaptığı, 2 - Kuva-yi Milliye'nin halifeye karşı savaştığı ve ona iştirak edenlerin canı olacağı, 3 - Askerliğin terhis edildiği ve vergi toplanmasının uygun olmadığından Kuva-yi Milliye'ye karşı kıyamın caiz olduğu». Bu çeşit propaganda ayaklanmaya büyük etki yaptığı için bozguncular ağır şekilde cezalandırılacaklardır. Mahkeme bir iki kaza dışında bütün Konya ve civarının ayaklanmış olduğunu kabul ediyordu. Bunların kanunen idamı gerektiğini, fakat idam gibi sert bir cezanın, suçları ağır olanların başkalarına ibret olması ve suçun tekrarına engel ve suçlunun hak ettiği cezanın yerine getirilmesi için uygulanması görüşündeydi. Bütün Konya halkına ceza verilemeyeceğinden, olayla ilgili olanları suçlarına göre üçe ayırıp, «1 - Zorla ayaklanmaya katılanlarla, 2 - Cahil, kandırılmış ve fikir yönünden etkisi olmayanların yumuşak, 3 - Kişisel ve malî yönden halka etki eden ve bu yolla ayaklanmaya katılanların şiddetli» cezalandırılmaları uygun görüldü.²

Konya'da 10'u aşkın harp divanının hızlı çalışmasına rağmen merkezde 800 ve civarında 1500'den çok tutuklu bulunuyordu. Hapishanelerde yer kalmamıştı. Yüzlerce insan «isyana katılmıştır» diye bir iki satırlık bir yazıyla tutuklanıyordu. Tutuklananların ayaklanmaya katıldıkları, katılma derecesi ve ilişkisi nedir, delil var mıdır? Bilinmiyordu. Konya İstiklâl Mahkemesi'nin göreve başlamasına kadar geçen süre içinde çeşitli

¹ Konya İ.M. Raporu, T.İ.T.E. Arş., 17/2986.

² A.g. rapor. 17/2986. s. 6; Ceride, c. 9, 159.

yerlerde çeşitli kuruluşlarca, suçla bağdaşmayan çok sert cezalar verilmişti. Halk bu cezaları intikam olarak gördüğünden, «cezaların uygulanışında intikam hissinin hâkim olduğu»⁷ görüşünün yıkılması gerekiyordu. Adı geçen kurullar ayaklanmanın yaratıcısı olan memleketin ileri gelenlerine ağır ceza verip, halka örnek olmaları gerekirken bunu yapmamışlardı. İdam gibi ağır cezaların halka uygulandığı ve asıl suçlulara yumuşak cezalar verildiğinden, cezadan beklenen ibret verici sonuç alınamamıştı. Ayaklanmaya katılan iki binden çok suçlunun yedi yüzden çoğuna idam ve geri kalanlara müebbet hapis, kürek, kal'a-bend, nefy ve teb'id cezaları verilmişti. Kuva-yi Tedbiye'ce de birçok yerlerde evler yıkılmış, bir kısım halk delilsiz olarak tutuklanmış ve bütün şehir halkı fark gözetilmeksizin cezalandırılmıştı.

Mahkeme Konya'ya varışının ertesi günü yayınladığı bir bildiriyle harp divanlarının çalışmalarına son verip, ellerinde bulunan davaları devraldı. Daha sonra İstiklâl Mahkemeleri'nin amacını belirten ve asker kaçaklarına af tanıyan beyannamesini yayınladı. Tebellüğ listeleri gelmeye başladı. Hakkında delil olmayanların yargılanması ertelendi. Delil olanların davalarına bakılmaya başlandı. Mahkeme şiddetli davranışı uygun görmeyip, yumuşak ve anlayışlı bir uygulamada bulundu. Ayaklanmaya katıldıkları sabit olmayan ve diğer suçlarla ilişkisi bulunmayanların serbest bırakılmasına, şüpheli görülenlerin ise tutuklanmasına karar verildi. Diğer davalarda da aynı anlayış hâkimdi.¹

Konya İstiklâl Mahkemesi çoğunluğu ayaklanmayla ilgili çeşitli suçlardan 805 kişiyi cezalandırdı.²

Ahz-ü gasb	: 11	Irza tecavüz	: 22
Casus	: 24	Kaçakçılık	: 2
Dai-i şüphe	: 1	Kadın kaçırma	: 2
Dövme	: 1	Kanuna muhalif	: 4
Düşmana hizmet	: 6	Katil	: 10

¹ Konya İ. M. Karar defteri, T.B.M.M. Arş., IV- 10, b-5, No: 20,27, 28, 30, 32, 34, 41, 210, 221, «Hakimiyet-i Milliye», 9.2.1921.

² Konya İ.M.A.g. arş., Dosya: T No: 10. (Bu listedeki sayılar şüphelidir. Ancak suçların çeşidini göstermesi yönünden büyük önem taşır.)

Düşmana yataklık	: 2	Katil Şekavet	: 4
Düşmana yardım	: 8	Mahkûm kaçırma	: 1
Emre itaatsizlik	: 1	Mal kaçırma	: 2
Eşya-yı askeriyenin	: 2	Mal satmak	: 1
ziyanına sebebiyet		Menfi propaganda	: 2
Fiil-i şini	: 2	Mirî mal satmak	: 1
Firar	: 241	Muhalefet	: 3
Firara sebebiyet	: 3	Rüşvet	: 15
Firar ve şekavet	: 7	Rüşvet ve firar	: 1
Firara teşvik	: 3	Sahtekârlık	: 18
Firarıyı himaye	: 5	Serseri	: 1
Fuhşa teşvik	: 1	Silah saklamak	: 5
Hakaret	: 5	Silah taşımak	: 4
Hırsızlık	: 23	Şekavet	: 94
Hiyanet-i vataniye	: 8	Şüheli şahıs	: 20
Hükümet aleyhtarı	: 1	Tahkîr	: 3
İhtilâs	: 1	Tezvirat	: 1
İşyan	: 157	Vapura adam kaçırma	: 2
İşyana iştirak	: 6	Vatana ihanet	: 43
İşyan ve katil	: 1	Vazifeden firar	: 1
İşkence	: 4	Vazifeyi ihmal	: 1
		Vazifeyi su-i istimal	: 9
		Vazifeyi terk	: 1
		Yağmacılık	: 1
		Yalan beyan	: 1
		Yalan ihbar	: 1
		Yaralama	: 1
		Yataklık	: 10
Toplam			: 805

Mahkeme 1 Ekim 1920'den 18 Şubat 1921'e kadar şu uygulamalarda bulundu:¹

Mahkemeye gelen maznun miktarı	: 3 600
Adem-i mes'uliyet ve beraat	: 575
İdam	: 2

1 T.B.M.M. Arş., Konya İ. M., T-14 No: 5, Zarf:48.

Müeccelen idam	:	—
Gıyaben idam	:	1
Kal'a-bend ve kürek	:	105
Muhtelif cezalarla mahkûmiyet	:	2 917

6 — POZANTI İSTİKLÂL MAHKEMESİ

Donatımıyla kaçan askerler ve casuslar için Adana ilinin bu bölgede bir İstiklâl Mahkemesi kurulmasına şiddetle ihtiyaç olduğunu bildirmesi¹ üzerine, İçişleri Bakanı Dr. Adnan Bey'in teklifiyle 15.11.1920'de Pozantı'da bir İstiklâl Mahkemesi kurulmasına karar verildi. Diyarbakir İstiklâl Mahkemesi üyeleri ile birlikte, Pozantı İstiklâl Mahkemesi üyeleri de seçildiler. Pozantı İstiklâl Mahkemesi'nin göreve başladığı tarih kesin olarak bilinmemekle beraber, aralık ayının ortaları olması mümkündür.²

Mahkeme 20.12.1920'de, bütün halkı düşman tehlikesine karşı savaşa çağıran ve ihanet edenlerin cezalandırılacağını bildiren bir beyanname yayınladı. Beyannamelerin dağıtıldığı yerlerdeki görevlilerden devamlı bilgi gelmekte idi.³ Mahkemenin göreve başlamasından bir süre sonra Bakanlar Kurulu'na, Niğde'nin de yetki bölgelerine girip girmediği soruldu. Bakanlar Kurulu'nun acele cevap vermemesi üzerine aynı soru 12.1.1921'de tekrarlandı.

Mahkemenin davalarının çoğunluğunu asker kaçakları ve casuslarla ilgili suçlar teşkil ediyordu.⁴ Mahkeme, bölgesi içinde dolaşmayı tercih edip, halkı uyarma, ve yargı görevini bir arada yerine getirdi.

Çok kısa bir çalışma dönemi içinde, mahkeme 31 kişiyi çeşitli suçlardan cezalandırdı:⁵ Ahz-ü gasb 9, casusluk 4, cerh ve

¹ Pozantı İ. M. muhabere defteri, T.B.M.M. Arş., IV-14, d. No: 12.

² Ceride, c. 5, s. 332-333. 395-397; c. 9, s. 161.

³ Pozantı İ. M. A. g. arş., T-11 dosya 7/133, 135.

⁴ A.g. mahkeme, T-11 dosya, 7/112-136.

⁵ Pozantı İ. M. T.B.M.M. Arş., T. No: 11, Suça göre tasnif.

katil 1, emre itaatsizlik 1, firar 1, katil 7, müsadere 1, rüşvet 2, vazifeyi suistimal 3, vazifeyi suaistimal ve rüşvet 2.

Mahkeme asker kaçağı olan hiç kimseyi idam etmedi. Yakalandıktan sonra sevk edilirken yolda jandarmayı atından indirip, boynunu keserek öldüren üç asker kaçağı, iki kişiyi öldürmek ve birini yaralamaktan bir kişi, gece baskını, soygun ve eziyet yapan biri, iki kişi de casusluk suçundan olmak üzere toplam yedi kişi asıldı. Bir yedek subay görevini kötüye kullanmak suçundan bir yıl hapis, 300 lira para cazasına, bir jandarma yüzbaşısı da meslekten tard cezasına çarptırıldı. Kolordu Kumandanı Selâhattin Bey görevinde gösterdiği ilgisizlik yüzünden gıyaben yargılandı.¹

Bakanlar Kurulu'nun «şimdilik Kayseri'de İstiklâl Mahkemesi kurulmasına lüzum olmadığı» yolundaki teklifi Meclis'te kabul edildi ve Kayseri İstiklâl Mahkemesi kurulmadığı için bu bölgeye de Pozantı İstiklâl Mahkemesi baktı.² Bu sebepten Kırşehir de Ankara İstiklâl Mahkemesi bölgesine verildi.

7 — SIVAS İSTİKLÂL MAHKEMESİ

Diğer İstiklâl Mahkemeleri ile beraber kurulmuş olan Sivas İstiklâl Mahkemesi hakkında Meclis arşivinde yeterli bilgi bulamadık. • Mahkemenin davalarını asker kaçağı, casus, soygun gibi belli suçların yanı sıra, bölgenin karakteristik konusu olan Pontuşçuluk teşkil ediyordu. Mahkemenin çalışmalarına 17 Şubat 1921'de son verildiği için Pontuşçuluk davalarına ikinci dönemde çalışan Samsun İstiklâl Mahkemesi bakacaktır.

Mahkemenin bölgeye geldikten sonra ilk işi beyannamelerini yayınlamak oldu. Halk bazı olaylardan tedirgindi. En önemli sorun mütegalibenin baskısı ve memurun yolsuzluğu idi. Bu

¹ Atıf Bey'in açıklaması, Ceride, c. 9, s. 162. (19. 3. 1921).

² «Yeni Gün», 1.1.1921; «H.Milliyet», 19.2.1921; T.B.M.M.Z.C., c. 5, s.185 (27.10.1920).

yüzden kaçak davalarından önce bu konu ile ilgilenildi. Özellikle gümrükçüler arasında büyük yolsuzluk vardı. Bazı subaylar askerlerin hakkını yiyorlardı. Mahkemenin burada bulunduğu dört ay iki gün içinde, köylünün mütegalibeden şikâyetini anlatan 1800 dilekçe alındı. Bunun yanı sıra bölgede çeşitli kişilerin yönettiği siyasi çeteler Millî Mücadele'yi yıkmak için İstanbul'la işbirliği yapıyorlardı. Çapanoğulları, Aynacıoğulları, Çerkez Hasan, Postacı Nâzım ve arkadaşları bunların başta gelenleriydi. Karadeniz sahillerinde Rum çeteleri Pontusçuluk için geniş bir bir çalışma gösteriyorlardı.¹

Mahkeme asker kaçağı davalarından başka 160 davaya baktı. Bunlardan yirmisi beraat etti. Bir kısmı çeşitli cezalar aldı. On üç kişi idam edildi. İdam edilenler arasında asker kaçağı yoktur. Askerin parasını yiyen üç subayın askerinin önünde üniformaları söküldü. Doksan iki asker kaçağına çeşitli cezalar verilip, birliklerine gönderildi. 73 kişiden 1623 lira (altın) para cezası alındı. 21 çeşitli kürek, 12 beraat, 9 seferberlik sonuna kadar hapis, bir memuriyetten tart cezası verildi.² İdam edilenlerin hepsi zorbalık, adam kaırma ve öldürme, halkın emniyetini ve asayişini bozma suçlarını birlikte işlemiş olanlardı. Bunların arasında bir seneden beri silahlı olarak çeşitli suçlar işleyen, birçok kimsenin kanını akıtan Postacı Nâzım ve arkadaşları da vardı.³ «Anadolu Cemiyet-i Fesadiyesi», Pontus, Çapanoğulları, Aynacıoğulları sorunları da mahkemelerin çalışmasına son verilmesi üzerine harp divanına devredildi. Mahkemelerin çalışmaları sonucunda, köylü, kötülük etmek isteyenlerin şiddetle cezalandırıldığını görüp memnun oldu ve mahkemeye «üçler» mahkemesi adını verdi.⁴

Mahkeme genellikle Amasya'da çalıştığı için resmî kayıtlar

¹ Mustafa Necati Bey'in açıklaması, T.B.M.M.Z.C., c. 9, s. 154-156.

² Emin Bey'in B.M.M.ne yazısı (8.2.1921), Sivas İ. M., T.B.M.M. Arş., T-9 dosya: 145/1612, evrak: 12.

³ «Açık Söz», 23 Aralık 1920.

⁴ Mustafa Necati'nin açıklaması, Ceride, c. 9, s. 155-156.

lara bile adı Amasya İstiklâl Mahkemesi olarak geçiyordu. Mahkeme 20 Ekim 1920'en 15 Mart 1921'e kadar şu cezaları verdi:¹

Mahkemeye gelen maznun miktarı	: 280
Adem-i mes'uliyet ve beraat	: 23
İdam	: 12
Müeccelen idam	: 109
Gıyaben idam	: 1
Kal'a-bend ve kürek	: 34
Muhtelif cezalarla mahkûmiyet	: 101

Cezaların suçlara göre dağılımı şöyledir.²

Casusluk	: 7	Rum
Cerh	: 3	
Davete gelmemek	: 4	Rum
Eşkıyaya yardım	: 43	(42'si Rum)
Eşkıyayı himaye	: 15	Rum
Firar	: 119	(100'ü Rum)
Şakilere iltihak	: 1	Rum
Firar ve şekavet	: 1	Rum
Hiyanet-i vataniye	: 1	
İhtifa	: 13	
Pontuşçuluk	: 199	Rum
Rum çetelerine iltihak	: 39	Rum
Sevke tabi Rum kadınları kaçırmak	: 1	
Şekavet	: 2	Rum
Şüpheli şahıs	: 44	Rum
Vazifeyi ihmal	: 2	

8— KASTAMONU İSTİKLÂL MAHKEMESİ

Kastamonu İstiklâl Mahkemesi 10 Ekim 1920 tarihinde yanlarında koruyucu beş jandarma ile yola çıkıp, 12 ekimde Çankırı'ya

¹ T.B.M.M. Arş. T-14, No: 5 zarf: 48. (M. Necati Bey 13 kişinin asıldığını söylüyor.)

² T.B.M.M. Arş., dosya: T. No: 1.

vardı. Buradan her yere beyanname dağıtılıp, telgrafla haber verildi. Burası soygun ve asker kaçaklarının en yoğun olduğu bölge idi. Halk bu olayların bastırılması için mahkemenin başarisını ümitle bekliyordu.

Mahkeme dolaşmanın ve halkı aydınlatmanın yararlı olacağı düşüncesiyle köylere kadar gidiyordu. Bu dolaşmalar mevsim kış olduğu için büyük güçlüklerle yapılıyordu. Mahkeme Çankırı'daki çalışmalarını bitirdikten sonra, 2 kısımda Kastamonu'ya hareket etti. Koçhisar'da alışılmış olan nutuk verildikten sonra Kastamonu'ya varıldı.

Bu ara İstiklâl Mahkemesi ile ceza mahkemesi arasında ilginç bir olay geçti. Ceza mahkemesinde tutuklu olan bir soyguncu-asker kaçağı bulunuyordu. İstiklâl Mahkemesi suçlunun dosyası ile kendisine devredilmesini istedi. Ceza mahkemesi bu isteğe karşı koydu. Bunun üzerine İstiklâl Mahkemesi «İstiklâl Mahkemeleri mukarreratını infaz etmeyenlerin taht-ı muhakemeye alınacağını» bildirince, ceza mahkemesi soyguncuyu dosyası ile yolladı. Yargılandıktan sonra idama mahkûm edilip asıldı.

Mahkeme üyelerinden Dr. Tevfik Rüştü (Aras) Bey Kastamonu'ya vardıktan kısa bir süre sonra Moskova'ya delege olarak gönderildi. Dr. Fikret Bey de izinli ayrıldı. Yerlerine Bitlis Mebusu Yusuf Ziya ve Mardin Mebusu Necib Beyler seçildiler.¹ Boşalan üyelikler yüzünden mahkemenin çalışmaları bir süre durdu. İstiklâl Mahkemeleri'nin devamlı ısrarı üzerine,² 20.11.1920 tarihinde Meclis'te üye seçimi yapıldı.

Mahkeme Kastamonu'ya geldikten sonra, 22 Kasım 1920'de «Açık Söz» gazetesi mahkeme üyeleri ile bir görüşme yapıp, İstiklâl Mahkemeleri'nin kuruluş sebebi ve çalışmaları hakkında edindiği bilgilerle halkı aydınlattı. 24 Ocak 1921 tarihinde de

¹ Refik Şevket'in Hatıraları, T.İ.T.E. Arş. 154/27618, s. 7 -11; Refik Şevket Bey'in açıklaması, T. B. M. M. Z. C., c.9, 151.

² Kastamonu İ. M. Muhabere defteri, T.B.M.M. Arş., IV-14, d. No: 31, 33,36, 38.

ikinci bir görüşme yapıp yine aynı konularda bilgi alındı. Bu şekilde yapılan yaym mahkemenin meşruluğu konusunda halk üzerinde olumlu etki yapıyordu. İstiklâl Mahkemeleri'nden memnun olan Samsun halkı gösteride bulundu. Durum B.M.M.ne bildirildi.¹

16.10.1920 tarihinden 2.3.1921 tarihine kadar 244 davayı karara bağladı. Dörtten fazla beyanname yayınladı.² Binlerce kişiyi yargıladı ve çeşitli suçlardan 420 kişiye çeşitli cezalar verdi.³ Dört eşkiyayı, ikisi casus ve beşi asker kaçağı olmak üzere on bir kişiyi idam etti. Özellikle soyguncuların asılması halkı çok memnun etti.⁴ Mahkemenin çalışma sahası genellikle Kastamonu ve İnebolu oldu. Mahkemenin mahkûm ettüklerinin suçlarına göre dağılımı şöledir:⁵

Ahz-ü gasb	33
Ahz-ü gasb ve adam vurmak	5
Altın kaçakçılığı	3
Âma-li milliyeye muhalefet	4
Casusluk	6
Cephane saklamak	1
Cerh	2
Cerh ve katil	2
Darp ve cerh	4
Düşman âmaline hizmet	5
Eşkiyaya yataklık	12
Fiiil-i şin'i	19
Fırar	59
Fırar ve ahz-ü gasb	12

¹ Ceride, c. 7, s. 168. (4.1.1921).

² Meclis arşivinde ve «Açık Söz» gazetesinde dört beyannameye rastladım. Daha çok olması ihtimali kuvvetlidir. Beyannamelerde tarih bulunmaması büyük zorluklara sebep oldu. Beyannameyi imzalayan üyelerin isimlerinden ve belirtilen konulardan devresini saptadık.

³ Kastamonu İ. M., T.B.M.M. Arş., Dosya T. No: 9.

⁴ Refik Şevket Beyin açıklaması, Ceride. ç. 9, s. 152; Kastamonu İ. M., T.B.M.M. Arş., T. 9, Dosya: 145/1612.

⁵ Kastamonu İ. M. A. g. arş., Dosya T., No: 9.

Firariyi himaye	6
Firar ve katil	2
Firara sebebiyet	10
Firar sirkat	3
Firar şekavet	32
Firarı teshil	3
Firara teşvik	3
Firar vazifeyi su-i istimal	3
Firara yataklık	7
Hane basmak	4
Hilâf-ı hakikat şahadet	1
İfa-yı vazifede hakaret	1
İsyan	9
İşkence	1
Irza taarruz	6
Kadın kaçıırma	1
Katil	6
Katil şekavet	9
Mahlût, noksan ekmek imali	1
Mal-i mesruku satın alma	1
Rakı satmak	2
Rüşvet	5
Sahtekârlık	13
Sarhoşluk ve silâh atmak	1
Silah satmak	1
Sirkat	: 10
Sirkat ve yataklık	: 2
Soygunculuk katil	: 3
Şekavet	: 32
Şekavet ahz-ü gasb	: 4
Tahkir darp	: 1
Türklük aleyhinde bulunmak	: 2
Vatana ihanet	: 21
Vazifeyi su-i istimal	: 9
Yataklık	: 12
Yol kesmek	: 11
Yol kesmek şekavet	: 15
Toplam	: 420

Bunlardan bir kısmı ağır cezalar almış, büyük bir kısmı yumuşak cezalarla birliklerine gönderilmiştir. Cezaların dağılımı şöyledir:¹

Vecahen idam	:	9
Gıyaben idam	:	3
Maslub idam	:	135
Ta'liken	:	35
Müebbed kürek	:	8
Kürek	:	6
Pranga	:	38
Hapis	:	26
Zarb	:	113
Bilâ zarb sevk	:	108
Tard ve rütbe kat'i	:	2
? ? ? ?	:	1
Memleket haricine ihraç	:	4
Ald olduğu mahkemeye gönderilen	:	4
İkamete mecbur v. s.	:	19
Beraat	:	69
Toplam	:	584

Kastamonu İstiklâl Mahkemesi'nin dağıttığı beyannamelerden yalnız dört tanesinin elimize geçtiğini söylemiştik. Birinci beyanname, bütün İstiklâl Mahkemeleri'nin ortak olarak yayınladıkları beyanname idi.² Diğer bir örneğini Isparta İstiklâl Mahkemesi dosyasında bulduk. Beyannamenin giriş kısmında Milli Mücadele'nin amacı, memleketin içinde bulunduğu olağanüstü durum anlatılmaktadır. Sonra İstiklâl Mahkemeleri ile ilgili kanun aynen yazılıp, mahkemelerin bu kanunu yürütmekle görevli olduğu belirtilmektedir. En büyük suç hainlik olarak gösterilmiştir. Asker kaçakları, bunlara yardım ve bununla ilgili suçlar belirtilip, bozgunculuk da önemli suçlar arasında sayılmaktadır.

¹ Kastamonu İ. M., T.9, Dosya: 145/1612.

² Kastamonu İ. M., T. B. M.M. Arş., T.9, Dosya: 99/1550 No:1 (Ek:1)

Sonuç kısmında, halka ne şekilde davranması gerektiği belirtilmekte ve asker kaçaklarının on gün içinde teslim olmaları istenmektedir.

İkinci beyanname tamamen asker kaçakları ile ilgili olup on maddedir.¹ Asker kaçaklarına ve bakayalara teslim olmaları için yeniden on gün hak tanınmış ve teslim olmayanlar için ne gibi işlem yapılacağı belirtilmiştir. Bu beyannamenin ikinci maddesinde belirtilen ve büyük olaylara sebep, birinci dönem İstiklâl Mahkemeleri'nin kaldırılmasında en büyük etken olan sert hüküm şöyledir: «2 - Bu kabil asker kaçaklarının mahalle ve heyet-i ihtiyariyelerine işbu kararın tebliğinden itibaren on gün zarfında aranan mükellefler teslim olmazlarsa onun yerine sırasıyla babası, biraderleri, amcası, dayısı, amcazadesi, dayızadesi, eniştesi ve eniştezadesi silah altına alıncaklardır». Kaçağın yerine askere alman yakının serbest bırakılması ancak, altıncı maddede belirtildiği gibi, asker kaçağının teslim olması ile sağlanabiliyordu. Diğer maddelerde de kaçaklara hangi durumlarda ne gibi cezalar uygulanacağı belirtiliyordu.

Üçüncü beyanname «Madde 1 - Nazarımızda mükellefiyet dahilinde bulunan her ferd müsavi olup zenginlik, fakirlik, köylülük, şehirlilik gibi farklara istinaden istisnaî muameleye ve iltimasa asla müsaade olunamaz.» mahkemenin hiç fark gözetmeksizin, herkese aynı davranılacağı belirtildikten sonra, idarecilerin yolsuzluğu halinde cezalandırılacakları ve pişman olup teslim olan kaçakların zamanında cepheye gönderilememesinden doğan sakıncalar anlatılıp, bundan sonra yakalananların, karakol şubeye yakınsa bir gün, değilse üç gün içinde şubelere teslimi duyurulmakta ve ilgili işlemler gösterilmektedir.

Dördüncü beyanname ise² memleketin durumu anlatılmaktadır. Mahkemenin hangi amaçla çalıştığı belirtildikten sonra, halka mahkemenin cezalandırdığı kimselerin isimlerini, suçlarını

¹ A.g. dosya, No: 2 (Ek: 4).

² A.g. dosya, No: 3,4. (EK: 5-6).

ve cezalarını gösterir liste verilmiştir. Altı kişinin asıldığını gösteren listede genellikle, tekrar kaçtığında idam kararı künyelerine işlenen asker kaçaklarının birliklerine gönderilmiş olduğu görülmektedir. Ancak yolsuzluk, soygun gibi suçlara hapis cezası verilmiştir.

Gerek görüldükçe halka, her araçla (gazete, nahiye müdürleri, muhtar ve diğer görevliler) dağıtılan bu beyannamelerle asker kaçaklarına teslim olma fırsatı verilip, çok sayıda asker kaçağı ve bakayanın teslim olması sağlanıp, onlardan Millî Mücadele'de yararlanma amacı güdüliyordu. Beyannamelerde halka, yumuşak bir dille memleketin durumu anlatılıp, Millî Mücadele'ye yardımcı olmaları istenmekte idi. Suçluların ise ağır şekilde cezalandırılacağı gösteriliyordu. Mahkeme halka memleketin içinde bulunduğu uzak, yakın tehlikeleri göstermekte ve mahkemenin ne amaçla çalıştığı anlatılmaktaydı.¹ Yakın tehlike ile soygun, cinayet, saldırı, gasb, askerden kaçmak, uzak tehlike olarak «halkın gözü ile görmediği için» düşman işgali ve buna karşı yapılan Millî Mücadele'ye ilgisiz kalınması gösteriliyordu. Asıl en önemli tehlike buydu. Bu durum askere gitmemek, kaçaklara yardım, bozgunculuk, B.M.M.nin otoritesine karşı koymak gibi bilinçli veya bilinçsiz şekilde yapılan hareketlerde görülmüyordu.

Beyannamelerin dağıtılması görevini yapanlar İstiklâl Mahkemesi Başkanlığı'na «İrsal buyurulan beyannameler Düzce kazasıyla, Akçaşehir v.s.nahiyelerinin en ufak köylerine varıncaya kadar bütün kur'a ve muhalâtına tevzi edilmiş ve tebliği havi alem ve haberler de alınmıştır»² şeklindeki yazılarla, alındı listelerini gönderiyorlardı.

B.M.M.nin 17 Şubat 1921 tarihli kararı üzerine, çalışmalarını durduran mahkeme, 21 şubatta bir bildiri yayınladı. Bildiride

¹ «Açık Söz», 3 Şubat 1921. Bu Beyannamelerden sadece bir tanesinin «Açık Söz»de yayımlandığını gördük.

² Kastamonu İ.M., T.B.M.M. Arş., T-9 99/1455-1549 (Binlerce tebellüğ listesi, 24 ekim - 28 Kasım 1920 arasında 2150 köy, nahiye ve mahalleye bildiri yapılmıştır).

özetle, mahkemenin görevine B.M.M. tarafından son verildiği için ellerinde bulunan davaların ilgili mahkemelere devredileceği, mahkemece haklarında «bir daha kaçtığında idam,...» kararı verilenlerin yakalandıklarında asılmayacağı, bu konuda yetkinin B.M.M.ne ait olduğu belirtilip, idarelerin yine mahkemelerin kuruluşundan önceki gibi çalışacakları bildiriliyordu.

Çalışmalarını durduran mahkeme, devir işlerini bitirdikten sonra 2 Mart 1921'de Ankara'ya hareket etti. Yolda Çankırı'ya uğrayan mahkeme üyeleri «Açık Söz» gazetesi aracılığı ile bölge halkına yakın ilgi ve tevaccühlerinden dolayı teşekkür etti.

BİRİNCİ DÖNEM İSTİKLÂL MAHKEMELERİ'NİN KALDIRILIŞI

Memleketin içten ve dıştan büyük tehlikeler içinde bulunduğu, Millî Mücadele'nin çok buhranlı döneminde, özellikle en önemli sorun olan asker kaçakları, iç güvenlik, bozgunculuk, casusluk gibi tehlikeleri yok etmek için olağanüstü yetkilerle kurulmuş olan İstiklâl Mahkemeleri dört ay zarfında büyük başarılar sağladı. On binlerce kaçak ve bakaya cepheye gönderildi. kaçak suçlarından ceza giyenler ise bu suçu alışkanlık haline getirmiş ve kaçak bulunduğu sırada soygun, öldürme, ırza saldırı gibi ağır suç işlemiş olanlardır. Mahkemeler bunun yanı sıra en önemli konu olan emniyet ve huzur sorununu da çözmüş, emniyet bozucu suçlar hemen hiç kalmamıştı. Soyguncu, çıkarıcı, casus, hatta âdi suçlar bile önemli derecede azalmıştı.¹ Bu yüzden özellikle köylüler mahkemelerin kaldırılmasından memnun olmamışlardı. Bir belediye başkanı «Ankara'mızın yaptığı her şey iyi idi, yalnız bu mahkemeleri kaldırdılar, fena yaptılar, bizim

¹ Birinci dönem İstiklâl Mahkemeleri üyelerinin açıklamaları: T.B.M.M. Z.C., c. 9, s. 152-156. Refik Şevket'in Hatıraları, T.İ.T.E. Arş. 154 /27618, s.10-11. M. Kemal'in Birinci dönem İ. M. lerinin kaldırılması gerekçesi, Ceride, c. 8, s. 269.

işimiz fena olacak» diyerek emniyet ve güvenliğin yeniden bozulacağını belirtti.¹

Millî Mücadele'ye karşı olan örgütlerin çalışmalarına engel olunması için 20 Aralık 1920 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'nın emriyle, ordu gerisindeki bölgelerde, yurt içinde casusluk ve propagandalara karşı koymak, karışıklık ve sabotajları önlemek, Yunan gizli örgütünü bulmak, karşı istihbarat işlerini yürütmek için askerî polis örgütü kuruldu. Görevlileri subay, inzibat memurları ve gizli istihbarattan seçilen bu kuruluşun merkezi Eskişehir'de olup, diğer yerlerde de şubeleri vardı. Bu örgüt İstiklâl Mahkemelerine ait suçluların yakalanmasında yararlı oldu.

İstiklâl Mahkemeleri'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra «İstiklâl Mahkemeleri'nin bulunduğu yerlerde sıkıyönetim mahkemelerinin bulunmasının İstiklâl Mahkemeleri ile ilgili kanunla bağdaşamayacağı» gerekçesi ile bu mahkemeler Milli Savunma ve İçişleri Bakanlıkları'nın teklifi ve Bakanlar Kurulu'nun kararı ile kaldırılmaya başlandı.² Gerek sıkıyönetimler ve gerekse Kuva-yi Tedibiye halka karşı çok sert, hatta zalimce davranıyorlardı. Çoğu kez köylerin yakılması, yağma ve muhakemesiz idamlar oluyordu.³ Suçluların cezalandırılması yetkisinin sadece İstiklâl Mahkemeleri'ne ait olmasına rağmen, bu kuruluşlar başlangıçta çoğu kez kendi başlarına ceza uyguladılar. Bu sebeple 21 Kasım 1920'de Batı Cephesi Kumandanlığı yayınladığı emirle «Muharebenin buhranı esnasındaki tehevürlerin tesiriyle, tedabir-i örfiye ittihaz etmeye kat'iyen mâni' olmak lâzımdır. Hiyaneti ne derece muhakkak olursa olsun, hiç bir köy kat'iyen yakılmayacak, ahaliden hiç bir kimse, hiç bir müfreze tarafından, hiç bir cürüm ile idam olunmayacaktır. Casuslukları vesair ihanetleri tebeyyün etmiş adamların taht-el-hıfz İstiklâl Mahakimine

¹ Refik Şevket'in açıklaması, Ceride, c. 9, s. 152.

² *Düstur*, c.1. s. 165, Karar No: 427; Ceride, c. 7, s. 128-129.

³ M.Kemal'in, Çerkez Ethem'in ihaneti ile ilgili konuşması, Ceride, c. 7, s. 225.

iz'amları icabeder,»¹ diyerek tek yargı yeri olarak İstiklâl Mahkemeleri'ni gösterdi. Ayrıca bu emirden anlaşıldığı gibi askerler ve Kuva-yi Tedibiye tarafından halka baskı ve şiddet yapıldığı kesindir. İstiklâl Mahkemeleri ileride bununla da uğraşacak, halkı bu gibilere karşı koruyacak ve suçluları cezalandıracaktır. İstiklâl Mahkemeleri'nin çalışmaya başlamasından sonra sıkıyönetimlerin kaldırılması ve harp divanlarının yetkilerinin büyük kısmının bu mahkemelere devredilmesi sonucu çalışma olanakları daha da genişledi. Sahip oldukları geniş yetkinin başarılarında büyük etkisi oldu. Mahkemelerin çalışmaları, Meclis Başkanı M. Kemal Paşa'yı çok memnun etti. Millî Savunma ve İçişleri Bakanları'nın isteği üzerine, hükümet daha çok sayıda İstiklâl Mahkemesi kurulmasını istiyorlardı. Özellikle Adana, Ayıntab, Maraş, Diyarbakır bölgelerine de birer mahkeme gönderilmesi düşünüüyordu². Sadece Diyarbakır ve Pozantı'ya birer mahkeme yollandı. Ancak bir ay kadar çalışabildiler.

İstiklâl Mahkemeleri'nin olumlu çalışması ve bölgelerinde B.M.M.nin otoritesini kurup, büyük tehlikeleri yok etmesi hükümeti çok memnun etti. Hükümet bu sebeple mahkemelerin bölgelerini genişletip, merkezî otoritenin daha geniş bölgelere yayılması amacıyla idi. M. Kemal bu amaçla, daha önce de belirttiğimiz gibi idarî dağıtımdaki değişikliği bahane ederek, B.M.M. Başkanı sıfatıyla 8.1.1921'de (Birinci İnönü Savaşı sırasında) İstiklâl Mahkemeleri bölgelerini yeniden saptamaya ve sayısını 10'a çıkaran bir önerge verdi.³ Bu duruma göre Trabzon ve Elazır'da de yeni mahkemeler kurulacaktı. Fakat muhaliflerin etkisi yüzünden gerçekleşemedi. Bunda birtakım kişisel etkilerin olduğu da görülmektedir.

İstiklâl Mahkemeleri'nin bölgeleri, işgal bölgeleri ile Kâzım

¹ Nutuk c. II, s. 512.

² T.B.M.M. Arş. Meclis kayıtları muhabere defteri, IV-14, d No: 28, 30, 42, 43, 75.

³ Ceride, c. 7, s. 216.

Karabekir'in kumandanı bulunduğu doğu bölgesi dışında Misak-ı Millîye dayanan merkezî otoritenin sınırlarını çiziyordu. Çünkü mahkemeler yetkilerini B.M.M. adına ve onun amacına göre kullanıyorlardı. Çalıştıkları yerlerde merkezî otoriteyi sağlıyorlardı. Hükümet bu sebeple mahkemelerin çalışmasını istiyordu. Mahkemeleri terör aracı olarak gören aleyhtarlar, ilk fırsatta kaldırılmalarına çalışıyorlardı. Bunda Meclis'te bulunan çeşitli grupların etkisi büyüktü. Özellikle M. Kemal'in karşısında olanlar mahkemeleri istemiyorlardı. M. Kemal'in teklifi, İnönü Savası'nın kazanılması ve Çerkez Ethem'in saf dışı edilışinin yarattığı gevşeklik yüzünden etkisini kaybetti. Ayrıca 20 Ocak 1921'de, teokratik devlet şeklini kısmen yıkıp, insan haklarına dayanan ve halkın kendi idaresini ele almasını ve halk devleti esaslarını belirleyen Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun kabulü, M. Kemal'in önergesinin görüşülmesine engel oldu. M. Kemal'den başka Millî Savunma Bakanı Fevzi (Çakmak) Paşa da mahkemelerin çalışmalarının devamlılığını istiyordu. 7.2.1921'de verdiği bir yazı ile, M. Kemal'in teklifinin esasları içinde, İstiklâl Mahkemeleri bölgelerinin yeniden saptanmasını T.B.M.M. Başkanlığından istedi.¹ Yürütme organında bulunan kimselerin mahkemelerin çalışmalarının devamını ve sayılarının çoğaltılmasını istemelerine karşılık, Meclis'te ve dışarda bazı gruplar mahkemelerin kaldırılmasını arzuluyorlardı. Mahkemelerin kuruluşu bazı çevrelerce büyük endişe ile karşılanmıştı. Sahip oldukları geniş yetki kullanılırken, sert davranılacağı ve hata yapılacağı, bundan da hiç kimsenin sorumlu olmayacağı gibi sebepler ileri sürölüp' mahkemelerin kaldırılmasına çalışıyorlardı. Bunların içinde Çerkez Ethem taraftarları da bulunuyordu. Çerkez Ethem'in sorumsuzca insan öldürdüğü, halka işkence yaptığı, bazı köyleri yaktığı, gittiği yerlerde yağmacılıkta bulunduğunu bilenlerin, İstiklâl Mahkemeleri'nin yetkisinden çekinmeleri kişisel sorunları olmalıydı. Vali Muhittin Paşa, Kastamonu İstiklâl Mahkemesi'nin

¹ T.B.M.M. Arş. T. 9, Dosya: 145/1612 evrak: 99.

çalışmalarından şikâyetçi idi.¹ Birçok bölgenin idarecilerinden bu çeşit şikâyetlerin gelmesi, aleyhtar grubu harekete geçirdi. Meclis'te tenkitlere ve mahkemelerin kaldırılması isteklerini çoğalttı. Mahkemelerin kaldırılması için yapılan tekliflerin, daha 4.10.1920 tarihinde, yani mahkemelerin henüz göreve başladıkları bir zamanda yapılmış olması, bu teklifleri yapanların peşin fikirli olduklarını gösteriyordu. Bu gibi teklifler Meclis tarafından ncümenlere gönderiliyor, orada da reddediliyordu. Bazı aleyhtarlar mahkemelerin kaldırılmıyacağını anladıkları için, yetkilerinin kısıtlanmasını ve birbirlerini denetlemelerini istiyorlardı.² Bakanlar Kurulu mahkemelere karşı olan bu gibi teklifleri oylamak ve tarafsızları memnun etmek için, 9.2.1921'de yeni bir kanun teklifi ile İstiklâl Mahkemeleri'ni denetleyici bir şekil getirdiyse de, gerçekleşmedi.³

İstiklâl Mahkemeleri'nin kurulmasının sebebi, asker kaçakları sorununa çözüm yolu bulmaktı. Birinci İnönü Savaşı'nın kazanılması, İstiklâl Mahkemeleri'nin olumlu çalışmaları sonucu: 1 - T.B.M.M. Hükümeti içte ve dışta tanındı, 2 - Ayaklanma olayları bastırıldı, kanun hâkim oldu, 3 - Devlet kurulu işledi, vergi toplanması ve askere alma işleri yoluna konuldu, 4 - Milletin orduya inancı arttı, ordu kurulması mümkün oldu. 5 - Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Osmanlı Hükümetine karşı kesin üstünlük kazandı. Böylece İstiklâl Mahkemeleri'nin kurulmalarını gerektiren nedenler ortadan kalkmış gibi görülüyordu. Yeniden büyük tehlikeler doğabileceğini düşünmeyen aleyhtarlar için bu ortam çok elverişliydi.

Aleyhtarları harekete geçiren en önemli etken «Kastamonu İstiklâl Mahkemesi'nce asker firarileri hakkında ittihaz olunan mukarrerat»ın⁴ ikinci ve dördüncü maddelerindeki, kaçakların

¹ Refik Şevket'in Hatıraları, T.İ.T.E. Arş., 154/27618, s. 11.

² Ceride, c. 4, s. 455. c. 7, s.83. Hüseyin Avni Beyin teklifi. 29. 12, 1920.

³ T.B.M.M. Arş. T.9. Dosya: 145/1612 evrak: 98.

⁴ T.B.M.M. Arş., T.9, Dosya: 99/1550-2.

yerine yakınlarını askere götürmek, yoksa köy veya mahallesinden «iki yüz lira» para cezası alınması, kaçağın mal ve mülkünün yakılıp yıkılması veya müsaderesi gibi sert hükümlerin uygulanması oldu. Bu durum Meclis'te tartışmalara yol açtı. 7.2.1921 tarihinde İçişleri Bakanı, B.M.M.ne verdiği bir yazıyla «bu şekilde alınan kararların hiç bir hukukî esasa dayanmadığını» ileri sürerek, «bu kabil kararların bütün vatana tatbikinin önüne geçilmesi için bir karar alınması»nı istedi. Meclis Kastamonu İstiklâl Mahkemesi'nden bilgi istedi. Refik Şevket Bey mahkeme adına verdiği 5.2.1921 tarihli cevapta, vatan ve millet için çalışanların bu hükümlerden korkmadığını ve bu sert kararlar sayesinde bölgede emniyetin kısa zamanda sağlanıp, kaçak olaylarının önemli derecede azaldığını belirtti.¹ Bu cevaba rağmen bile Meclis'teki aleyhtarların çalışmaları durmadı. Mahkemelerin yetkilerinin kısıtlanması için idam kararlarının B.M.M.ince onaylanmasını istediler.² Bu konu yakında çıkacak olan Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile ilgili olduğu gerekçesiyle üzerinde durulmadı.

Mahkemeler Meclis adına çalıştıkları için sorumlulukları da Meclis'e karşı idi. Bu sorumluluk, mahkemelerin çalışmalarını bağlayıcı nitelikte değildi. Her mahkeme çalışmaları hakkında Meclis'e bilgi vermek için on beş günde bir rapor göndermek zorundaydı. Gerek ulaşım zorluğu ve gerekse mahkemelerin işlerinin çokluğu yüzünden raporlar ya gecikiyor veya gönderilemiyordu.³ Bu yüzden Mehmet Şükrü Bey 8.1.1921'de İstiklâl Mahkemeleri'nin kuruluşlarından itibaren çalışmalarını gösterir rapor ve suçluların suç ve cezalarını gösteren bir liste ile Meclis'e gönderilmesini istedi.⁴ Meclis, mahkemeler üzerinde denetiminin artabileceği için bu teklifi kabul etti.

¹ A.g. arş., Dosya: 145/1612 No: 92-93.

² T.B.M.M.Z.C. c. 7, s. 232-235.

³ Refik Şevket'in Hatıraları, T.İ.T.E. Arş. 154/27618, 12.

⁴ Ceride, c. 7 s. 222.

Mahkemeler'in kaldırılması için yapılan görüşmelerin yumuşamağa başladığı bir sırada, 17.2.1921'de Meclis Başkanlığı'nın verdiği, İstiklâl Mahkemeleri'nin kaldırılması ile ilgili «...kurulduğu günden itibaren fevkalâde hizmeti görülmüş olan, fakat şimdilik ihtiyaç kalmadığı ve eğer âtiyen ihtiyacı mahsus bulunduğu zaman yine Meclis-i Âli'nin karar ve tensibiyle lüzum görülen mahalde İstiklâl Mahkemesi teşkili her zaman mümkün olacağına binaen...» gerekçesi ve «Ankara İstiklâl Mahkemesi'nden ma-adâ bi-l-umum İstiklâl Mahkemeleri'nin şimdilik faaliyetine nihayet verilmiş ve Meclis'e davet edilmiştir. Mahkemelerde bulunan evrakın ait oldukları mahkeme-i nizamiye ve divan-ı harplere devrine»¹ ait kararı, Meclis tarafından kabul edildi ve Milli Mücadele içinde çalışan I. Dönem İstiklâl Mahkemeleri'nin çalışmaları (Ankara İstiklâl Mahkemesi hariç) son buldu. Bu karar bütün İstiklâl Mahkemeleri'ne bildirildi. Mahkemelerin çalışmalarına son vermeleri ise bu kararı alış tarihine göre değişik tarihlerde oldu.²

Meclis kararında mahkemelerin «geçici olarak kaldırdığı ve icap ederse tekrar kurulacağı» bildirilmişse de İstiklâl Mahkemeleri'ne gönderilen yazıda, «eşyanızı bera-yi furuht (satılmak için) tamamen maliyeye teslim ediniz» deniyordu. Bu hüküm mahkemelerin bir daha kurulmaması gibi bir anlam taşıyordu. Sonradan satılmayıp, Meclis Başkanlığı'nın izni ile istinaf mahkemelerine devredildiği anlaşıldı.

İnönü Zaferi'nin yarattığı gevşeklik ve mahkemelerin çalışmaları sonucu elde edilen başarıyla, sorunların kısmen çözülmesi mahkemelerin kaldırılmasını hazırlamıştı. Aleyhtarların artan baskısı karşısında hükümet, mahkemelerin çalışmalarına son vermeyi istemekle Meclis'te çıkabilecek bir ikiliği ve çelişkiyi önlemiş olması sorunlar için kısmen çare olabilecekti.

Çorum Mebusu Haşim Bey 14.3.1921 tarihinde, görevlerin-

¹ Ceride, c. 8, s. 269. *Düstur*, c. I, s. 217, Karar No: 97.

² «Açık Söz», 21 Şubat 1921; Refik Şevket'in Hatıraları, s. 11.

den dönen İstiklâl Mahkemeleri'nin Meclis'te, çalışmaları hakkında bilgi vermelerini istedi. Mahkemeleri, görevlerini iyi yapmamış ve hatalı kararlar vermiş olmakla suçladı. Refik Şevket ve Abdülkadir Kemali Beyter'in, mahkemelerin çalışmalarının Meclis adına yapıldığı ve bu çalışmalar için istenildiği zaman hesap vermeye hazır olduklarını belirtmeleri üzerine Haşım Bey sözünü geri aldı. Mahkeme üyelerinin, çalışmalar hakkında raporlarını hazırlamalarına zaman kalması için görüşmeler ertelendi.

Mahkemelerin hazırlıklarını bitirmeleri üzerine 19.3.1921 tarihinde, Kastamonu İstiklâl Mahkemesi adına Refik Şevket, Sivas İstiklâl Mahkemesi adına Mustafa Necati, Eskişehir İstiklâl Mahkemesi adına Rasih, Konya İstiklâl Mahkemesi adına Osman Nuri, Pozantı İstiklâl Mahkemesi adına Atıf Beyler konuşup, mahkemelerin çalışmalarından alınan olumlu sonucu, halkın bundan memnuniyetini ve mahkemelere olan ihtiyacın bitmediğini belirttiler.¹

¹ Ceride, c. 9, s. 98-100, 152-162.

BÖLÜM V

İKİNCİ DÖNEM İSTİKLÂL MAHKEMELERİNİN KURULUŞU

İstiklâl Mahkemeleri'nin çalışmaları durdurulmuş olmasına rağmen kuruluşlarını gerektiren sebepler hâlâ yaşıyordu. Mahkemelerin çalışmalarına gerçekte ihtiyaç olduğu halde bir süre bundan söz edilmedi. Mahkemelerin çalışmalarının durdurulmasından on gün sonra, sertliği şikâyet konusu olan Kastamonu İstiklâl Mahkemesi bölgesine bağlı kaza ve köylerden B.M.M.ne baş vurulup, İstiklâl Mahkemesi'nin yeniden kurulması isteniyordu. «Açık Söz» gazetesine mektuplar gönderiliyor, «mahkemelerin kaldırılmasından doğan teessür» belirtiliyordu.¹

İstiklâl Mahkemeleri'nin çalışmalarına son verildikten sonra, vatan hainliği ve asker kaçakları davalarına yine ceza mahkemeleri ve harp divanları bakmaya başladılar. Eski sisteme döndüğü için, bu usullerin zorluğu çalışmaları bozuyor,² asker kaçakları gün geçtikçe çoğalıyor, güvenlik bozucu olaylar tehlikeli bir durum alıyordu. «Harp divanlarının verdiği gıyabî hükümlerin tasdikine mahal olmadığı» yolundaki Meclis kararı bile çalışmaları hızlandıramıyordu.³

¹ «Açık Söz», 28 Şubat 1921, s. 2.

² Bidayet mahkemeleri ve harp divanları ile ilgili görüşmeler, T.B.M.M. Z.C., c. 10, s. 385-405.

³ *Düstur* c. II, s. 26, Karar No: 111.

İstiklâl Mahkemeleri'nin çalışmaları sırasında verdikleri «tekrar firar ettiği takdirde idam» kararları, mahkemelerin çalışmaları durduğu için mahkemeler ve harp divanları için problem oluyordu. Bu mahkemeler İstiklâl Mahkemelerine tanınmış olan yetkilere sahip değildiler. Böyle durumlarda B.M.M.ne baş vuruyorlardı. İstiklâl Mahkemeleri ile ilgili kanundaki «bu mahkemelerin kararlarının ancak bu mahkemelerce yürütüleceği» hükmü, tekrar kaçmış ve haklarında idam kararı olan asker kaçaklarının cezalarının uygulanmasına İstiklâl Mahkemeleri çalışmadığı için M.M.M. nin onayını zorunlu kılıyordu. Konunun çözümlenmesi için 9.4.1921'de Meclis bu gibi suçluların ikinci kez yargılanmalarının İstiklâl Mahkemeleri çalışmıyorsa ait oldukları mahkemelerce yapılmasına karar verdi.¹ Bütün bu gayretlere rağmen İstiklâl Mahkemeleri'nin boşluğunu dolduramıyordu. Özellikle ayaklanma gibi etkili olaylarda, davaların çabuk sonuçlanmasına duyulan ihtiyaç yüzünden, başka bölgelerde işlenmiş suçlarla ilgili davaların Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde görülmesi istendi. «Gerek mahallî mahkemelerin kararları ve gerekse bunları onaylayan B.M.M.nin mevcudiyetine uygun düşmeyeceği, ayrıca böyle bir durumun nakliye yönünden büyük zorluklar doğuracağı» için reddedildi.² İstiklâl Mahkemeleri'ne büyük ihtiyaç duyulmasına rağmen, cephelerde sükûn olması ve mahkemelerin kuruluşlarını gerektirecek yakın bir tehlike olmamasından dolayı, bu konuda teklif yapılamıyordu. Özellikle Konya ayaklanmasından sonra yakalanan yüzlerce âsiye ait davaların, normal mahkemelerin ağır çalışmaları yüzünden sonuçlandırılmaması yüzünden Vali Galip Paşa yarguamanın merkezî hükümetçe yapması için Meclis'e baş vurdu. Onun bu teklifi İstiklâl Mahkemeleri'nin yeniden kurumasında büyük etki yaptı.³

İstiklâl Mahkemeleri'nin çalışmalarına son verilmesinden bir ay sonra asker arasında kaçak olayları ve bozguncu propaganda

¹ Ceride, c. 9. s. 416-423; *Düstur*, c. 2. s. 27, Karar No: 115.

² Ceride. c. 11. s. 35.

³ Galip Paşa ile mülakat, «Babalık». 30 Temmuz 1921.

çoğaldı. Bazı birliklerde sulh lehinde ve askerin terhisi hakkında haberler yayılıp, morali bozulmaya çalışılıyordu. Bunun önüne geçilmesi için Batı Cephesi Kumandanı, komutanlıklara emir verdi. Yunanlılar'a savaş esnasında esir düşmüş erlere, Yunanlılar tarafından bozguncu telkin yapıp, serbest bırakılanlar dönüşlerinde büyük dert oluyorlardı.¹

Sakarya savaşı öncesinde, olanaksızlıklar yüzünden askerin bakımı oldukça kötü idi. Giyecek ve yiyecek noksanlığı, askerin moralini bozuyor ve birliklerdeki kaçak olaylarının çoğalmasına sebep oluyordu. Ayrıca kaçanların yarattığı güvenlik ve asayiş bozukluğuna engel olmak için cepheye gönderilmesi gereken bir kısım kuvvetler bu yüzden geri bölgenin asayişinde kullanılıyordu. Yollar ve köprüler tutularak kaçak olayları önlenmeye çalışılıyordu. Fakat bu tedbirler istenilen sonucu vermiyordu. Temmuz 1921'de Türk ordusunun geri çekilmesinin yarattığı moral çöküntü kaçak olaylarını çok arttırdı. Bu yüzden 39 122'si silahsız ve 687'si silahlı, toplam 30 809 kaçak olayı saptanmıştı.² Sakarya Savaşı sonunda ise bu sayı 48 335'e yükseldi. Kaçakların büyük kısmının silahsız oluşunun, İstiklâl Mahkemeleri'nin silahsız kaçakları genellikle affetmesiydi.

Asker kaçakları yüzünden İstiklâl Mahkemeleri'nin kurulmasına yeniden büyük ihtiyaç duyulmasına rağmen, geçici kararlarla olaylara çare aranıyordu. 30 Haziran 1921'de Meclis Başkanı M. Kemal, Şer'iye Bakanı'nın da imzasını taşıyan ve Millî Savunma, Maliye Encümenleri'nin de görüşlerini açıklayan bir önerge verdi. Kıtalarından techizat ve elbiseleri ile firar edenlerin, mal ve mülklerinden zayi ettiklerinin iki mislinin alınmasına ve bu eşyanın rayici üzerinden kıymetlerinin kolordu kumandan, lıklarınca takdir edilmesini³ öneren bu teklif 7.7.1921'de kabul edildi. Fakat bu uygulama da olumlu sonuç vermedi.

¹ H.T.V.D., sayı: 55. vesika: 1272, 1276.

² Cumhurbaşkanlığı arşivi, No III/7-c dosya. 21, F. 37.

³ Ceride, c. 11 s. 85-87; *Düstur*, c. II s. 91; Kanun No: 132.

Hatta firar olaylarının önünün alınabilmesi için asker toplamakla yükümlü sahalarının değiştirilmesi bile askerin kaçmasına engel olamıyordu.

M. Kemal 17 Şubat 1921'de İstiklâl Mahkemeleri'nin görevlerinin sona erdiğini açıklarken, gerekçesinde belirttiği gibi: «Memlekette ihtilâf zuhur ederek şekavetin tahammül fersa bir hale geldiği zamanlarda idare-i örfiye ilâniyle mücrimleri örfen te'dib eylemekten ise *tarik-i kaza* ile şekl-ü maksadı te'min eylemek» gerektiğini belirtmişti.¹

İstiklâl Mahkemeleri'nin kaldırılışından kısa bir süre sonra Orta Anadolu'da soygun, ayaklanma, kaçak ve âdi suçlar yeniden çoğaldı.² Bu sebeple bir başkan iki üyeden kurulu cinayet mahkemeleri görevlendirilmesi istendi. Teklif uygun bulunmayıp reddedildi.³ İstiklâl Mahkemeleri'nden boşalan yeri doldurmak için çeşitli teklifler yapılmasına rağmen, İstiklâl Mahkemeleri'ni yeniden görevlendirmekten çekiniyorlardı.

Kütahya ve Eskişehir savaşları yenilgisi, düşman ilerlemesi karşısında kaybedilen topraklar ve tehlikenin Ankara'ya yaklaşması, Ankara'nın terk edilmesi korkusu büyük moral çöküntüsü yarattı. Bu yüzden Meclisite beliren eğilim, mahkemelerin yeniden kurulmasını sağladı:

«1— Harp durumu son derece tehlikeli durumdadır.

2— Düşman hücumunu durdurabilmek için memleketin bütün kaynaklarını harekete geçirmek şarttır.

3— Düşmanın yeni taarruzunu karşılayabilecek tedbirlerin alınmasına ve kaynakların harekete getirilmesine normal hükümet kuruluşunun gücü yetmeyecektir. Bunun için Meclis'in mutlak oteritesinin ve yetkisinin harb alanına giren bölgelerde işlemesi gerekmektedir.⁴

¹ Ceride, c. 8, s. 269.

² Refik Şevket'in Hatıraları T.İ. T.E. Arş. 155/27618, s. 13.

³ Ceride c. 11 s. 56-57 (27.6.1921).

⁴ Selek, *Anadolu İhtilâli*, c. II, s.244.

Bütün bunların yapılabilmesi yürütme ve yargı kuvvetlerine olağanüstü yetki verilmesiyle sağlanabilirdi. Yargıya olağanüstü yetki İstiklâl Mahkemeleri'nin kurulması ile verilmişti. Şimdi, çalışmalarına son verilmiş olan bu mahkemelerin ihtiyaca göre yeniden kurulması sorunu vardı. Bakanlar Kurulu Başkanı Fevzi Paşa 23 Temmuz 1921'de Meclis'te bu tehlikeli durum karşısında askerî durum hakkında bilgi verdi. Çalışmaları durdurulmuş olan İstiklâl Mahkemeleri'nin yeniden kurulması için «Memleketi böyle birtakım askerî ilerlemelerle dahilden ifsadata sevk etmek teşebbüsâtı istidlâl olunuyor. Bunun için ta'til-i faaliyet etmiş olan İstiklâl Mahkemeleri'nden bir kısmının ordunun sağ cenahlarında bulunan mintika, ki —Kastamonu merkez olmak üzere— bir kısmının ordunun sol cenahındaki —Konya merkez olmak üzere—iki İstiklâl Mahkemesi'nin gönderilmesini teklif ediyorum. Sırf bu düşmanın ilerlemesi halinde bazı müfsitlerin iğfalâtını men' etmek ve mücrimleri şiddetle tecziye etmek lüzumuna binaendir» diyerek mahkemelere duyulan ihtiyacı belirtti. Hakkı Hamî Bey Samsun'da da bir İstiklâl Mahkemesi kurulmasını istedi. Meclis Kastamonu, Konya ve Samsun'da üç İstiklâl Mahkemesi kurulmasına karar verdi. Eski üyelerin kabulü veya yeni üye seçimi tartışmalara yol açtı. Yeni üye seçimi kabul edildi. 24.7.1921'de Antalya Mebusu Tahsin ve Mardin Mebusu İbrahim Beyler üye seçimi için üç İstiklâl Mahkemesi'ne seçilecek 12 üyenin saptanması için 20 kişilik bir liste verdiler. Fakat karar alınamadı.¹ 28 temmuzda ilk turda 176 oydan 89'unu alan Canîk Mebusu Emin Bey seçilen ilk üye oldu. Emin Bey, vereceği kararlar yüzünden Meclis tarafından lekeleneyeceği ve Meclis'in hiç bir bilgiye sahip olmadan Birinci Devre İstiklâl Mahkemeleri'ni ta'til ettiğini sebep gösterip, istifa etmek istedi. Meclis'in ısrarı karşısında vazgeçti. İkinci oylamada çoğunluk alan çıkmadı. 30 temmuzda üçüncü tur yapıldı. 180 kişi oylamaya katıldı. Veli, Mahmud

¹ Ceride c. 11. s. 348-358; *Düstur*, c. II, s. 129, Karar No: 140.

Esad, Yusuf, Necati, Mustafa Necati, Hamdi, Neşet, Şevket-Ali Saib, Hacim Muhittin, Muhittin Baha Beyler üyeliklere seçildiler.¹

Mahkemelerin kurulmasından kısa bir süre sonra, 5 Ağustos 1921'de tartışmalı geçen bir oturum sonunda, M. Kemal Paşa'ya Meclis'in sahip olduğu yetkileri şahsında toplamak ve Meclis adına yürütmek üzere üç ay süreyle Başkumandanlık yetkisi (diktatör) veren kanun kabul edildi. Bu yetkiler 5 Ekim 1921, 5 Şubat 1922, 5 Mayıs 1922 tarihlerinde üç kez daha uzatıldı.² M. Kemal Meclis yetkilerini şahsında toplayan mutlak idareci oldu. Verdiği emirler kanun sayılacaktı. Bu tarihe kadar Meclis'e karşı sorumlu olan İstiklâl Mahkemeleri, doğrudan doğruya Başkumandan M. Kemal'e bağlandılar.

M. Kemal, 7-8 Ağustos 1921'de halkı maddi ve mâ'nevî kaynaklarıyla Millî Mücadele'ye katılmaya çağıran «Tekâlif-i Millîye Emirleri»ni yayınladı. Millî Mücadele'nin gereklerini yerine getirip, milletin ve ordunun yenik olmaması için, kanun buna engeldir diye lüzumlu gördüğü tedbiri almakta tereddüt etmeyeceğini gösterdi.³ Kanun kapsamında olan bu emirler, uygulanmadığı takdirde etkili olamazdı. Emirlerin uygulanması için ve % 40 vergi toplamak üzere Tekâlif-i Millîye Komisyonları kuruldu. Bu komisyonların çalışma bölgelerinde zenginler hileye baş vuruyor, halk ise yardımcı oluyordu.⁴ Özellikle en büyük sorun olan yiyecek, cephane, bunların taşınması için hayvan ve araçları temin eden, halkı ulaşma yardımcı kılan bu emirlerin, Millî Mücadele'nin kazanılmasında büyük etkisi oldu. Bu emirleri yerine getirmeyenlerin cezalandırılması için İstiklâl Mahke-

¹ Ceride. c. 11, s. 364-367; İ. Mahkemeleri Aza Defteri, T.B. M.M. Arş. V-15 b. «Açık Söz» 1.8.1921; «Babalık», 11.8.1921.

² Düstur, c. II s. 133 176, 217, Kanun No: 144, 160, 189, c. III, s. 78, Kanun No: 229.

³ Nutuk c. II, s. 615, 658-659. A.T.T.B, s. 395-403.

⁴ Şerif Güralp, *İstiklâl Savaşının İç Yüzü*, s. 204.

meleri görevlendirildi.¹ Başkumandan M. Kemal bu mahkemeler sayesinde emirlerinin yürütülmesini sağlıyordu. İstiklâl Mahkemeleri savaşın en etkin unsurlarından biri olan lojistik emirlerinin gerçekleşmesinde Başkomutan Mustafa Kemal'in en önemli yardımcısı oluyordu. İstiklâl Mahkemeleri bu emirlerin yürütülmesi için, uygulamasına ait gerekçeyi halka duyuruyor, emirlere uymayanların mahkemelerce en ağır şekilde cezalandırılacağını bildiriyorlardı.² Gazeteler emirleri ve komisyonların bildirilerini yayımlıyorlardı.³ Başkumandan'ın yayınladığı bu emirler bütün İstiklâl Mahkemeleri'ne gönderiliyor.⁴ Başkumandan'ın otoritesinin yürütülmesinde mahkemeler en büyük aracı oluyorlardı. Emirlerle karşı koyan, yürütülmesinde hatası görülen herkesin derhal İstiklâl Mahkemesi'ne verileceği belirtiliyordu.⁵ Ordunun bu dönemde olanakları çok dar olduğundan, yiyecek, giyecek, malzemenin çok büyük kısmı Tekâlif-i Milliye Komisyonlarınca toplandı. Yiyecek, giyecek, cephane, ve silahın cepheye taşınması ise ayrı bir sorundu. Bunları taşıyacak ulaşım araçları yok denecek kadar azdı. Bu sorunda yine Tekâlif-i Milliye emirlerinde belirtilen, halkın ulaşımına katılmasını öngören kararın, halkın büyük kısmının gönüllü olarak uygulamasıyla başarılabildi.⁶

¹ *Nutuk*, c. II, s. 617; «Babalık», 9-11-15 Ağustos 1921.

² «Açık Söz» 10 Ekim 1921, s. 2 (Kastamonu İ.M. bildirisi)

Gnkur. Başk. Yayınları. Türk İstiklâl Harbi II. Cilt, 6. kısım, 1. kitap, s. 360-364 (Baskomutanın, Batı Cephesi Komutanına yolladığı 1 nolu Başkomutanlık Lojistik emri, 23 Ocak 1922.)

³ «Hakimiyet-i Milliye», 9.8.1921; «Babalık», 3.9.1921.

⁴ T.B.M.M. Arş. T.1, Dosya: 12/11, T-9 Dosya: 145/1612; Meclis kayıtları muhabere defteri IV-14, d No:163-171.

⁵ A.g. arşiv, T-1 Dosya: 12/11 Tokat'ta İ.M.ne gönderilen yazı (Ankara İ.M. göndermiş).

Bu konuda geniş bilgi Harp Tarihi Başkanlığınca yayına hazırlanmakta olan «İstiklâl Harbinde Lojistik» adlı kitapla bulunmaktadır. Kitap bugüne kadar bilinmeyen çok geniş bilgiyi kapsamaktadır.

⁶ İ.M.leri Aza intihabı defteri, T.B.M.M. Arş., IV-14, b.; Meclis Albümü. (Bölgeler için bkz., Harita No:3)

24.7.1921'de seçilen İstiklâl Mahkemeleri üyelerinden bir kısmı, bir süre sonra istifa edip ayrıldılar. Yerlerine yeni üyeler Başkumandan tarafından atandı. Yine Başkumandanın emriyle, duyulan lüzum üzerine 8.9.1921'de Yozgat İstiklâl Mahkemesi kuruldu. Ankara İstiklâl Mahkemesi ile birlikte bu dönemde beş İstiklâl Mahkemesi görev yaptı. Son duruma göre şu şekilde dağılıyordu.

1— *Ankara İstiklâl Mahkemesi:* Mahkeme kaldırılmadığı için yeni üye seçimi yapılmadı. Aynı kadro ile çalıştı.

2— *Konya İstiklâl Mahkemesi:*

Hacim Muhiddin Bey	(Karasi)	13.8.1921	
Muhiddin Baha Bey	(Bursa)	» » »	
Saib Bey	(Urfa)	» » »	9.1.1921 istifa
Yusuf Bey	(Denizli)	» » »	
Ali Efendi	(İçel)	31.1.1922	Başkumandanın emriyle.

3— *Kastamonu İstiklâl Mahkemesi:*

Mustafa Necati Bey	(Saruhan)	13.8.1921	
Neşet Bey	(Kengiri)	» » »	
Hamdi Bey	(Canik)	» » »	
Mahmud Esad Bey	(İzmir)	» » »	15.8.1921
Hamdi Bey	(Trabzon)	8.9. »	Baş K.emri

4— *Samsun İstiklâl Mahkemesi:*

Emin Bey	(Canik)	13.8.1921	
Necati Bey	(Bursa)	» » »	
Veli Bey	(Burdur)	» » »	
Şevket Bey	(Sinop)	» » »	
Bahri Bey	(Yozgat)	9.9.1921	Başkumandan emri

5— *Yozgat İstiklâl Mahkemesi:* 8.9.1921'de Başkumandan'ın

Refik Bey	(Konya)	emriyle
Ethem Fehmi Bey	(Menteşe)	istifa etmiş, yerine Mazhar Bey
Mazhar Bey	(Üsküdar)	vazifesine gitmedi.
Ziya Hurşit Bey	(Lâzistan)	» »
Mazhar Müfit Bey	(Hakkâri)	

Necip Bey ————— 9.11.1921 Başkumandan'ın emri

Yunan ordusu Eskişehir - Kütahya çizgisine geldiğinden bu bölgede İstiklâl Mahkemesi kurulmadı. Mahkemelerin üye sayısının artması karşısında, Meclis'te mebus sayısı azalacağı için mahkemelerin sayısı azaltıldı. Doğu Anadolu'da ise, daha önce de olduğu gibi 15'inci Kolordu Kumandanlığının bölgede otoriteyi sağlamış olmasından ve Diyarbakır bölgesinde de sükûnet bulunduğundan, bu bölgelere İstiklâl Mahkemesi gönderilmedi.

1 — KASTAMONU İSTİKLÂL MAHKEMESİ

Kastamonu İstiklâl Mahkemesi Mustafa Necati Bey'in başkanlığında 10 Ağustos 1921'de Ankara'dan hareket etti. Kurulda Neşet, Mehmet, Ziya Nebizade Hamdi Beyler bulunmaktaydı.

Mahkeme «Açık Söz» gazetesi aracılığı ile 13 Ağustosta Çankırı'da iken bir beyanname yayımladı. Bu beyannamede, B.M.M.nden aldıkları özel yetkiyle göreve başladıklarını bildiriyor, asker kaçakları ile devletin maddi ve mânevî kuvvetlerini kırıp yıkmaya çalışanlar hakkında din ve milletimizin selâmeti namına en şedit cezaların uygulanacağı ve kaçaklar için fevkalâdeden olmak üzere beş günlük bir mühlet verildiği, bu süre içinde teslim olanların affedilip kıtalarına sevk edilecekleri, silâh altına çağrılanların sürelerini geçirdikleri takdirde firari sayılacakları belirtiliyordu. Beyannamenin bütün köy, mahalle vs., yerlere bildirilmesi, «sevkiyata engel olanlar ve geciktirenlerin de devletin kuvvetini tenkis suçuyla yargılanacakları, Başkomutan'ın bilhassa millî vergi ve ordunun tezyid kuvvetine ma'tuf tedbirleri haiz tebligatını son süratle ve harfiyen ifa' etmeyenler hakkında en şedit cezalar verilmesini ehemmiyetle istediği», mahkeme ve harp divanlarında bulunan tutukluların İstiklâl Mahkemesine devri, bu bildirinin Kastamonu bölgesine ve kumandanlıklara yazıldığı bildirilmekteydi.¹

¹ «Açık Söz», 13 Ağustos 1921.

Mahkeme görevine başlamadan önce, gerek halen kaçak bulunanlara fırsat tanımak ve gerekse yeni suç işleyecek olanların sert şekilde cezalandırılacağını şehir, kaza ve köylere bildirmekle bir ceza makinasından çok, Millî Mücadele'nin varlığını korumak amacını güden bir kuruluş olduğunu gösteriyordu.

Kastamonu İstiklâl Mahkemesi 12 ağustosta daha Çankırı'da iken göreve başladı.¹ «Açık Söz» gazetesindeki beyannamede buradan gönderilmiş olmalıdır.

Bayramın üçüncü günü 19 ağustosta Kastamonu'ya gelen İstiklâl Mahkemesi, saat sekizde dua okunduktan sonra buradaki görevine başladı. On beş gün kadar burada çalışan mahkeme 3 eylülde İnebolu'ya gitti. 5 eylülde bazı soyguncuların yargılamasını yaptı. Daha sonra M. Necati Bey cami meydanında toplanmış olan halka bir söylev vererek, mahkemenin bir millet mahkemesi olduğunu ve halkın derdine deva aramayın birinci görev bildiğini, şikâyeti olanların derhal baş vurmalarını söyledi ve «bâd-el-yevm'ül-kıyam pâyidar olacak olan dîn-i İslâm'ın bekası ve milletin halâs ve istiklâli yolunda mücadele eden ordumuzun pek yakın zamanda zafer-i nihaiyi müzaheretini temenni ve kanaati ile» sözlerine son verdi. İnebolu halkı arasında Millî Mücadele'ye yardım için büyük bir heyecan uyandı. Mahkeme burada kaçak, soygun ve ihanet suçlarından yargılananlara idam, hapis, sürgün çeşitli cezalar verdi. Özellikle hem kaçak, hem de soyguncu olan, adı bölgeye yayılan Kel Refik ve soygunculara yol gösteren, çete kurmalarına yardım eden Hüseyin'in idamları büyük etki yaptı. Bu çeşit suçlara karşı ne derece sert davranıldığı da gösterilmiş oldu. 9 eylülde İnebolu'daki çalışmalarını bitiren mahkeme Kastamonu'ya döndü.²

Mahkeme gerektiğinde merkezden ayrılıp, bölgesi içinde dolaşarak, suçların işlenmiş olduğu yerlere giderek çalışıyordu. Bu

¹ Kastamonu İ.M. Karar defteri, T.B.M.M. Arş., IV-9, b.1 ve b-2.

² «Açık Söz», 20 Ağustos 3,7,8, 11 Eylül 1921; «Hakimiyet-i Millîye», 5 Eylül 1921.

usûl ile suçluların cezalandırılması çabuklaşıyor, çalışmadaki sür'at sayesinde davalar çabuk sonuçlanıyordu. Ayrıca bu çalışmalarını bölge içindeki idarecilere ve diğer İstiklâl Mahkemeleri'ne de bildiriyorlardı. Yayınladıkları bildirilerin dağıtımından bölge yetkililerini ve gazeteleri sorumlu tutuyorlardı.¹

Kastamonu İstiklâl Mahkemesi 22 eylülde Ilgaz-Çerkeş yoluyla Bolu'ya vardı. Hamid Bey ve bir kâtip Kastamonu'da kaldı. Burada bir ay çalışan mahkeme 20 ekimde Düzce'ye, 29 ekimde Adapazarı'na, 31 ekimde de İzmit'e giderek, çalışma bölgesini buralara kadar yaydı. 21 kasımda Bolu'ya geldi. 26 kasımda da Kastamonu'ya dönmesi bekleniyordu. Tâlat Bey 28 kasımda Kastamonu'ya vardı. Necati Bey'in 29 kasımda Koçhisar'da, Hamdi ve Neşet Beyler'in de Karacaviran'da oldukları bildirildi. 1 aralıkta Kastamonu'ya geldiler ve aynı gün Çorum livasının da Kastamonu İstiklâl Mahkemesi bölgesine verildiği bildirildi. Bu gezisi sırasında mahkeme çabuk ve âdil kararları ile halk üzerinde olumlu etki yaptı. Bolu'da görevliler eşraf ve halk tarafından me-rasimle karşılandılar.

21 aralıkta Mustafa Necati Bey bilinmeyen bir sebeple Ankara'ya gitmek üzere Kastamonu'dan ayrıldı. Ankara'da bir hafta kalması beklenmekteydi. Aynı sırada üye Hamdi Bey'in 27 aralıkta İnebolu'da bulunması sebebiyle mahkeme üç gün çalışmadı. Hamdi Bey'in gelmesi ile çalışmalar başladı.²

Mustafa Necati Bey 29.11.1921'de Ilgaz'da yazdığı «Anadolu Halkı İstiklâl-i Millî» başlıklı makalesinde, «senelerce sıkıntı çektiği halde faziletinden kaybetmeyen ve yaptığı hizmetleri anlatıldığı zaman yüzü kızaran fedakâr Anadolu halkını» uzun uzun anlattıktan sonra, «cihan tarihinde İstiklâl ve hayatı

¹ «Açık Söz», 11,23 Ekim 1921.

² «Açık Söz», 22 Eylül; 22,29 Ekim, 21, 26 Kasım; 1, 21, 27 Aralık 1921; «Hakimiyet-i Millîye», 28 Eylül, 22 Ekim 1921; «Yeni Gün» 1 Aralık 1921.

Mahkemenin işgal altında bulunan İzmit'e girmiş olması şüphelidir. Ancak İzmit'in yakınlarına gelmiş olabilir.

uğrunda bu kadar fazla fedakârlık eden bir milletin bulunmadığına Anadolu'yu gördükten sonra iman etmemek mümkün değildir» diyerek, halka karşı duyduğu sevgi ve saygıyı belirtti.¹

Kastamonu İstiklâl Mahkemesi Tekâlif-i Milliye emirlerine aykırı olarak halkın elindeki ulaşım araçlarını ve yiyecek maddeleriyle hayvanlarını zorla alan görevlilerine karşı sert tedbirler almaktan çekinmedi. 10 Ekim 1921 tarihinde «Açık Söz» gazetesinde yayımladığı beyanname bunun en açık örneğidir:

*«Vesat-i nakliyye hodbehod vazi'yed edenler
en şedid cezaya çarpdırılacak»*

1— Ordunun vesaiti nakliye ihtiyacı hükümetçe evamiri mahsusasına tevfikân tamamiyle temin edilmekde bulunduğu halde bazı kıta zabitlerinin emirler ve talimat hükümlerine aykırı olarak tesadüf eyledikleri ulaşım araçlarına hadbehod elkoydukları, bir kaza ve livadan çıkarılan ulaşım araçları kafilelerinin diğer kaza ve livada el konularak yollarına devam ettirilmedikleri ve bazı yerlerde de naklettiği eşyayı yükleyerek başka bir yöne yolladıkları bir çok yerlerden alınan rapor ve şikâyetlerden anlaşılmıştır.

2— Tekâlif-i Milliye Emri gereğince aracın yüzde yirmisi alınmış ve geri kalan araçla da yükümlünün her ay yüz kilometrelik mesafeye hükümetin kendilerine teslim edeceği eşya ve emvali nakl etmeye mecbur tutulmuştur. Binaenaleyh her mahallin ulaşım araçları o mahallin en büyük mülkiye memuruyla komutanının göstereceği mahalle kadar teslim edilen eşya ve emvali nakledecek ve gerektiğinde olacak muhabere ve uygun bulunması üzerine ulaşım araçları kafiləsi kanunen mecbur olduğu mesafeye yüz kilometre kadar nakliyatı uzatacaktır.

3— Aksi halde bulunanlar ve kanuna yine itaat etmeyenler ve halka zulüm edenler hakkında tatbik edilen en ağır cezalarla tecziye edileceği tamimen tebliğ olunur.»²

¹ «Yeni Gün», 14 Aralık 1921.

² «Açık Söz» 10 teşrinievvel 1921, s. 2.

İstiklâl Savaşının ne kadar büyük olanaksızlıklar içinde yapıldığını ve B.M.M.nin meşruluğa ne kadar büyük önem verdiğini gösteren bu beyanname, İstiklâl Mahkemelerinin halkın koruyucusu olduğunu belirlemektedir.

Bu düşünce ve duyguyla görev yapan Kastamonu İstiklâl Mahkemesi 1922 ağustosuna kadar aynı kadro ile çalıştı. 249 nolu kanun gereğince görevine son verildi.¹

Bu zaman içinde İzmit'e kadar bütün bölgeyi dolaşan mahkeme Kastamonu'da 44, İnebolu'da 12, Safranbolu'da 3, Daday'da 18, Erac'da 9, Tosya'da 20, Taşköprü'de 34, Cidde'de 5, Sinop'ta 2, Boyabat'ta 29, Ayancık'ta 7, Kengiri'de 77, Çerkeş'de 6, Ilgaz'da 14, Bolu'da 9, Gerede'de 10, Düzce'de 2, Gönik'de 1, Zonguldak'ta 1, Zahtan'da 18, müteferrik 23 (İzmit yakınları) toplam olarak 334 davaya baktı.² Çok hızlı çalışan mahkeme 1-15 ocak 1922 tarihleri arasında 1327 şüpheliden 59 kişi için görevsizlik ve beraat kararı, 9 kişiye kal'a-bend, 1278 kişiye de çeşitli cezalar verdi. 15-31 Ocak 1922 arasında mahkemeye 1251 tutuklu geldi. Bunlardan 57'si için beraat ve görevsizlik kararı alındı. 8'i kal'a-bend ve kürek, 1099'u çeşitli cezalara çarptırıldı. 1-15 şubat arasında 1415 tutukludan 51 adem-i mes'uliyet ve beraat, 1227 çeşitli ceza, 15 şubattan ay sonuna kadar 1443 kişiden 157 beraat ve görevsizlik, 21 kal'a-bend ve kürek, 1508 çeşitli ceza, 1-15 mart arasında 1844 kişiden 143 görevsizlik ve beraat, 5 idam, 3 gıyaben idam, 27 kal'a-bend ve kürek, 1699 çeşitli ceza, 15-31 mart arasında 1165 kişiden 59 görevsizlik ve beraat, 963 çeşitli ceza, 1-5 nisan arasında 571 kişiden 122 görevsizlik ve beraat, 4 kal'a-bend ve kürek, 503 çeşitli ceza verildi.³

¹ İ.M.Aza İntihabı Defteri, T.B.M.M. Arş., IV-14, b.

² Kastamonu İ.M. IV-9,a-6, T.B.M.M. Arş.

³ A.g. arş. Kastamonu İ. M., T-9 Dosya:145/1612 No:1-7.

Bu alışmaları bir listede gösterelim:

Mahkemeye gelen maznun miktarı	: 9016
Adem-i Mes'uliyet ve beraat	: 648
İdam	5
Müeccelen İdam	: -
Gıyaben idam	: 3
Kal'a-bend ve kürek	: 69
Muhtelif cezalar	: 7477

Bu listede idam sayısı 5 olarak gösterilmiştir. Bizim gazete haberleri ve mahkemenin karar defterlerinden yaptığımız araştırmaya göre bu sayının en az 35 olması gerekir. Ayrıca cezaları toplarsak 9202 olur. Bu sayı mahkemeye gelenlerin sayısını tutmamaktadır. İşlem görmemiş olanlar bu farkı meydana getirmiş olabilir. Listelerin yüzde yüz doğruluğu şüphelidir. Çünkü listeyi bulabildiğimiz belgelere dayanarak yaptık.

Mahkeme, çalışmalarında halkın-sempatisini kazanacak kadar âdil oldu. Hacı oldukları bilinen iki Türk asılırken, kaçmalarında cehaletleri anlaşılan  Rum beraat etti. Bu, Türkiye'de de adaletin İslâm-Hristiyan farkı gözetilmeksizin uygulandığını göstermektedir.¹

Mahkemeyi ilgilendiren sorunlardan biri de bazı subayların halkın mal, erzak, nakliye araçlarına zorla el koyup, halkı angaryaya koşmalarıydı. Bu yüzden mahkeme 10 Ekim 1921 de yayımladığı bir bildiri ile, Tekâlif-i Millîye'de belirtilen durumlar dışında halkın malını alanların ağır şekilde cezalandırılacağı ayrıca Tekâlif-i Millîye emirlerindeki hususların ne şekilde yürütüleceği belirtildi.²

¹ «Yeni Gün», 6 Temmuz 1922, s. 1.

² «Açık Söz», 10 Ekim 1921, s. 2.

Hacim Muhittin Bey'in başkanlık edeceği Konya İstiklâl Mahkemesi, Muhittin Baha, Yusuf, Ali Sâib Beylerle birlikte 7 ağustos 1921'de Ankara'dan ayrılıp, 11 ağustosta Konya'ya vardı. Mahkeme Konya'ya geldiğinin ertesi günü bir beyanname yayımlayıp, göreve başladığını ve düşman tarafından işgal altında bulunan yurdumuzun uğradığı hareketleri ve Millî Mücadele'nin önemini belirtti. «Düşmana yardım eden, Millî Mücadele'ye yardım etmeyenler ve müşkülât çıkaranları Allah'ın, adaletin, insaniyetin emrettiği veçhile en şiddetli şekilde cezalandıracaklarını» belirtip, kaçakların teslim olması ve onlara yardım dilmemesini iki maddeyle belirtti¹:

«1— Harp cepheleri veya mensup oldukları küt'alarından firar edenler şekavet etmemiş iseler bu tarihten itibaren bir hafta zarfında (yani 20 Ağustos 1921 cumartesi gününe kadar) beraberlerindeki teçhizat ve cephaneleri ile beraber ahz-ı asker şubesine teslim oldukları takdirde yalnız bu defaya mahsus olarak af edileceklerdir.

2— Firarileri muhafaza edenler, derdestlerine teşebbüs etmeyen köy ve mahalle hey'et-i ihtiyariyeleri, hükümetce emredilen tekâliften mal kaçıranlar, asker firarilerini derdest, cem-i sevk hususunda müsamahası ve su-i istimalâtı görülen me'murin-i mülkiye ve askeriye ile jandarma ve polis hey'etleri, afkâr-ı umumiyeyi karıştıracak surette söz söyleyenler, telkinat ve teşebbüsatta bulunanlar İstiklâl Mahkemesin'ce şediden tecziye edileceklerdir.

12 Ağustos 1337 (1921)

Konya İstiklâl Mahkemesi Âzâları

Karasi Mebusu Bursa Mebusu Urfa Mebusu Denizli Mebusu
Hacim Muhiddin Baha Ali Sâib Yusuf»

1 «Babalık», 14 Ağustos 1921, Konya İ.M. Karar defteri, T.B.M.M. Arş; IV-10, b-5, No:1-4.

Mahkeme af konusunda ısrarla duruyor, gerekirse suçlulara yeniden fırsat tanınıyordu. Beyannameler gazete ve görevliler aracılığıyla halka duyurulmakta, pişman olarak teslim olanların soyguncu olmamışlarsa affedileceği, bu müddet içinde teslim olmayanların şiddetle cezalandırılacağı belirtilmekte, ellerinde silâh bulunduranlara da aynı hak tanınmaktaydı.

Verilen sürenin bitmesi yaklaştıkça, gazeteler ve görevliler halkı uyarıyorlardı.¹

İstiklâl Mahkemesi Konya'ya varışından sonra Bidayet Mahkemesi'nde bulunan davaları devraldı. Isparta bölgesi için ayrıca bir İstiklâl Mahkemesi kurulacağını öğrenen mahkeme, bu bölgenin kendisine ait olduğu gerekçesiyle «Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne, Hey'et-i Vekile Riyaset-i Celiilesine» çektiği telgrafla,² Konya'da görevlerinin sona erdiğine kanaat getirdikten sonra, Karaman ve Pozantı'daki işleri yirmi gün içinde bitirmek üzere 21 Ağustos 1921 cumartesi günü Konya'dan hareket edileceğini, Karaman'dan da Isparta, Burdur bölgesine gideceklerini, Adana bölgesindeki işlerin önemsiz olduğunu belirtip, görevlerini dolaşarak yapabilecekleri için Isparta'ya ayrıca bir İstiklâl Mahkemesi kurulmasına gerek olmadığını bildirdi. Eğer mutlaka bir İstiklâl Mahkemesi kurulacaksa onun Konya'ya, kendilerinin Isparta bölgesine verilmesini istedi. Sonuçta yeni bir mahkeme kurulmadı.

Konya'daki işlerini bitiren mahkeme 1 Ekim 1921'de Karaman'a hareket etti. Karaman'a gitmeden önce, Konya'da bulunduğu zamanlar için yerine kendi görevini yürütecek sorgu yargıçları bıraktı. Bunlar İstiklâl Mahkemesi'nin bakması gerekli suçlara bakacak, gerektiğinde İstiklâl Mahkemesi'ne telgrafla bilgi verip, aldığı emre göre hareket edecekti. Mahkemenin bu yola baş vurmasında, kendi yerine başka bir İstiklâl Mahkemesi daha

¹ «Babalık», 14-18 Eylül 1921; Kastamonu İ.M. Karar defteri, T.B.M.M. Arş; IV-10,b.5.

² Hacim Muhittin Çarıklı'nın dosyası, T.İ.T.E.Arş; 195/54841.

kurulması endişesinden olmuştı. Bu sayede işlerini daha çabuk yürütmeyi ve yeni bir İstiklâl Mahkemesinin daha kurulmasına ihtiyaç bırakmamayı düşünüyordu.

Karaman'a gelen İstiklâl Mahkemesi, Karaman'da ayaklanmaya katılmış olanları yargıladı. Üç kişinin idamına karar verilip uygulandı. Şehit Cemal Efendi'nin katilleri asılırken karısı «Allahum, âdil hükümetimizi muzaffer kıl, intikamım alındı» diyerek ağladı. Yine ayaklanma çıkaranlardan beş kişi de 9-10 ekimde asıldılar.¹ Karaman'daki işlerini bitiren İstiklâl Mahkemesi 10 ekim akşamı Ereğli'ye hareket etti. Ereğli'de de, ayaklanmaya katılmış olan iki kişinin idamına ve birçok kimsenin hapislerine karar verip, 20 ekimde Anamur'a hareket etti. Burada da kısa bir süre çalıştıktan sonra Silifke'ye geçti. İstiklâl Mahkemesi'nin Konya'dan ayrılıp, Karaman, Anamur ve Silifke'ye gitmesi üzerine Konya'da âdi suçlar çoğaldı. Bu yüzden İstinaf Mahkemesi'nin davaları çoğaldı. Adliye Bakanlığı bu sebeple İstinaf Mahkemesi'ne gönderdiği yazıyla, bu suçların önlenmesini istedi. Bu sırada İstiklâl Mahkemesi'nin Pozantı'da on Ermeni için verdiği idam kararları, mahkeme Ereğli'deyken uygulandı. Mahkeme buradan Niğde'ye geçti. Oradan da 9 aralıkta bu büyük gezisini bitirip Konya'ya döndü. Konya'da büyük bir törenle karşılandı. Bu sırada, Adliye Encümeni'nin İstiklâl Mahkemeleri'nin kaldırılışına ait teklifinin kabul edildiği haberi geldi. Fakat haber doğru çıkmadı. 19 Ocak 1922'ye kadar Konya'daki işlerini bitiren İstiklâl Mahkemesi, Akşehir, Burdur, Isparta ve Antalya'ya gitmek için hareket etti. Bu arada başkâtip Burhaneddin Bey'in yerine, eski hapisane müdürü Şerif Bey atandı. Mahkeme Isparta'da iken üyelerinden birinin hastalığı yüzünden çalışmadı. Ali Efendi'nin üyeliğe atanması ile görevine devam etti.²

Uluborlu ve özellikle Burdur'daki çalışmalarını 19 Nisan 1922'ye kadar sürdüren mahkeme, buradan Antalya'ya geçti.

¹ «Babalık», 1,4-6, 9-10 Ekim 1921.

² «Babalık», 1,5,10,11,14,18,22 Ekim 1921; 10,14 Aralık 1921; 22,26 Ocak; 7,10 şubat 1922.

11 Haziran 1922'de tekrar Burdur'a döndü.¹ Bir ay daha buradal çalıştıktan sonra 249 nolu kanunla 1 Ağustos 1922'de İstiklâ Mahkemeleri'nin kaldırılması üzerine Konya'ya döndü ve elindeki işleri devretti.²

Mahkemenin bölgesi içindeki dolaşmaları ödenek yokluğundan oldukça zor oldu. Bu yüzden mahkemenin, kaza ve nahie belediyelerini mahkeme giderlerine zorladıkları yolunda ihbar yapıldı. B.M.M. Başkanlığı mahkemeden bu gibi davranışlarından vazgeçmesini istedi. Mahkeme kurulu Başkumandan M. Kemal' ve Meclis ikinci başkanı Rauf Bey'e yazdıkları 5, 7 Nisan 1922 tarihli yazılarla, sekiz ay önce Meclis'in aldığı bir karar ile, mahkeme üyelerinin ve diğer görevlilerin yevmiye alamamaları yüzünden sık sık seyahat etmek zorunda oldukları için askerî müfettişlere ödendiği gibi yevmiye verilmesini ve bu duruma çare bulunmasını istemekte, B.M.M. Başkanlığı'ndan gelen ihbarla ilgili yazıyı 20 Mart 1922'de alıp teessürle okuduklarını» belirttikten sonra, «hey'etin milli vazifesini müdrük olduğu gibi, belediyelere böyle bir zorlama yapılmadığı ve hatta hatırlarından dahi geçmediği, bunun küçüklük olduğu, belki ısrarlar karşısında belediyelerin verdiği yemekte bulunmuş olmalarının böyle bir düşünceye sebep olduğu için, bu ihbarı yapana üzüntülerini» bildirdiler. Mahkeme yine aynı tarihte Kayseri'de bulunan Yozgat İstiklâl Mahkemesi ve Kastamonu İstiklâl Mahkemesi'ne de birer yazı göndererek, askerî müfettişlere yevmiye verildiği halde İstiklâl Mahkemeleri'nin alamadıklarını, bu yolda Başkumandanlık ve B.M.M. Başkanlığı'na baş vurduklarını bildirdikten sonra, takdir buyururlarsa kendi mahkemeleri adına baş vurmaları rica edildi.³

Yevmiye konusu mahkemelerin kaldırılışına kadar devam

¹ Hacim M. Çarıklı'nın dosyası, T.İ.T.E. Arş., 195/54740 defter s. 13-14, 37-38.

² «Babalık», 21 Ağustos 1922.

³ Çarıklı dosyası, T.İ.T.E. Arş. defter, s. 7-8 (10.3.1922), 9 (7.4.1922)

etti. Mahkemeler normal ödeneklerini bile altışar aylık ödemeler şeklinde aldılar. Konya İstiklâl Mahkemesi yalnız kendisi için yevmiye istemedi. Denizli olaylarını araştırmak için kurdukları ve mahkeme adına yetkili olan kurul üyeleri için de ödenek istedi. İçişleri Bakanlığı bu isteği red etti.¹

İstiklâl Mahkemesinin Konya'ya gelmesinden önce bölgede kaçak olayları, güvensizlik, yolsuzluk, soygun, saldırı, ve diğer suçlar etkili derecede çoğaldı. Asker kaçaklarının verilen süre içinde teslim oldukları takdirde affedileceklerini bildirir beyanname yayınlanmasına rağmen 14 Mart 1922'de «Babalık» gazetesini ve görevliler aracılığıyla yeni bir beyanname daha yayınlanıp, ikinci bir af tanındı. Kaçak durumunda olanlara teslim olma fırsatı verildi. Teslim olmayanların süreyi geçirdikleri takdirde şiddetle cezalandırılacakları, ayrıca kaçak olaylarının artmasında hata ve yolsuzluğu görülen sivil ve askerî görevlilerin de aynı şekilde tutuklanacakları bildirildi.

Mahkeme ordunun asker ihtiyacının karşılanabilmesi için sivil ve askerî makamlarla ilişki kurdu. Erkeklerin Anadolu'nun içerilerine naklini istedi. Bunun için Aydın Merkez Savcılığı Başkanlığı'nda bir araştırma kurulu kuruldu. Bu kurul görevini yapmayanları denetlemeye başladı. Kurulun tutuklama yetkisine sahip olup olmadığı kesin olarak belirtilmedi.²

Mahkeme, yargılanıp birliklerine gönderilenlerin, ayrıca birliklerinde de harp divanlarıncı yargılanmasına kesin olarak engel olunması için Batı Cephesi Kumandanlığı'na başvurarak, «efrada ikinci bir ceza vermenin kimsenin selâhiyeti olmadığına» Kumandanlıkça bildiri yayınlanmasını istedi. Asker kaçaklarına ve onlara yardım edenlere kesinlikle göz yumulmuyor, en ufak şüphede yetkili kimselerin bile hakkında soruşturma açılıyordu.³

¹ A.g.defter, s. 63 (19.7.1922), 74.

² Carıklı dosyası, T.İ.T.E. Arş. 195/54740, defter, s. 20-23 (Bu konuyla ilgili yazışmalar 2- 25 Mayıs 1922).

³ A.g. defter, s. 53 (7.7.1922), 59 (16.7.1922).

Dolaşmaları sırasında bulunmadığı yerlerin askerlik şubeleri ile bağlantı kurup, buralarda biriken kaçak davalarını telgrafla sonuca bağlıyordu. Bu sayede cepheye kısa zamanda çok asker gönderilebiliyordu. şubeler yakaladıkları asker kaçaklarını ve durumlarını mahkemeye bildiriyorlardı. Mahkeme genel olarak, kaçmayı alışkanlık haline getirenlerin tutuklanmasını, yola gelebileceklerin kaçış sayılarına göre (bir veya iki kez kaçanlar için af, üç veya dört kez kaçanlar için ellişer değnek) ceza verilip birliklerine gönderilmelerini bildiriyordu. Bu sayede 16-27 Temmuz 1922 tarihleri arasında 3000'den fazla asker birliklerine gönderilebildi.

Mahkemenin konuları asker kaçakları ve onlarla ilgili suçlardan oluşuyordu. Dolaşmalarının esas amacı da buydu.

Bu arada Fransa ile yapılan antlaşma sonucunda Adana'nın Türklere geçmesi üzerine, İstiklâl Mahkemesi 21 Kasım 1921'de Pozantı'ya gelip, bölgenin Fransız işgali altında bulunduğu sırada Türkler'i öldüren ve soygun yapan Ermeniler'i yargılamaya başladı. Sekiz kişinin idamına ve birinin beraatına karar verdi ve kararlar Ereğli'de uygulandı.

Güney cephesinde Fransızlar kendi işgalleri bölgesinde bulunan Çukurova'da Arap asıllılardan, Kuva-yi Millîye'nin ileri gelenlerini öldürmek için «Keklik Ayağı» adında bir teşkilât kurmuşlardı. Bu örgüte ait bir fedai Kuva-yi Millîye komutanlarından birisini öldürmek istemişti. Fakat komutan uyanık olduğu için bu suikasttan kurtulmuştu. Kendisinin ve emrindekilerin sıkı bir araştırması sonunda ele geçirilen suikastçi, komutanlıkça idama mahkûm edilerek asılmıştı.

B.M.M.ince Pozantı'da Adana ili teşkilâtı kurulduktan sonra, il adliyesine idam edilen suikastçinin yakınlarınca dava açıldı. Pozantı'daki İstinaf Ceza Mahkemesi bu davada öldürölmek istenen subayı 15 sene hapse mahkûm etti. Ankara'nun durumu öğrenmesi üzerine, Pozantı'ya gelen İstiklâl Mahkemesi davaya

yeniden baktı. Subaya sevgi ve saygı gösterilip, yaptığı hizmetler sayılarak beraatine karar verildi. Derhal cepheye yollandı.¹

Birinci dönem İstiklâl Mahkemeleri'nin kaldırılmasıyla soygun çoğalmış, özellikle Burdur bölgesinde önemli bir tehlike olmuştu. Buradaki dağınık çetelerin birleşip, büyük bir kuvvet durumuna gelmesi korkusu mahkemeyi düşündürüyordu. Bu yüzden İstiklâl Mahkemesi İçişleri Bakanlığı'na ve Jandarma Kumandanlıklarına yazıp, bu tehlikenin önünün alınmasını istedi. İçişleri Bakanlığı da bunun üzerine seyyar jandarma süvari birlikleri kurup, tehlikenin önünü aldı.

Çetelerin ve asker kaçağı olaylarının çok tehlikeli olduğu bir dönemde Muhiddin Baha Bey annesinin rahatsızlığı bahanesi ile görevinden ayrıldı. Başkan Hacim Muhiddin Bey kendisine 14.4.1922'de «kendi annesinin ölümüne bile gidemediğini» yazmasına rağmen cevap alamadı. Bunun üzerine M. Kemal Paşa'ya 25 Nisan ve 28. 6.1922'de iki kez ve bir kez de B.M.M. Başkanlığı'na şikâyetle bulunup, Muhiddin Baha Bey'in 65 gündür görevine gelmediğini bildirdi. Yerine başka birinin gönderilmesini istedi.² Ancak kısa bir süre sonra 249 nolu kanunla 1 Ağustos 1922'de İstiklâl Mahkemeleri kaldırıldığı için üye gönderilmesine de gerek kalmadı.

Yolsuzluk olayları da ayrı bir sorundu. Müfettişlerin, yolsuzluk olaylarını mahkemeye bildirmesi üzerine sert yazılarla bu çeşit suçluların İstiklâl Mahkemesi'ne devri isteniyordu. Hatta polis müdürleri görevlendirilip, bu konuda bilgi almıyordu.³ Görevini yapmayan polisler cezalandırılıp İçişleri Bakanlığına bildiriliyordu. Özellikle Antalya'da gümrük yolsuzluğu ve kaçakçılık çok etkiliydi. Bu yüzden İçişleri Bakanlığı'ndan, sahil korunmasına önem verilmesi ve bunun için dürüst kimselerin görevlendiril-

¹ İstiklâl Savaşımıza üstteğmen rütbesiyle katılmış olan emekli bir albayın kendisinden dinlenmiştir.

² A.g. defter, b. 10-16,43,56-59,61-62, 68, 77: «Babalık», 14, 20 kasım 1921.

³ Çarıklı dosyası, A.g. defter, s. 3-6.

mesi istendi. Batı' Cephesi Kumandanlığı'ndan da bunun için asker istendi.¹ Bu etkili çalışmalar bölgede merkezî otoritenin kurulmasını sağladı. Millî Mücadele'nin en önemli iç sorununu sonuca bağladı.

KONYA İSYANI:

Ekim 1920'de başlamış ve kısa bir sürede bastırılmış olan İkinci Konya İsyanı ile ilgili davalara, birinci devre Konya İstiklâl Mahkemesi bakmaya başlamış, ancak 17 Şubat 1921'de İstiklâl Mahkemeleri'nin çalışmalarına son verilmesiyle, bu davalarla ilgili dosyalar ait oldukları mahkemelere devredilmişti.

Ayaklanma bastırılmış ve aradan aylar geçmiş olmasına rağmen, ayaklanma ile ilgili suçu bulunanların çeşitli yerlerde yakalanmasına devam ediliyordu. Özellikle Delibaş gurubuna katılmış olanların bir kısmı Antalya, Mersin dolaylarına kaçmış olup, burada gerici propagandalarına devam ediyorlardı. Yakalananlar Konya'ya getiriliyor, Bidayet Mahkemesi'nce yargılanıyorlardı² Bidayet Mahkemesi 22 Haziran 1921'den beri bu davalara bakmakta olup, 14 Ağustos 1921'de Konya İstiklâl Mahkemesi'ne 300 davadan bitmemiş olan çok önemli 22 davayı devretti. 24 ağustosa kadar İstiklâl Mahkemesi geri kalan bu 22 davayı sonuçlandırdı. Bidayet Mahkemesinin daha önceki davalarda rüşvet yediği haberi üzerine, Bidayet Mahkemesi'ni yargılamaya ve onun bakmış olduğu davalara yeniden bakmaya başladı. Bidayet Mahkemesi başkanı İhsan Bey ile üye Sâbit ve Refet Efendiler'in tutuklanmasına ve davaya bu şekilde bakılmasına karar verildi. 23 eylüle kadar devam eden duruşmalar sonunda İstiklâl Mahkemesi, Bidayet Mahkemesi ile ilgili» şu kararı verdi.³

¹ A.g. defter, s. 17, 27, 37, 78 (30 Mayıs - 27 Temmuz 1922)

² «H.Millîye», 23-24 Mayıs, 30 Haziran, 6 Temmuz 1921

³ «Babalık», 5, 26 Temmuz; 25 Ağustos; 12 Eylül; 1 Ekim 1921; «H. Millîye», 14 Ekim 1921.

«Hiyanet-i vataniye ceraimi maznunlarından rüşvet alarak beraetlerine karar verildiği iddiası ile maznun ve 10 Ağustos 337 (1921) tarihinden beri mevkuf Konya Bidayet Mahkemesi reis-i sabıkı Dersaadet'li Hüseyin Nâzım oğlu otuz yedi yaşında Mehmed İhsan Bey ve 11 Ağustos 1937 (1921) tarihinden beri mevkuf mahkeme-i mezkûre âzâ-yi esbakasından Konyalı Hacı Mehmed oğlu kırk altı yaşında Sâbit ve Abdullah oğlu Çorlu'lu altmış yaşında Refet Efendiler ile mumaileyhe vasıta olmağla maznun âliyetarihinden beri mevkuf Konya'da mukim Beşreli kırk yedi yaşında Hacı Osman oğlu Mustafa ve vazifesini su-i istimal eylemekten maznun aleyh ve gayr; mevkuf Konya Hapishanesi Müdürü Babaeski'li Murad oğlu kırk yaşında Şerif Efendiler'in icra kılınan muhakemeleri neticesinde maznun aleyhümadan Beşreli Mustafa Efendi'nin gerek iptidai alınan ifadesinde ve gerek mahkemedeki beyanatında hiyanet-i vataniye maznunlarının Konya Bidayet Ceza Mahkemesinde muhakemeleri icra kılındığı sırada mahkeme-yi mezkûreye yalnız iki ve nihayet üç defa gittiğini ve hapishaneye kezaik yalnız iki defa gitmiş olduğunu iddia etmesine muakbil gerek mahkûminin, gerek eşhas-ı sairenin mevzu bahs muhakeme olan deavinin ekser celselerinde hazır bulunduğunu söylemeleri ve tevkifhanelerde sık sık maznunlarla temasta bulunarak maznunlardan bir kısmının beraetini te'min için rüşvet cem'ine vesile ve vasıta olduyu hakkında mertebe-i temerrüdde beyanat ve olduğu hakkında mertebe-i temerrüdde beyanat ve müddeyeatda bulunulduğu ve otuz kırk kadar kişinin ketim ve tegayyür ü hakikat ve isnad ve iftirada ittifak ve bu ittifak neticesinde iddialarını muhtelif zaman ve mekânda müttehid'ül hifz ve aleni denilecek direcedekat'iyetle tekrar etmeleri mantıken müseccel olduğu ve ifadeleri alınan kesian arasında idama mahkûm olup artık dünya ile âlâkalarını kesmek üzere bulunanların da mevcudiyeti ve bu beyanatın husumete isnadı vârid görülemediği ve reis-i sabık İhsan Bey ile daimi calib-i nazar-ı dikkat bir surette temasda bulunduğu sâbit olduğu cihetle Beşreli Mustafa Efendi'nin Niğde hapishanesinde üç sene müddetle küreğe konulmasında diğer maznun İhsan Bey evvelce mahkeme aleyhinde söz söylenildiği duyulduğu halde kendisine haber verilmesini dava vekili olup Sabri Efendinin rica etmesine binaen mumaileyhe irtikâp ve irtişa şayiasını reis mumaileyhe ihbar etmesi üzerine keyfiyeti tahkik ve makam-ı vilâyetle müdde-i umumiîği haberdar

e tınk ve heyet-i âdilenin haysiyet ve şerefini muhafazada tehâlûk ve istical göstermek icab ettiği halde yalnız (Mahkeme böyle şeyi yapmaz) demekle iktifa ve müteakiben lokantaya geldikleri zaman Meb'us Arif Efendi'ye: (Siz mahkemede irtikâb vukuu rivayetinden bahs etmişsiniz ama onun aslı yoktur) diyerek mahkeme hey'etinden kendisinin haricinde iki kişi bulunduğu ve bunların herhangi bir su-i istimalde bulunmaları ihtimali mevcut ve bu ihtimal ancak tahkikat ile mürtefi olacağı bedihî iken bilâ teemmül ve âni olarak red sureti ile meseleyi geçiştirmiş olması ve muallim Abdülkadir Efendi'nin ihtarat-ı hayırhanesi üzerine lâzım gelen teşebbüsatda bulunmaması ve esna-yı muhakeme Eyüb Sabri ve Abdülkadir Efendiler'in ifadelerinde ısrar etmelerine mukabil serd ettiği te'vilâtın calib-i dikkat görünmesi ve Adana'dan geldiği ve orada İslâmları katlettiği iddiası ile mahkemeye sevk olunan Manok namındaki şahsın zevcesini hanesinde iki defa kabul ettiği itirafı ile ve bu Manok davasına şahadet edecek olan mahkeme-yi mezkûre kâtiplerinden İbrahim Efendi ye kabl-el şahadet ve kabl-el muhakeme müzakere odasında ihtaratda bulunduğu ve iki defa müdde-i umumilik odası önünde koridorda ihtaratını tehdit derecesine vardırıdığı Kâtip İbrahim Efendini'nin mükerezen şahadeti ile anlaşılması ve kendi itiraf mealinin de bunumüeyyed bulunması ve bu ifade-i ibtidaiyesinde irtişa siyasi kendisine aks eder etmez makam-ı vilâyeti haberdar edip tahkikat icrasını rica eylediğini söylemesine râğmen vilâyet-i celilece bu babda adem-i malûmat beyan edilmesi ve rüşvet verdiği iddia edilenlerin her birinin beraet ettiği sâxıt olması ve Beşreli ile temasının merkuma aid fikaratda delail ile tezahür eylemiş olması ve Beşreli Mustafa Efendi'nin Reis İhsan Bey'in haberi lâ-hak olmaksızın mahkeme nambna para cem'ine tavasutu kabul olmaması gibi esbab ve delail ile mumailleyhe İhsan Bey'in rüşvet ahz eylediği hakkında kanaat-i vicdaniye hasıl olduğundan kezaîk Niğde hapishanesinde üç sene müddetle küreğe konulmasına ve diğer maznun aleyhima Sâbit ve refet Efendiler'in Beşreli Mustafa Efendi ile temasları ve mevzu-u bahs rüşvet işi ile alâkaları olduğu hakkında delail mevcut değil ise de Konya'da o kadar şayi olan bu irtişa meseleğini duymamaları gayrı kabil olduğu ve böyle bir şaiyayı duyar duymaz gerek mahkemeyi ve gerek mensesup oldukları mesleğin haysiyet ve şerefini vekâ-yeten alâkadarını haberdar ve hatta istifa etmeleri lâzım gelirken sakıt kalmaları mucib-i mes-uliyet-i ahvaldan görülmüş

olmakla mumaileyhümanın badema hidmet-i devletde istihdam olunmamak üzere üçer mah müddetle hapislerine ve diğer maznun-u aleyh hapishane müdürü Şerif Efendinin mucib-i ceza bir hali görülemediğinden mumaileyhin de suret-i kat'iyede beraetine 29 eylül 337 tarihinde verilen karar pusulasıdır.»

İstiklâl Mahkemesi bundan sonra Konya ayaklanması ile ilgili davalara bakmaya başladı. 18 eylüle kadar suçu sâbit olan 24 kişinin idamına karar verildi. Konya'daki davalarını bitiren mahkeme Karaman'a gidip, buradaki ayaklanma suçlarının duruşmasına baktı. Kışkırtıcı ve ayaklanmaya katılan yedi kişinin idamına karar verdi. Daha sonra yine ayaklanma suçlularının bulunduğu Ereğli'ye geçip, iki kişinin idamına ve ayaklanmaya katıldı diye birisine iftira atan iki kişinin de üçer sene küreğe mahkûmiyetine karar verdi.¹

DENİZLİ OLAYLARI İLE İLGİLİ DAVA:

Aydın Rumları'nın Yunan ordusuna gönüllü yazılmaları üzerine, Demirci Efe Nazilli ve dolaylarındaki Rumlar'ı Denizli'ye nakletti. Denizli'de Rumlar'ın çoğalmasından korkan Denizliler'in isteği üzerine, Demirci Efe Rumlar'ın ve Rumlar'a ait unların daha içeri götürülmesine karar verdi. Fakat daha sonra Denizli halkı Yunan ilerleyişinin durdurulamayacağı ve Yunanlılar'ın Denizli'ye girdikten sonra intikam alacakları korkusuyla, Demirci Efe'nin Denizli'ye gelerek emrini uygulayan adamı Sökeli Ait Efe'ye karşı koydular. Sökeli Ali Efe teslim olmasına rağmen bir kısım adamlarıyla beraber öldürüldü.² Bu haberi duyan Demirci Efe Denizli'ye geldi. Şube Reisi Tevfik Bey ile birlikte 60 kişiyi öldürtüp şehri yağmalattı. Yakmak istediye de vazgeçirildi ve yeminini yerine

¹ «Babalık», 30 Ağustos; 3,7,8,18 Eylül; 5,9-10,16,18 Ekim 1921; «H. Milliye», 28 Ağustos; 13 Eylül 1921.

² F.Altay, 10 Yıl Savaş ve Sonrası, s. 254; S. Ö. Evren (Sındırgılı Süreyya) Denizli Vakası ve Demirci M.Efe, s. 28-40.

getirmek için mezarlık yakıldı. Bu durumun B.M.M. inde duyulması büyük üzüntü yarattı. Yarbay Nâzım Bey 29 Temmuz 1920'de Denizli'ye girip Efe'nin hakimiyetine son verdi.¹ Çerkez Ethem'in bölgede hakim olması ve Efe'nin dağa çıkıp Milli Mücadele'ye karşı koyacağından korkulduğundan cezalandırılması yoluna gidilmedi.² Denizli Mutasarrıfı 29 Aralık 1920'de Konya İstiklâl Mahkemesi'ne durumu bir raporla bildirdi.³ Ancak yukarıda belirtilen sebepler yüzünden soruşturma yapılmadı.

Ağustos 1920'de ikinci dönemde çalışan Konya İstiklâl Mahkemesi'nin göreve başlamasıyla, Hacım Muhittin Bey'in başkanlığında Denizli'ye gelen araştırma kurulu, olaylarla ilgili olanların bilgisini aldı. Bu konu için çeşitli yerlere yazıldı ve alınan bilgilere göre davranılıp, 13 Ağustos 1920'de Demirci Efe ile birlikte Denizli'ye gelen 57. Alay Komutanı Şefik, Dinar Jandarma Komutanı Şevki ve Sarayköy Jandarma Komutanı Fazıl Beyler'in emrinde bulunanları millet üzerine göndermiş oldukları, «katl ve azl» gibi olaylara karıştıkları için Konya İstiklâl Mahkemesine gönderilmelerine karar verildi.⁴

İstiklâl Mahkemesi'nin diğer yerlere gitmesi ve başka suçlarla ilgilenmesi yüzünden bu konuyla ilgili araştırma uzadı. Ocak 1922'de tekrar çeşitli resmî ve resmî olmayan yerlerden bilgi istendi. Bilgisine baş vurulanların hepsi de Sökeli Ali Efe'nin halkı soymaya başlamış olduğu için çatışma çıktığını belirttiler.⁵ İstiklâl Mahkemesi bu çalışmaları yaparken, Meclis yetkilerini Başkumandan olarak elinde bulunduran M. Kemal 30.1.1922 tarihinde Konya İstiklâl Mahkemesi'ne gönderdiği yazıda, «Denizli olaylarının yeniden İstiklâl Mahkemesi'nce incelenmesi ve

1 Altay, A. g. e., s. 255; Akif Tütenk, *Millî Mücadele'de Denizli*, s. 4247.

2 Altay, A. g. e., s. 257.

3 T.İ.T.E. Arş. 195/54816-17.

4 T.İ.T.E. Arş. 195/54820 s. 26, Karar: 134, ve s. 1-4 19/54847, 54850, 54852.

5 T.İ.T.E. Arş. 195/54818-19, 54851, 54853.

tutuklu Mustafa'nın serbest bırakılmasını» istedi.¹ Kendi çalışmaları yanı sıra bu konu ile de ilgilenen mahkeme, Denizli'de bulunmadığı için Aydın Merkez Savcısı Cemil ve Jandarma Alay Komutanı Şeref Beylerin başkanlığında birer araştırma kurulu kurup, bu kurullara mahkeme adına çalışma yetkisi verdi. Kurullara karşı koyanların cezalandırılacağını belirtti. Ayrıca Bakanlığın bu kurullara yolluk göndermesini istedi. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın «Mahkeme adına çalışan bu heyetlerin yararlı olduğunu» bildirmesine rağmen İçişleri Bakanlığı yolluk ödemeyi kabul etmedi. Araştırma kurullarının mahkeme adına bağımsız çalışmaları dikkati çekti. B.M.M. İkinci Başkanı Hüseyin Rauf, «Tahkik hey'etinin İstiklâl Mahkemesi adına müstakil davranmamasını ve kararların İstiklâl Mahkemesi'nden verilmesini» istedi. Bu kurullar sadece Denizli olayı ile ilgilenmeyip, göç eden halkı soyanları ve yolsuzluk edenleri de tutukladılar. Kurul için yapılan şikâyetler üzerine B.M.M.nde tepki uyandı ve 249 nolu kanunla mahkemelerin kaldırılması sonucu bu konu da kapandı.²

16.8.1921-22.7.1922 tarihleri arasında 140' davayı sonuçlandıran³ Konya İstiklâl Mahkemesinin 1 Ağustos 1922 tarih ve 249 nolu kanun gereğince görevine son verildi. Bu çalışma süresi içinde Muhiddin Baha 9 Haziran 1922'de istifa etti Ali Efendi'nin de görevine 20 Temmuz 1922'de son verildi.⁴ Bu arada İstiklâl Mahkemesi binası yangın tehlikesi atlattıysa da evrakları kurtarıldı.⁵

Mahkeme bir seneye yakın bir zaman içinde aşağıdaki listede gösterildiği şekilde cezalar verdi⁶:

¹ A.g. arş. 195/54821.

² A.g. Arş. 195/54740, s. 30-32,60-61, 74-75.

³ Konya İst. M, Karar defteri, T.B.M.M. Arş; IV-10, b-6.

⁴ T.B.M.M. Arş. Âzâ İnhitabı Defteri, IV-14, b.

⁵ «Babalık», 14 Haziran 1922.

⁶ H.M. Çarıkli dosyası, T.İ.T.E. Arş. 195/54846 (Listedeki toplama işlemleri hatalı görüldüğünden tarafımdan düzeltilmiştir.)

3 — SAMSUN İSTİKLÂL MAHKEMESİ

İstiklâl Mahkemesi üyeleri 6 ve 7 ağustos tarihlerinde iki grup halinde Ankara'dan hareket ettiler.¹ 17 Ağustos 1921'de göreve başlayıp, durumu B.M.M. Başkanlığı'na bildirdi. Bu dönem içinde mahkemenin çalışma bölgesi Sivas, Tokat, Amasya, Samsun, Ordu ve Giresun olarak saptandı. Mahkeme 19 ağustosta askerlik şubelerine bir yazı gönderip «efradın teslim olması» için fırsat verdi. 20.8.1921'de harp divanlarındaki davaların İstiklâl Mahkemesi'ne devrini bildirdi.² Samsun İstiklâl Mahkemesi de diğer İstiklâl Mahkemeleri gibi, bölgesinde dolaştı. Bölgenin önemi dolayısıyla bu dolaşmalar hakkında M. Kemal'e bilgi verip, ondan izin istediler. M. Kemal mahkemenin özellikle önem verdiği Amasya bölgesinde kalmasını, Sivas bölgesine gitmemesini bildirdi.

Mahkeme, kuruluşunun esas sebebi olan asker kaçakları sorunu yanında, bu bölgede çıkan Pontusçuluk hareketi, Koçgiri ayaklanması ile ilgili davalara baktı. Ayrıca M. Kemal'in Başkumandan olarak çıkardığı «Tekâlif-i Millîye Emirleri»nin uygulanmasında da aracı oldu. M. Kemal 6/7 Ekim 1921'de İstiklâl Mahkemesi'ne gönderdiği yazıda, yabancılardan Tekâlif-i Millîye yoluyla alınan verginin önemli olmadığı için şimdilik ertelenmesini, ancak dışardan gelecek ve listesi belli olan mallardan % 10 alınmasına devam edilmesini, ayrıca 4.9.1921 tarihli yazısıyla de, Tekâlif-i Millîye emrinden önce satış yapılmışçasına işlem yapan yabancılardan yurt dışına çıkarılmalarını istedi.³

M. Kemal, Zara, Ümraniye ve Koçgiri sorunuyla ilgili davalara mutlaka bir tek mahkemece bakılmasını istemekte ve bölge ayırımı göz önüne alınmaksızın bu konu ile ilgili bütün davalara İstiklâl Mahkemesi'nin bakmasını ve harp divanlarının ellerin-

¹ «Hakimiyet-i Millîye», 7 Ağustos 1921.

³ Amasya İ. M. Sadıra defteri, T.B.M.M. Arş; IV-1, d-1, No: 1, 12; d-3.

² A.g. arşiv, Şifre defteri, IV-1,h, s. 1-3.

deki davaları İstiklâl Mahkemesi'ne devretmelerini istediğinden.¹ mahkeme bu görevi de üzerine aldı. Yalnız bu ayaklanmaların bastırılması görevi ise, özellikle Pontuşçuluğun temizlenmesi için kurulmuş bulunan Merkez Ordusu'na aitti. Daha önce de anlat-tığımız gibi, bu amaçla kurulmuş olan Merkez Ordusu 1923'e kadar bu bölgede hemen sadece bu ayaklanmaların bastırılması ile uğraştı. Suçluları kısmen kendisi cezalandırıp, İstiklâl Mahkemesi'nin kurulmasından sonra ona devretti.

Samsun İstiklâl Mahkemesi de Sivas İstiklâl Mahkemesi gibi devamlı Amasya'da çalıştığı için resmî kayıtlarda bile adı çoğu kez Amasya İstiklâl Mahkemesi olarak geçmektedir.

Samsun İstiklâl Mahkemesi asker kaçakları konusunda Merkez Ordusuyla devamlı bağlantı kurup, bölgenin özellikleri hakkında bilgi verip çalışmalarına yardımcı oldu.² Tokat ve civarındaki kaçaklara, bakaya ve süresini geçirmiş olanlara yeniden kısa bir süre tanınıp, teslim olmalarına fırsat verildi. Karakol kumandanlarıyla, nahiye müdürleri bu işlerin izlenmesiyle görevlendirildiler. Verilen süre içinde teslim olanlarla bu süreyi geçirenlerin belli olması için listeler istendi. Yayımlanan beyannamelere ait alındı listeleri mahkemeye gönderildi.³ Mahkeme Batı Cephesi'nden kaçanların yine aynı cepheye gönderilmeleri için, hangi cepheden kaçtıklarını gösterir künyeli listelerin bildirilmesini de istemektedir.

Yayınlanan beyanname kısa zamanda etkisini gösterdi. Bir haftadan az bir zamanda 31'den çok er teslim oldu. Tokat bölgesinde kaçak ve bakaya önemli derecede azaldı. Bununla

1 A.g. defter, s. 1, (M. Kemal'in Amasya'da bulunan Samsun İ.M.'ne 1/2. 10. 1921'de gönderdiği telgraf).

2 Amasya İ. M., Şifre defteri, 25, 30 Ekim: 17 Kasım 1921.

3 A.g. defter, 2238 nolu yazı (14. 10. 1921'de Merkez Ordusu Kumandanlığına) 15 Ekim 1921'de A. g. mahkeme, T-1, dosya: 26 (Çeşitli yerlerden gelen listeler, IV-1, c- 3. Varide defteri, Evrak No: 9, 11, 13, 14, 17, 19, 21.

ilgili çalışmalarda görevini yapmayan polis komiseri Derviş Efendi'nin değiştirilmesi istendi.¹

Yakalanan asker kaçaklarının bir an önce cepheye gönderilmesi için çalışılıyordu. Bütün şubelerdeki kaçakların mahkemeye gönderilmeleri veya mahkemenin aynı anda değişik şubelerdeki erleri yargılaması imkânsız veya bu şubeleri teker teker dolaşması çok zaman kaybına ve şubelerde asker yığılmasına sebep olduğu için şubelerle telgrafla bağlantı kuruluyordu. Kaçaklar kaçış sayısına göre (40-80) arası değnek cezası vurulup cepheye gönderiliyordu. Suçu ağır olanların tutuklanması bildiriliyordu.² Şubeler devamlı olarak teslim olan ve yakalanan asker kaçakları listelerini mahkemeye gönderiyor, bu konuda bağlantı hiç kesilmiyordu. Yalnız ekim ayı içinde şubelerden gelen listelerden anlaşıldığına göre 5270 er teslim olmuş veya yakalanmıştı. 27 aralığa kadar bunların yargılanmaları yapıp cepheye gönderildiler.³ 20 Ağustos 1921'den 20 Eylül 1921'e kadar 12733 kaçak ve bakayanın cepheye gönderildiği ve bunların 2445'inin kenciliğinden teslim olduğu göz önüne alınırsa, mahkemenin asker kaçakları konusundaki çalışmalarının önemi açıkça görülür. Ayrıca bu tarihler arasında Sakarya Savaşı'nın yapıldığı da unutulmamalıdır.

Görevlilerin bütün çalışmalarına rağmen gönderilen erlerin Çorum dolaylarında tekrar kaçmaları büyük sorun oluyordu. Bunun için Millî Savunma Bakanlığı'ndan yardım istendi. Bazı bölgelerde de görevlilerin askeri kaçmaya kıskırtmış olması yüzünden bunlara karşı sert tedbirler alınıyordu.⁴

¹ A.g. mahkeme, IV-1, h, s. 3-4 (Bu erler iki kazadan gelenlerdir. Başkumandan M. Kemal'e 22 Ekim 1921)

² A.g. mahkeme, Sadıra defteri, IV-1, d-1, No: 390-391,393, 395. d-2 No: 812.

³ A.g. mahkeme, T-1 Dosya: 24/263-266, dosya: 12/11 (binden çok liste), IV-1, b-2. S. J-252.

⁴ A.g. mahkeme, IV-1, h. s.1, Şifre defteri; adet: 2720, s. 1, 6.

PONTUS SORUNU:

Pontus sorunu Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon'u almasıyla kapanmış bir konuydu. Osmanlı İmparatorluğunun çökmeye başlaması sonucu, bünyesindeki çeşitli azınlıklar gibi, bu bölgedeki Rumlar da Pontus Devleti'ni yeniden kurma çalışmalarına başladılar. Bunda dış etkenlerin rolü oldukça büyüktü. Merzifon'daki Amerikan Koleji öğretim ve idare kurulunun çalışmalarıyla 1904'de Pontus Cemiyeti kuruldu. Çalışmaları ile kısa zamanda Anadolu'ya yaygın bir örgüt hâline geldi. Ayrıca «Mukaddes Anadolu Rum Cemiyeti» adıyla terörcü ikinci bir cemiyet daha kuruldu. 1920 yılında, Merkez Ordusu kurulduktan sonra, Koleje yapılan bir baskında, Pontus haritaları ve buranın Yunanistan'a katılmasına ait çeşitli kitaplar ele geçti.¹ Durum Kolej'in Amerikalı Direktörü White'ın yazmış bulunduğu bir mektubun ele geçmesiyle açıkça anlaşıldı.² Mektupta Müslümanlık, Türkler'in liderliğinde Hristiyanlığın en büyük düşmanı olarak gösterilip, Türkiye'nin parçalanması amaçlanıyordu.

Pontuşçular bastırdıkları haritalarda, merkezi Samsun olmak üzere Batum'dan İnebolu'ya ve Kastamonu, Çankırı, Yozgat, Sivas, Tokat, Amasya - Çorum, Gümüşhane ve Erzincan'ın bir kısmını içine alan topraklar üzerinde bir Pontus Devleti kurmak istiyorlardı. Yunanlılar sırf bu amaç için elli yıl içinde Samsun'a 30 bin Rum getirdiler. Birinci Dünya Savaşı içinde bu Rumlar casusluk ve sabotaj yaptılar. Ruslar'ı kurtarıcı olarak karşıladılar. Rusya'nın çekilmesiyle Osmanlı Devleti üstün duruma geçince cemiyet tekrar gizli çalışmaya başladı.³

¹ Bu kitap ve haritalar T.B.M.M. arşivinde İstiklâl Mahkemeleri dosyaları arasında delil olarak bulunmaktadır.

² Harp Tarihi Dairesi Arş., No:9/1030, Dosya 1a.

³ Pontus sorunu için bkz., *T.İ.H., İç Ayaklanmalar*, s. 137-151; *Yakın Tarihimiz*, c. II, s. 18, 155 ve sonrası, B.M.M. Arşivi.

Cemiyet, S.S.C.B.'den (Troçki'ye yazılan bir mektup) Pontus Cumhuriyeti'nin kurulması için yardım istiyordu. 15 kasım 1919'da Barış Konferansı'na da bir yazı gönderip, Türkler'in *katliam* yaptıkları iddiasında bulundu. Hatta bu yüzden Rumlar'ın Bolşevik tehlikesine rağmen Rusya'ya göç ettiklerini ileri sürdüler. Çalışmaları sadece propagandayla kalmıyor, çoğu kez Yunanlı subayların aracılığıyla çeteler kurup bölgede tehlike yaratıyorlardı.

Bunlara karşı alınan tedbirler yetersiz görüldüğünden 24 Nisan 1920'den sonra Merkez Ordusu kuruldu. On bin kişilik ordu 1921'de bastırma hareketine başladı. Samsun'daki metropolit ve papazlar, yıkıcı çalışmaları yüzünden İstiklâl Mahkemesi'ne verildiler.

1922'de Merkez Ordusu'nun er sayısı 20.000'e çıkarıldı. 6 Şubat 1923'e kadar Pontus tehlikesi yok edildi. 10.886 çeteci zararsız duruma sokuldu. 11.188 asi öldü. Geri kalan Rumlar 1923 senesi başlarında Yunanistan'a göç etti.

B.M.M. Hükümeti bu bastırma hareketinde hukuk anlayışına sadık kalabilmek, suçluların askerî birlikler tarafından katledildiği düşüncesini yıkmak amacıyla, cezaların mutlaka B.M.M.'nin olağanüstü mahkemeleri olan İstiklâl Mahkemesi'nce verilmesini istiyordu. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Başkumandan M. Kemal harp divanlarının bile yargılama yapmasını istemiyordu.

Osmanlı Hükümeti'nin Rumlar'a tanıdığı haklardan yararlanan papazların mekteplerde bozgunculuk ve Pontusçuluk yapmakta oldukları haberi alınmış; Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey 9.11.1921'de İstiklâl Mahkemesi'nden bu konuda bir rapor hazırlamasını istemişti. Mahkeme 11.11.1921 tarihinde verdiği cevapla «evrakın Tokat'ta olması sebebiyle» raporun oradan yazılacağını bildirdi.¹

İstiklâl Mahkemesi, yapılan baskınlar sonunda Rumların Merzifon'da Amerikan okullarında kurulan örgüte bağlı olduk-

¹ Amasya İ. M. Şifre Defteri, T.B.M.M. Arş., IV-1,h, s. 6.

larını saptadı. Bu yüzden suçluların idamına, mal ve mülküne el konmasına gıyaben ve yüzlerine karşı oy birliğiyle karar verildi.¹ Suçlular hakkındaki idam kararları «memleketin bir kısmını ayırarak hükümet kurmak, teşvik etmek ve çete kurarak ahalii katl ile aynı zamanda asker kaçağı oldukları için vatanlarına ihanet ettikleri»² gerekçesiyle veriliyordu. Bu arada Samsun Metropolitliği de arandı. Aynı örgüte bağlılığı sabit görülüp, aynı yolda karar verildi.³

Rumlar, Merkezî Hükümetin güçsüz olduğu, özellikle Merkez Ordusu'nun kurulmadığı dönemde çetecilikle büyük tahrip yapmışlardı. İstiklâl Mahkemesi göreve başladıktan sonra bölgesindeki her yerden Rumlar'ın sebep olduğu ve İslâm ahaliye yapılan kötülük hakkında rapor istedi. Bütün kaymakamlıklardan gerçekten dehşet verici raporlar geldi. Bu raporlardaki yağma ve cinayetlerin ölçüsü mahkemeyi oldukça etkiledi.⁴

Mahkemenin bu yoldaki sıkı ve sert çalışmaları kısa zamanda etkili oldu. Rumlardan büyük bir kısmı Merkez Ordusuna teslim olmaya başladı. Bu konuda kendilerine taviz de verilmedi.⁵

Başkomutan M. Kemal Pontus sorununu yakından izliyor ve mahkemeden çalışmaları, özellikle idamlar konusunda bilgi istiyordu. Mahkeme de gerekli bilgiyi veriyordu.⁶ 10 Ekim 1921'e kadar Pontus sorunundan dolayı, üçü Müslüman, 174'ü Rum olmak üzere 177 kişinin idamı uygulandı. 74 kişi gıyaben idama, 10 kişi kürek cezasına çarptırıldı. İki kişi de hapsedildi. 34 kişi

¹ A.g. mahkeme, Karar defteri, IV-1, s. 329-33, No:1-3 14-28 Eylül 1921.

² «Babalık», 14 Eylül, s. 2; «Açık Söz», 13 Eylül 1921: «H.Millîye», 9 Ekim 1921; *Yakın Tarihimiz*, c.II, s. 156.

³ «Babalık», 13 Eylül 1921, s. 2.

A.g. mahkeme, T.B.M.M. Arş; T-1, Dosya No: 12/11-13, zarf 3, evrak 1-20.

⁵ A.g. mahkeme, Şifre defteri, IV-1, h, s. 5.

⁶ A.g. mahkeme, Şifre defteri, s. 2, Sadıra defteri, IV-I, d-2 evrak No: 1300, d-3 evrak No: 2823-24, 2863-65.

şüpheli görülerek Millî Mücadele'nin sonuna kadar sürgün oldular ve bir kişi de beraat etti.¹ Ayrıca yine bu dönem içinde gazete haberlerinden saptayabildiğimiz kadarıyla 60 asker kaçağı da idam edildi.²

Mahkeme Başkanı Emin Bey'in görevini bırakıp Meclis'e gelmesi, «Emin Bey'in, mahkeme arkadaşlarının Pontuşçular'dan rüşvet aldıkları sebebiyle dönmüş» olduğu yolundaki dedikoduların çıkmasına sebep oldu. Mahkemeler çalışmalarında Meclis'e karşı sorumlu oldukları için, Meclis bu dedikoduyu ciddiye alıp, gizli bir celsede Emin Bey'i dinledi. Emin Bey'in arkadaşlarını suçlaması üzerine, mahkeme geri çağrıldı. «Hukuk-u şahsiyeye ait olan kararların da tehir-i icrasına» karar verildi. Fakat Meclis, üyelerin gelmesini beklemeden konuyu tartıştı, üyelerin gıyaplarında idam kararı istendi. (Bu teklif muhtemelen Besim Atalay'dan geldi.) Bunun üzerine Refik Şevket Bey «en iptidai kabile reislerinin bile karşı tarafı dinlemeden karar veremeyeceğini» belirtip, üyelerin dönüşünün beklenmesini istedi. Üyeler döndükten sonra konu yeniden görüşüldü ve yanlış bir anlama olduğu görülerek üyeler kurtuldu.³

Mahkeme 20.8.1921 ile 27.12.1921 tarihleri arasında şu cezaları verdi.⁴

¹ A.g. mahkeme, Şifre defteri, s. 2, Mahkemenin Başkomutan M. Kemal Paşa'ya raporu.

² «H. Millîye», 7,8,13,22 Kasım 1921; «Açık Söz», 13, 15 Eylül 1921; «Babalık», 13 Eylül, 11 aralık 1921.

³ Refik Şevket'in Hatıraları, T.İ.T.E. Arş., 154/27618 s. 13, (Refik Şevket bu çağırılış için bir tarih vermemiştir. Biz bu tarihin 14 Ocak 1922 olduğunu «Açık Söz» gazetesinden saptadık.)

⁴ T.B.M.M. Arş. T-14 No 5, Zarf No: 47 (Mahkemenin bu tarihten sonra çalıştığı hakkında kesin bilgi yoktur.)

Mahkemeye gelen maznun miktarı	: 2 420
Adem-i mes'uliyet ve beraat	: 395
İdam	: 485
Müeccelen İdam	: —
Gıyaben idam	: 137
Kal'a-bend ve kürek	: 240
Çeşitli cezalar	: 1 163

4 — YOZGAT İSTİKLÂL MAHKEMESİ

Yozgat İstiklâl Mahkemesi 8.9.1921¹ tarihinde Başkumandan M. Kemal Paşa'nın emriyle, özellikle asker kaçakları, Koçgiri Aşireti, Yozgat ayaklanmaları ile ilgili sorunlar için kuruldu.¹

22 Eylül 1921'de Yozgat'a gelen İstiklâl Mahkemesi kadrosunun eksikliği yüzünden ancak 3 ekimde yargılamaya başlayabildi. Bu zamana kadar evrakın düzenlenmesi ve kaçakların yakalanmasıyla uğraşıldı.² Mahkemenin kurulmasıyla birlikte, o tarihe kadar hiç bir İstiklâl Mahkemesi bölgesine ait olmayan ve bu yüzden zorluklara sebep olan Niğde, Yozgat İstiklâl Mahkemesi'nin isteği ile 6 Aralık 1921'de Başkomutan'ın emriyle bu mahkemenin bölgesine verildi.³

Mahkeme göreve başladıktan bir süre sonra, muhtemelen kasım ayının içinde bir beyanname yayınlayıp,⁴ memleketin genel durumunu, mahkemenin çalışmasındaki amacını belirtip, bölgedeki asker kaçaklarına on günlük bir teslim olma süresi tanıdı.

Mahkemenin yazışmalarındaki bütün ağırlığı, kaçaklar konusundaki şube ve diğer yerlerle yapılan beyannamelerin tebliği,

1 İ.M.'leri Âza İntihabı Defteri, T.B.M.M. Arş. IV-14, b.

2 Yozgat İ.M., T.B.M.M. Arş., T-12. 6/26.

3 Amasya İ.M., Şifre defteri, T.B.M.M. Arş., IV-1, h, s. 12.

4 Yozgat İ. M. Beyannamesi, T-13, 6/26 (tarihi belli değil) (Bkz., Ek 7).

bunların listelerinin mahkemeye gönderilmesiyle ilgiliydi. Ayrıca mahkeme Tekâlif-i Millîye Emirleri'nin yerine getirilmesini de sağlıyordu. Konya İstiklâl Mahkemesi gibi, Yozgat İstiklâl Mahkemesi de yolluk konusunda sıkıntıda kaldı. Bu yüzden bütün mahkemelerin birlikte Başkumandanlık'a başvurmaları için çalıştı.¹

Bölgede Rumların çokluğu yüzünden casusluk, düşmana hizmet ve yardım suçları önemli yer tutuyordu. Mahkeme bu suçlara, diğer mahkemelerin kararlarına göre oldukça yumuşak sayılabilecek şekilde 5-15 sene arası kürek cezaları veriyor, idam cezaları çok ender uygulanıyordu.² Soygun, saldırı ve görevliyi öldürme suçları da diğer suçlar yanında yer alıyordu. Özellikle öldürme ve saldırı suçu işlemiş olanların, birliklerine gönderilmesi uygun görülüyor, saldırı ve cinayet suçları işlemiş olanlar idam ediliyorlardı. Kaçaklar diğer İstiklâl Mahkemeleri'nde olduğu gibi değnek cezası verilerek cepheye gönderiliyorlardı. Osmanlı tebaası iken düşmana katılan Rum asıllılar için idam kararı uygulanıyordu.³

Önemli davaların başında ayaklanma suçları geliyordu. Mahkeme bu suçlarda da öldürme ve saldırı (ırza) suçu sabit görülmeyenlere 3-15 sene arasında değişen kürek ve sürgün cezaları veriyordu.⁴

¹ Yozgat İ.M., T-13 Dosya: 1/2, 1/3, 6/13, 14-16, 19-22, 24, 27-29.

² A.g. mahkeme karar defteri, IV-13, b-2, No: 1,84, 88-89, 100 111, 112, 195.

³ A.g. mahkeme, No: 30-31, 99, 125, 135, 136, 275, 317, 330, 331, 468, 479, 501, 780

⁴ A. g. mahkeme, No: 8, 11, 16, 22, 28, 29, 140, 354, 361, 371, 373, 374, 400,402,407,509.

Aynı kadro ile çalışan mahkemenin 249 nolu kanunla görevine son verildi. 3 Ekim 1921'den 3 Ağustos 1922'ye kadar 2482 karar veren mahkeme, bu süre içinde çeşitli suçlardan 268 kişiyi cezalandırdı:¹

Ahzu-gasp	: 2	Hiyanet-i vataniye	: 3
Casusluk	: 38	Hırsızlık	: 9
Düşmana hizmet	: 1	İsyan	: 47
Düşmana rehberlik	: 1	İzale-i bikir	: 6
Düşmana yardım	: 4	Irza tecavüz	: 12
Eşkiyalık	: 23	Katil	: 7
Fiil-i şeni'	: 1	Muhalefet	: 5
Firar	: 8	Rüşvet	: 11
Gasb	: 6	Sahtekârlık	: 7

Sahte vesika tanzimi	: 1
Su-i istimal	: 1
Şekavet	: 16
Şüpheli şahıs	: 12
Vatana ihanet	: 23
Vazifeyi ihmal	: 1
Vazifeyi su-i istimal	: 10
Yataklık	: 13
Toplam	: 268

Mahkeme 22 Ekim 1921'den 23 Temmuz 1922'ye kadar şu cezaları verdi:²

Mahkemeye gelen maznun miktarı	: 2 673
Adem-i mes'uliyet ve beraat	: 862
İdam	: 56
Gıyaben idam	: 24
Kal'a-bend ve kürek	: 537
Muhtelif cezalarla mahkûmiyet	: 1 194

¹ A.g. mahkeme, IV-13, b-2, T-13.

² T.B.M.M. Arş. T-14 No:5 Zarf: 47. Bu liste yukarıda verilen listeden doğrudur. Çünkü mahkeme tarafından çıkarılmıştır. Yukarıda verilen liste ise sonradan suça göre tasnif edilerek hazırlanmıştır.

Nef ve ceza itibariyle beyan

3 Numaralı İstiklâl
Ağustos 37 İbtidasından 38 Gayesir

Mülâhazat	Her ay verilen hüküm adedi	Beraat	Müeccel idam	Cezai Nakdi	Tebid	İkânete Habis ve Memur Darp	Muvakkat Kûrek	Müebbed Kûrek
Ağustos 37	78	76	2	2	11	9	107	17
Eylül	217	195	4	4	9	—	470	56
Teşrinî Evvel	88	202	3	5	6	1	95	57
Teşrinî Sanî	74	91	8	—	6	13	24	14
Kânunü Evvel	259	131	51	3	1	17	836	21
Kânunü Sanî 38	142	85	—	—	21	8	283	43
Şubat	99	207	14	—	—	—	789	14
Mart	126	188	383	—	—	—	43	9
Nisan	70	383	37	1	—	—	37	28
Mayıs	76	130	74	4	—	—	158	31
Haziran	92	1945	768	2	—	—	1194	12
Temmuz	57	1887	135	—	—	—	682	10
Yekûn	1378	7217	1479	21	54	48	4718	312
								56

Mahkeme tatili faaliyet ettiği zaman mahakimi aidesine devredilen evrak miktarı

aded
206 Muğladan gönderilen

teddidine mutabaktır

3 Ağustos 337

81 Konya'dan gönderilen

287

**Mahkemesinin
ve Kadar Mesailin Hülâsasıdır**

Cürüm itibariyle beyanı

İdam	Mahkemeye gelen maznun	Füilî şeni	Rüşvet ve vazife memurî suistimal	Muhelif cürüm	ahvalî adiyelî şahsiye	Casusluk	Şekavet	Firari	Hıyanetli vataniye
18	246	—	2	15	14	2	—	38	7
33	786	1	5	36	1	9	3	123	39
21	398	1	4	17	4	1	4	25	43
11	170	1	4	5	4	3	6	26	13
1	1062	—	1	18	3	7	6	210	14
7	450	5	1	33	7	—	13	82	1
16	1041	—	2	4	5	—	4	83	1
14	2334	—	—	16	—	—	15	95	—
13	499	—	—	28	3	—	33	6	—
13	410	2	9	11	1	—	34	19	—
11	3937	7	14	19	—	1	12	39	—
8	2738	9	12	13	—	—	15	8	—
166	14071	26	54	215	46	23	145	754	118

Cezai nakdi miktarı

Guruş Para

Mal sandığında irad kaydedilmiştir

667000

—

İKİNCİ DÖNEM İSTİKLÂL MAHKEMELERİ'NİN KALDIRILIŞI VE İSTİKLÂL MEHAKİMİ KANUNU'NUN ÇIKARILIŞI

Birinci dönemde de olduğu gibi, İstiklâl Mahkemeleri'nin çok geniş yetki ile çalışması Meclis'teki aleyhtarların ve bazı kumandanların hoşuna gitmiyordu. Daha 29 Kasım 1921'de Adliye Encümeni İstiklâl Mahkemeleri'nin kaldırılmasına dair bir önergeyi Meclis'e verdi. Hükümetin, mahkemelere ihtiyacı olduğunu belirtmesi ve ısrarı üzerine önerge reddedildi.¹ Bazı kumandanlar da mahkemelerin çalışmalarına karşıydılar. Albay Asım Bey, kaçak ve bakayayı kendisi cezalandırmak istiyordu. Zaten kumandanların şikâyetinin sebebi de buydu. İstiklâl Mahkemeleri'nin kaçaklar konusunda faydalı olmadıklarını ileri sürüp, kaçak ve bakayanın azalmasını, verilen emirlerin uygulanmasının sonucuna ve cephe gerisinde kaçakların izlenmesine bağlıyordu.² Gerçekten de yapılan izlemenin önemi büyüktü. Ancak ceza yetkisinin komutanlara verilmesi, keyfiliğe yol açtığı ve halk gözünde askeri elbiseye karşı hoşnutsuzluk yarattığı için olumsuz etki yapıyordu. Bu yüzden de suçluların yargılanması ve cezalandırılması mahkemelere verildi. Millî Mücadele'nin olağanüstü koşulları normal mahkemelerin üstünde, olağanüstü yetkilere sahip ihtilâl mahkemelerini zorunlu kıldığı için, B.M.M. olağanüstü yetkiler verdiği İstiklâl Mahkemeleri'ni Meclis adına çalışmakla görevlendirdi. Bütün aleyhtarların gayretine rağmen, M. Kemal'in Başkumandan bulunduğu bu dönemde İstiklâl Mahkemeleri'nin çalışmalarından büyük yararlar sağlamıyordu. Bu sebepten mahkemeler çalışmalarına devam ettiler.

Sakarya Zaferi'nden sonra cephelerde uzun bir devre savaş olmaması, Merkez Ordusu'nun kuruluşu, asker kaçağı, ayak-

1 «H.Millîye», 29 Kasım 1921.

2 T.İ.H.,c.II, kısım. 6, 1. kitap, Ek: 4, s. 286-287 (Albay Asım Bey'in 10 Aralık 1921 tarihli raporu.)

lanma ve diğer suçların önemli derecede azalması, özellikle düzenli ordunun artık bütünüyle kurulmuş bulunması İstiklâl Mahkemeleri'ne gerek kalmadığı düşüncesini yarattı. Bu yüzden mahkemelerin kaldırılması veya yeni bir esasa bağlanıp, yetkilerinin kısıtlanması için ocak 1922'den itibaren Meclis'te önergeler verilmeye başlandı ve büyük etki yaptı. Hükümetin mahkemelerin çalışmasına ihtiyaç olduğunu belirtmesi üzerine bu teklifler reddedildi.

Bazı bölgeler İstiklâl Mahkemeleri'nin çalışmalarından memnundu. Kayseri Müftülüğü M. Kemal'in Başkumandan olarak kurduğu Yozgat İstiklâl Mahkemesi'nden memnuniyetini teşekkürle bildirdi.¹

İstiklâl Mahkemeleri'nin çalışmalarına ihtiyaç olmasına rağmen, ortamın İstiklâl Mahkemeleri'nin kaldırılması için uygun bir durum alması sonucu 20.7.1922'de, M. Kemal'in Başkumandan'dan atamış olduğu İstiklâl Mahkemeleri üyeleri Meclisin çoğunlukla verdiği kararla geri çağırıldılar.² Daha sonra 27.7.1922'de İstiklâl Mahkemeleriyle ilgili kanunu değiştirmek için bir komisyon kuruldu. Koçgiri ayaklanmasını araştırmak için gönderilen kurulun verdiği rapor, 29.7.1922'de gizli bir oturumda görüşüldükten sonra, Encümen-i Mahsus tarafından hazırlanan «İstiklâl Mahkemeleri hakkında kanun teklifi» Meclis'te öncelikle gündeme alındı.³

Mahkeme üyelerinin, kanunu bilen kimselerden ve gerekirse başkan Meclis'ten olmak üzere dışarıdan iki üye seçilmesi görüşünü ileri sürenlerle, hâlâ sıkıyönetim fikrini savunanlar da vardı. Meclis'te üzerinde geniş inceleme yapılmış olan yeni kanun tasarısında, savcıların yetkilerinin genişletilmesi, mahkemelerin yetkilerinin ise kısıtlanması öngörülüyordu. Savcıların görevlendirilmesini isteyenlerin amacı, savcılar aracılığıyla İstiklâl

¹ Ceride, c. 22, s. 113.

² Ceride, c. 21, s. 455; Düstur, c. 3, s. 102, Karar: 271.

³ Ceride, c. 22, s. 9, 35.

Mahkemeleri üzerindeki Meclis denetimini daha yakından ve geniş olarak sağlamak, İstiklâl Mahkemelerinin gücünü kırmaktı. Sovyetler Birliği'ndeki Çeka örgütlerinde savcı bulunmadığı öne sürülüp bu konuda ısrar ediliyordu. 12'inci maddenin görüşülmesinde avukatların da kabulü istendi. İstiklâl Mahkemeleri'nin yetkilerinin kısıtlanmasına ve normal mahkemeler şekline getirilmeye çalışılıyordu. Âdi suçların İstiklâl Mahkemeleri'ne gönderilmesi gereksiz görülüp, bu mahkemelere tanınan yetkilerin diğer mahkemelere de verildiğinde aynı görevi yapabileceği ileri sürüldü.

31.7.1922'de görüşmeler yeniden başladı. Savcıların yetkisi konusuyla, idam kararlarının Meclis'te onaylanması üzerinde duruldu. Tefvik Bey'in verdiği «idam hükümleri Büyük Millet Meclisi'nce bilûmum mesaile tercihan tetkik ve tasdik olunduktan sonra infaz olunur» şeklindeki önergesi birinci maddeye eklendi. Savcıların yetkilerinin genişletilmesinde «İstiklâl Mahkemeleri'ndeki kanunsuzluklara, yolsuzluklara vâkıf olabilmek için... Meclis-i Âli'nizin gözü, kulağı, her şeyi olması» görüşü etkili oldu. Bu yüzden savcıların, kendini savunamayanların haklarını savunması için konduğu ileri sürüldü. Bu görüş İstiklâl Mahkemelerinin yetkilerinin kısıtlanmasında en etkili gerekçe oldu. İdam yetkisinin, İstiklâl Mahkemeleri'ne ait olması korku yarattığı için, idam kararlarının uygulanabilmesinde B.M.M.'nin onayı bulunması kabul edildi.

Genel olarak eski kanunun belirgin olmadığı düşünülüyor ve yeni kanunun bu gerekçeyle daha açık ve anlaşılır bir şekilde çıkarılması isteniyordu. Yeni kanun, eski kanunun ve Hiyanet-i Vatanîye Kanunu'nun görüşmelerinde olduğunun aksine, çok kısa bir tartışma sonucu 31 Temmuz 1922'de oylamaya sunulup büyük bir çoğunlukla kabul edildi.¹ Yeni kanunla İstiklâl Mahkemeleri'nin yetkilerinin kısıtlanmasıyla M. Kemal'in artan otoritesine karşı koymak düşüncesi etkili oldu, İstiklâl Mahkeme-

1 Ceride, c. 22, s. 39, 48-64 (29.7.1922), 77-89, 99.

leri'ne ve M. Kemal'e karşı olanların istediği oldu. Mahkemelerin ihtilâlcî karakteri yok edildi.

İSTİKLÂL MEHAKİMİ KANUNU¹

31 Temmuz 1922

KANUN No: 249

Madde 1) İcra Vekilleri Hey'etince gösterilecek lüzum ve Büyük Millet Meclisi'nce ekseriyet-i mutlaka ile verilecek karar üzerine icap eden mahallerde İstiklâl Mahkemeleri teşkil olunur.

Madde 2) Bu mahkemeler Büyük Millet Meclisi'nin ekseriyet-i mutlakası ve rey-i hafî ile kendi âzâsı meyanından müntehap bir reis ve iki âzâ ve bir müdde-i umumiden teşekkül eder. Ancak hey'et-i mahkemeye olacak noksanın ikmalini te'minen ayrıca bir âzâ daha intihap olunur.

Madde 3) İstiklâl Mahkemeleri'nin vezaifi ber'vech-i âti-dir:

A— Muvazzaf ve gönlü ile hizmet-i askeriye dahil olup da firar edenler ve firara sebebiyet verenler ve firarı derdest ve sevkinde tekâsül gösterenler ve firarileri bi'lihtiyar ihfa ve iâşe ve ilbas edenler hakkında ceza kanunnamesiyle askerî kavaninin muayyen cezaî hüküm ve esbab-i muhaffife ve müşeddede mevcut olduğu takdirde yalnız bu fıkradaki ceraimi a'ünhasır olmak üzere tensip edeceği diğer gûna mukarraratı ittihaz eylemek.

B— 29 Nisan 1336 (1920) tarihli Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nun muhtevi olduğu ceraimi.

C— Devletin emniyet-i hariciye ve dahiliyesini ihlâl edenler hakkında ceza kanunun birinci babının birinci ve ikinci fâsıllarında muharrer ceraimi.

D— Askerî ve siyasî casusluk ve su'i-kast-ı siyasî ve asker ailelerine taarruz ve tecavüz ceraimi.

H— Seferberlikte tedarik-i vesait-i nakliye komisyonlarının su'î istimalât ve müsamahatı hakkında askerî ceza kanunu-

¹ Düstur, c. 3, s. 108-110, «Babalık», 10 Ağustos 1922.

nuna müzeyyel 12. Şevval 1332 ve 21 Ağustos 1330 tarihli kanun-u muvakkatin birinci maddesini muadil 28 rebi-ül-ahir 1332 ve 2 Mart 1331 tarihli kanunda musarrah ceraimi rü'yet etmek.

K— İhtilâsta bulunan, rüşvet alan bilûmum me'murîn-i mülkiye ve askerîyeyi ve bunlara hangi sınıftan olursa olsun iştirak ve vesatât eyleyenleri.

S— Nufuz-u me'muriyetinden istifade ederek halka zulûm ve işkencede bulunan memurîn-i mülkiye ve askerîyeyi muhâkeme etmek.

Madde 4) Büyük Millet Meclisi lüzum gördüğü İstiklâl Mahkemeleri için üçüncü maddede muharrer vezaiften bir kısmının istisnasına karar verebilir.

Madde 5) İstiklâl Mahkemeleri'nin idamdan gayrı hükümleri kat'i olup infazına, bilûmum kuva-yi müselleha ve gayrı müselleha-i devlet me'murdur. İdam hükümleri Büyük Millet Meclisi'nce bilûmum mesaile tercihan tetkik ve tasdik olduktan sonra infaz olunur. Şu kadar ki müsta'cel ve müstesna hâl ve zaman idam kükümlerinin dahi Meclis'ce tasdik edilmeksizin infazına Meclis kararıyla me'zuniyet verilebilir.

Madde 6) İstiklâl Mahkemeleri kararlarına bu mahkeme Müdde-i umumisinin hakk-ı itirazı vardır. Müddet-i itiraz yevm-i tefhimin ferdasından itibaren üç gündür ve itiraz-ı vakı' Büyük Millet Meclisi'nce kat'iyen hallolunur.

Madde 7) İstiklâl Mahkemesi hey'etleri her altı ayda bir intihap olunur. Ve müddetin hitamından evvel hey'et tamamen veya kısmen Meclis kararıyla tebdil edileceği gibi esbab-ı teşkilin -zevalile faaliyeti ta'til olunur.

Madde 8) Müdde-i umumiler işbu kanunun ahkâmına-tevfikan muttali olacakları ceraim hakkında takibat-ı kanuniyede bulunurlar.

Tevkif ve tahliye kararlarında Müdde-i umumilerin mütaaleası alınmadıkça tevkif ve tahliye yapılamaz. İstiklâl Mahkemeleri'nin vasıta-i muhabere ve tebliğ ve tebelleğu Müdde-i umumilerdir.

İstiklâl Mahkemeleri'nin mukarreratının infazı hususunda kuvve-i müselleha ve gayrı müsellehaya Müdde-i umumiler âmirdir.

Madde 9) İstiklâl Mahkemeleri'nin evamir ve mukarreratını infaz etmeyenler veya infazda taallül gösterenler Müdde-i

umumilerinin talep ve sevki üzerine aynı mahkemeler tarafından taht-ı muhakemeye alınırlar.

Madde 10) İstiklâl Mahkemeleri askerî ceza kanununun yedinci fıslındaki hukuk-u emiriyeden maada hukuk-u şahsiyeye hükmedemezler.

Madde 11) İstiklâl mehakimi ile mehakim-i saire arasında tahaddüs edecek ihtilâf-ı merci Türkiye Büyük Millet meclisi Adliye Encümeni'nce bi'l-cümle umura takdimen hallolunur.

Madde 12) Her İstiklâl Mahkemesi ketebe ve müstahdemin maaşat-ı asliyesi şehri yüz lirayı geçmiyecektir.

Madde 13) Her İstiklâl Mahkemesi ayda bir defa Hey'et-i Umumiye'ye hulâsa-i hükümve mesai cetveli göndermeye mecburdur.

Madde 14) Fırariler hakkındaki 11.eylül. 1336 (1920) tarihli kanun ile İstiklâl Mahkemeleri Kanunu'nun birinci maddesine müzeyyel 26. eylül. 1336 tarihli kanun ve fırariler hakkındaki 11. eylül. 1336 tarihli kanunun 2 inci maddesini muadil 6. rebi-ül-evvel. 1339 ve 28. teşrin-i sâni. 1336 tarihli kanun mûlgadır.

Madde 15) İşbu kanun tarih-i neşrinin ferdasından itibaren mer'îdir.

Madde 16) İşbu kanun Büyük Millet Meclisi tarafından icra olunur.

Bu kanunla İstiklâl Mahkemeleri'nin görev ve yetkileri saptandı. Mahkemelerin yetkileri kısıtlanırken, savcıların yetkileri genişletildi. Savcılar tutuklama ve karar konusunda mahkemeler için engel durumuna getirildiler. İdam kararlarının Meclis onayından geçmesi, mahkemelerin başarıları yönünden olumsuz bir etkendi. Mahkemelerin kişisel hukuka ait davalara baktıkları zaman, her dava için ayrı ayrı ispat gerekmekte idi. Bu, mahkemelerin çalışmalarında büyük zaman kaybına yol açacaktı. Daha sonra Adliye Encümeni «İstiklâl Mahkemeleri tarafından cürümden mütevellit hukuk-u şahsiyeye dair verilen kararların mer'î olacağını»¹ teklif ettiyse de reddedildi. Yürütme organının bü-

1 Ceride, c. 28, s. 145 (24.3.1923).

t n isteklerine ve çabalarına rağmen, yasama organı mahkemelerin yetkilerinin kısıtlanmasını öngördü. Böylece  stikl l Mahkemeleri ilk kuruldukları sıradaki «ihtilâl mahkemeleri» niteliğini kaybetti. Normal hukuk mahkemeleri şekline getirildikleri 1 Ağustos 1922'de kabul edilen yeni kanuna göre  stikl l Mahkemeleri'nin çalışmalarına Meclis kararıyla son verildi.¹

Yeni kanunun yedinci maddesi açık olmadığı için ileride anlaşmazlığa sebep oldu. Elcezire  stikl l Mahkemesi'nin isteği üzerine 15.4.1923'te  stikl l Mahkemeleri'nin göreve başlamaları mahkemelerin seçim tarihi olarak kabul edildi.²

14.8.1922'de hükümet, Amasya, Samsun ve çevresi için Pontusçuluk hareketlerine karşı bir  stikl l Mahkemesi ve Ankara  stikl l Mahkemesi'nin de yeniden kurulmasını teklif etti. Gizli yapılan  elşede teklif kabul edildi ise de, Ankara  stikl l Mahkemesi  ye seçimi yapılmadığı için kurulamadı. Amasya bölgesi  stikl l Mahkemesi  ye seçimi için 16.8.1922de üçüncü tur oylama sonunda Necati Bey başkanlığa, Osman Nuri Bey savcılığa-Hamdi, Hakkı Beyler  yeliğe seçildiler.³ 18.9.1922'de Başkan Mustafa Necati ve Savcı Osman Nuri Beyler 16 eylül telgraflarıyla istifa ettiklerini bildirdiler. Yerlerine yapılan yeni seçimlerde ise sonuç alınamadı.  ye seçimi yapılırken aleyhtarlar yine harekete geçtiler. Özellikle Yunanlılar'ın kesin yenilgisinden sonra Meclis'te  stikl l Mahkemeleri'nin gereksizliği konusunda uyanan ( ekimser sayısı 1/3) düşünceden yararlanıp, mahkemeye olan ihtiyacın kalmadığı ileri sürüldü.  işleri Bakanı Ali Fethi Bey 27.11.-1922 tarihinde, «Pontus eşkiyası te'dip edildiğinden Amasya  stikl l Mahkemesi'ne lüzum kalmadığını, esasen istifa edenlerin yerine seçim yapılamamasının da bunu gösterdiğini» belirtti.⁴

1 *D st r*, c. 3, s. 110, Karar: 274.

2 Ceride, c. 29, s. 153-f54, *D st r*, c. 4, s.86.

3 Ceride, c. 22, s. 119, 242. T.B.M.M. Arş. IV-14, b,  .M.  z  intihap defteri.

4 Ceride, c. 23, s. 98-99, 160-161,349, c.25, s. 92.

Meclis üye seçiminden vazgeçti. Mahkemenin görevine son verilmiş oldu. Bir aya yakın zaman çalışmış olan Amasya İstiklâl Mahkemesi'nin bu çalışmaları hakkında bilgiye rastlayamadım.

KURTARILMIŞ BÖLGELERDE KALDIRILAN İSTİKLÂL MAHKEMELERİ'NİN YENİDEN KURULMASI SORUNU

Yunanlılar'ın kesin yenilgisi ve Anadolu'nun düşman işgalinden tamamen kurtarılmasından sonra, bu bölgelerde işgal sırasında düşmanla işbirliği yapmış, durumdan yararlanıp soygun, cinayet ve yolsuzluk gibi suçları işlemiş olanların cezalandırılmaları gerekli idi. Bunun için kurtarılmış bölgelerde bu suçları işlemiş olanların yargılanması ve suçlu olanların cezalandırılması için T.B.M.M.'den ihtilâl mahkemelerinin kurulması isteniyordu. Bu konuda ilk akla gelen İstiklâl Mahkemeleri idi.

Zafer kazanılmış olmakla beraber henüz kesin antlaşma ve barış yapılamamıştı. Lozan Konferansı ise borçlar, ekonomi ve toprak konularında anlaşmaya varılamadığı için her an dağılabildi. Özellikle İngiltere ile Musul, Fransa ile borçlar (Osmanlı borçları) ve en önemlisi kapitülasyonlar konusunda anlaşmaya varılamıyordu. Bu yüzden Türk ordusunun yine güçlü durumda bulunması gerekiyordu. Musul bölgesi yüzünden İngiltere ile çıkacak bir çatışmaya karşı Elcezire Cephesinin askerî gücünün arttırılması, bölgede güçlü bir otorite kurulabilmesi için, hükümet büyük yararları görülen İstiklâl mahkemeleri'nin yeniden kurulmasını istiyordu.

Kurtarılmış bölgelerde işgal sırasında yapılan yolsuzlukları saptamak amacıyla 18.9.1922'de bir denetleme kurulu görevlendirilmişti.¹ Hükümetin ısrarları sonunda Encümen-i Mahsus 2.12.-

1 Düstur, c. 3, s. 128.

1922'de kurtarılmış bölgelerde geçici ceza mahkemeleri kurulması için bir tutanak hazırladı. Bu tutanakta bir başkan, bir savcı ve iki üyeden kurulu bir örgüt önerilmişti.¹ Bu teklifin ortaya atılmasıyla birlikte Mehmet Şükrü Bey, bu bölgelere «verdiği kararları uygulama yetkisiyle İstiklâl Mahkemeleri gönderilmesini» teklif etti. Fakat mahkemelerin «Devlet içinde devlet olacağı» teklifini ileri süren karşıtlar ceza mahkemeleri teklifini destekliyorlardı. Mahkemeler'in kurulmasını isteyenler İsmet Paşa'nın Lozan'da bulunduğu sırada memlekette olağanüstü bir durum bulunması yüzünden güç durumunda kalacağını ileri sürüp, kurtarılmış bölgelerde üç İstiklâl Mahkemesi kurulmasını istiyorlardı. 14.12.1922'de yapılan oylama sonucunda Encümen'in teklifi reddedildi. İstiklâl Mahkemeleri gönderilip gönderilmemesi görüşmelerine başlandı. Abdülkadir Kemali Bey tarafından yapılmış olan, kurtarılmış bölgelerde İstiklâl Mahkemesi kurulması teklifi, Meclis'te kararsız bir durum yarattı. Meclis, hükümetin bu mahkemelerin kurulup kurulmaması konusunda görüşünü istiyordu. Bu arada İstiklâl Mahkemeleri kanunu'nun kapsamının dar olduğu, ordu büyüklerini ve hükümet mensuplarını yargılayamayacağı için olağanüstü yetki ile seyyar mahkeme kurulmasını ileri süren görüşler de etkili olmaya başladı. Tunalı Hilmi Bey bu görüşün en ileri savunucularındandı. İstiklâl Mahkemeleri'nin kurulması için «...yağmacılık var, çapulculuk var... Birtakım hainler külâhını eğip ellerini arkasına bağlayarak caka satarak gezmeyeceklerdir. Hilâfet ordusundan itibaren ta Yunanlılar'm defolup cehennem dibine gömülmüş olmasına kadar, Yunanlılar'a hizmet etmiş olan hainleri, eğer bu Meclis-i Âli İstiklâl Mahkemeleri vasıtasıyla tam bir inkılâpçı, tam bir ihtilâlcı gibi bunları tamamen temizlemezse vazifesini yapmamış olur» diyerek, cezasız kalanların mutlaka yargılanmalarını istedi. Sonra devamla, «Eğer İstiklâl Mahkemeleri teşkil etmeseydik ve göndermeseydik, İstiklâl Mahkemeleri vasıtasıyla isyanlara

¹ Ceride, c. 25, s. 167-168, 170-180, 188, 197 - 198.

v.s. galebe çalmasaydık şimdi ne olacaktı. İstiklâl Mahkemeleri'ni atacağımız temeller için elde yegâne müessir ve feyyaz bir vasıta olarak kullandık... bu gün istiklâlin son tabakasında bulunuyoruz... şu halde yine İstiklâl Mahkemesi'ni göndermeğe mecburuz.» Şeklindeki konuşmasıyla İstiklâl Mahkemeleri'nin Bağımsızlık Savışındaki büyük önemini belirtti.¹ Bu arada İçişleri Bakanı'nın, İzmir gibi bir yerde 130 polisin bulunduğunu belirtmesi, bu görüşü oldukça güçlendirdi. Bunun sonucunda normal hukuk mahkemelerinin işe yaramayacağı yeniden benimsendi. 6.12.1922'de «İşgal ve harpten sonra kurtarılan bölgelerde meydana gelen fevkalâde hal için; 1 - Bursa, Bilecik, Eskişehir ve Karasi, 2 - Kütahya, Karahisar, Aydın, Denizli civarı, 3 - İzmir ve Saruhan civarı» olmak üzere üç İstiklâl Mahkemesi kurulması teklifini Meclis uygun buldu. Yine aynı gün Yasin Bey İstiklâl Mahkemeleri Kanunu'nun üçüncü maddesine ek olarak «Memalik-i müstahlâsaya gidecek olan İstiklâl Mahkemeleri emval-i metrukeden mütevellit ceraimi rüyet etmeye me'zundur» şeklinde bir kısım konmasını önererek, terk edilmiş malların davasına bakılmasını da istedi. Fakat teklif tekrar görüşülmedi.

13.12.1922'de Bakanlar Kurulu Başkanı Hüseyin Rauf Beyin 10.12.1922 tarihli yazısıyla, İçişleri Bakanlığı'nın saptamış olduğu «1 - İzmir, 2 - Bursa, 3 - Eskişehir» üç İstiklâl Mahkemesi kurulmasının Bakanlar Kurulu'nca uygun bulunduğu bildirildi.² Fakat buna rağmen konu ancak iki ay sonra görüşülebildi.

22.1.1923 tarihinde Bakanlar Kurulu'nun isteği ve Millî Savunma Bakanı Kâzım Paşa'nın teklifiyle Meclis'e, 31.7.1922 tarihli kanunun bazı maddelerinin uygulanmasıyla Diyarbakır merkez olmak üzere Elcezire bölgesinde bir İstiklâl Mahkemesi kurulması için teklifte bulunuldu. Bu teklif Meclis tarafından «İstiklâl Mahkemesi Kanunu'nun (A) fıkrasındaki ceraimi, (D) fıkrasının yalnız asker ailelerine taarruz ve tecavüz cürmü, (K)

¹ Ceride, c. 25, s. 167-168, 170-180, 188, 197-198.

² Ceride, c. 25, s. 199, 223-224, 342.

fıkrasındaki ceraimi mutlak olarak değil, yalnız askerî muamelâta ait kısmı rüyet etmesi lâzımdır.» şeklinde kabul edildi ve Elcezire İstiklâl Mahkemesi belirtilen sınırlar içinde çalışmak üzere kuruldu.¹

Mahkeme kurulu için 25.1.1923 yapılan oylama sonucunda Hacim Bey başkanlığa ve Hoca Nusret Efendi üyeliğe seçildiler. Diğerleri yeterli oy alamadılar. 27 ocakta yapılan oylamada Rıza Vamık ve Şevki Beyler yeterli oy alıp seçildiler. Fakat Nusret Efendi aynı gün ve Rıza Vamık Bey 31 ocakta istifa ettiler. Boş üyelik için oylama İzmir İstiklâl Mahkemesi'nin kurulmasıyla ilgili tartışmalar yüzünden gecikti. 5 Şubat 1923'te Yasin Bey üyeliğe seçildi.

İzmir İstiklâl Mahkemesi'nin kurulması, zaferin kazanılmış olmasının verdiği gevşeklikten dolayı yapılamadı. Bazı mebuslar oylamaya bile katılmayacaklarını belirttikleri için bu konu tekrar görüşülmedi.²

Tevfik Paşa Kabinesinin Lozan Konferansı'na katılmak istemesi B.M.M.'inde tepkilere yol açtı. 29 Ekim 1922'de Tevfik Paşa Hükümeti'nin Hiyanet-i Vataniye Kanunu'na göre yargılanması istendi. Fakat sonuç alınamadı.

1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılması Hiyanet-i Vataniye Kanunu yönünden yeni bir durum yarattı. Bu sebeple 15.4.1923 tarihinde Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nun birinci maddesinin değiştirilmesi için önerge verildi. Bu önerge özellikle saltanata karşı millî hakimiyet fikrinin artık resmen ilân edilmesi görüşünü doğurdu. Saltanatı geri getirmeye çalışmanın da suç olarak saptanması öngörüldü. 29 nisan 1920 tarihli Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nun birinci maddesinde B.M.M.'nin kuruluş amaçlarından biri de, «Makam-ı Muallâ-yı Hilâfet ve Saltanatı kurtarmak» olarak gösterilmişti. Saltanat kaldırıldığına göre bu konunun çö-

¹ Ceride, c. 26, s. 457-459. *Düstur*, c. 3, s. 196, Karar: 335. Bkz., Harita No: 4.

² Ceride, c. 26, s. 511-512, c. 27, s. 140, 182, T.B.M.M. Arş; IV-14, b.

zülmesi gerekiyordu. Kanunun görüşülmesi sırasında özellikle inkilâba karşı konmasının önüne geçmek için, kanunun bu görüşle hazırlanması istendi. Bu görüşün Meclis'te desteklenmesi kanunun bu yönde değiştirilmesini kolaylaştırdı.

Savaşın bitmiş ve olağanüstü durumun sona ermiş olduğu görüşü de etkili oldu. Bunun sonucunda Adliye Encümeni Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nun sekizinci maddesinin değiştirilmesini istedi. Özellikle temyiz ve itiraz haklarının tanınması uygun görüldü. Sonuçta Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nun birinci ve sekizinci maddeleri şu şekilde değiştirildi.¹

«HİYANET-İ VATANİYE KANUNU'NUN BİRİNCİ MADDESİNİN TADİLİ HAKKINDA KANUN:

15 Nisan 1339 (1923)

Kanun No 334

Madde 1—Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nun birinci maddesi ber'vech-i âti tadil olunmuştur:

Saltanatın ilgasına ve hukuk-u hakimiyet ve hükümrânisinin gayrı kabil-i terk ve tecezzi ve farag olmak üzere Türkiye halkının mümessil-i hakikisi olan Büyük Millet Meclisi'nin şahsiyet-i mâneviyesinde mündemiç bulunduğuna dair 1. teşrin-i sâni. 1338 (1. kasım. 1922) tarihli karar hilâfında veya Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin meşruiyetine isyanı mutazammın kavlen veya tahriren veya fiilen an kastin muhalefet veya ifsadat veya neşriyatta bulunan kesân hâin-i vatan addolunur.

Madde 2—İşbu kanun tarih-i neşrinden muteberdir.

Madde 3—İşbu kanunun icra-yı ahkâmına Adliye Vekili me'murdur.

29 NİSAN 1336 (1920) TARİHLİ HİYANET-İ VATANİYE KANUNU'NUN SEKİZİNCİ MADDESİNİ MUADDİL KANUN:

15 Nisan 1339 (1923)

Kanun No: 335

Madde 1—Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nun sekizinci maddesi ber'vech-i âti tadil olunmuştur:

¹ Ceride, c. 29, s. 182-192; Düstur, c. 4, s. 81-82.

İşbu kanuna tevfikân mehakimden sadır olan mukarrerattan mahkûmiyeti mutazammın olanlar re'sen ve beraet veya adem-i mes'uliyet ile vazife ve salâhiyet gibi mukarrerat müdde-i umumilerin veya alâkadarının istidalarına binaen hey'et-i temyiziye ceza dairesince mevadd-ı saireye tercihan tetkik olunur. -Hey'et-i temyiziye ceza dairesi ahkâm ve mukarrerat-ı mezkûreyi vazife ve selâhiyetten ve tahsisatın hükme müessir olacak surette noksanından ve iptali hakk-ı mucip olacak surette usul-ü muhakemeye adem-i riayyetten ve hükûnün kanuna muhalefetinden naşi adiyen nakız ve o-dairede ifa-yi muamele etmek üzere hükmü veren mahkemeye iade eder. Nakız kararlarına karşı ısrar caiz değildir.

Madde 2— İşbu kanun tarih-i neşrinden muteberdir.

Madde 3— İşbu kanunun icrasına Adliye Vekili me'murdur.»

8 Aralık 1923'te kurtarılmış bölge olan İstanbul'da bir İstiklâl Mahkemesi kurulması kabul edildi. Bu daha ziyade saltanatın kaldırılmasından sonra İstanbul basımında çıkan yıkıcı ve gerici yayınlar içindi. Konu Cumhuriyet dönemine girdiği için burada işlenmeyecektir.¹

ELCEZİRE İSTİKLÂL MAHKEMESİ

7 Mart 1923'te Urfa'ya gelen mahkeme, 9 Martta Diyarbakır'a vardı. 13 martta bir beyanname yayınlayıp, kaçakların 10 gün içinde teslim oldukları takdirde derhal birliklerine gönderileceğini, harp divanlarında tutuklu ve muhakeme olup henüz haklarındaki karar uygulanmayanların da bundan yararlanacağı, hata yapılmaması için, beyannamenin kazalarda tebliğ tarihinden itibaren bir hafta süre tanınarak teslim olma fırsatı verildi. Bu süre içinde teslim olmayan ve kaçaklara yardım edenlerle, kaçak iken soygun yapanların bu aftan yararlanamayacakları bildirildi.² Beyanname mahkemenin bölgesi olan bütün il,

¹ Ceride, II. Devre, c. 4, s. 128-129.

² A.g. arş. 95/54738, Defter, s. 2, Karar: 2,11. (EK:8).

mutasarrıflık ve kaymakamlıklara tebliğ edildi. Tebliğleri gösteren listeler gönderildi.¹

Mahkeme başka suçu olmayan asker kaçaklarına yumuşak davranırken, özellikle kaçağı kıskırtan ve yardım edenlere karşı çok sert tedbirler alıyor, ağır cezalar vereceğini belirtiyordu.² Sadece kaçak suçu olanlar için basit bir yargılama yapılıyor ve suçlular savcılığa teslim ediliyordu. Bakaya olanlara bu on günlük aftan, süresi içinde teslim oldukları takdirde ziraat kanunundan yararlanma hakkı tanındı. Bu konuda B.M.M.'nden bilgi istendi. On günlük süre içinde teslim olanların «Mükellefiyet-i Ziraa Kanuuu»ndan yararlanacağı konusunda Meclis'ten istenen bilgi geldi. Bu koşullara sahip herkesin kanundan yararlanabileceği uygun görüldü.³

Teslim süresini geçirmiş olanların tutuklanması veya teslim olmaları durumunda, özellikle Bitlis, Diyarbakır ve Urfa'da bu gibilerin bekletilmeleri olanaksızlıklar yüzünden çok güçtü. Bu yüzden mahkeme, bunlar hakkında sonradan işlem yapılmak üzere birliklerine gönderilmelerine karar veriyordu. Böylece askerlik şubelerinde asker yığılmasının ve birliklerin eksik kadrolu kalmasının önü alınmış oluyordu.

Mahkeme kaçaklara oldukça yumuşak davranıyor, sevk edilirken kaçıp tekrar teslim olanlara ceza verilmiyordu. Mahkemenin yumuşak çalışmasında zaferin kazanılmış olmasının büyük etkisi vardı. Mahkemenin böylesine yumuşak davranışı Elcezire Cephesi Komutanlığını tedirgin etti. Komutanlık 10.5.1923'te mahkemeye baş vurup, kaçak ve bakayalara ceza verilmemesinden şikâyetçi oldu. Mahkeme 11, 12 Mayıs 1923'te gönderdiği raporla «1 - Urfa'da muhakeme edilen 131 nefer müeccel idam ce-

¹ Elcezire İ.M.; Dosyası, K.B.M.M. Arş., T-4) Dosya: 11, No:2.

² T.İ.T.E.Arş. No: 195/54738. s.3. Karar: 3, Elcezire İ. M. Defteri, T.B.M.M. Arş., IV-4, b-1, Karar No:1,5,9,13-14, 30-34, 41-44, 54-55, 57, 59, 77, 84.

³ T.İ.T.İ. Arş. 195/54738. 4-11. Karar: 7, 8, 11, 20.

1— Amasya İ. M: Amasya, Samsun

2— Elceze İ. M: Diyarbakir, Siirt, Bitlis, Elezığ, Van, Malatya, Maraş, Adiyaman, Urfa, Mardin, Gaziantep, Hakkâri.

zasına çarptırılarak kıtalarına sevk edilmiştir. 2 - İstiklâl Mahkemeleri Kanunu'nun beşinci maddesi gereğince asıl idam cezalarının onayının Büyük Millet Meclisi'ne ait olduğundan, henüz verilen idam cezaları için cevap gelmemiştir. Mahkememiz idam cezalarının mahkemeye verilmesi için 19 Nisan 1923'te Büyük Millet Meclisi'ne yazmış, henüz cevap alamamıştır. Mahkeme ta'til kararı verdiği için (10, 11 Mayıs 1923) idam cezalarının da durduğu ve son on gün zarfında bu yüzden mahkeme dönmeyecek zannıyla firarların çoğaldığını bildirdi.

Bölgenin önemi gereğince mahkeme 19 Nisan 1923'te, Fransızlarla birlik olarak karşıt propaganda yapanlara ve sınırı geçenlere karşı tedbir olmak üzere bölgedeki yükümlülerin silah altına alınması için, Büyük Millet Meclisi'ne, İçişleri ve Millî Savunma Bakanlıklarıyla, Elcezire Cephesi Kumandanlığına baş vurdu.¹

Mahkeme, savcılığın suçların savcılıkça incelendikten sonra mahkemeye sevklerine karar verilmesi yolundaki teklifini, 14.3.-1923'te, bu durumun kolaylık sağlayacağı, mahkemeyi bölge içinde dolaşmaktan kurtaracağı, fakat olayların mahkemeye aksetmeden ve evrakın mahkemece tetkik edilmeden karara bağlanacağı gibi kusurlar doğuracağından, mahkemeyi ilgilendiren suçların mutlaka mahkemece bakılacağını² bildirdi.

Mahkeme Malatya'da iken 10 Mayıs 1923'te Savcı Halil İbrahim Bey sıhhi sebeplerden dolayı istifa etti. Yerine birinin saptanıp B.M.M.'ne haber verilmesini istedi.³ Mahkeme tatilde bulunduğundan (21 Mayıs 1923'e kadar) bu dilekçeyi görüşmeye yetkili olmadığını ve savcı seçme yetkisinin Meclis'e ait olması gerekçesiyle istifayı kendilerinin kabul edip, yerine başka birini seçmelerine imkân olmadığını bildirdi. Durum Meclis'e de bildirilip, pazartesiinden itibaren bayram (dinî bayram) olması

1 A.g. arş., 195/54738, s. 9-11, Karar: 18,19, 21, 25.

2 A.g. arş., s. 3, Karar: 5, s. 18, Karar: 26.

3 A.g.arş. 195/54738, s. 13'e ek.

dolayısıyla mahkemenin bir ay tatiline karar verildi.¹ Başkan Hacim Muhittin Bey bu karara; «1 - Mahkemenin 9 Mart 1923 tarihinde işe başlamasından bu güne kadar ancak 78 mesele halledildi ve daha 91 işimiz kalmıştır ki bunlar ne kadar ehemmiyetsiz olursa olsun hey'etin bakması lâzımdır. 2 - Heyetimiz Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçildiğinden ve tatile ancak onun selâhiyattar olduğundan mahkemenin bu hususta selâhiyeti olmadığından terk-i vazife durumuna düşmüştür. 3 - Büyük Millet Meclisi'nde mahkememizin intihap i'zamina saik olan büyük sebep son zamanlarda Elcezire Cephesinde vukubulan firarların teksiri ve âdeta ordunun kısmen boş kalması olup mahkememizin bunu halletmesi ve Elcezire Cephe Kumandanlığının devamını istediği, mahkemenin Diyarbakır, Mardin, Siverek ve Urfa dolaylarına gittiğinde mahkeme dönmeyecek diye firarların çoğaldığı anlaşılmıştır. «Eğer mahkeme tatil olursa firarın aitaacağı ve Büyük Millet Meclisinin müsaadesi olmadan tatile gidilemeyeceğini uygun görüyorum» gerekçesine dayanarak itiraz etti. Diğer üyelerin ve savcının kabul etmesi sonucu mahkeme bayram tatiline girdi. Bir daha da toplanamadığından 11.5.1923'te görevi bitmiş oldu. Hacim Muhittin Bey aynı gün savcılığa başvurup, son zamanlarda ceza görülmeyeceğinden emin oldukları için 446 erin kaçtığını bildirdi. Mahkemenin çalışmaya başlamasını istedi.² Fakat etkisi olmadı ve mahkeme bu gerçeklere rağmen tekrar çalışmadı.

Mahkeme görevde bulunduğu 9 Mart - 11 Mayıs 1923 tarihlerinde, 16 - 19 Mart arası Diyarbakır'da 29; 3 - 8 nisan arası Mardin'de 11; 16 - 19 nisanda Urfada 12; 24 nisanda Siverek'te 4; 28 - 29 nisanda Diyarbakır'da 6; 5-8 mayısta E'aziz'ee 16; 10-13 mayısta Malatya'da 12 olmak üzere 90 davayı sonuçlandırdı.³

¹ A.g. arş., 13-14, Karar: 24.

² A.g. arş., s. 13-15, 15'e ek.

³ Elcezire İ. M. Karar defteri, T.B.M.M. Arş., IV-4, b-1.

Bu davalarda çeşitli suçlardan 37 kişiye ceza verildi.¹ Firar 1, Hırsızlık 1, Irza tecavüz 1, katil 1, rüşvet 21, sahtekârlık 2, su-i istimal 5, vazifeyi su-i istimal 2, zimmet 3, Toplam: 37 (Elcezire Cephe Komutanı Nihat Paşa).

ASKER KAÇAKLARI SORUNU VE İLGİLİ CEZALAR

İstiklâl Mahkemeleri 11 Eylül 1920 tarih ve 21 nolu kanunun birinci maddesinde belirtildiği gibi, asker kaçakları olaylarının yarattığı tehlikeye karşı, onu ortadan kaldırmak amacıyla kurulmuşlardı. Her İstiklâl Mahkemesinin bakmakla yükümlü olduğu esas konu, kaçak ve onunla ilgili suçların davalarıydı. Ordunun er ihtiyacını karşılamak için, kaçağın önlenmesi, mümkün olduğu kadar çok sayıda askerin birliklerine gönderilmesi ve yeniden kaçmalarının önünün alınması Millî Mücadelenin kazanılması için duyulan en önemli ihtiyaçtı.

İstiklâl Mahkemeleri bu amacı prensip edinmişlerdi. Kaçağı ağır şekilde cezalandırıp ordunun ihtiyacı olan askeri kaybetmek yerine, yola gelmesine fırsat verip, az ve korkutucu bir ceza verip, birliklerine göndermek görüşü bütün İstiklâl Mahkemelerinin temel prensibiydi. Ağır hapis ve idam cezaları, askerden kaçmayı alışkanlık haline getirmiş, kaçak bulunduğu snada ağır suç ve cinayet işlemiş olanlara uygulanıyordu.

Yunan ordusuna katılan yerli Rumlar da büyük bir tehlike idi. Bunlar Osmanlı tebaasından oldukları halde Yunan ordusuna katılıp, -Türk ordusuna karşı savaştıklarından vatan haini kabul edilip, bu gerekçe ile idam ediliyorlardı.

Kaçma olaylarının büyük bir kısmı halife-padişah ordusuna karşı savaşmamak için oluyordu. Padişahın bildirilerinin ve İstanbul fetvasının bunda çok büyük olumsuz etkisi oldu. Bunların etkisinde kalıp askerden kaçanların bilgisiz ve kandırılmış

¹ A.g. karar defteri.

oldukları gözönüne alınıp suçlu görülmesi düşünülüyordu. Amaç, bu insanları kazanmak ve cepheye göndermekti. Bununla ilgili olarak şu ilginç olayı anlatmakta yarar var:

Bolu'ya gelen Kastamonu İstiklâl Mahkemesi, burada padişah ordusuyla savaşmamak için kaçan 200 kişiyi toplu olarak yargıladı. Başkan Mustafa Necati Bey Hükümet Meydanında kaçaklara Millî Mücadelenin önemini anlattıktan sonra, nasihat edip kaçaklara hitaben,

—«Kaçacak mısınız?» diye sordu.

Kaçaklar cevap vermeyince aynı soruyu üç kez tekrarladı. Yine cevap alınmadı. Bunun üzerine Mustafa Necati Bey, «O halde cezanız idamdır» diye mahkemenin kararını bildirdi. Kaçakların susmasındaki sebep padişahcılarının propagandalarının yaptığı etki idi. Ertesi gün asılması gereken bu kaçaklar, Talât Bey ve bazı eşrafın, bu insanların suçsuz olduklarını ve onları ikna etmek için mahkemeden izin alması sonucu idamdan kurtuldular. Eşrafın kaçaklarla görüşmesinden sonra, amacı zaten bu insanları kazanmak olan İstiklâl Mahkemesi aynı soruyu tekrarladı. Kaçaklar «kaçmayacağız» dedikten sonra hep bir ağızdan, «Padişahımız çok yaşa» diye bağıldılar. Bu durum bu insanların gerçekten saflığını gösteriyordu. Sonradan yine eşrafın telkini ile «Kahrolsun padişah!» diye bağırarak kaçaklara 60'ar değnek vurulup cepheye gönderildiler. Büyük zaferin kazanılmasında etkisi olan bu insanların, İstiklâl Mahkemelerince Millî Mücadele'ye kazandırılmış olması açık bir gerçektir.¹

Kaçak olaylarının önünü alabilmek ve kaçmış olanları orduya yeniden kazanmak için İnönü Savaşlarının devam ettiği dönemde mahkemeler, yola geleceklerine kanaat uyanan kaçakların künyelerine, «Bir daha kaçtığı takdirde devlet kuvvetleri tarafından derhal idam edilecek» diye bir hüküm koyup, cepheye sevk ediyordu. Bu hüküm kaçak olaylarının azalmasında büyük

¹ Talât Onay'ın Hatıraları «Abant Dergisi» c. 1, Sayı 6, s. 10-12.

etki yapıyordu.¹ Bu kararların uygulanması sırasında Meclis'te tartışmalar oldu. Hakkında böyle bir karar bulunan asker kaçağını cezalandırmak için Çankırı Mutasarrıflığı 23 Şubat 1921'de Adliye Encümeni'nden bilgi istedi. Encümen durumu Meclis'e bildirdi. Hüseyin Avni Bey bu çeşit kararlarından dolayı İstiklâl Mahkemelerini «veresiye idam hükmü» vermekle suçladı. Meclise dönmüş olan Mustafa Necati Bey, «Eğer bu şekilde kararlar verilmeseydi yüzlerce kişinin idamı dolayısıyla memleketin evlâtları boş yere ölmüş olacaktı» diyerek İstiklâl Mahkemeleri'nin asker kaçaklarına engel olmak amacıyla mümkün olduğu kadar az idam cezası verip kaçakları tekrar cepheye göndererek orduyu güçlendirmeye çalıştıklarını belirtti. Refik Bey mahkemelerin şarta bağlı karar vermediklerini, şarta bağlı olarak idam cezalarının ertelendiğini anlattı. Bu samimi ve gerçekten faydalı olan uygulamanın açıklanması karşısında Meclis yatıştı.²

Kaçak olaylarının önünü almada olduğu gibi, birinci dönem İstiklâl Mahkemeleri'nin kaldırılmasında Kastamonu İstiklâl Mahkemesi'nin uyguladığı, kaçakların evlerinin yıkılması-ailesinden birinin kaçağın yerine askere alınması veya yakını yoksa köy ve mahallesinden 200 lira para cezası alınması usulü çok büyük etken oldu. Bu yüzden kaçakların köy ve evlerinde saklanması güçleşti. Akrabaları ve köylüsü bu tehlike karşısında kaçakları ihbar ettiler.

İstiklâl Mahkemeleri'nin, kaçaklarını cepheye göndermesi ve yeniden kaçanları cezalandırması sebebiyle asker iki ateş arasında kaldı. İnönü Zaferi'nin kazanılmasında da İstiklâl Mahkemeleri'nin cephe gerisindeki çalışmaları çok büyük etken oldu.³ Sadece bi-

¹ Refik Şevket'in Hatıraları, T.İ.T.E. Arş., 154/27618, s. 9-10; Kastamonu İ. M. Karar defteri, T. B. M. M. Arş. IV-9, b-1, No: 5, 74; Ankra İ.M. Karar defteri, T.B.M.M. Arş., No: 35-36, 40, 66, 69, 70, 72, 76, 77, 102, 103; «Hakimiyet-i Milliye», 8, 11, 12 Ağustos, 13 Ekim 3921; «Babalık», 27.8.1921; «Ceride», c. 9, s. 152

² Ceride, c. 9, s. 416-423 (9.4.1921)

³ Refik Şevket'in Hatıraları, s. 10-12; Amasya İ.M. Karar defteri, T.B.

rinci dönem Kastamonu İstiklâl Mahkemesi'nin beş aylık bir çalışma süresi içinde yaklaşık olarak 13.500 kaçak ve bakayayı cepheye göndermiş olması, İnönü Zaferi'nin kazanılmasındaki katkının önemini açıklar.¹

İstiklâl Mahkemeleri'nin çalışmalarının ağırlığını asker kaçakları ve onunla ilgili konular alıyordu. Bu yüzden her mahkeme kendi bölgesi içinde, askerlik şubesi, kaymakamlık ve valiliklerle bağlantı kurmakta, devamlı yazışıp beyannamelerinin halka duyurulmasını sağlamaktaydı. Mahkemeler böylece bölgelerini kontrol altına alıyorlardı. Bu görevliler mahkemelere günü gününe raporlar vermekte, tebliğ ve yakalanan kaçakların listelerini bildirmekteydiler.²

İstiklâl Mahkemeleri kaçak ve bakayaları uyarmak, onlara yardımcı önlemek ve diğer suçların da önünü alabilmek için daha önce de belirttiğimiz gibi, kendi bölgelerinde beyannameler yayımlıyorlardı. Bu beyannamelerle kaçaklara belirli süreler içinde teslim oldukları takdirde af tanınmaktaydı. Çoğu kez ikinci ve üçüncü af fırsatları veriliyordu. Kaçaklara teslim olmaları için verilen süre 10-15 gün idi. İşgal altındaki bölgeler için bu süre 40 günü buluyordu. Askerlik şubeleri bu konuda yardımcı oluyorlardı. Gazeteler beyannamelerin yayımlanmasında aracı olarak kullanılıyorlardı.³ Kaçaklara isimleri açık yazılarak, teslim olmadıkları takdirde ailelerinin cezalandırılacağı askerlik şubelerince bildiriliyor, teslim olmaları için en geniş fırsatlar sağlanı-

M.M. Arş., IV-1, b-1. No: 4-6; «Açık Söz», 24.1.1921, 14.2.1921 (Kastamonu İ.M. üyesi ile mülakat)

¹ A.g. Hatıralar, s. 10, Kastamonu İ. M. T.B.M.M. Arş., IV-9, a-7.

² T.B.M.M. Arş Yozgat İ.M., T-13, Dosya 1/1, 2, 3, (300'den çok yazı), 6/15, 16,18,19,24.

Amasya İ. M. T-1. Dosya: 24/264;

Eskişehir İ.M., T-5. No:18/263, 19/270-271;

Konya İ. M., T-10 No:35/546;

³ «Açık Söz» 24.1.1921; «H.Millîye», 16.9.1921, s. 2 (Kastamonu İ. M.Beyannamesi), 21.6.1921; «Babalık», 14.3.1922. (Kitabın sonundaki beyannameler).

yordu.¹ Buna rağmen teslim olmayan kaçakların, kaçakları saklayanların, kaçakların yakalanmasında yardımcı olmayan köy ve mahalle kurullarının şiddetle cezalandırılacakları belirtiliyordu.² Hatta suçu ağır olanlara verilen gıyabî ölüm cezaları, 15 gün içinde de teslim olmak şartıyla yeniden yargılanmak üzere kaldırılmakta, bu süreyi geçirenlerin kararları kesinleşmekteydi. Bu beyannamelerin yayınlanmasındaki amaç, mahkemelerin vatanî göreve katılmayanlara karşı son vicdanî görevlerini yerine getirmek, kimseye iltimas yapılmadığını göstermekti.³

Beyannamelerde gösterilen teslim olma süresini geçirenlere mazeretlerine göre ceza veriliyordu. Mahkemeler bir tek kaçağı bile yükümlülükten kurtarmak için karar çıkarıyorlardı. Bu, kaçak olaylarının çokluğundan değil, eşitsizliği kaldırmak amacıyla yapılıyordu.

Mahkemeler, daha önce de çeşitli şekilde belirttiğimiz gibi şubelerle telgrafla görüşüp, şubelerde bulunan kaçakları suçlarına göre cezalandırıp birliklerine göndermekte idi. Böylece sürat ve zamandan yararlanılıyor, cepheye gerekli asker zamanında gönderiliyordu.⁴ Bunun başka bir sebebi de şubelerin celerinde biriken kaçak ve bakaya sayısının çok artmasıydı. Bunların bakım, yer bulma ve bekletilmeleri, sayılarının çokluğu yüzünden olanaksızdı. Bu durum karşısında askerlik şubeleri İstiklâl Mahkemelerine baş vurup, askerden kaçmak suçunu alışkanlık haline getirmiş ve kaçak bulunduğu sırada âdi suç işlememiş olanlar için mahkemelerin telgrafla vereceği kararları uygulayıp, cepheye gönderilmelerini istiyorlardı. Şubelerden gelen listelere bakılınca şubelerde biriken er sayısının çokluğu görülür. 27.7.1922'de Burdur Kalem Başkanlığı Muğla'da bulunan İstiklâl Mahkemesine, elinde 1568 asker biriktiğini ve bunların bakımının zorluğundan

¹ «Açık Söz», 23.11.1921, s.2.

² Konya İ. M. Karar defteri, T.B.B.M. Arş., IV-10 b-5. No:1.

³ «Açık Söz» 24.1.1921 (Kastamonu İ.M. üyeleri ile mülâkat), 31.1.1921.

⁴ A.g. mülâkat, Talât Onay'ın Hatıraları, «Abant Dergisi», c.1, s. 16.

dolayı birliklerine gönderilmeleri için izin istiyordu.¹ Samsun İstiklâl Mahkemesi'ne 1 Eylül - 30 Ekim 1921 tarihleri arasında çeşitli şubelerden gelen listelere göre, şubelerden 16.247 kişi cepheye gönderilmişti. Gönderme işinin gecikmesi durumunda, ne büyük zorluklar çıkacağı görülmektedir. Yine aynı mahkemece 20 Ağustos - 20 Eylül 1921 arasında 12.733 kaçak ve bakayanın çeşitli cezalarla (değnek) cepheye gönderildiği göz önüne alınırsa, mahkemenin ne kadar hızlı çalıştığı ve Sakarya Savaşı'nın kazanılmasına olan katkısı görülür.²

Mahkemeler toplu halde yakalanan veya şubelerde biriken kaçakları, tek tek yargılayıp zaman kaybetmemek için toplu yargılama yapmaktaydı. Bu sıkı çalışmalar sayesinde kaçak olaylarının önü alındı.

Cezalar:

Daha önce de belirttiğimiz gibi, İstiklâl Mahkemeleri'nin amacı terör yaratmak, birer korku kuruluşu olarak çalışmak değildi. Mümkün olduğu kadar çok askeri, bir daha kaçmasını önleyecek şekilde cezalar verip cepheye göndermek çabasındaydılar. Ağır suç işlemiş olanlarla (cinayet, soygun, ırza saldırı), askerden kaçmayı alışkanlık haline getirmek, kaçmayı kışkırtmak ve yarım suçlarına, suçun önemine göre ceza veriliyordu.

Kaçaklar ya doğrudan doğruya mahkemece yargılanıyor veya şube.er aracılığı ile haklarında telgrafla verilen kararlar uygulanıyordu. Genellikle kaçıktan başka suçu olmayanlara, kaçış sayısına göre doktor gözetimi altında, çoğu kez iki defada olmak üzere askerin önünde 40-100 değnek vuruluyordu. Çoğu idam cezaları, bir daha kaçtığı anda uygulanmak üzere künyelerine işlenip birliklerine gönderiliyorlardı. Bu usul bütün İstiklâl Mahkemelerince uygulanıyordu. Kaçak olaylarının çokluğu, şubelerdeki

¹ T.İ.T.E. Arş., 195/54740, s. 58-69, 77.

² Amasya İ. M., T.B.M.M. Arş., T-1, Dosya: 12/11, 24/264. IV-1,h.

er sayısının birikmesi ve cephenin âcil olarak çok sayıda ere ihtiyacı olması, toplu olarak telgrafla yargılayıp karar verme usulünü zorunlu kılıyordu. Askerden kaçmaktan başka suçu olmayanlara «vukuatsız kaçak» deniyordu.¹ Dayak cezası askerin gururunu kırdığı ve utandırdığı için çok etkili oluyordu. Az sayıda kaçmış olanlara (4-5 defa kaçak) mahkemeye çıkmadan, mahkemenin haklarında vermiş olduğu cezalar telgrafla şubelere bildiriliyor, uygulama yerine getirildikten sonra cepheye gönderiliyorlardı.²

Bütün çalışma süreleri içinde İstiklâl Mahkemeleri'nin cepheye ne kadar asker gönderdiğini saptamak oldukça güç bir sordur. Hele aynı erin mahkemece iki, üç, hatta beş defa birliğine gönderildiği ve bu gibilerin oldukça büyük bir sayı tuttuğu göz önüne alınırsa bu konuda kesin, hatta yaklaşık bir sayı verbilmenin güçlüğü anlaşılr. Kastamonu İstiklâl Mahkemesi'nin 13 Ekim 1920'den 17 Şubat 1921'e kadar 33.827 askerden Bakaya, 4 777, Firarda, 2 036, Diyar-ı harpte, 3 484, Hayat ve mahiyeti meçhul, 9 933, Derdest ve nedamet suretiyle sevk 13 597, toplam 33 827'den 13. 597'sini kendi çalışmaları sayesinde göndermiş olması,³ Samsun İstiklâl Mahkemesinin de 20 Ağustos - 20 Eylül 1921 arasında 12.733 kaçak ve bakayayı gönderdiği göz önüne

¹ «Açık Söz», 30.12.1920, 3.1.1921, 22, 28. 8. 1921, 1.9.1921, 4.12.1921; T.B.M.M. Arş: Amasya İ.M. IV-1, b-1. Karar No: 10,13, 15-21, 23-32, 36-38, 46-49, 86 (210 kişi toplu olarak), 87 (100 er toplu olarak), 169 (100 er, birinci derecede suçlulara 100, ikinci derecede suçlulara 80 ve üçüncü derecede suçlulara 50'er değnek), 172 (mahkeme 25-8,5. 10. 1921 arasında 7407 kaçağı yargıladı; s. 235-329); Kastamonu İ. M. IV-9, b-1, Karar No: 39, 44, 48 ve b-2 karar No: 3, 10, 38, 52, 56, 93, 153, 161 ve b-3 No: 26, 29 (61 askere 80 değnek), 31 (44 askere 80 değnek); Yozgat İ. M. IV 13, b-2 Karar No: 125, 135-136; Isparta İ. M. IV-7, b. Karar No: 19,54, 72-73, 82, 103, 105, 118T.İ. T.E. Arş., Konya İ. K. 195/54740, s. 56-59, 61-62, 69 (806 er).

² T.İ.T.E. Arş., Konya İ. M. 195/54740, s. 56-69.

³ T.B.M.M. Arş., T-9. 145/12; firarî ve bakayanın da büyük bir kısmını eklersek bu sayı artar.

alınrsa, mahkemelerin etkisi oldukça açıklığa kavuşur. Asker kaçakları sorununun yüklü olduğu bölgeler Kastamonu, Amasya, Konya, Eskişehir ve Ankara idi. Bu bölgeler için yaklaşık olarak 100.000 askerin üç sene içerisinde gönderildiği düşünülebilir. Batı Cephesi Kurmay Başkanı Miralay Asım Bey'in 10 Aralık 1921 tarihli raporuna göre, temmuz 1921'de 3.809 olan kaçak sayısı ağustosta 4.400'e düştü. Sakarya Savaşı öncesinde görülen bu durumun önemi açıktır. Savaş sırasında kaçak sayısı 13.000'e yükseldi. Bunların 5635'i silahlı ve bir kısmı silahsız olarak cepheyi bırakarak kaçmıştı. Kaçak sayısı kasımda tekrar 3.400'e düştü. Ocak 1922'de Batı Cephesi'nin daha 16 400 ere ihtiyacı vardı. Buna karşılık ocak ayı sonuna kadar 8000 er kıtaya katıldı. Bu ay içerisinde 2800 kaçak olayına rastlandı. Bunlardan 1500'ü kendiliklerinden teslim oldular.¹ Savaş içinde kaçma olaylarının çoğalması, mahkemelerin kaçmayı alışkanlık haline getirenlerle, kıskırtıcı ve yardım edenlere karşı sert cezalar uygulamalarını gerektiriyordu.

Sert cezaların en ağırı şüphesiz ki idam cezası veya teslim olmayan kaçakların evinin yıkılması, ailesinden birinin kaçığın yerine askere alınması, köy ve mahallesinin ağır para cezasına çarptırılması idi. İdam cezası, kaçmayı alışkanlık haline getirmiş olanlara ve kaçak olduğu sırada ağır suç işleyenlere veriliyordu. İstiklâl Mahkemeleri kararlarına bakılırsa, erlerin büyük bir kısmının iki veya üç, hatta bazılarının on kereden çok kaçtığını görürüz. Önceden verdiğimiz örneklerde de görüldüğü gibi mahkemeler, kaç kez kaçmış olursa olsun her kaçağı, eğer yola geleceğine umut varsa veya suçu istemeyerek işlediğine kanaat uyanırsa orduya kazanmak amacıyla cezasız veya az bir ceza ile (40-100 değnek) birliklerine gönderiyorlardı. Bu işlem yapılırken, kaçakların künyelerine, «bir daha kaçtığı takdirde idam

¹ T.İ.H., c. II, kısım 6, kitap 1, s. 240, s. 285 (ek. 4).

hükmü» işleniyordu. İşte, bu hükme rağmen kaçanlarla, silah ve cephanesini alarak kaçan, soygun, cinayet, işkence ve özellikle asker ailesine saldırı suçları işleyenlere en kısa zamanda uygulanmak üzere idam cezası veriliyordu. Bu kararlar asker önünde kurşuna dizmek veya halk önünde asmak şeklinde uygulanıyordu.¹

Kaçak olaylarının çoğalmasında en etkili suç, kaçağı kıskırtmak, yardım, korumak, rüşvet karşılığı yardım veya göz yummak ve bunlara ek olarak görevini gereğince yapmayıp kaçmaya sebebiyet verilmesiydi. Köy veya mahallesinde bulunan kaçakları haber vermeyen muhtar veya imamlar sorumlu tutulup, hapis ve genellikle para cezasına (100 L). çarptırılıyorlardı. Eğer kaçağı korumuşlarsa hapis cezaları (1-2 sene) arttırılıyordu. Kaçağın korunmasına yardım eden diğer kimseler de suçlarının derecesine göre hapis ve para cezasına çarptırılıyorlardı. Bu yardımı rüşvet karşılığı yapan görevlilerin cezası, görevlerini kötüye kullandıklarından daha da artıyor, görevinden atılıp, ağır hapis (10-15 sene) cezası veriliyordu.²

Kaçak olaylarının önemini ve İstiklâl Mahkemelerinin ne gibi koşullar içinde ne kadar çok asker kaçağı davalarına baktıklarını belirtmek için bir örnek vermeyi yararlı gördük:³

5 Şubat 1921'de 62, 6 şubatta 509, 7 şubatta 28, 9 şubatta 169, 10 şubatta 76, 11 şubatta 315, 12 şubatta 158 olmak üzere 1117 erin duruşması yapıldı.

¹ «H. Millîye», 24, 30 Ağustos; 1, 7, 8, 11, 13, 21, 22 eylül; 1, 8, 10 25 Ekim 1921; «Babalık», 23, 31 Ağustos 13, 15 eylül; 16, 26 Ekim; 11, 25 Aralık 1921; 7, 25 ocak 22 şubat; 2, 21, 22, 24, 29 Mart; 6. 12, 13 Nisan; 1, 16, 24 Mayıs 1922; «Açık Söz», 22, 28, 29 Ağustos; 11, 13, 18, 20 Eylül; 9 Ekim 22, 23 Kasım 1921; 14, 26 Ocak 1922; T.B.M.M. Arş. İ. M. leri karar defterleri. Mustafa Necati'nin Hatıraları, «Hayat», c.1, sayı 4, s. 77 (5 ocak 1922'de İnebolu'da yazılmış).

² «H. Millîye», 2, 22. Haziran, 9 Ağustos 1921; «Açık Söz», 27 Aralık 1920; 10, 31 Ocak. 10 Şubat; 29 Ağustos; 1, 8, 11, 20 Eylül 1921 «Babalık», Eylül; 20 Ekim; 15 Kasım 1921; 2 Mart 1922; T.B.M.M. Arş. İ. M. leri karar defterleri.

³ T.B.M.M. Arş., Ankara İ.M. Karar defteri, IV. 2 b-1 no:185.

Görülüyor ki mahkeme 5 - 12 şubat 1921 tarihleri arasında gruplar halinde 1117 kişiyi yargılamıştır. Bu grupların sayısı bazen birkaç, bazen de birkaç yüz kişi olabiliyordu. Samsun İstiklâl Mahkemesi 25 Ağustos ile 5 Ekim 1921 tarihleri arasında 7407 asker kaçağını yargılamıştır. Konya İstiklâl Mahkemesinde de 806 er bir celsede toplu olarak yargılanmıştır.

Yunanlılar'ın İzmir'i işgali ile Osmanlı vatandaşı olan Rumlar büyük tehlike oldular. Bunlar Türk halka karşı her çeşit kötülüğü yapıyorlardı. Fakat en önemlisi, Yunan ordusuna katılıp, Türk ordusuna karşı savaşmalarıydı. Yunan ordusunun büyük bir kısmını sağlayan bu Rumlar, esir düştüklerinde esir kamplarına gönderilmeden önce haklarında soruşturma yapıyordu. Şüpheli görülenler İstiklâl Mahkemelerine gönderiliyorlardı. Bunlar hem asker kaçağı, hem de «Osmanlı tebaasından oldukları halde düşmana katılmak ve hizmet ederek vatana ihanet» suçu ile yargılanıp cezalandırılacaklarını biliyorlardı.¹ Bu suçla asılan Rumların ceplerinde çoğu kez Osmanlı nüfus cüzdanı çıkıyordu.² Yunanlı esirlere ise savaş esiri işlemi yapılıyordu. İstiklâl Mahkemeleri bunların evrakını inceletiyor, suçu sabit olanları idam ediyordu.³ Ermenilerin de bu gibi davranışları olduysa da, Millî Mücadele'nin başlangıcında yok edildi. Osmanlı tebaasından oldukları halde, düşman ordusuna girip Ermeni gönüllü intikam alaylarında Türk ordusuna karşı savaşan ve suçları kendi ifadeleri, üzerlerinde çıkan Fransız elbiseleriyle sabit olan Ermenak, Toros ve Agop'un idamlarına karar verilip; uygulandı. Hakkında kesin kanıt olmayanlar ise esirler kampına sevk ediliyordu.⁴

¹ Lord Kinross, *Atatürk*, c. 2, s.432.

² «Açık Söz», 13 Ekim, 1921, s. 2.

³ T.B.M.M. Arş, Ankara İ. M. Karar defteri, IV-2, b-1 Karar No: 25, 218, 698 v.s., Yozgat İ. M. IV-13, b-2. No: 99 «H. Millîye» 1, 13 Mayıs; 23 Haziran; 30 Temmuz; 4 7, 8, 10, 25, 28 ağustos, 4, 6 Eylül; 7,11, 31 Ekim 1921; «Babalık» 27 Ağustos; 3,4, 22 Eylül 1921; «Açık Söz», 5,18 Eylül; 3 Ekim; 10 Ocak 1921.

⁴ «H. Millîye», 5 Mayıs 1921, 23 Haziran 1921.

Bu suçları işleyenler gazeteler için konu oluyordu. Hainliğin önemi ve bunlara verilen cezanın meşruluğu belirtilip, kararlar aynen yayımlanıyordu. Bunlar içinde en ilginç 30 temmuz 1921'de «Hakimiyet-i Milliye»de yayımlanan 42 kişinin yargılanmasıydı. Bunlardan 13 ünün Osmanlı tebaasından oldukları anlaşılmadığı için esirler kampına sevk edildi. Diğer 29 kişi ise evraklarının tetkiki ve kendi ifadeleriyle de sabit olduğu üzere vatana ihanet suçundan dolayı idam edildiler. Yunan ordusunda savaşmamış, fakat bu niyetle kaçanlar ve kaçanlara yardım edenler ise «Millî Mücadele'nin kazanılmasına kadar» doğu illerine sürgün ediliyorlardı. Yerli Rumlar'dan çete kurup soygun ve cinayet suçlarını işleyenler, düşman Yunan ordusu lehine suç işledikleri için asılıyorlardı. Yerli Rumlardan, Türk ordusunda geri hizmetlerde, özellikle amele taburlarında çalıştırılarak yararlanılıyorsa da, bunlar sık sık kaçıp, Yunan ordusu'na katılıyorlar ve yakalanınca vatan haini olarak ceza yiyorlardı.¹

M. Kemal 24.7.1922 tarihinde, bu konudaki davalara en çok bakan Konya İstiklâl Mahkemesi'ne gönderdiği yazıda, Yunan ordusundan kaçıp, kendi arzusuyla teslim olan Osmanlı tebaası Rumların cezalandırılmayıp, affedilmelerini, bu yolda alıncak kararların Yunan ordusunda bulunan diğerlerine örnek olacağını bildirdi.²

Yerli Rumların ihaneti düşmana katılmakla kalmıyordu. Sabotaj yapıp Türk ordusunu arkadan vurmak şeklinde de oluyordu. Bunlar vatana ihanet suçuyla asılıyorlardı.³ Ankara İstiklâl Mahkemesi dosyalarında bulabildiğimiz sayılara göre, kasım 1920 - kasım 1921 arasında geçen bir sene içinde bu suçtan 59 kişi asıldı.⁴

1 «H. Milliye», 30 Temmuz; 4, 7 Ağustos; 7 Ekim 1921; «Açık Söz», 21 Aralık 1921, s.2.

2 T.İ.T.E. Arş. 195/54740, s. 70-71.

3 «H. Milliye», 11 Ekim 1921.

4 «H. Milliye» ve T.B.M.M. Arş., Ankara İ. M. karar defteri. (Özellikle Konya, Eskişehir, Kastamonu gibi cepheye yakın olan İstiklâl Mahkemeleri-

Orta Anadolu'da yaşayan Rumlar 22 Temmuz 1922'de Kayseri'de, «Anadolu'da Ortodoksluk Sadası» adlı bir gazete yayımlayıp, kendilerinin Anadolu Türk Ortodoksları olduklarını ileri sürdüler. Papa Eftim bu hareketin öncülüğünü yaptı.¹

İSTİKLÂL MAHKEMELERİNE KONU OLAN SUÇLAR VE CEZALAR

İstiklâl Mahkemeleri asker kaçağı ve onunla ilgili bulunanlar dışındaki suçlara karşı da aynı ilgiyi gösteriyordu. Bu suçlar oldukça çok ve çeşitli olmasına rağmen, en önemlilerini şu şekilde sıralayabiliriz (Bkz., ek 1):

1) Vatana ihanet, ayaklanma; 2) Casusluk; 3) Bozguncu ve aleyhte propaganda; 4) Soygunculuk; 5) Görevini kötüye kullanmak; 6) Halka eziyet ve baskı; 7) Asker ailesine saldırı; 8) Tekâlif-i Millîye'den mal kaçırmak; 9) Katil; 10) Düşman işgalinden yararlanıp, kanunsuz hareketlerde bulunmak; 11) Düşmana yardım ve işbirliği; 12) Düşman ordusuna katılmak.

Anadolu düşman orduları tarafından işgal edilmiş, özellikle Yunan işgali Anadolu Türklüğünü olağanüstü tehlikeye düşürmüştü. Böyle bir dönemde ulusun birlik olarak, Millî Mücadele'ye bütün gücüyle katılması gerekiyordu. Fakat on binlerce asker kaçağı, Millî Mücadeleye karşı ayaklanma, çeşitli yollarla vatana ihanet, casusluk, bozgunculuk, soygunculuk ve T.B.M.M.-nin otoritesine karşı koymak gibi suçlar büyük tehlike oluyordu. İstiklâl Mahkemeleri, belirtilen bu suçlara karşı amansız bir mücadeleye girişti. Bunu yaparken Millî Mücadelenin amacından ve adaletten uzaklaşmamaya çok önem verdi.

Yukarıda belirtilen suçlara karşı İstiklâl Mahkemelerinin ayrı

nin bu suçlara daha çok bakması nedeniyle, bu sayı üç sene içerisinde çok daha yüksek olabilir.)

¹ Bu gazete T.İ.T.E. arşivindedir. No:121x19123.

ayrı ayrı verdikleri cezaları belirtmiştik. Burada bir genelleme yapmayı uygun bulduk. Çünkü her İstiklâl Mahkemesinin bağımsız olmaları ve belirli bir ceza kanununa uymalarına rağmen, aynı suçlara hemen hemen aynı cezaların verildiği görülmektedir.

Vatana İhanet: T.B.M.M.'nin açılışından hemen sonra çıkan Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nda ihanet, «Büyük Millet Meclisi'nin meşruiyetine isyanı mutazammın kavlen veya fiilen veya tahriren muhalefet veya ifsadatta bulunan kesian hain-i vatan addolunur» şeklinde gösterilmişti. İkinci ve üçüncü maddelerde de bu suça verilecek cezalar saptanmıştı.¹ Bu duruma göre ayaklanma, cususluk, bozgunculuk suçları da vatan hainliği kapsamına giriyordu. Kanuna göre bu suçların cezası idamdı.

İhanetin en büyüğü Osmanlı Hükümeti ve özellikle padişah-tan geliyordu. Ankara İstiklâl Mahkemesi bu yüzden padişahın dışında, Osmanlı Hükümeti'ni vatana ihanet suçuyla gıyaben yargıladı ve idama mahkûm etti. Buna bağlı olarak diğer bir ihanet şekli de, Osmanlı Hükümeti'nin isteğine uyup, Millî Mücadele'nin idareci kadrosunu tutuklamak için çalışanların davranışydı.² İhanetin en tehlikelisi İngilizlerin ve İstanbul hükümeti'nin kışkırtması ve yardımı ile çıkan iç ayaklanmalardı. Bu tehlike büyük zorluklarla yenilebildi. Ayaklanmalara elebaşılık eden, kışkırtan ve fiilen katılanların cezası idamdı. Haklarında delil olmayan ve suçlu olduklarına vicdanî kanaat uyanmayanlar beraat ve şüpheli görülenler sürgün ediliyorlardı.³ Ayaklanmaların doğurduğu ortamdan yararlanıp, kişisel düşmanlarına iftira atanlar çoğalmıştı. Bunlar mahkemeleri yanıltıyor, zamanını alıyordu. Bu yüzden Meclis, 12.2.1921'de iftira atanlara karşı, «isyana iştirak etmeyenlere gazele iftira atanlar, isnat ettikleri

¹ Düstur, c. I, s. 4, Kanun No: 2.

² «Açık Söz», 21 Aralık 1921.

³ «H. Millîye», 17 Kasım 1921; 30 Haziran 1922; «Babalık», 30 Ağustos; 3,7,8 Eylül; 5,6,9, 10,16 Ekim 1921; T.B.M.M. Arş. İ.M.leri karar defterleri. Örnek: Yozgat İ.M. IV-13, b-. No: 8, 11, 16,22,28,29,140,354,361,371,373, 374, 400-404,407,509; Konya İ.M. (Konya ayaklanması ile ilgili kararlar).

suçla yargılanırlar»¹ şeklindeki kararıyle sert bir tedbir almak zorunda kaldı.

Diğer bir vatana ihanet şekli de Osmanlı tebasından olan Rumların Yunan ordusuna katılıp, Türk ordusuna karşı savaşmalarıydı. Daha önce belirttiğimiz gibi, bu suçun cezası idamdı.

Casusluk: Tehlikeli bir suç da casusluktu. Daha çok İngilizlerin adına yapılıyordu. Mustafa Sagır bunların en önemlisi idi. Casusluk, ya dışarıdan Anadolu'ya girmek, veya Anadolu içinden para ile elde edilen sivil ve askerî görevliler aracılığı ile yapılıyordu. Hangi durumda olursa olsun, casusluk suçunun ispatı halinde cezası idamdı. Şüpheli durumlarda haklarında kesin kanaat uyanmayanlar sürgün edildiği gibi, suçsuzluğu sabit olup beraat edenler de çoktu.²

Bozguncu propaganda: Bu suçu işleyenler iki kısma ayrılmaktadır. Birincisi İngiltere, Yunanistan ve Osmanlı Hükümeti için çalışanlar. İkincisi, uzun savaş yıllarının verdiği moral çöküntü yüzünden harpten bıkmış, hiç kimseye ve örgüte güveni kalmamış olanların bilincsiz bir şekilde yaptığı bozguncu davranışlarıdır.

Düşman lehine ve B.M.M. aleyhine propaganda ve bozgunculuk yapanlar, padişahın vergi ve askerliği kaldırdığını ve düşmanın gücünün üstünlüğünü ileri sürmekte ve düşmana karşı konmadığı takdirde adaletin büyüklüğüne propagandasını yapıyorlardı. Halkı düşmana karşı direnmemeğe ve Millî Mücadeleye karşı koymağa kışkırtıyorlardı. Bunlardan birinci derecede suçlu olanlar vatana ihanet ve halkı birbirlerine karşı ayaklanmaya kışkırtmak suçlarından dolayı idam edilirken, daha az suçlu olanlara on beş seneye kadar hapis, Millî Mücadelenin sonuna kadar

¹ Düstur, c. I, s. 213, Karar No : 98.

² «Açık Söz», 23 Aralık 1920; 10 Ocak; 21 Ağustos; 11 Ekim; 10 Kasım; 4. Aralık 1921; «Babalık», 25 Ağustos 1921; «H. Millîye», 27 Ağustos 1921; T.B.M.M. Arş., İ. M.leri karar defterleri, Örnek: Yozgat İ.M, IV-13, b-2 No: 88, 89, 11, 112.

Doğu Anadolu'ya veya sınır dışına sürgün gibi cezalar veriliyordu.¹ İkinci kısma giren bilinçsiz bozgunculara ise geçici sürgün, para ve dayak cezaları uygulanıyordu.²

Soygun: B.M.M. Hükümeti Millî Mücadele'nin gerçekleştirilmesi için bir yandan düşman ordularına karşı savaşıırken, diğer yandan iç cephede ayaklanmalar, ihanet, casusluk, bozgunculuk-asker kaçakları gibi bölücü ve yıkıcı sorunlarla uğraşıyordu. Bunların yanı sıra, hemen bütün Anadolu'ya yaygın olan ve emniyeti halkın can, mal ve ırz güvenliğini tehlikeye sokan bir sorun da soygun ve saldırı olayları idi. Genellikle ya hiç askere gitmemiş veya Birinci Dünya Savaşında devlet otoritesinin zayıflaması sonucu, bu savaş sırasında ve Millî Mücadele içinde askerden kaçan kimselerin tek başlarına veya genellikle çeteler kurarak yarattıkları tehlikeydi. Millî Mücadelenin başında, bu küçük çetelerin birleşip büyük bir tehlike yaratması korkusu da duyuldu.

Asker kaçakları ve İstiklâl Mahkemeleri bölümlerinde kaçakların soygun, cinayet, saldırı gibi suçları işledikleri takdirde affedilmediklerini ve en ağır şekilde cezalandırıldıklarını belirtmiştik. İstiklâl Mahkemeleri'nce soygunculuk yapanlara ağır hapis (müebbet, 15 sene kürek), saldırı ve cinayet suçlarına idam, soyguncuya yardım, yataklık ve haber vermemek veya yakalanamamasında hatası görülenlere duruma göre cezalar veriliyordu.³ Ağır suç işlemiş olan soygunculara sert cezalar verilmesi, İstiklâl

¹ «H. Millîye», 30 Aralık 1920; 26,21 Ağustos, 24 Ekim; 16 Kasım; 5 Aralık 1921; «Açık Söz», 14, 21 Ağustos, 7 Aralık 1921; «Babalık», 20, 31 Ağustos; 12 Eylül 1921; 9 Ocak 1922; Yozgat İ. M. Karar def. b-2, No: 1, 84,10,195.

² «Açık Söz», 3 Ocak; 25 Ağustos 23 Ekim; 7 Aralık 1921. İ.M.leri karar terleri.

³ «H. Millîye», 5 Eylül; 9,22 Ekim; 15 Aralık 1921, 11 Mayıs 1922; «Açık Söz», 7,27,30 Aralık 1920; 10,20,31 Ocak; 10, 14 Şubat; 22, 30, 31 Ağustos 8, 18,20 Eylül; 5, 11, 23, 31 Ekim 4, 7 Aralık 1921; 10,14 Ocak 1922; «Babalık», 18 Eylül; 2 Kasım 1921; İstiklâl Mahkemeleri defterleri.

Mahkemelerinin halk gözünde adalet örneği olarak değer kazanmasını sağlamış ve halkı B.M.M. Hükümeti'ne ısındırmıştı.¹

Asker ailesine saldırı: Cephe savaşı askerin moralinin sağlam olması, geride bıraktığı ailesinin mal, can ve ırz güvenliğinden emin olması ile mümkündü. Özellikle kocası cephe bulunan asker ailelerine saldırı olayları oldukça çoktu. Bu yüzden birçok asker, ailesini korumak için cepheyi bırakarak köyüne dönüyordu. Saldırı suçları, soyguncular tarafından veya görevini kötüye kullanan sivil ve askeri görevlilerce işleniyordu.

İstiklâl Mahkemeleri'nin amaçlarından birisi de, cephe savaşı askerin ailesinin güvenliğini sağlamaktı. Bu yüzden saldırı suçlarına karşı oldukça sert cezalar veriliyordu. Suçun işleniş şekline ve suça katılma derecesine göre ceza azalıyor veya çoğalıyordu. Zor kullanarak kaçırmak, saldırı ve yağma yapanlara idam, 3-15 yıl ağır hapis cezaları veriliyordu. Kendi istekleriyle bile gizli yaşayanlara sürgün ve hapis cezaları uygulanıyordu.²

Görevi Kötüye Kullanma: Milli Mücadele'nin önemli sorunlarından biri de devlet görevlilerinin yetkilerini kötüye kullanmalarıydı. Özellikle kişisel çıkarlar için yapılan bu davranışlar, bazen vatana ihanet derecesine varıyordu. Genellikle para karşılığında asker kaçağına sahte belge vermek, suçluyu kurtarmak, askerden para almak, suçsuzlara baskı yapmak şeklinde işlenen bu suçların yanı sıra, görevini ihmal edenlere de çok rastlanıyordu. Bu suçlara da yine, suçun işleniş şekline ve derecesine göre, idam ve 1-15 yıl hapis, para, dayak cezaları uygulanıyor ve suçluların görevlerine son veriliyordu.³ Bazı hukuk mahkeme-

¹ Talât Onay'ın *Hatıraları*, «Abant Dergisi», c. I, 6, s. 10

² «H. Milliye», 21 Eylül 1921; «Açık Söz», 25 Ağustos, 8 Eylül; 8,21 Aralık 1921; 10.1.1922 «Babalık», 29 Ağus. 1921; 27 Haziran 1922, İstiklâl Mahkemeleri karar defterleri. Örnek: Yozgat İ.M. IV-13, b-2. No: 441, 780.

³ «H. Milliye», 14,17 Kasım 1921, 22 Mayıs 1922; «Açık Söz», 6,30 Aralık 1920, 31 Ocak, 20, 28 Ağustos 8, 18 Eylül, 20 21 Aralık 1921, 10 Ocak, 1922; «Babalık», 5 Kasım 1921, 2 Mart, 12 Nisan, 8 Haziran 5 Temmuz

Ciz'e 2

<i>MaHKemenin İsmi</i>	<i>Kuruluş Tarihi</i>	<i>Kaldırılış Tarihi</i>	<i>MaHKemeye Gelen adet</i>	<i>Ademi Mes- uliyet</i>	<i>İdam ve Beraat</i>	<i>Mücellen idam</i>	<i>Gıyaben idam</i>	<i>Kal'aband ve kürek</i>	<i>Çeşitli Cezalar</i>
Ankara	1.10.1920	31.7.1922	13096	470	108	279	48	54	12137
Eskişehir	5.10.1920	19.2.1921	13489	1237	57	594	20	272	11270
İsparta	9.10.1920	23.3.1921	555	248	7	—	6	29	265
Diyanbakır	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Konya	1.10.1920	18.2.1921	3600	575	2	—	1	105	2917
Pozantı	—	—	—	—	7	—	—	—	31
Sivas	20.10.1920	15.3.1921	280	23	12	109	1	34	101
Kastamonu	10.1.1920	17.2.1921	—	69	144	35	3	78	245
<i>I. Dönem Toplam</i>			31020	2622	337	1017	79	572	26966
Kastamonu	8.1921	31.7.1922	9016	648	5	—	3	69	7477
Konya	8.1921	31.7.1922	14071	7217	166	1479	—	368	4841
Samsun	20. 8.1921	27.12.921	2420	395	485	—	137	240	1163
Yozgat	22.10.1921	23.7.1922	2637	862	56	—	24	537	1194
<i>II. Dönem Toplam</i>			28144	9122	772	1479	164	1214	14675
Amasya	Belli Değil	—	—	—	—	—	—	—	—
Elazire	12. 3.1922	11.5.1922	—	—	5	—	—	—	37
<i>Genel Toplam</i>			59164	11744	1054	2696	243	1786	41678

Bu Üç senelik dönem içerisinde İstiklâl Mahkemelerinin, çalışanları sonucu verdikleri ceza dağılışının listesi

lerinin ayaklanma suçlularından rüşvet alıp, görevlerini kötüye kullandıklarını ve bu yüzden İstiklâl Mahkemelerince yargılanıp cezalandırıldıklarını görmüştük.¹ İstiklâl Mahkemeleri görevlerini kötüye kullananlara ve ihmal edenlere vermiş olduğu cezalarla etkili olmuş ve bu suçların azalmasını sağlamıştı.² Rüşvet alan, yolsuzluk yapan memur ve asker görevlilerin mahkûm edilmeleri İstiklâl Mahkemelerinin halk gözünde büyük değer kazanmasını sağladı.³

İstiklâl Mahkemeleri çeşitli suçlara, önemlerine göre şu cezaları veriyordu:⁴

1) Asılarak ve kurşuna dizilerek; 2) Kal'a-bend, kürek ve ağır hapis 3) Sürgün; 4) Dayak (değnek vurarak, 40-100 adet); 5) Tazmin (zararı ödetme); 6) Görevden uzaklaştırma; 7) Halk ve asker önünde teşhir; 8) Milli Mücadele'nin sonuna kadar gözaltına alma; 9) Mal ve mülke el koymak, yıkmak ve yakmak (hukuk dışı bulundu ve çok sert tepkilere yol açtı). 10) Asker kaçağının yerine en yakınına askere almak, köy ve mahallesinden ağır para cezası (200 L.) almak. Bu ceza da hukuk dışı bulunmuş ve sert tepkilere yol açmıştır.

İSTİKLAL MAHKEMELERİNİN ÇALIŞMA ŞEKLİ

Olaganüstü yetkilerle önceleri üç, sonraları dört üye ve bir savcıdan kurulan İstiklâl Mahkemelerinin kararları katî olup, itiraz ve temyizi yoktu. Kararların uygulanması da mahkemelerin yetkisindeydi. Kararların yürütülmesinde sivil ve asker bütün

1922; İstiklâl Mahkemeleri karar defterleri, T.B.M.M. Arş., Örnek: Amasya İ.M. IV-1, b-1. No: 1,2,7; Yozgat İ. M. IV-13, b-2. No:265.

¹ Konya İ. M. (ikinci dönem).

² Talât Onay'ın Hatıraları, s. 8-9.

³ T.B.M.M.Z. Ceridesi, c. 22, s. 58 (29.7.1922).

⁴ İstiklâl Mahkemeleri kararları incelenerek düzenlenmiştir.

görevliler sorumluydu. Mahkemeler Meclise bağlıydı. Yargı yetkisini Meclis adına kullanıyorlardı. Yargı usulü basit, açık ve çabuktu. Kararlarından dolayı sorumlu değillerdi. Kararlarını «vicdanî kanaatlarına» göre veriyorlardı. Bu kadar geniş yetkilere rağmen haklarında delil bulunmayan bir çok kimse, suçluluğuna vicdanî kanaat uyanmadığı için beraat etti veya gözaltına alındı.

Mahkemeler görevlerine başladıktan sonra durumu B.M.M.'ne bildiriyor, Meclis kendilerine başarı dileklerinde bulunuyordu.¹ Her mahkeme, kendi bölgesi içinde dolaşıyordu. Bununla ilgili bilgiyi Meclise, İçişleri Bakanlığına ve M. Kemal'in Başkomutanlık döneminde, ona raporla bildiriyorlardı. Bu işlem çoğu kez ulaşım koşullarının güçlüğünden ve mahkemelerin işlerinin çokluğundan gecikiyordu. Mahkemelerin bölgelerinin sınırı konusunda çıkan anlaşmazlıklar için, yine aynı yerlere baş vuruluyordu. Özellikle idam kararları konusunda bilgi vermek için B.M.M. Başkanlığına ve Başkomutanlığa listeler gönderiliyordu. Başkomutanlık, memleketin ve cephelerin durumu hakkında mahkemelere sık sık bilgi verip, çalışmalarındaki amaca yardımcı oluyordu.² Mahkemelerle yapılan bu yazışmalar sayesinde Meclis ve Başkomutanlık, mahkemelerin çalışmalarını yakından izliyor ve aşırılıklarına engel olma fırsatına sahip oluyordu. Bu engel olma işlemi, mahkemelerin kararlarına karışmak veya denetleme yoluyla değil, mahkemelerin çalışmalarına son vermekle oluyordu.

Mahkemeler çalışmalarında yolluk alamama yüzünden çok sıkıntı çektiler. Gezileri için paraya duyulan ihtiyaç büyüktü. Hükümetin dar bütçe olanakları yüzünden sıkıntı çekildi. Yapılan

¹ T.B.M.M. Arş., Konya İ. M., IV-14, d. No: 46, 391; Eskişehir İ.M., IV-5, c-d. No: 2; Yozgat İ.M., T-13 6/26

² Ceride, c. 7, s. 322; T.B.M.M. Arş. Yazışma defterleri: Amasya İ. M. Şifre defteri, IV-1, h. Sh. 8, 10-12; Konya İ. M., IV-14, d. No: 7, 10,12,20, 47, 51,82, 88,91,92,105,152,156,162-169,290-297; Yozgat İ.M., T-13 6/26; Eskişehir İ.M., IV-5, c-d. No: 31, 40,81; Pozantı İ. M., T-11, 7/133.

yazışmalara rağmen bu soruna çözüm yolu bulunamadı. Bu sorun ancak 9 Aralık 1922'de yani Büyük Zafer'den sonra, müfettişlere uygulanan yolluk usulüne göre sonuca bağlanabildi.¹

İstiklâl Mahkemeleri görev bölgelerine geldikten sonra, bölgenin asker ve sivil idarecileriyle ilişki kuruyor, diğer mahkemelerin ellerinde bulunan ve kendi konularını ilgilendiren davaların dosyalarını devralıyordu.² Gazeteler ve idareciler aracılığıyla beyannameler yayımlayıp, kuruluş amaçlarını ve yetkilerini belirtiyorlar, suçlulara, verilen süre içinde teslim oldukları takdirde af fırsatı tanıyorlardı. Hemen her beyannamede, vatanın ve ulusun düştüğü tehlike belirtiliyor. B.M.M.'nin bu tehlikeye karşı ne gibi bir amaçla savaştığı anlatılıp, halk Millî Mücadeleye katılmaya çağrılıyordu.³ Bu beyannameler çok etkili oluyor, kısa zamanda özellikle ağır suç işlememiş kaçak ve bakayalar şubelere teslim oluyorlardı. Beyannameler bir kez yayımlanmakla kalmıyor, bölgelerin ve zamanın önemine göre 3-5 beyanname yayımlandığı oluyordu.

İstiklâl Mahkemelerinin çalışmalarındaki en büyük yardımcısı asker ve sivil görevlilerdi. Yayımlanan beyannameler bunların aracılığıyla şehir, kasaba, köy ve mahallelere kadar gönderilip halka duyuruluyordu. Bu konuda yapılan yazışmalarla devamlı bağlantı kuruluyordu. Yine bu görevliler aracılığı ile suçluların yakalanıp, mahkemeye getirilmeleri sağlanıyordu.⁴

¹ Daha önce Konya İ. M. bölümünde belirtilmişti. Ceride, c. 22, s. 458 c.25, s. 301-305; *Düstur*, c. 3, s. 177; T.İ.T.E. Arş. 195/54738, s. 2,6; T.B.M.M. Arş., Yozgat İ.M., T-13, 6/13, 17.

² T.B.M.M. Arş, Isparta İ. M., IV-7, e-d, No:4.

³ «Babalık», 14 Ağus; 14,15 Eylül 1921 (Bkz., Ek:9);T.B.M.M. Arş., Amasya İ. M. IV-10, b-5. Diğer İ.M. beyannameleri.

⁴ T.B.M.M. Arş. Eskişehir İ.M., IV-5, c-d. evrak:1,28,85,90, T-5,18/259. Isparta İ. M., T-7, 10/136 (100'den fazla yazı), 10/137; Kastamonu İ. M., IV-9, b-1 No:5,8,13,34, T-9:99/1549, 96/1545; Pozantı İ.M., T-11:7 (133, 135-136); Yozgat İ.M., T-13: 6/15,17,23,25; T.İ.T.E. Arş., 195/54740, s. 48-51.

Her mahkemenin kapısında büyük levha ile mahkemenin ismi yazılı bulunurdu (Ankara İstiklâl Mahkemesi). Mahkeme kurulunun oturduğu yerin arkasında yine büyük levha ile «İstiklâl Mahkemesi Mücadelesinde Yalnız Allaha Korkar» yazısız asılıydı.¹ Bu yazı suçlular üzerinde büyük etki yapar, mahkemelerin vicdanlarından başka hiç bir sorumluluk taşımadıklarını gösterdi.

Mahkemeler kendi bölgelerine ait olmayan suçluları, dosyalarıyla birlikte ait oldukları bölgenin İstiklâl Mahkemesine gönderirlerdi.² İstiklâl Mahkemeleri ile ilgili kanun 11 Eylül 1921 tarihinde kabul edildiğinden, bu tarihten önce işlenmiş suçların davalarına bakılmayıp, bu tarihten sonra işlenmiş suçların davalarına bakılıyordu³.

Mahkemelerin ilk kurulduğu sıralarda Dr. Adnan Bey Mecliste, «İstiklâl Mahkemelerinin kendilerine vukubulan ihbarat üzerine veya herhangi bir suretle muttali oldukları mesaili re'sen takip ile bu husustaki muhakematın rüyetine mi silâhiyettar oldukları, yoksa Hiyanet-i Vataniye Kanununun altıncı maddesi mucibince mesail ve deavinin en büyük mülkiye memuru tarafından mı tevdi olunacağıın açıklanmasını istedi.⁴ Bu sorun kısa zamanda açıklığa kavuştu. Mahkemelerin çalışmalarındaki uygulamaları ile de görüldü ki, mahkemeler kendi konusuna giren her suçluyu tutuklayıp yargılamakta ve cezasını da yine kendisi uygulattırmaktaydı. Bu durum 31 Temmuz 1922 tarih ve 249 nolu kanunun kabulü ile savcılara geniş yetki tanınması, idam kararlarının B.M.M.'ince onaylaması ile değişti. Gerçekten de savcılar mahkemelerin çalışmalarında etkili oldular. Suçlularla ilgili soruşturmanın yapılıp, dosyanın mahkemeye sev-

¹ T.B.M.M. Arş.'inde bu levhalar vardır. Bkz., kitabın ekler bölümü.

² T.B.M.M. Arş. Ankara İ.M., IV-2, a-1, s.7., Karar 39-42, s.12, Karar; 29, b-2, Karar; 730-731- 763.

³ T.İ.T.E.Arş. 195/54538, s. 4, No: 6.

⁴ Ceride, c. 6, s.335-336 (12 Aralık 1920).

kini savcılar yapıyor, mahkemelerin verdikleri kararlara itiraz edip, uygulanmasına engel olabiliyorlardı.¹

Ankara İstiklâl Mahkemesi üyesi Kılıç Ali Bey hatıralarında, mahkemelerin çalışmalarındaki açıklığı ve yetkileri şöyle anlatıyor: «İstiklâl Mahkemeleri'ni alâkadar eden vakaların evvele-
mirde ilk tahkikatı hükümetçe yapılır, ondan sonra muntazam bir dosya halinde mahkemeye tevdi edilir, tevdi edilen dosya mahkeme heyeti tarafından ayrıca tetkik ve noksanları ikmal edildikten sonra hadise ile ilgili olanların alenî muhakemelerine geçilirdi. Muhakemeler suret-i mutlakada alenî olarak yapılırdı. Gizli yapılmış tek bir muhakeme yoktu. Asker sivil bütün devlet memurları İstiklâl Mahkemelerinin verdikleri hükümleri derhal infaz etmekle mükellefti. Mahkemelerin verdikleri hükümlerin temyizi kabil değildi. Hükümetler derhal infaz edildiği için bu ağır mesuliyet karşısında dava, kılı kırk yararcasına tetkik edilir, bu sebeple de muhakemeler, büyük itina ile halk önünde açık olarak cereyan ettirilirdi.»² Kılıç Ali Beyin de belirttiği gibi, yargılamalar açık olarak yapılıyordu. Bu husus kanunda da açıkça saptanmıştı. Gazeteler genellikle bir gün önceden, ertesi gün yapılacak duruşmaların konusu hakkında bilgi veriyor, halkın ilgisini arttırıyorlardı. Halk, duruşmaları büyük bir ilgiyle izliyordu. Köylerden bile izlemeye gelenler çoktu. Suçluların kısa zamanda yargılanıp, halk önünde cezalandırıldıkları görülüyordu.³ Bu durum hem mahkemeler hakkında olumsuz bir şüphe doğmasına engel, hem de suçlunun halk önünde cezalandırılmasıyla açık bir ibret oluyordu.

Suçlular mahkemeye getirildikten sonra, soruşturma memuru tarafından davalı hakkında ileri sürülen suç okunurdu. Davalı kendisi için yapılan suçlamalara cevap verip, kendisini savunurdu. Deliller karşılıklı olarak ortaya konur, tanıklar dinlenirdi. Mah-

¹ T.İ.T.E.Arş. 195/54738 s. 3-4, Karar; 5,8; Ceride, c.29, s. 35 (11.4. 1923).

² Kılıç Ali, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 13.

³ «Açık Söz», 21 Şubat, 25 Ağustos, 8 Aralık 1921.

ekme kurulu karar vermek için görüşme salonuna çekilirdi. Verilen karar açık olarak okunurdu.¹

Mahkemeler, B.M.M. adına çalıştıkları için, kararlarını «İstiklâl ve istihlâs-ı vatan ve hilâfet için mücahede eden ve idare-i devleti milletin intihabıyla deruhde eden Büyük Millet Meclisi namına icra-yı hükme salâhiyattar (Ankara v.b.) İstiklâl Mahkemesi» şeklinde verirlerdi.² Verilen kararlar ve cezalar, mahkemelerin kendi bölgelerine ve diğer İstiklâl Mahkemeleriyle B.M.M., İçişleri Bakanlığı ve çeşitli yerlere bildirilir, gazeteler bunları yayımlamakta zorunlu tutulurdu.³ Gazetelerin bu konularda yazdıklarında yanlış ve yalan haber verilmesi düşünülemez. Çünkü mahkemeye karşı sorumluydular.

Millî Mücadele döneminde çalışan İstiklâl Mahkemelerine ait kırk çuval-sandığa yaklaşan evrak ve dosyaların 18.6.1922 tarihinde, Meclisin kararıyla tasnifi kabul edildi. Fakat iki ay geçmesine rağmen bu konuda çalışma yapılmadı. Bunun üzerine 16 Ağustos 1922'de yeniden Başkanlık Divanına gelen konu, 17 ağustosta gündeme alınıp, divanın kararı «emin ve mu'temed me'murlardan mürekkeb vücuda getirilecek dört kişilik bir hey'et-i mu'temede Meclis mahzen-i evrakında mevcut bi-l-umum İstiklâl Mehakimi evrakını havi çuval ve sandıkları... her mahkemeye ait evrakı tarih ve muamele sırasıyla tanzim ve tasnif edilecek ve muntazam dosyalar vücuda getirerek ayrıca bir deftere kaydedilecektir. Faaliyetlerine son verilen son mahkemelerin teslim edecekleri evrakı da aynı tarzda mahkemeden tesellüm eyleyecek ve bade-

¹ «Açık Söz», 6,8 Aralık 1921, «İstiklâl M'leri Dosyaları».

² T.B.M.M. Arş. İ.M.leri karar defterleri. Örnek: Kastamonu İ.M. IV-9, b-1. No:32. b-2 No:144.

³ «Açık Söz», 11, 23 Ekim 1921, s. 1-2 (Kastamonu İ.M. Bolu'da verdiği kararları yazdığı raporun birinci maddesindeki suçluların listesi verildikten sonra, «madde 2-Ta'mimleri gazeteler yazmağa mecburdurlar. Mehkememize iş'ar edeceklerdir. Köylere kadar ta'mimlerimizin gönderilmesi şarttır. Buna riayet etmeyenler mesut olacaklardır. Madde 3- İş bu emirler "Kastamonu, Bolu, Çankırı, Zonguldak, İzmit, Çorum"a bildirilmiştir. Kaydı konulmuştur.»

ma dahi mahkemeler evrakı hakkında aynı muameleyi ifa' iel mükellef olacaktır» şeklinde Meclise teklif edildi. Bu teklif tartışmalara yol açtı. Karşıt olanlar tasnif işini İstiklâl Mahkemeleri üyelerinin yapmaları gerektiğini ve tasnife ayrılan 1500 lira maaşın lüzumsuz masraf olduğunu ileri sürdüler. Sonuçta 1500 lira maaşlı memur dışında, teklif kabul edildi.¹ Mahkeme dosyaları ilk tasnife tutuldu. Fakat sonradan bazı dosyaların, İçişleri Bakanlığınca alınıp geri verilmemesi yüzünden bazı evraklar bulunamadı.

İstiklâl Mahkemeleri üyeleri aylık esasına göre maaş alıyorlardı. Ayrıca kâtiplerin maaşı da aynı bordrodan ödeniyordu. Üç senelik çalışma süresi içinde mahkemelerin maaş dahil tüm masrafları 100.000 lira dolayındadır. Topladıkları para cezası bu masraftan daha çoktur.

Mahkeme üyelerinin ve görevlilerinin maaşları aşağıda Ankara İstiklâl Mahkemesinin ekim 1920 kadrosu örneğinde gösterilmiştir:²

Hey'et-i Hakime: 10800 kuruş İhsan Bey, 10800 kuruş Kılıç Ali Bey, 10 800 kuruş Hüseyin Bey, **Memurun maaşı:** 7 548 kuruş Başkâtip Rıza Bey, 5 298 kuruş Zabıt kâtibi Sırrı Bey, 3 846 kuruş Kâtip Hüsni, 1 500 kuruş Odacı Bekir Ağa.

Diğer İstiklâl Mahkemelerinin de maaşları aynı durumda idi. Mahkemeler yolluk almadıkları için, dolaştıkları sürece yaptıkları masraflar maaşlarıyla karşılanmaktaydı.

İSTİKLÂL MAHKEMELERİ DIŞINDAKİ YARGILAMALAR

İç cephede birlik ve güvenliğin sağlanması için İstiklâl Mahkemelerinin dışında çalışan başka yargı organlarıyla, keyfî çalışan organlar da olmuştı. Daha önce belirttiğimiz bu organları şöyle sıralayabiliriz.

¹ Ceride, c, 22, s. 208-213.

² T.B.M.M.Arş., Ankara İ.M.Bordro defteri, IV-2, i-2.

1— İstiklâl Mahkemelerinin kurulmadığı veya çalışmalarına son verildiği dönemde çalışan harp divanları, ceza mahkemeleri.

2— Özellikle iç ayaklanmalar sırasında İstiklâl Mahkemeleri'nden önce ve çalışmaları sırasında, ayaklanmaları bastıran kuvvet komutanlarının yargısız, keyfi şekilde ceza uygulamaları (Albay Refet ve Çerkez Ethem).

3— Bazı komutanların kendi adına kaçakları cezalandırmaları.

4— Zaferin kazanılmasından sonra kurtulan bölgelerde harp divanlarının çalışması.

Doğu bölgesinde Kâzım Karabekir Paşa duruma hakim olduğu için, burada İstiklâl Mahkemesi kurulmasına gerek olmadı.¹

İstiklâl Mahkemeleri'nin görevlerine son verilince, mahkemelerin bakmakta olduğu suçlar harp divanları ve bidayet mahkemelerine devredildi. Mahkemeler yeniden göreve başlayınca da yetki yine İstiklâl Mahkemelerine ait oldu. Diğer mahkemelerin de oldukça yaygın çalışmaları oldu. Fakat bazıları yolsuzluk yaptı. Devrin olağanüstü koşullarına cevap veremediler. Kararlarının B.M.M.'ince onaylanması veya bozulması bu mahkemelerin otoritesini sarsıyordu.² İstiklâl Mahkemelerinin kurulmasının en büyük sebeplerinden biri de bu oldu. İstiklâl Mahkemelerinin çalışması sırasında adi suçlara istinaf ve bidayet mahkemeleri bakıyordu. Fakat suça göre verilen cezalar, normal zamanların hukuk esaslarına göre verildiği ve devrin olağanüstü durumu göz önüne alınmadığı için zararlı oluyordu. Hatta bazı kimseler adi suç işleyip ceza mahkemesince yargılanıp, hapis cezasına çarptırılıyor ve dolayısıyla askere gitmekten kurtulmuş oluyordu. Bu

1 Feridun Kandemir, *İstiklâl Harbinde Casuslar ve Bozguncular*, s. 20.

2 «H. Millîye», 24 Mayıs; 10,14,21 Ağus. 1921; 16 Temmuz; 13 Ekim 1922; «Babalık», 12 Temmuz; 31 Ağustos, 4,17,19 Ekim, 21 Aralık, 1921; 23 Mart 1922; «Açık Söz», 25 Kasım 1920, 14 Şubat, 18 Temmuz, 28 Aralık 1921.

yüzden İstiklâl mahkemeleri duruma karışıp, önünü almayı başardı.¹

İç ayaklanmaların çok tehlikeli bir durum aldığı sıralarda, ayaklanmaları bastıran kuvvetler kendi usullerince yargalama yapıp, suçluları cezalandırıyorlardı. Bu konuda merkezî otoriteye karşı koyan ve B.M.M.'nin ihtilâl mahkemeleri olan İstiklâl Mahkemeleri varken, kendi usulü ile hareket eden Çerkez Ethem en tehlikeli bir örnekti. Bastırdığı her isyandan sonra, o bölgede sormusuzca insan astırıyor ve terör yaratıyordu. Astırdıklarının sayısını kesin olarak saptamak olanaksızdır. Konya ayaklanmasından sonra 18 ekime Seydişehir alan Albay Refet, burada birçok kişiyi idam ettirdi. 23 Ekim 1920'de Çığrıl'da ayaklanma elebaşlarının evleri yakıldı. Demirci Mehmet Efe de Karaağaç bölgesinde kendi adına cezalar veriyordu. Denizli'de 60 kişiyi astırmıştı. Gittiği her yerde keyfî kararlarla ölüm cezaları uyguluyordu. Konya olaylarında 700 kişi asılmıştı. Bu uygulamalar çok sert ve hukuk dışı olduğu için halk üzerinde çok olumsuz etki yapıyor, korku ve dehşet yaratıyordu.

Özellikle komutanlar savaş sırasında cepheden kaçan askerleri kendi usullerince cezalandırıyorlardı. Bunlardan daha önce söz ettiğimiz için burada tekrar anlatmayacağız.

Türk ordusunun Yunanlıları yenip İzmir'e girmesinden sonra, Yunanlılara yardım etmiş olanlarla İzmir yangınında suçlu görülenler harp divanınca yargılanıp cezalandırılmışlardı.²

Burada kısaca belirttiğimiz bu uygulamaların genellikle İstiklâl Mahkemelerince yapıldığı sanılmıştır. Bu yüzden ister istemez İstiklâl Mahkemeleri hakkında olumsuz bir kanaat yerleşmiştir.

¹ «Babalık», 4,31 Ağustos, 10 Ekim 1921; 3 Mart 1922.

² «Babalık», 11 Ekim, 11 Aralık 1922.

AF ÖRGÜTÜ

İstiklâl Mahkemeleri göreve başlar başlamaz beyanname yayımlayıp, kendi bölgelerinde belirli süreler için ağır olmayan suçlara af taniyorlardı. Bu durum 21 nolu kanunun yedinci maddesinde de belirtilmişti. Mahkemelerce hapis cezasına çarptırılmış olanlardan iyi durumu görülenler Adliye Encümeninin teklifi ve B.M.M.'nin kararıyle affediliyorlardı.¹ Bunların içinde 9 Mayıs 1921'de Ankara İstiklâl Mahkemesince Hükümeti devirmek suçundan mahkûm olan «Eski Tokat Mebusu Nâzım, Salih, Zinetullah, Abdülkadir, Hilmi, Ahmet, Behram, Lütfi, Mustafa Nuri, Nizameddin Bey ve Efendiler» Bakanlar Kurulu Başkanı ve Millî Savunma Bakanı Fevzi Paşa'nın 29.9. 1921'de yaptığı teklifle affedildiler. Konya Mebusu Vehbi Efendi ayaklanmada suçlu bulunan Konya halkının affını istediye de M. Kemal Paşa bunun zamanı olmadığını ileri sürerek reddetti.²

1920-1923 arasında T.B.M.M Başkanlığına İstiklâl Mahkemeleriyle ilgili 89 şikâyet dilekçesi geldi. Bu dilekçeler, haklarında verilen kararların yanlışlığını veya iftiraya uğradığını ileri sürenlerle, yakınlarından geliyordu. Ya affedilmelerini veya yeniden yargılanmayı istiyorlardı.³ İstiklâl Mahkemeleri için yumuşak bir dil kullanmaya dikkat ediyorlardı. Meclis tarafından yapılan soruşturma sonucu bir kısmı affedildi, bir kısmınunsa istekleri yersiz bulundu.

Millî Mücadelede ihtiyaç duyulan en büyük güç insandı. Cephede savaşmak, cephe gerisinde tarım, zanaat ve çeşitli görevlerde kullanmak için insan gerekliydi. Bu yüzden çeşitli suçlardan mahkûm olanlardan, çiftçilikle uğraşanlar hasat zamanı, üç ay olmak üzere kontrol altında serbest bırakılıyor-

¹ Ceride, c.4, s. 453-454; c.9,s. 265, c. 14, s. 11, 66, c.23, s. 252-253, c.25, s. 28-30, vb., *Düstur*, c.2,s.70, 135, vb.

² Ceride, c. 13, s. 52, *Düstur*, c.2, s. 145.

³ T.B.M.M. Arş. T-14. No:5 Zarf. 48 (T,1-13).

lardı.¹ İşgalden kurtulan (Fransız işgal bölgesi) bölgelerde de yine genel af ilân ediliyordu.² Hatta Tekâlif-i Millîye emirlerinden olan, silah bulundurma yasağına uymayanlar için bile Sakarya Zaferinin kazanılmasından sonra af çıktı.³ Çeşitli suçlar ve kişilerin adına çıkarılan özel aflar yanısıra, esas olarak genel aflar da çıkarılıyordu.

19 Aralık 1921'de vatana ihanet cürümünden dolayı İstiklâl Mahkemeleri ile nizamiye ve harp divanlarınca idama mahkûm olanların cezaları ve müebbet kürek cezaları on beş seneye indirildi ve geri kalan cezalar affedildi. Ancak vatandan bir kısmını düşman emelleri için ayırmak isteyenler hariç tutuldu. 7 Ocak 1922'de «ırza saldırı mahkûmları» hariç olmak üzere bir kısım cezalarını çekmiş bulunanların, geri kalan cezaları affedildi. 21 Ocak 1922'de de soyguncular için Bakanlar Kuruluna soruşturma tecili hakkında yetki tanındı.⁴ Af kanunlarının çokluğu insan gücüne duyulan ihtiyacın en açık örneğidir. Sadece Milli Hükûmete karşı ayaklananlar için af istenmiyordu. Amasya İstiklâl Mahkemesi 10 Ekim 1921'de Adliye Bakanlığına gönderdiği telgrafla, bu suçları işlemiş olanların affının ulusun ve memleketin çıkarlarına aykırı olduğunu bildirdi.⁵

Çıkan aflar bu ve bunun gibi ağır suçlara uygulanmıyordu.⁶ Af karar ve kanunlarının uygulanması mahkemelerce iyi anlaşılamıyordu. Meclisten bu konuda bilgi sorulması zorluklara ve zaman kaybına neden oluyordu. Bu yüzden B.M.M. adına çalıştıkları için bölgelerinde af uygulama yetkisi İstiklâl Mahkeme-

¹ «Babalık», 16 Temmuz 1921, 10 Ağustos 1922.

² *Düstur*, c. 2, s. 188; Fransa ile yapılan Ankara İtilâfnamesi hükümleri gereğince.

³ «H.Millîye», 30 Kasım 1921.

⁴ *Düstur*, c.2, s. 192, Kanun No: 170, 179,183.

⁵ T.B.M.M.Arş., IV 1, h, Giden evrak, s. 2.

⁶ Ceride, c. 22, s. 64; *Düstur*, c. 3, s. 106,184.

lerine verildi. Mahkûm olanların hakkındaki kanunun uygulanması yetkisi ise savcılara tanındı.¹

Savaş süresince işgal kuvvetleriyle işbirliği yapmış veya Millî Mücadeleye karşı çıkmış ve işgal bölgesinde, halka karşı yolsuzluk, gasb ve cinayet gibi suçlar işlemiş olanlar İstiklâl Mahkemeleri tarafından yargılanamamış ve cezasız kalmışlardı. Halbuki emsalleri yargılanmış, büyük bir kısmı asılmıştı. Zaferin kazanılmasından sonra bu gibilerin cezalandırılması için, kurtarılmış bölgelerde İstiklâl Mahkemeleri kurulması istendi; fakat gerçekleşmedi. Bu yüzden bu bölgelerdeki suçluların cezalandırılması büyük bir sorundu. Lozan Sulh Konferansı'nda af sorununu ağır basınca, bu konu özellikle önem kazandı. İngiltere af konusunda çok ısrar ediyordu. Lozan'da böyle bir konunun ortaya atılacağını Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın belirtmesi üzerine, hükümet daha önce tedbir alıp, cezasız kalmış olan suçluların cezalandırılması çarelerini aramaya başladı. M. Kemal, İsmet İnönü, Dr. Tevfik Rüştü Aras, Fevzi Çakmak ve İstiklâl Mahkemesi başkanlarından İhsan Bey'i topladı. Aftan yararlanamayacakların bir listesinin yapılmasını istedi.³ 23 Temmuz 1923 tarihinde yürürlüğe giren Lozan Antlaşmasını izleyerek yürürlüğe girecek olan genel af için 13.4.1924'de Meclis'te başlayan görüşmeler, 22.4.1924 tarihinde sonuçlandı. Aftan ayrı tutulan 150 kişilik liste Başbakanlıktan geldi ve gizli celse yapılarak kabul edildi.⁴ Genel affın çıkması ile Millî Mücadele içinde mahkûm olmuş veya olması gerekli olanların hemen hepsi affedilmiş oldu. İstiklâl Mahkemelerinin savaş içindeki çalışmaları sonucu idam edilmiş olanların dışında mahkûm ettikleri serbest kaldılar. İhtilâlin, ihtilâle karşı çıkan bütün güçleri yok etmesi gerekirken, yapılan bu af, ceza görmesi gereken bir çok kimsenin ve güç-

¹ Ceride, c. 14, s. 99-106, c.15, s.286, c.16, s. 3; *Düstur*, c. 2, s. 181, karar no: 120; T.B.M.M.Arş., T-9 dosya: 145/1612 (1.1.1921).

² Kandemir, *İstiklâl Savaşında Bozguncular ve Casuslar*, s. 156-170

³ II'inci devre Zabıt Ceridesi, c.8, s. 871,1156,1260.

lerin serbest kalmasına neden oldu. Bu güçler ileride Türk Devrimi için tehlikeli olacaktır.

İSTİKLÂL MAHKEMELERİ HAKKINDA GÖRÜŞLER VE SONUÇLAR

İstiklâl Mahkemeleri konusunda bir karara varabilmek için, bu mahkemelerin hangi siyasî, askerî, sosyal olağanüstü durumunda çalıştıklarını gözönüne almak ve kendi devrinin koşulları içinde incelemek gerekir. Ulusun topyekûn olağanüstü bir tehlike içinde bulunduğu bir dönemde normal hukuk usullerinin kullanılması ve birey haklarının üstünlüğü söz konusu olamazdı. Olağanüstü tehlikelere ancak yine olağanüstü çareler bulunmalıdır. İstiklâl Mahkemeleri bu düşüncenin sonucu olarak kuruldu. Kâzım Karabekir, 4 Mart 1925'de Takrir-i Sükûn Kanunu ile ilgili görüşmeler sırasında yaptığı konuşmada, İstiklâl Mahkemelerinin «İstiklâl Harbimiz esnasında yapılmış ve yapılması lâzım gelen»¹ kuruluşlar olduğunu belirtmekte ve bu mahkemelerin Cumhuriyet döneminde kurulmasına karşı olmasına rağmen, Milî Mücadele dönemindeki çalışmalarını gerekli bulmaktadır.

M. Kemal Samsuna çıktığı sırada Anadolu her yandan işgal ediliyordu. Erzurum, Sivas Kongreleri ve B.M.M.'nin açıldığı dönemde işgaller en geniş seviyesine geldi. Ulus yer yer bu işgallere karşı direnişe başladı. B.M.M. Hükümeti bu savaşı bir tek merkezde toplayıp idare etmek, asker ve vergi toplamak zorundaydı. Anadolu'nun büyük bir kısmı ve Trakya'nın hepsi işgal altında olduğundan, buralardan asker ve vergi alınmıyordu. Bu yüzden savaşın bütün yükü işgale uğramamış fakir Anadolu topraklarının bir avuç insanına düşüyordu. İşgal bölgelerinden kaçarak gelenler varsa da büyük önemi yoktu. Bu fakir halk yüzyıllarca, Osmanlı Devletinin yaptığı savaşlar için

¹ Ceride, c.15, s.141, II. dönem.

asker - vergi vermiş, karşılığında devletten hiç bir hizmet görmemişti. Son olarak Balkan ve özellikle Birinci Dünya Savaşında Anadolu'nun çocukları çeşitli cephelerde boş yere ölmüşlerdi. Savaşın sıkıntısı bütün ulusu etkiledi, savaştan ve savaşın sorumlusu olarak kabul edilen askerî üniformadan nefret edildi. Bu bıkkın ulusu Millî Mücadelenin idareci kadrosunun yönetiminde birleştirmek gerekiyordu. Bu bıkkınlığın yanı sıra, Osmanlı Hükümetleri ve padişah, ulusun dinsel ve geleneksel duygularını kötüye kullanıp, B.M.M. Hükümetine karşı ayaklanmaya kışkırtıyordu.

Millî Mücadelenin şekillenmeye başladığı dönemde, dış savaş kazanabilmek için, içte çıkan ayaklanmaları bastırmak, düzenli ordu kurmak ve buna bağlı olarak asker kaçaklarına engel olmak, emniyeti ve güvenliği sağlamak, casusluk, bozgunculuk gibi yıkıcı davranışları yoketmek, sorunları çözümlemek gerekiyordu. Bu sorunlar yüzünden Büyük Taarruza kadar düzenli ordu istenilen seviyeye getirilemedi. Zaferin kazanılması ise ancak bu sorunların çözülmesinden sonra başarılabildi. Bu sorunların çözülmesinde adaletin temel ilkesi olan yargı usulüne bağlılık düşüncesi üstün rol oynadı.

İstiklâl Mahkemeleri Meclisin, olağanüstü durum karşısında kendi içinden seçtiği mahkemelere «Ulusal egemenliğin tekliği» ilkesine dayanıp ve özellikle hükümetin ısrarı üzerine olağanüstü yetkiler tanınması sonucu kuruldu. Bu yüzden hukukî olmaktan çok, siyasî ve tarihî zorunluluklara dayanmaktaydı. B.M.M.'nin olağanüstü tehlike karşısında zaferi kazanmak için aldığı tedbirlerin başında İstiklâl Mahkemelerinin kuruluşu gelir. Meclis bu mahkemeleri kurmakla, ulusun çıkarları için her tedbiri almaktan çekinmeyeceğini gösterdi.¹ Hukukî dayanağı, yetkileri

¹ Cumhuriyet devri Ankara İ.M.Beyannamesi (1925), T.İ.T.E. Arş., 6/2325

ve çalışma usulü bakımından birer ihtilâl mahkemesi olan bu mahkemeleri, ideal bir adalet sistemi saymak düşünülemez. Adaletten uzaklaşmadan, kuruluşunu gerektiren sebepleri ortadan kaldırmak amacı arandı. Çalışmalarında birtakım hatalara düşülmüş olması, üyelerin kötü niyetinden değil, samimî kanaatlerindendir. B.M.M. İstiklâl Mahkemelerini kurmak ve bölgelerini seçmek konusunda büyük bir isabet ve iyi niyet göstermiştir. Mahkemelele seçmiş olduğu kimseler, her türlü etkiden uzak olarak, yalnız büyük ve aziz ideallerinin ve memlekette inkılâbın korunması için Büyük Millet Meclisinin kendilerine emanet ettiği yüksek yetki ve yargı hakkını yerinde ve gerektiği kadar dikkatle kullanmışlardır.¹ Mahkemeler bu yetkileri kanunun üstüne çıkmak için değil, memleketin hayat ve bağımsızlığı için kullanmışlardır.² Bu yönüyle İstiklâl Mahkemeleri, diğer ihtilâl mahkemeleri içinde en âdil karar veren ve hukukî esaslara en çok dayananı olarak ün yapmıştır.³

İstiklâl Mahkemeleri iç ayaklanmalara, casusluk, bozgunculuk, soygunculuk suçlarına, görevini kötüye kullananlara ve özellikle asker kaçakları olaylarına karşı yaptığı başarılı çalışmalar sonunda B.M.M.'nin otoritesini sağladılar. Asker ve jandarmanın yardımıyla bu suçların önünü aldılar. İstiklâl Mahkemelerinin bulunmadığı dönemlerde, kaçak olayları, soygun, casusluk, ihanet suçları tehlikeli derecede artıyordu. Bu yüzden Meclis mahkemelerin kurulmasını gerekli gördü. 17 Şubat 1921'de görevlerine son verilen mahkemeler ağustos 1921'de tekrar çalışmaya başladılar.

İstiklâl Mahkemelerinin gördüğü görevi, ihtilâl koşullarına cevap veremeycek usullerle çalışan istinaf, bidayet mahkemeleleriyle, harp divanlarının başarması imkânsızdı. Bu mahkemelerin

¹ Kılıç Ali, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 10,11, İsmet İnönü'nün İstiklâl Mahkemeleriyle ilgili görüşü.

² *Nutuk*, c.II, s.894

³ «*H. Millîye*», 29 Ekim 1933, s.4

çalışmaları ağır ve verdiği kararlar ihtilâl koşulları ile uyuyşmuyor, cepheden kaçmak isteyenlere fırsat oluyordu.¹ Meclis bu durum karşısında adli mahkemelerin yargı usullerini ihtiyaca göre değıştirme yoluna bile gitmeyip, olanları hiç kullanmadan olduğu gibi bıraktı. Devrin koşullarına uygun ihtilâl mahkemeleri kurmayı tercih etti.

Mahkemeler hiç bir programa bağı olmaksızın, tam bağımsız bir şekilde çalışıyorlardı. Olayın bulunduğu yere giderek karar veriyorlardı. Çalışmaları olayların gidişine bağı oluyordu. Bu yüzden çoğu zaman şiddetli kış günlerinde, devrin çok zor nlaşım koşulları altında, bölgeleri içinde dolaşıyorlardı. Çalışmalarında katiyen lâkayit ve müsamahakâr davranmadılar. Kanun ve memleket çıkarlarının gereğini yapmak için çalıştılar. Yetkilerinin zulüm için değil, zararlı olduğu kanaat getirdikleri kimselere karşı sert şekilde kullandılar. Bunu yaparken. B.M.M.'nin manevî şahsiyetine lâıık olmağa ve keyfî davranmaya önemle dikkat ettiler. Mahallî makamlara değil, Meclise karşı sorumluydular. Böylece her yerde Meclis hakimiyetini belirtiyorlardı.

Mahkeme üyelerinin hemen hepsi genç ve ihtilâlcı karaktere sahip insanlardı. Halkın yoksulluk içinde Milli Mücadeleye katılması, üyelerin ihtilâlcı ruhlarında büyük etki yapıyordu. Üyeler kararlarında bağımsız ve sorumsuzdular. Kararların alınmasında birbirleriyle ihtilâfa düştükleri çok oluyordu.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, mahkemeler idam yetkisine sahip olup, kararları temyiz edilemez ve gerekirse anında uygulanırdı. Bu yüzden, mahkemeleri terör mahkemelerine benzetenler oldu. Sovyet İhtilâli sırasında çalışan Çekalar'a benzetenler de vardı. Onlara göre İstiklâl Mahkemeleri yalnız asmak demekti. Çekalar'ın kapalı ve gizli, terörcü çalışmalarına karşılık, İstiklâl, Mahkemeleri açık çalışmaları ile kendisinden önceki terör or-

¹ «H. Millîye», 19.1922 (İstinaf mahkemesinin bir yıllık davaları). Refik Şevket Bey'in açıklaması, Ceride, c.9, s.153.

tamını da yenmeye çalışmışlardı. Çiğerin «bu hal inkılâp mahkemeleri için bir itimat ve emniyet unsuru teşkil eder» diyerek, İstiklâl Mahkemelerinin terör mahkemeleri olmadığını belirtti.¹

Fransız İhtilâlinin ihtilâl mahkemelerinden örnek alınmış olan İstiklâl Mahkemeleri, çalışmalarında onun gibi terör yaratmadı. Fransız ihtilâl mahkemeleri 1793 yılında yalnız Paris'te 2774 kişi olmak üzere bütün Fransa'da 17000 kişiyi idam ettirdiler. Bu sayının hüküm giymeden idam edilenlerle 40000'e çıktığı düşünülürse terör açıkça görülür.² İstiklâl Mahkemelerinde ise üç sene içinde 1054 kişi (bu sayı elde edilen en az uygulamayı göstermektedir. İdam sayısı tahminen 1450-1500 olabilir.) asıldı. 2696 kişinin idamları askerden yeniden kaçmaları halinde uygulanmak üzere şartlı olarak affedildi. 243 gıyaben idam, 1786 kal'a-bend ve kürek cezası verildi. 11744 kişi beraat etti. 41768 kişiye ise genellikle dayak cezası olmak üzere çeşitli hafif cezalar verildi. Mahkemeler için idam cezası en son çare idi. Ancak ıslah olmayacaklarına kanaat getirilen asker kaçakları ile vatan hainlerine uygulanıyordu. Hatta bazı mahkemeler çok az idam cezası verdikleri için eleştirilmişlerdi. Çizelge 2'deki ceza dağılımı incelenirse, İstiklâl Mahkemeleri'nin terör mahkemeleri olduğu yolundaki görüşün yanlış olduğu anlaşılır. Savaş içinde yapılan birçok asma ve kurşuna dizme olayları ise bu mahkemelerin dışında yapıldı. Osmanlı Hükümeti ve onun sözcüsü Ali Kemal «Alemdar» gazetesindeki yazıları ile Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nun ve İstiklâl Mahkemeleri'nin aleyhinde bulundu. Ayaklanmalara katılanların vatan haini olmadığını, bilakis Millî Mücadeleye katılanları hain olarak gösteriyordu. İstiklâl Mahkemelerini de «karakuşivarî hükümlerle» masum insanları vatan haini diye astıkları için terör unsuru olarak kabul ediyordu. Şunu açıkça belirtebiliriz ki, İstiklâl Mahkemeleri kuruluşlarında öngörülen amacı, büyük bir başarıyla yerine getirdiler. Bu yüzden

¹ Kılıç Ali, A.g.e, s.9.

² Prof. Dr. Coşkun Üçok, *Siyasal Tarih*, s. 61.

Cumhuriyet devrinde, Cumhuriyet ve Devrim tehlikeye düşünce, onları yaşatmak için yeniden çalıştılar.

İstiklâl Mahkemeleri Fransız ihtilâlindeki ve Sovyet ihtilâlindeki mahkemeler gibi sınıfsal amaç gütmüyorlardı. Milli, Mücadele ortamı içinde milli amaçla çalışıyorlardı. Cezalandırdıkları kimseler, milli amaca aykırı hareket eden, düşmanla işbirliği yapan ve görevini yerine getirmeyen kimselerdi. Özellikle asker kaçakları konusuna çok önem veriyorlardı.

İstiklâl Mahkemelerini terör mahkemeleri gibi görenlerde vardı. İstiklâl Mahkemelerinin ihtilâl mahkemeleri oldukları nasıl bir gerçekse, terör mahkemeleri oldukları görüşü o derece yanlıştır. Mahkemeler terör ortamı yaratan güçlere ve kimselere de karşı koyup, bunlara karşı halkın haklarını savundular. Bazı subayların, halka baskı yapıp, zor kullanması üzerine, bu kimseleri cezalandırdı. Bu yüzden ordu ile arasında bazen ihtilâf çıktığı oldu. Fakat mahkemeler buna fırsat vermemeye dikkat ettiler.

Görevlerini yerine getirmede büyük başarı sağladılar. Asker kaçakları olayları önlendi. İç güvenlik sağlandı. Hükümet mahkemelerin devamlı çalışmasını istedi ve destekledi.

İSTİKLÂL MAHKEMELERİ ÜYELERİNİN BİYOGRAFİLERİ

— **Abdülkadir Kemali Bey:** İstanbul Hukuk Mektebini bitirdi; Kastamonu Savcılığında bulundu. B.M.M.ne Kastamonu mebusu olarak katıldı. Pozantı İstiklâl Mahkemesi başkanlığını yaptı. 33 yaşında.²

— **Ali Efendi:** Anamur'da doğmuştur. Ziraatla ve ticaretle uğraşmış B.M.M.ne İstanbul Meclis-i Mebusanı'ndan gelmiştir. II'inci dönem Konya İstiklâl Mahkemesi üyeliği yapmıştır. 55 yaşındadır.

— **Atıf Bey:** 1298 (1882)'de Rodos'ta doğmuştur. Belen Kaymakam vekâletinde, Çanakkale ikinci sınıf kaymakamlığında bulunmuştur. B.M.M.'ne Beyazıt mebusu olarak katılmıştır. I. dönem Pozantı İstiklâl Mahkemesinde üyelik yapmıştır. 38 yaşındadır. Cumhuriyet devrinde askeri okullarda öğretmenlik yapmıştır.

— **Bahri Bey:** Sivas Kongresinde bulunmuş; Osmanlı Mebuslar Meclisi'ne Yozgat mebusu olarak katılmıştır. Meclisin kapatılması üzerine B.M.M.'ne girmiştir. 1919 - 1920 yıllarında Yozgat'ta çıkan ayaklanmanın soruşturulmasında görevlendirilmiş; karşıtları tarafından evi yakılmıştır. Samsun İstiklâl Mahkemesinde üyelik yapmıştır. 43 yaşındadır. Cumhuriyet devrinde politikadan ayrılarak çiftçilik yapmıştır.

— **Cevdet Bey (izrap):** 1307 (1871)'de Gaziantep'te doğmuş; burada rüştiyeyi bitirmiş; iki yıl Amerikan Kolejine gitmiştir. Sonra İstanbul

¹ T.B.M.M. Arş., T.B.M.M. üyelerinin biyografileri alfabetik sıraya göre yapılmıştır. Yanlarındaki numara sıra numarasıdır. Bu defterde bulunmayanlar I'inci dönem T.B.M.M. albümünden alınmıştır.

² Mahkeme üye ve reislerinin buradaki yaşla İstiklâl Mahkemesinde bulunduğu sıradaki yaşıdır.

Sultanisini bitirerek, Fransa'ya gitmiştir. Fransa'da «Ecol Turmalı» bitirmiş ve bir tez yapmıştır. Döndükten sonra Konya'da Darülmuaalliminde müdürlük yapmış; Ali Kemal zamanında milliyetçi olduğu için azledilmiştir. Kütahya mebusu olarak B.M.M.'ne katılmış ve Ankara İstiklâl Mahkemesi üyeliği yapmıştır. 31 yaşındadır.

— **Ethem Fethi Bey:** Menteşe sabık mutasarrıfıydı B.M.M.ne Menteşe mebusu olarak katılmış ve Yozgat İstiklâl Mahkemesi üyeliği yapmıştır. 49 yaşındadır.

— **Emin (Müftüoğlu):** 1305 (1889)'da Bafrada doğdu. 1911'de İstanbul Hukuk mektebini ve aynı yıl uygulama derslerini birincilikle bitirdi. Hukuk dersleri vermek için Bağdat'a atandı. Sonra istifa etti. Balkan Savaşında Kavala'da Savcıydı. Savaştan sonra Samsun'a giderek ticaret, avukatlık ve gazetecilik yaptı. Hukuku Müdafaa Cemiyetinin Samsun merkezini kurdu. İstanbul Mebuslar Meclisine gitti, oradan B.M.M.'ne geldi. Samsun İstiklâl Mahkemesinde Başkanlık yaptı. 31 yaşındadır.

— **Dr. Fikret Bey:** Tıbbiye'i bitirmiştir. Tıp okulu asistanlığı ve İzmir gezici doktorluğunda ve Cerrahpaşa Hastanesi asistanlığında bulundu. Birinci Dünya Savaşında yüzbaşı rütbesiyle askerlik yaptı. B.M.M. Kozan mebusu olarak katıldı. Kastamonu İstiklâl Mahkemesi üyeliği yaptı. 35-36 yaşlarında olması gerekir.

— **Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey:** 10 Ekim 1881'de Uşak'ta doğdu. İlköğrenimini Urfa'da yaptı. 1901'de İzmir İdadî Mülkiyesini ve 1904'de Mülkiye'yi (Siyasal Bilgiler Fakültesi) bitirdi. Aynı yıl Aydın ili maiyet memurluğuna atandı. 1907'ye kadar Saruhan (Manisa)'da da aynı işte bulundu; daha sonra Kula Kaymakam Vekâletinde ve sırasıyla Burhaniye, Gönen, Bergama Tavas, Çeşme Kaymakamlıklarında bulundu. 1914'te İzmir Polis Müdürlüğüne yine aynı yıl Akhisar Kaymakamlığına atandı. Daha sonra Dev'a da görev aldı. fakat İngiliz işgali üzerine Cevat ve Cemal paşalarla birlikte buradan ayrıldı. İstanbul'a döndükten sonra Ekim 1918'de Karasi mutasarrıflığına atandı. 1919'da yerine başkası atanınca açıkta kalarak İstanbul'a döndü. İzmir'in Yunan işgali üzerine bazı arkadaşlarıyla bir cemiyet kurdu; fakat bunun işe yaramayacağını anlıyarak 11 haziran 1919'da Bandırma'ya geçti. Kaymakamlık yapmış olduğu bölgede yaptığı çalışmalar sonucu 26 Temmuz 1919'da Balıkesir'de ve 16 - 25 Ağustos 1919 arası Alaşehir'de birer «Millî Kongre» toplanarak Kuvayı Milliye örgütü yapıldı. Sonra Osmanlı Mebuslar Meclisi'ne Karesi mebusu olarak katıldı; oradan B.M.M.'ne girdi. Mebusluğu saklı kalmak üzere olağanüstü yetkiyle Mayıs - Temmuz 1920

arasında Bursa Valiliği yaptı. Bursa'nın Yunan işgaline girmesiyle Ankara'ya döndü. II. dönem Konya İstiklâl Mahkemesi üyeliği ve Elcezire İstiklâl Mahkemesi Başkanlığı yaptı. 39 yaşındadır. Cumhuriyet devrinde Giresun mebusu oldu. Şark İstiklâl Mahkemesi Başkanlığına getirildi. ve 22 Kasım 1926'da istifa ederek bu görevinden ayrıldı. 1950'ye kadar Balıkesir Mebusu oldu. 1950'den sonra İzmir'e yerleşti ve 1965'te öldü. 1

— **Hakkı Pş. (Ahmet Hakkı Sutekin)** 1867'de Nevşehir'de doğdu. İstanbul da Harp Okulunu ve Akademiyi Kurmay Yüzbaşı olarak bitirdi 1891'de Dersim ayaklanmasının bastırılmasında görev aldı ve bölgenin haritasını yaptı. 1897'de Binbaşı olarak Bağdat ordusuna atandı. Çeşitli görevlerden sonra 1910'da Karadağlılarla yaptığı savaşta başarıları sonucu Tümgeneralliğe terfi etti. Sonra kendi isteğiyle emekli oldu. 1917'de Niğde livası Meclis Umumi üyeliğine seçildi. Ulusal Savaş'a karşıt olduğuna değgin hakkında yapılan iftira üzerine M.Kemal Paşayla konuşarak; B.MM.'ne Niğde mebusu olarak katıldı. Amasya ve Elcezire İstiklâl Mahkemeleri'nde üyelik yaptı. 53 yaşında.

— **Halil İbrahim (Özkaya):** 1892'de Antalya'da doğdu. Hukuk Mektebini bitirerek Birinci Dünya Savaşına katıldı. Savaştan sonra Antalya'ya gelerek avukatlık ve öğretmenlik yaptı. Hukuku Müdafaa üyeliği yaptı, ve B.M.M.ne Antalya Mebusu olarak katıldı. İstiklâl Mahkemelerine savcı konması üzerine Elcezire İstiklâl Mahkemesi savcısı seçildi. 28 yaşında. Cumhuriyet devrinde hakimlik ve öğretmenlik yaptı.

— **Hamdi Bey (Ahmet Hamdi Osmanzade):** 1883'te İzmirde doğdu. İzmir idadisini ve Halkalı Mektebini bitirdi. Hak, Tasvir-i Efkâr, Yeni Gün gazeteleri Müdürlüğünü ve İttihat ve Terakki Cemiyeti Çatalca Kâtipliğini yaptı. B.M.M.ne Bilecik Mebusu olarak katıldı. II. Dönem Kastamonu İstiklâl Mahkemesine üye oldu. 39 yaşında.

— **Hamdi Bey:** Ticaretle uğraşmıştır. B.M.M.ne Biga Mebusu olarak katıldı. Isparta İstiklâl Mahkemesi üyeliğinde bulundu. 41 yaşında.

— **Hamit Bey:** Isparta'da doğdu. Hukuk mezunu; tüccarlık yaptı. B.M.M.ne Biga Mebusu olarak katıldı. Isparta İstiklâl Mahkemesi üyeliğinde bulundu. 32 yaşında.

— **Haydar Bey:** Uşakta doğdu. Dava vekilliği yaptı. B.M.M.ne Kütahya

¹ Geniş bilgi için bkz., *Balıkesir ve alasehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuva-yı Milliye Hatıraları* (1919-1920), Derleyen Prof. Dr. Şerafettin Turan.

Mebusu olarak katıldı. Eskişehir İstiklâl Mahkemesi üyeliğinde bulundu. 42 yaşında.

— **Hüseyin Bey:** 1877'de Elâziz'de doğdu. Polis müdürlüğü yaptı. B.M.M.'ne Elâziz mebusu olarak katıldı. Ankara İstiklâl Mahkemesi üyesiydi. 53 yaşında.

— **Hüsrev Sami (Kızıldoğan):** 1184'de Gümülcenede doğdu. 1904'de Harbiyeyi bitirdi. İki sene sonra Padişaha karşı gelerek Avrupaya kaçtı İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez Umumi üyeliğinde bulundu. Balkan ve Birinci Dünya Savaşında görev aldı. Sivas Kongresine Eskişehir üyesi olarak ve B.M.M.ne Eskişehir mebusu olarak katıldı. Isparta İstiklâl Mahkemesinde üyelik yaptı. 36 yaşında.

— **İhsan Bey (Eryavuz):** İstanbul'da doğdu. Harp Okulunu bitirdi. Topçu binbaşılığından emekli oldu. B.M.M.'ne İstanbul Mebusu olarak katıldı. Ankara İstiklâl Mahkemesi Başkanlığını yaptı. 26.1.1928'de Yavuz-İşavuz olayından dolayı Yüce Divanca iki yıl hapse mahkûm oldu.

— **Kılıç Ali Bey:** 1906'da Mülkiyeden askeriye geçerek subay 1918'de fahri yüzbaşı oldu. Kafkas Ordusu başyaverliğine atandı. Mondros'tan sonra, askerî görevinden ayrıldı; 1919'da bir savaşçı olarak Temsil Heyetine katıldı. Aynı yıl M. Kemal tarafından Elbistan ve Maraş dolaylarındaki Ulusal güçleri düzenlemeye memur edildi. Maraş ve Gaziantep'te Fransızlara karşı yapılan savaşları idare etti. B.M.M.'nin açılmasından sonra Ayıntab (Gaziantep) mebusu seçilerek Ankara'ya geldi. Yozgat ayaklanmasında bastırıcı kuvvetlerde görev aldı. Ankara İstiklâl Mahkemesi üyeliğini yaptı. 33 yaşında. Cumhuriyet döneminde yine Ankara İstiklâl Mahkemesi üyesiydi. Uzun seneler Atatürk'ün yanında bulundu ve Mebusluk yaptı. 1970 yılında öldü.

— **Mahmut Esat (Bozkurt) Bey:** 1892'de Kuşadası'nda doğdu. İstanbul ve İsviçre Hukuk Fakültelerini bitirdi. Hukuk doktorası yaptı. Çiftlikle uğraştı. İzmir Mebusu olarak B.M.M.'ne katıldı. II. dönem Kastamonu İstiklâl Mahkemesine üye oldu. 28 yaşında. Cumhuriyet Devrinde mebusu Üniversite'de Türk İnkilâbı Tarihi okuttu.

— **Mazhar Müfit (Kansu) Bey:** 1873'de Denizli'de doğdu. İdadî ve Mülkiyeyi bitirdi. Önce Gelibolu İdadisinde öğretmenlik ve müdür yardımcılığı, kaymakamlık, mutasarrıflık, valilik yaptı. Erzurum'da M. Kemal Paşayla birleşerek ulusal Savaşa katıldı. Temsil Heyetine üye oldu, ve B.M.M.'ne Hakkâri mebusu olarak girdi. Yozgat İstiklâl Mahkemesinde üyelik yaptı. 47 yaşında.

B.M.M.'ne Bursa Mebusu olarak katıldı. Sivas ve Samsun İstiklâl Mahkemeleri üyeliklerinde bulundu. 38 yaşında. Cumhuriyet Devrinde TerakkiPerver Partisi'ne girdi. Daha sonra ticaretle uğraştı. birçok kez tutuklandı, Canik'te te yerleşti.

— **Necip Bey:** 1876'da Mardin'de doğdu. Mardin'de resmî okul olmadığı için özel ders aldı. Midyan ilçesinde memuriyet ve aynı kazada hazine davavekilliği yaptı. 1908'de İttihat ve Terakki Partisine girdi. 1919'da Hukuku Müdafaa Cemiyetine ve 1920'de B.M.M.'ne Mardin mebusu olarak katıldı. Kastamonu ve Yozgat İstiklâl Mahkemelerinde üyelik yaptı. 44 yaşında.

— **Neşet (Kâzım Akkor) Bey:** 1889'da Cebelibereket'te doğdu. Hukuk ve Mülkiyeyi bitirdi. Kaymakamlık yaptı. Birinci Dünya Savaşı'na yedeksubay olarak katıldı. Savaştan sonra Ahlat kaymakamlığına atandı. B.M.M.'ne Çankırı Mebusu olarak katıldı. Kastamonu İstiklâl Mahkemesi üyeliğinde bulundu. 31 yaşında.

— **Osman Nuri Bey:** 1878'de İstanbul'da doğdu. Hukuk Mektebini bitirdi. Bursa Meclisi Umumisi ikinci başkanlığında bulundu. Sekiz sene Bursa'da avukatlık yaptı. İşgal üzerinde Sivas kongresine Bursa delegesi olarak katıldı. Konya İstiklâl Mahkemesi üyesi oldu. 42 yaşında.

— **Rasih (Kaplan) Bey:** 1883'de Akseki'de doğdu. Antalya rüştiyesini bitirdi. Medreseden icazet aldı. Mısırdaki edebiyat ve ictimaiyat okudu. 1911'de Antalya liva meclisi üyesi oldu. B.M.M.'ne Antalya mebusu olarak katıldı. Eskişehir İstiklâl mahkemesi üyesi seçildi. Temmuz 1921'de Antalya da asker sevkıyla görevlendirildi. 37 yaşında

— **Refik Bey:** Konya sabık polis müdürü ve davavekili idi. B.M.M.'ne Konya mebusu olarak katıldı. Yozgat İstiklâl Mahkemesi üyesi oldu. 31 yaşında.

— **Refik Şevket (İnce) Bey:** 1885'te Midilli'de doğdu. 1905'te İzmir idadisini ve 1911'de de Selânik Hukuk Mektebini bitirdi. Balkan Savaşında İzmir-Selçuk istasyonunda bir tren kazasında sol kolundan sakatlanarak emekli oldu. Birinci Dünya Savaşında 21'inci Kolordu Müşavirliğinde çalıştı. B.M.M.'ne Saruhan mebusu olarak katıldı. Kastamonu İstiklâl Mahkemesinde üyelik yaptı. 35 yaşında.

— **Saib Bey:** Subay. Jandarma Tabur kumandanlığı yaptı. Urfa Kurtuluş Savaşının başında bulundu ve Urfa mebusu olarak B.M.M.'ne katıldı. Konya İstiklâl Mahkemesi üyeliği yaptı. 34 yaşında.

—**Mazhar Bey:** Hukuk Mektebini bitirdi, tüccar. B.M.M.'ne İstanbul Mebusu olarak katıldı. Yozgat İstiklâl Mahkemesinde üyelik yaptı. 30 yaşında.

—**Mehmet Tahir (Kacur) Bey:** 1885'te Uluborlu'da doğdu. İstanbul Hukuk Mektebini bitirdi; avukatlık yaptı. Birinci Dünya Savaşı'nda yedek subay olarak Makedonya ve Fırat cephelerinde çalıştı. 1919'da Uluborlu Bidayet Mahkemesi üyeliğine atandı. İzmir ve dolaylarının işgali üzerine Nazilli cephesine gitti. Buradayken Isparta Mebusu seçilerek B.M.M.'ne katıldı. Konya İstiklâl Mahkemesinde üyelik yaptı. 35 yaşında. Cumhuriyet devrinde avukatlık yaptı.

—**Muhiddin Baha (Pars) Bey:** 1885'te Bursa'da doğdu. Bursa lisesini ve İstanbul Hukuk Mektebini bitirdi. Ulusal Savaşta Bursa'da «Millet Yolu» gazetesini ve haftalık «Bursa Mecmuası»nı çıkardı. B.M.M.'ne Bursa Mebusu olarak katıldı. Eskişehir ve Konya İstiklâl Mahkemeleri'nde üyelik yaptı. 35 yaşında.

—**Mustafa Necati Bey:** 1892'de İzmirde doğdu. İdadîyi ve İstanbul Hukuk Mektebini bitirdi. İzmir'de «Şark» adında bir idadî açarak müdürlüğünü yaptı. İzmir'in Yunan işgaline uğraması üzerine Balıkesir'e gitti, orada Kuvayı Milliye ile uğraştı, «İzmir'e Doğru» gazetesinde başyazarlık yaptı. B.M.M.'ne Saruhan mebusu olarak katıldı. Sivas ve Kastamonu İstiklâl Mahkemelerinde üyelik ve başkanlık yaptı. 28 yaşında. Cumhuriyet Devrinde Milli Eğitim Bakanlığı yaptı. Millet Mekteplerinin açılmasında ve Harf inkilâbında büyük hizmetleri oldu. Atatürk'ün idealine inanmış bir insandı. 1928 aralık ayı sonunda apandist ameliyatı geçirdi ve 1 Ocak 1929'da öldü.

—**Mustafa Zeki (Saltık) Bey:** 1881'de Hozat'ta doğdu. 1903'de Harp Okulunu bitirdi. Birinci Dünya Savaşında Şark Cephesinde savaştı. Sıkıyönetim Mahkemesi üyeliği, erzak kolları kumandanlıklarında bulundu. Mondros'tan sonra Ulusal Savaşa katıldı. Haymana, Balâ, Keskin'de ulusal teşkilât kurdu. Temsil Heyetinin Ankara'ya gelmesiyle, inzibat göreviyle Ankara'da bulundu. M. Kemal'in isteğiyle Dersim Mebusu olarak B.M.M.'ne katıldı. Amasya İstiklâl Mahkemesi üyeliğinde bulundu. 39 yaşında.

—**Necati (Kurtuluş) Bey:** 1882'de Gemlik'te doğdu. Harp Okulunu bitirdi. Kosova vilâyetinde avcı ve takip taburlarında görev aldı. Arnavutluk ayaklanmasında Üsküp'ü işgal ve Abdülhamit'i kurtarmak isteyen asileri püskürttü. Balkan Savaşına katıldı. Çavit Paşayla İstanbul'a geldi. Birinci Dünya Savaşında Rus ve Ermenilere karşı savaştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti Murahhas kâtipliğinde bulundu. Ulusal Savaşta Bursa'nın Kuvâyı Milliye Kumandanlığı ve Merkez Heyeti Üyeliğinde bulundu. Bursa'nın işgali üzerine

— **Sıddık Bey:** 1881’de Merzifon’da doğdu. Rüştîyeyi bitirdi. Önceleri ticaretle uğraştı, sonraları muhasebe işlerinde memur olarak çalıştı. Çorum mebusu olarak B.M.M.’ne katıldı. Diyarbakir İstiklâl Mahkemesi üyesi oldu. 40 yaşında.

— **Sırrı (Özata) Bey:** 1887’de Çemişkezek’te doğdu. Lise müdürüken «Ergani ve Elâzığ» Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinde görev aldı. B.M.M.’ne Ergani mebusu olarak katıldı. Pozantı İstiklâl Mahkemesi üyesi oldu. 33 yaşında. Siverek Mutasarrıflığı muhasebeciliği ve Erzurum Silah Fabrikası muhasebeciliğinde bulundu. Cumhuriyet devrinde büyük sıkıntı çekti. 1936’da ölümünden sonra ailesi de malî sıkıntı çekmiştir.

— **Sıtkı Bey:** 1774’te Malatya’da doğdu. Hukuk mektebini bitirdi, ceza doktoru oldu. Çeşitli yerlerde savcı ve hakim olarak çalıştı. Malatya Asliye Mahkemesi Başkanırken; Malatya mebusu olarak B.M.M.’ne katıldı. Diyarbakir İstiklâl Mahkemesi üyesi oldu. 45 yaşında.

— **Şevket Bey:** 1880’de Sinop’ta doğdu. İdadîyi bitirdi, ve Sinop mu-tasarrıflığında bulundu. Kastamonu’da avukatlık yaptı. B.M.M.’ne Sinop Mebusu olarak geldi. Samsun İstiklâl Mahkemesi üyesi oldu. 40 yaşında.

— **Şevki (Göklevant) Bey:** 1886’da İçel’de doğdu. Liseyi bitirdi. İçel mebusu olarak B.M.M.’ne katıldı. Pozantı İstiklâl Mahkemesine üye oldu. 34 yaşında.

— **Şeyh Servet (Akdağ) Bey:** 1880’de Tosya’da doğdu. İdadî ve Medrese tahsili yaptı. Vaizlik, Müderrislik ve Hatay Merkez müftülüğü görevlerinde bulundu. B.M.M.’ne Bursa Mebusu olarak katıldı. Diyarbakir İstiklâl Mahkemesi üyesi oldu. Hükümeti devirmek suçundan Ankara İstikâl Mahkemesince tutuklandı. 12 Mayıs 1921’de serbest bırakıldı. 38 yaşında.

— **Tahsin Bey:** 1887’de Maraş’ta doğdu. İdadîyi burada bitirdi. Özel ders aldı. Maraş belediye meclisi idarî üyeliğinde bulundu. İstanbul Mebuslar Meclisine katıldı, oranın kapatılması üzerine B.M.M.’ne geldi. İsparta İstiklâl Mahkemesi üyeliği yaptı. 33 yaşında.

— **Dr. Tevfik Rüştü (Aras) Bey:** Menteşe Mebusu olarak B.M.M.’ne katıldı. Kastamonu İstiklâl Mahkemesi üyesi seçildi. 30 yaşında. Üyeliği çok kısadır. Cumhuriyet devrinde uzun yıllar Dışişleri Bakanı oldu.

— **Tevfik (Durlanık) Bey:** 1871’de Çankırı’da doğdu. Babası Çankırı Müftüsü Mustafa Hazım Efendi’dir. Çankırı Rüştîyesini ve İstanbul’da Fatih

Medresesini bitirdi. Müderrislik yaptı. İlk memuriyeti Sinop Müftülüğüdür. 1906'da siyasî suçlu olarak Fizan'a sürüldü. Burada dört yıl kaldı. Kaçarak Paris'e gitti. 1910'da genel af üzerine ülkeye döndü. Çankırı mebusu seçildi. Fakat seçim bozuldu. Çankırı Mahkeme üyeliğine atandı. Adliye Bakanlığının kararıyla bütün arkadaşlarıyla istifa etti. Tekrar Osmanlı Mebuslar Meclisine seçilmişken; meclisin kapatılması üzerine B.M.M.'ne Çankırı mebusu olarak katıldı. Konya İstiklâl Mahkemesinde üyelik yaptı. 49 yaşında. 1933'de Mebusluktan emekli oldu, ziraatla uğraştı.

— **Veli Bey:** 1880'de Boldan'da doğdu. Mülkiyeyi ve Paris Hukuk Fakültesini bitirdi. Müderrislik yaptı. Osmanlı Mebuslar Meclisine Aydın Mebusu olarak katıldı. Orası kapatılınca B.M.M.'ne Burdur Mebusu olarak seçildi. Samsun İstiklâl Mahkemesi üyeliğinde bulundu. 38 yaşında. Lozan Konferansında ve La Haye'de bulundu. Dışişleri Bakanlığı Hukuk Müşavirliği ve Ankara Hukuk Fakültesi Profesörlüğü yaptı.

— **Yasin (Kutluğ Bey):** 1889'da Halfeti'de doğdu. Birinci T.B.M.M.'ne üye seçilmeden önce çiftçilik yapıyordu. Antep savunmasında bulundu ve sonra Antep Mebusu seçilerek B.M.M.'ne katıldı. Yozgat dolaylarında hilâfetçilerin çıkardığı ayaklanmayı bastırmakla görevlendirildi. Boğazlıyan olayında bulundu. Maraş, Antep, Urfa'daki ulusal çetelerin orduya katılmasında görevlendirildi. Elcezire İstiklâl Mahkemesi üyeliği yaptı. 31 yaşında.

— **Yusuf (Başagaşade) Bey :** 1879'da Denizli'de doğdu. Hukuk Mektebini bitirdi. Nazilli Mustantıklığında bulundu. Aydın İli Meclis üyeliği yaptı. İttihat ve Terakki murahhası ve kâtipliğinde bulundu. İzmir Hukuku Müdafaa Cemiyeti Kongresine katıldı. Yunan işgali üzerine Denizli Millî Heyeti ve Sivas kongresi üyeliği yaptı. B.M.M.'ne Denizli Mebusu olarak katıldı. Eskişehir ve Konya İstiklâl Mahkemeleri üyeliklerinde bulundu. 41 yaşında

— **Yusuf Ziya Bey:** 1882'de Bitles'te doğdu. Bitlis Sultanîsini bitirdi. Maarif başkatipliği yaptı. B.M.M.'ne Bitlis Mebusu olarak katıldı. Kastamonu İstiklâl Mahkemesi üyeliği yaptı. 38 yaşında.

— **Zekâî (Apaydın) Bey:** 1877'de Bosna'da doğdu. Aydın idadîsini ve İzmir Mülkiyesini bitirdi. Aydın İdadîsi Müdürlüğünde Kosova İli Dolçetrin Kaymakamlığında, ve Meşrûtiyetten sonra Uşak Kaymakamlığında bulundu. Daha sonra Eskişehir, Beykoz Kaymakamlıklarında, Silifke, Mersin, Kayseri, Eskişehir Mutasarrıflıklarında bulundu. B.M.M.'ne Adana mebusu olarak katıldı. Bekir Sami Beyle Londra'ya delege olarak gönderildi. Eskişehir İstiklâl Mahkemesi üyeliği yaptı. 43 yaşında. İsmet Paşayla birlikte Birinci ve İkinci Lozan Konferanslarına katıldı.

— **Ziya Hurşit Bey:** Sultanî Almanca öğretmeni idi. B.M.M.'ne Lazistan mebusu olarak katıldı. Yozgat İstiklâl Mahkemesi üyeliğinde bulundu. 30 yaşında. Cumhuriyet Devrinde Atatürk'e İzmir'de yapılan suikastte suçlu görüldüğü için İstiklâl Mahkemesi kararıyle asıldı.

KAYNAKLAR:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi: İstiklâl Mahkemeleriyle ilgili Belgeler-
Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi-İstiklâl Mahkemeleri ile ilgili Belgeler.

GAZETELER:

«Açık Söz» (Kastamonu)
«Babalık» (Konya)
«Hakimiyeti Milliye» (Ankara)
«Yeni Gün» (Ankara)

DERGİLER:

«Abant Dergisi» (Bolu)
«Belgelerle Türk Tarihi Dergisi», *Menteş Yayınları. İstanbul.*
«Belleten», *Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.*
Düstur, Başvekâlet Müdevvenat Müdüriyeti, Ankara.
«Harb Tarihi Vesikaları Dergisi», *Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi.*
«Hayat Mecmuası» *İstanbul. 1927.*
«Tarih Vesikaları Dergisi», *Maarif Vekâleti Yayını. Ankara. 1941.*
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi 1920-1923. Ankara.
Yakın Tarihimiz, İstanbul, 1962.

BİBLİYOGRAFYA:

Ağaoğlu, Samet, *Kuva-yı Milliye Ruhu*, III. bas, İstanbul. 1964.
Aluward, A, *Fransa İnkılabının Siyasî Tarihi*, Ankara. 1944.
Aşkun, Vehbi Cem, *Sivas Kongresi*, İstanbul 1963

Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri 1917-1938 Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1964

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1919-1938, c.I Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları Ankara 1961

Atatürk, M,Kemal, Nutuk c. I,II,III, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları Ankara 1967 (7. bas.)

Atay, F. Rifkî, Atatürk'ün Hatıraları, 1914-1919, Ankara, 1965

Aydemir, Ş. Süreyya, İkinci Adam, c. I, İstanbul 1966

Aydemir, Ş. Süreyya, Tek Adam, c. II, İstanbul 1966.

Altay, Fahrettin; 10 Yıl Savaş ve Sonrası, 1912-1922 İstanbul 1970

Aras, Dr. Tevfik Rüşdü, Tevfik Rüşdü Aras'ın Anlattıkları, «Hergün» gazetesi 19.4.1970 ve «Vatan» gazetesi 12.4.1970.

Baydar, Mustafa, Millî Mücadelede Konya İsyanı, «Cumhuriyet» gazetesi 12. 8. 1968

Baykal, prof. Dr. Bekir Sıtkı, İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu'daki Tepkileri, Belleten no: 132

Bayur, Yusuf Hikmet, Türk İnkılâbı Tarihi, c. III, Kısım 4, Ankara 1967
Bıyıklıoğlu, Tevfik: Birinci T.B.M.M.'nin Hukuki Statüsü ve İhtilâlcî Karakteri, Belleten, c. XXIV, s. 96.

Cebesoy, Ali Fuat, Millî Mücadele Hatıraları, İstanbul 1953

Çerkez Ethem'in Hatıraları, İstanbul 1962

Dâver, Doç. Dr. Bülent Fevkalade Hal Rejimleri, Ankara 1961

Dursunoğlu, Cevat, Millî Mücadelede Erzurum, Ankara 1946

Dursunoğlu, Cevat, Erzurum Kongresi Sırasında Atatürk'ün Düşünceleri, Belleten, C. XXXII, no. 108.

Güralp, Şerif, İstiklâl Savaşının İcyüzü İstanbul 1958

Gökbel, Asaf Millî Mücadelede Aydın, Aydın 1964

İnönü'nün Hatıraları, derleyen S. Selek, «Ulus» gazetesi, Şubat 1968

İğdemir, Uluğ Sivas Kongresi Tutanakları, Ankara 1969

İleri, Rasih Nuri, Atatürk ve Komünizm, İstanbul 1970

İnce, Refik Şevket Hatıralarım, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi 154-27618.

Kalaç, Ahmet Hilmi Kendi Kitabım, Yeni Matbaa. 1960.

Kalaç, Ahmet Hilmi, Hatıraları, «Ulus» Gazetesi 28.4.1970

Karal. Ord. Prof. Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, c. VIII, Ankara 1962

Kandemir, Feridun, Atatürk'ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası İstanbul 1965.

Kandemir, Feridun, İstiklâl Savaşında Bozguncular ve Casuslar, İstanbul 1964

Kansu, Mazhar Müfit, Erzurumdan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber c. I, Ankara 1966.

Kılıç Ali, İstiklâl Mahkemeleri Hatıraları, İstanbul 1955.

Lord Kinross, Atatürk, İstanbul 1966.

Nadi, Yunus Ankara'nın İlk Günleri, İstanbul 1955.

Nadi, Yunus Çerkez Ethem Kuvvetlerinin İhaneti, İstanbul 1955.

Onay, Talat, Hatıraları «Abant Dergisi», c. 1, s. 6.

Özalp, Kâzım, Kâzım Özalp Anlatıyor, Yakın Tarihimiz, c. II.

Reşit Paşanın Hatıraları, Neşreden: Cevdet R. Yularkıran. İstanbul 1939.

Sabis, Ali İhsan, Harp Hatıralarım, Beşinci Cilt İstiklâl Savaşı, Ankara 1952.

Sanders, Liman Von, Türkiye'de 5 Yıl, İstanbul 1968.

Sevig, Ord. Prof. Vasfi Raşit: A. Ü. H. F. Dergisi, c. VIII, s. 1,2.

Selek, Sabahattin, Anadolu İhtilâli, III. bas. İstanbul 1966.

Soboul, Albert, 1789 Fransız İnkılabı Tarihi, İstanbul 1969.

Soysal, Prof. Dr. Mümtaz, Anayasaya Giriş, II. bas, Ankara 1969.

Şefik, M. İstiklâl Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali, c. 1, «Askerî Mecmua», İstanbul 1937.

Türk İstiklâl Harbi, c. II. kısım 2, Ankara 1966.

Türk İstiklâl Harbi, c. II. Kısım 3, Ankara 1966.

Türk İstiklâl Harbi, c. II Kısım 6, I. Kitap, Ankara 1967.

Türk İstiklâl Harbi c. VI. İç Ayaklanmalar, Ankara 1964.

Tansu, Samih Nafiz İki Devrin Perde Arkası, Anlatan Hüsamettin Ertürk. İstanbul 1964.

Tevetoğlu, Dr. Fethi Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler, Ankara 1967.

Tunaya, Dr. T. Zafer, Türkiye'de Siyasi Partiler, İstanbul 1952.

Tunaya, Fraf. Dr. T. Zafer, Bağımsız Türkiye'nin Kurucusu T.B.M.M. Hükümetinin 50. Yıldönümü, Belgelerle T.T. Dergisi, s. 31.

Tuncay, Mete, Türkiye'de Sol Akımlar. II. bas Ankara 1967.

Türkgeldi, Âli: Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi Ankara. 1948.

Tütenk, Ahmet Âkif, Millî Mücadelede Denizli, İzmir 1949.

Uran, Hilmi: **Hatıralarım**, 1905-1950, Ankara 1959.

Üçok, Prof. Coşkun: **Siyasal Tarih**, Ankara 1967.

Va-Nu (Valâ Nureddin, **Bu Dünyadan Nâzım Geçti**, 2. bas, İstanbul 1967.

Yazman, Aslan Tufan, **Atatürk'le Beraber**, 1922-1938, Ankara 1969.

Yalman, Ahmet Emin, **Yakın Tarihimiz-Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, c.2
İstanbul. 1970.

تورگیایوک مجلی نامنه) (منطقه سی استقلال

محکمه سوله بیاتنامه سی

اوچونر میلیون مسلمانک اید باغلادینی وطنیزله خلافت مقامی علیه ظالم حکومتلر طرفدن ترتیب ایدیلان سوء قصد، ازمیر، آطنه و استانبول استتلابه بک آجیق صورتده تحقق ایتدی. بونک اوزرینه ملتیز یردفه ده حرکت کلدی واستقلالیه واراقی محافظه ایچون هرفداکارلی کوره آلارق طالعنی کندینک انتخاب ایتدیکی وکیللردن مرکب بویوک ملت مجلسه تسلیم ایتدی.

فی الحقیقه وطنک فداکار اولادی، یریر، جبهه جبهه حریت واستقلالیزک خارجی و داخلی دشمنلرله آرسالار کی چا پشیدیلر و چاریشیورلر بویوک ملت مجلسی ده اولدیویلاک ایتنه یان شومظوم، فقط بویوک ملتیزی قورنارمه چالیشیور و یوم تصدیه بر طرفن مملکتده خلق اداره سنی قوروجق الامین اساسلره مستند قانونلر وضع و تأیسته اوغراشیورکن بر طرفن ده دشمنلرله آل اله ویرماک منافقانی ارتکاب ایدن آچاقلری و دشمن قارشینده فرار ایدن خاشلری قهر و تادیب اینک اوزده فوق العاده صلاحیتی حائز (استقلال محکمه لری) تشکیل ایتش و منطقه لرینه کوتدرمش در.

یومنا بته بویوک مات مجلسینک ۱۱ و ۲۶ ایلول ۳۳۶ تاریخلرندم قبول ایتش اولدانی قانونک مواد اصایه سنی عیناً درج ایدیور:

استقلال محکمه لری حقند قانون

ماده ۱ — موظف و کوکلی ایله خدمت عسکریه داخل اولوبده فرار

ایدنلر ویا هر نه صورتله اولورسه اولسون فراده بییت ویرنلر و فرادی ددهست و سوقده تکامل کوسترنلر و فرادیلری اخفاء و اعاشه و الپاس ایدنلر حقنده ملکی و عسکری توانینده موجود احکام و عندالایجاب دیگر کونا مقررات جزاییه بی مستقل حکم و تنفیذ ایتمک اوزره بویوک ملت مجلسی اعضا لرندن مرکب استقلال محکمه لری ، تشکیل اولونمیشدر .

ماده ۲ — بو محکمه لر اعضا سنک عددی اوج اولوب بویوک ملت مجلسنک اکثریت آرا سیله انتخاب و ایجملرندن بریسی کنیدی لری طرفندن رئیس و اولونور .
ماده ۳ — استقلال محکمه لرینک قرار لری قطعی اولوب اتقازینه بالمعوم قوای مساحه و غیر مسلحه دولت ماموردر .

ماده ۴ — استقلال محکمه لرینک او امر و مقرراتی اتقازینه یلر ویا اتقازده قعلل کوسترنلر اشبو محکمه لر طرفندن تحت محاکمه به آتور .

ماده ذیل — قوماندانلرک سلسله مراتب عسکریه آره سنده اطاعت و انضباط تأمینته معطوف حقوق و صلاحیتلری محفوظ قالمق اوزره استخلاص و استقلال وطن و خلافت ایچون مجاهده ایدن بویوک ملت مجلسنک آمال و مقاصدینه منافق اوله رق دشمن مقصد و منفعتی ترویج یوللی تشویقات و تحریکات و افسادانده بولماتلر و ملکتنک قوای مادیه و معنویه سی هر نه صورتله اولورسه اولسون کسر و تنقیصه سی ایدنلر و دشمنلر حسابنه عسکری و سیاسی جاسوسلق ایدنلرله سا ۲۹ نیشان ۳۶ تاریخی خیانت و طعنه قانوننک محتوی اولدیغی مواددن دولای منظون علیه بولونانلرک اجرای محاکمه و تنفیذ حکم صلاحیتی استقلال محکمه لری تشکیل ایدن منطقه لرده محاکمه مذکوره به ویرلمیشدر .

قارداشی ۱

ایتمه یزلی به قانون تطبیق ایچون بو منطقه کدک شیمیدی ده بوجهتلری

یرآزدها ایضاح ایدلم ؟ استقلال محکمہ لری زبرده مندرج موادی تعقیب و محاکمہ جکدر .

۱ — ملتہ خلافت مقامی دشمنان ائندہ ایر براقن معاہدہ نامہ بی قبول و ترویج ایدنلرله یوکیلرہ اوینلر

۲ — کرک کوکللی و کرک مؤظف ولسون عسکرانکہ داخل اولان بالجلہ افراد وضابطاندن فرار ایدنلر ،

۳ — اہالی و افراد وضابطاندن فرارہ سبیت ویرنلر ، یعنی عسکرک قاجانی قولایلاشدیرہ جق برصورتندہ سوز سویله یین ، یازی بازان ، التماس ایدن ویا رشوت آلان و سائر ہر درلو حرکاتدہ پولونانلر .

۴ — فراریلری دردست و سوقدہ تکالی و التماس کو-ترن بالہوم ملکی و عسکری زاندارمہ مأمورین و افراد وضابطانی

۵ — فراری افراد وضابطانی صافلا یانلر ، بساہینلر ، ایسہ و یروب کیدیرنلر .

۶ — یویوک ملت مجلسنک و مجلس دولایسیلہ ملت حاکیمتک دشمنلری قہر ویا اولری ایستریولی تشویقات و افساداندہ پولونانلر .

۷ — ائکندہ بکدیگری علیہنہ خاق جیقارہ ورق دولت و ملنک ایشی پوزانلر ، قوتی آزادانلر .

۸ — مانک ذہنی بالان ، پاکش حوادندہ چلہنلر ،

۹ — یویوک ملت مجلسنک خبری اولقسزین ملت نامہ دشمنلرله کوردوشنلر ،

۱۰ — دشمننریمزہ متمزک احوالی حقندہ ہر نہ صورتلہ اولورسہ اولسون

معلومات ویرنلر .

یوتدن ماعدہ ہر کس یلمیندرک ؟

آ — استقلال محکمه لری قطع نظر نده بو قون افراد ملت، هر نه رتبه و درجه ده،
مأموریت و مسلکده بولورسه بولسون مساویدر .
ب — استقلال محکمه لریک قراری قطعیدر ، ویریلیر ویریلیر در حال
اجرا اولتور .

ج — استقلال محکمه لریک ویردیکی امر لری یا تاپانلر یو محکمه لر طرفندن
در حال تحت عا کمه یه آئیر . و عزل ، طرد ، حبس ، نفی ، قلمه بندلاک ، کورک
و ایجابنده اعزام جزا رینه محکوم ایدیایر .
د — استقلال محکمه لری سیار دیر . لزوم کوردیگنده قضایری ، ناجیه لری ،
کویلری طولا شهرق عا که سنی یاپار و اجرا ایدر .

خلاصه استقلال محکمه لری وطنی بو کونکی آغلانچی وضعیتدن قورتاروب
اولکی شرفلی موقعنه جیتارمق ایچون آلی وجدانک اوز رینه قویارق الهام
غایقه صیفیر ، وطن خانلری حقده جزا ویریر و وطن و مات استقلال
قایغوسدن بشته بریشی . و شونمز ، یالکیر اللهدن قورقار ، اجتهاده فوق العاده
مستقل بر هیئتدز .

وطنداشلر : سزه صوک بردفعه ده اعلان ایدیوردز ، اتیو بیاننامه نیک
بلیغندن کون طرفده همان عسکر لیککزه قوشیکز ، مجاهده قوتمز
صمه او غمرا نه حق بولسز لقلردن ، تجاوز لردن اجتناب ایدیکز ، بوش بونا زلرک
سوزلرینه اینانم ییکز ، سزی فساد سوق ایدلره اویتماییکز ، وطنی وظیفه
ریکری تقدیر ایدیکز و دایما بیلدیکز که باشکزد و وطنی و سزی دوشون بیوک
مات مجاسی و او مجلسات مقصدنی تأمینه جالیشان استقلال محکمه لری واردر .

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ NAMINA (.....) MINTIKASI İSTİKLÂL MAHKEMESİNİN BEYANNAMESİ

Üç yüz milyon Müslümanın ümid bağladığı vatanımızla Hilâfet makamı aleyhine zalim hükümetler tarafından tertib edilen su-i kasd, İzmir, Adana ve İstanbul işgaliyle pek açık surette tahakkuk etti. Bunun üzerine milletimiz birdefa daha harekete geldi ve İstiklâliyle varlığını muhafaza için her fedakârlığı göze alarak taliini kendisinin intihab ettiği vekillerden mürekkeb Büyük Millet Meclisi'ne teslim etti.

Fi'l-hakika vatanın fedakâr evlâdı, yer yer, cebhe cebhe hareket ve istiklâlimizin harici ve dahilî düşmanlarıyla arslanlar gibi çarpışdılar ve çarpıyorlar. Büyük Millet Meclisi de öldürölmek istenilen şu mazlum, fakat büyük milletimizi kurtarmağa çalışıyor ve bu maksadla bir taraftan memleketde halk idaresini kuracak en emin esaslara müstenid kanunlar vaz ve tesisine uğraşıyorken bir taraftan da düşmanlarla el ele vermek fenalığını irtikâb eden olçakları ve düşman karşısında firar eden hainleri kahr ve te'dip etmek üzere fevkalâde selâhiyeti haiz (İstiklâl Mahkemeleri) teşkil etmiş ve mintakalarına göndermiştir.

Bu münasebetle Büyük Millet Meclisi'nin 11 ve 26 eylöl 336 tarihlerinde kabul etmiş olduğu kanunun mevad-ı asliyesini aynen derc ediyoruz.

İstiklâl Mahkemeleri Hakkında Kanun

Madde 1— Muvazzaf ve gönöl ile hidmet-i askeriyye dahil olubda firar edenler veya her ne suretle olursa olsun firara sebebiyet verenler ve firari derdest ve sevkinde tekasöl gösterenler ve firarileri ihfa, iaşe ve ilbas edenler hakkında mülki ve askerî kavaninde mevcut ahkâm ve ind'el-icab diğör gûna mukarrerat-ı cezaiyyeyi müstakilen hüküm ve tenfiz etmek üzere Büyük Millet Meclisi âzâlarından mürekkeb «İstiklâl Mühkemeleri» teşkil olunmuşduri

- Madde 2—** Bu mahkemeler âzasının adedi üç olup Büyük Millet Meclisi' nin ekseriyet-i ârâsiyle intihab ve içlerinden birisi kendileri tarafından reis ad'olunur.
- Madde 3—** İstiklâl Mahkemelerinin kararları kat'i olup infazına bi'l-umum kuva'yı müselleha ve gayrı müsellaha-i devlet me'murdur.
- Madde 4—** İstiklâl Mahkemeleri'nin evamir ve mukarreratını infaz etmeyenler veya infazda teallül gösterenler işbu mahkemeler tarafından taht-ı muhakemeye alınır.
- Madde-i zeyl —** Kumandanların silsile-i meratib-i askeriye arasında itaat ve inzibat teminine ma'tuf hukuk ve selâhiyetleri mahfuz kalmak üzere istihlâs ve istiklâl-i vatan ve hilâfet için mücadele eden Büyük Millet Meclisi'nin âmal ve makasidına menafi olarak düşman maksad ve menfaatini tercih yollu teşvikat ve tahrikat ve ifsadatta bulunanlar ve memleketin kuva-yi maddiye ve mâneviyesini her ne suretle olursa olsun kesr ve tenkise sai edenler ve düşmanlar hesabına askeri ve siyasi casusluk edenlerle 29 nisan 36 tarihli Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nun muhtevi olduğu mevaddan dolayı maznun-u âliye bulunanların icrayı muhakeme ve tenfiz-i hükm selâhiyeti İstiklâl Mahkemeleri teşkil eden mıntakalarda mehakim-i mezkûreye verilmiştir.

Kardeşler!

İşte bizler bu kanunu tatbik için bu mıntakaya geldik. Şimdi de bu cihet-eri biraz daha izah edelim: İstiklâl Mahkemeleri zirde münderic mevadı takib ve muhakeme edeceklerdir.

1— Milletle hilâfet makamını düşmanlar elinde esir bırakan muahede nameyi kabul ve tervic edenlerle bu gibilere uyanlar,

2— Gerek gönüllü ve gerek muvazzaf olsun askerliğe dahil olan bilcümle efrad ve zabitanın firar edenler,

3— Ahali ve efrad ve zabitanın firara sebebiyet verenler, yani askerin kaçmasını kolaylaştıracak bir surette söz söyleyen, yazı yazan, iltimas eden veya rüşvet alan vesair her türlü harekâtda bulunanlar,

4— Firarileri derdest ve sevkde tekasüf ve iltimas gösteren bi'l-umum mülki ve askeri jandarma memurin ve efrad ve zabitanı

5— Firarî efrad ve zabitanı saklayanlar, besleyenler, elbise verib giydirenler.

6— Büyük Millet Meclisi'nin ve Meclis dolayısıyla millet hakimiyetinin düşmanlarını taktir veya onları ister yollu teşvikat ve ifsadatta bulunanlar,

7— Memleketde yekdiğeri aleyhine nifak çıkararak devlet ve milletin işini bozanlar kuvvetini azaltanlar.

8— Milletin zihnini yalan, yanlış havadisle çelenler.

9— Büyük Millet Meclisi'nin haberi olmaksızın millet namına düşmanlarla görüşenler.

10— Düşmanlarımıza milletimizin ahvali hakkında her ne suretle olursa olsun malûmat verenler.

Bunlardan mâda her kes bilmelidir ki;

A— İstiklâl Mahkemeleri nokta-i nazarında bütün efrad-ı millet, her ne rütbe ve derecede me'muriyet ve meslekte bulunursa bulunsun müsavidir.

B— İstiklâl Mahkemeleri'nin kararı katidir. Verilir verilmez derhal icra olunur.

C— İstiklâl Mahkemeleri'nin verdiği emirleri yapmayanlar bu mahkemeler tarafından derhal taht-ı muhakemeye alınır. Ve azl, tard, haps, nefy, kal'e-bendlik, kirek ve icabında idam cezalarına mahkûm edilir.

D— İstiklâl Mahkemeleri seyyardır. Lüzum gördüğünde kazaları, nahiyeleri, köyleri dolaşarak muhakemesini yapar ve icra eder Hülâsa İstiklâl Mahkemeleri vatani bugünkü ağılatıcı vaziyetden kurtarıb evvelki şerefli mevkiine çıkarmak için elini vicdanının üzerine koyarak Allahın inayetine sığınır, vatan hainleri hakkında ceza verir ve vatan ve millet istiklâli kaygusundan başka bir şeyi düşünmez, yalnız Allah'dan korkar, ictihadında fevkalâde müstakil bir hey'ettir.

Vatandaşlar! Size son bir def'a daha ilân ediyoruz, işbu beyannamenin tebliğinden itibaren on gün zarfında hemen askerliğinize koşunuz, mücahede kuvvetimizi zaafa uğratacak yolsuzluklardan, tecavüzlerden ictinab ediniz boş boşazların sözlerine inanmayınız sizi fesada sevk edenlere uymayınız, vatani vazifelerinizi taktir ediniz ve daima biliniz ki başınızda vatani ve sizi düşünen Büyük Millet Meclisi ve o Meclisin maksadını te'mine çalışan İstiklâl Mahkemeleri vardır.

فرانز

اسلامی فیسڈیوروش

۱۲۸

۱۰۰
 ۱۰۱
 ۱۰۲
 ۱۰۳
 ۱۰۴
 ۱۰۵
 ۱۰۶
 ۱۰۷
 ۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰
 ۱۵۱
 ۱۵۲
 ۱۵۳
 ۱۵۴
 ۱۵۵
 ۱۵۶
 ۱۵۷
 ۱۵۸
 ۱۵۹
 ۱۶۰
 ۱۶۱
 ۱۶۲
 ۱۶۳
 ۱۶۴
 ۱۶۵
 ۱۶۶
 ۱۶۷
 ۱۶۸
 ۱۶۹
 ۱۷۰
 ۱۷۱
 ۱۷۲
 ۱۷۳
 ۱۷۴
 ۱۷۵
 ۱۷۶
 ۱۷۷
 ۱۷۸
 ۱۷۹
 ۱۸۰
 ۱۸۱
 ۱۸۲
 ۱۸۳
 ۱۸۴
 ۱۸۵
 ۱۸۶
 ۱۸۷
 ۱۸۸
 ۱۸۹
 ۱۹۰
 ۱۹۱
 ۱۹۲
 ۱۹۳
 ۱۹۴
 ۱۹۵
 ۱۹۶
 ۱۹۷
 ۱۹۸
 ۱۹۹
 ۲۰۰

2

3. $\frac{2}{2}$

Hey'et-i Hakime:

Reis : Cebelibereket Mebusu İhsan Bey

Aza : Ayıntab Mebusu Kılıç Ali Bey

Aza : Elaziz Mebusu Hüseyin Bey

Ahva-li hazıra dolayısıyla kendilerine tebligat ve merasim-i saire-i kanuniyye icrası adım-ül imkân bulunmuş olan İstanbul Hükümeti Sadrazamı Ferid, Ayandan Hadî, Rıza Tevfik, Bern Sefiri Reşat Hâlis haklarındaki muhakemenin gıyaben icrasına müttefikten karar verildikten sonra icab-ı keyfiyet müzakere olundukda: Tafsilâtı ol babdaki zabıtnamede muharrer olduğu üzere bunların istiklâl-i Vatan ve Hilâfet maksadiyle müteşekkîl umum milletin mukadderatına vaz'ül-yed bulunan Büyük Millet Meclisi'nin gaye ve amaline menafî ve izin ve ruhsatına gayrı mukarred bir suretde «Sevr Sulh Muahedesi» düşmanlarla bil-müzakere imza ettikleri ve bu yüzden birçok mahallin düşmanlar eline geçerek memleketlerimizin tahribine ve Efrad-ı Osmaniye'nin katil ve imha ve ırzlarının paymal ve mallarının yağmasını teshil ve küll-i yevm müslimin ve tebaa-yi Osmaniye'yide kital tertib eyledikleri derece-i subuta varmış olduğundan merkuman haklarında kanun-u cezanın «49, 50 ve 54»üncü madde zeyli fıkra-i ulâsına ve Hiyanet-i Vatanîye Kanununun «1», ikinci maddelerine tevfikan idamlarına gıyaben ve müttefikten karar verildi.

7-Teşrin-i evvel-336 (1920)

T.B.M.M.Arş., Ankara İ.M., IV.2, b-1 karar no: 1 (Ankara İstiklâl Mahkemesinin Damat Ferit ve arkadaşlarını idama mahkum eden 1 nolu kararı)

Adilâne Bir Karar

Köylerden bedelini vermeksizin mevad-ı iâşe alanlar derhal İstiklâl Mahkemesi'ne sevk olunacaklardır.

İstiklâl Mahkemesi tarafından neşr edilen beyanname suretidir:

Hayat ve tarihine tevciye edilen darbe-yi zalımaneye istiklâlini kurtarmak için icabında bütün varlığını feda suretiyle cidden bir nume-i hamaset ve fedakârî gösteren büyük Türk köylülerinin tekâlif-i kanunuye ve milliyesini derin bir alâka ve şevk ile eda ve ita edişlerine ra'men bilhassa menzil güzergâhı üzerinde bulunanlarına bazı sevkiyat kafilelerinin, jandarma ve nizamiye müfrezeleinin gayri kanunî bir surette yiyecek, arpa, saman vesaire hakkında mutalebat ve müracaatda bulundukları ve şu surette köylüleri bazan ihbar ile izrar eyledikleri mahkememizce son Keskin ve havalisine vaki olan seyahatta görülmüş ve anlaşılmıştır. Kanun ve tekâlif-i milliyeye emirleri haricinde köylü hiç bir mahale cebhe-i va'de bile vermeğe mecbur değildir. Sevkiyat kafilelerinin ancak menzil noktalarından iâşe ve ihtiyaçlarının te'mini jandarmalarında ancak ücreti mukabilinde ve köylünün rızasını tahsil ile işlerinin te'min lâzımdır. Aksi harekette bulunanların köylüyü Hükümet-i Milliyeye'nin hüsn-ü idare ve adilânesinden ve bihnetice efrad-ı ahali ile Hükümet arasında bir emniyetsizlik tevliid edecek bir cürmün mütecassırı ad olacakları ve haklarında İstiklâl Mahkemesi'nce tâkibat-ı kanuniyede bulunulacağı ilân ve fi-mabaad kabil ceraim ishalinin mahkememize sevkleri lüzumu Dahiliye ve Müdafaayı Milliyeye Vekâletinden rica olunur.

1 Hakimiyet-i Milliyeye 9 ekim 1921 (Ankara İstiklâl Mahkemesinin beyan-
namesi).

قسطه ونی منطقه سی استقلال محکمه سنبه عسکر فراریلری حقنده

اتخاذ اولونان مقرات

ماده ۱ — شیمدی به قدر تبدیاهوا ویا اذن مدتی بیتدیکی حالد هوز شعبه به کله ستر وبقایا عدایدیلرده داخل اولدیجی حالد سلاح آلتده ویا شعبه امرنده بولونمایان هر مکان بلیت لظرنده عسکر قاجاقلرینک حیات و معانی مجهول اولانلر مستنادور.

ماده ۲ — بوقیل عسکر قاجاقلرینک محله و هیئت اختیاریه لرینه اشبو قزلرک تبلیغندن اعتباراً اون کون ظرفنده آرانان مکلفلر تسلیم اولمالرلسه اونک برینه صیراسیله بابایی ، براردی ، هموجه سی ، دایسی ، هموجه زاده سی ، دای زاده سی ، انشته سی وانشته زاده سی سلاح آتته آله حقدر .

ماده ۳ — بوصورتله مکلفلر برینه آتته جقلرک یاشی ۱۸ دن دون و ۵۰ دن افزون اولمایا حقدر .

ماده ۴ — فرارینک ایکنجی مادهده محرر اقریاسندن کیسه یوقسه اونفرک منسوب اولدینی کوی و محله بهر نفر ایچون ۲۰۰ لیرا جزا ورمه جکدر . بویارانک توزیع و تقسیمی کویونک سوبه مالیه سنه کوره رؤسای ملکیه طرفندن یاییلا حقدر .
ماده ۵ — استانبول کی مشغول مملکتلرمن داخلنده قالان مکلفین حقلرنده اشبو مقرات فراریلرک کوی و محله لرینه تاریخ تبلیغندن قرق کون سوکرا اتخاذ و تطبیق اولوناجقدر .

ماده ۶ — فراریلرک اجابتی حالنده برلرینه آتتان اقریای ترخیص اولنور .

ماده ۷ — رؤسای ملکیه ايله شعبه ریاستلرینک بوخصوصده تشریک مساعی ایتملری و نتیجه دن اون بش کونده بر مشترک امضا ايله معلومات و برملری لازمدر .
ماده ۸ — بومقرات الک اعظمی بر سرعته هر شعبه نك الک اوزاق کویلرینه قدر نهایت اون کونده تبلیغ ایدیلرک و نتیجه تبایغ شعبه ریاستلرینه محکمه مزه بیلدیریلر جکدر .

ماده ۹ — اون و قرق کون مهتلر ظرفنده دخالت ایدنلر حقنده کافی السابق محکمه مزک مطالعه سی سوریلایق و فقط بومدتلرک مرورندن سوکرا کله جک اولانلر بلا استیذان مفصل کنیه و اراق تحقیقه لريله دوزروجه محکمه مزه کوندریلر جکدر .

ماده ۱۰ — جزای قندی تحصیل اموال قانوننه توفیقاً تحصیلدارلر طرفندن آله حقدر .

بتلیس مبعونی	قوران مبعونی	ساروخان مبعونی	ماردین مبعونی
یوسف ضا	دوقور فکرت	رفیق شوکت	نجیب

KASTAMONU MINTAKASI İSTİKLÂL MAHKEMESİNCE ASKER FİRARİLERİ HAKKINDA İTTİHAZ OLUNAN MUKARRERAT

- Madde 1—** Şimdiye kadar tebdilhava veya izin müddeti bittiği halde henüz şubeye gelmeyenler ve bakaya ad edilenler de dahil olduğu halde silâh altında veya şube emrinde bulunmayan her mükellef millet nazarında asker kaçağıdır. Hayat ve mematı mechul olanlar müstesnadır.
- Madde 2—** Bu kabil asker kaçaklarının mahalle ve ihtiyariyelerine işbu kararın tebliğinden itibaren on gün zarfında aranan mükellefler teslim olmazlarsa onun yerine sırasıyla babası, biraderi, amcası, dayısı, amca zadesi, dayı zadesi, eniştesi ve enişte zadesi silâh altına alınacaktır.
- Madde 3—** Bu suretle mükellefler yerine alınacakların yaşı 18'den dün ve 50'den efzun olmayacaktır.
- Madde 4—** Firarinin ikinci maddede muharrer akrabasından kimse yoksa o neferin mensub olduğu köy ve mahalle beher nefer için 200 lira ceza verecektir. Bu paranın tavzi' ve tahsili köylünün seviye-i maliyesine göre rüesa-yı mülkiye tarafından yapılacaktır.
- Madde 5—** İstanbul gibi meşgul memleketlerimiz dahilinde kalan mükelleflerin haklarında işbu mukarrerat firarilerin köy ve mahallelerine tarih-i tebliğinden kırk gün sonra infaz ve tatbik olunacaktır.
- Madde 6—** Firarilerin icabeti halinde yerlerine alınan akrabası terhis olunur.
- Madde 7—** Rüesa-yı mülkiye ile şube riyasetlerinin bu hususda teşrik etmeleri ve neticeden on beş günde bir müşterek imza ile malûmat vermeleri lâzımdır.
- Madde 8—** Bu mukarrerat en âzami bir sür'atle her şubenin en uzak köylerine kadar nihayet on günde tebliğ edilecek ve netice-i tebliğ şube riyasetleriyle mahkemenize bildirilecektir.

Madde 9— On ve kırk gün mhletler zarfında dehalet edenler hakkında kema-fis-sabık mahkememizin mütalâası sorulacak ve fakat bu müddetlerin mürurundan sonra gelecek olanlar bilâ istizan mefsul künye varak-ı tahkikiyeleriyle doğruca mahkememize gönderilecektir.

Madde 10— Ceza-yı nakdi tahsili emval kanununa tevfikân tahsildarlar tarafından alınacaktır.

Bitlis Mebusu	Kozan Mebusu	Saruhan Mebusu	Mardin Mebusu
Yusuf Ziya	Doktor Fikret	Refik Şevket	Necib

مدافعة مملکتی آرزو و تحسید ایدہ ملک کافیہ و حضرنہ
در حال مدافہ ایدہ بوسیہ و حضرنہ میدان و زمرہ بلا استقامتین جزا
ایدہ ملک اولان محکمہ من بروجہ آتی قراری اتخاذ اینستدر . بالخاصہ
فرار ایدنری جزا اندر مقصدن زیادہ فرار اسبابی احما و بواسیان احضار
ایدنری تجزیہ مقصدیہ تبلیغ و تقسیم ایدیل نشو و فراتک حسن طیفیہ
باسموم علاقہ دارانک اعطای مساعدہ بولونسی ، اینجندہ بولونیدیز زمانک
زاک و اہمیتہ بناہ ، رجا اینجی تورکیا بویوک ملت مجلسی اسد . تقلال
محکمہ سی و وطنہ متحتہ عد ایدر .

۱ - نظر بزدہ مملکتی داخل شدہ بولوان ہر فرد مساوی اولوب
زکینک ، غنیرک ، کویلوک ، شہرلیک کی فرقلہ اسنادہ استقامتی
معاہدہ و انجامہ اصلا مساعدہ اولوانا .

۲ - اسیر ، سانس ، یازمچی تقریبی خدمتندہ اول و آخر وقوع
بولان تبلیغات دائرہ شدہ حرکت اولونسی لازمدر . اسیر باری جو جو
کزدیمک ، بوخچہ طاشسیدی - اودرن یارمق و بونرہ مثال خدمت
سفیدہ امجدادہ بوندن سوکرہ مساعدہ بوند .

۳ - (۱) و (۲) تومرو مقدرات زاندنمہ بویوسلرہ دہ شامدر .
۴ - نداشت و یادردس سورنیلہ شعبہ کان افرادک اوزونچہ رحباتی
سوفیادہ کچمکندہر . مثلا برزاندنمہ دہ غولی افراد سو فی ہفتہ دہ یار کوٹہ
و باخود سوفہ کالی افراد اوندی قنایہ ۱۰ - ۱۵ کوٹہ دفعہ ہر عصر
ایدیور . عینی مطالعہ و غفلہ و قوت شہزادہ و عمومی سوفیات سرکر لوندہ
ناخرانہ اوہر ایدر . شوجا سہ سینوک ، بوہنت ، زونونداغت ، اولوایہ
کوپرلندن بر عسکر اولان بر آتی مدنی سوفیاک مشکلاتی اینجریسیدہ
کیپیور . بومندوک ایضا دہرہ اولوادی مع الامت کوریور .
اولک ایچون بوندن سوکرہ بروجہ ن خصوصاتک تطبیقی قطعاً طلب
ایدہر .

۵ - کرکانات و کرکاردست سورنیلہ زاندنمہ قرعہ غوثہ کان
نراد اوزر مغول شدہ مرکندہ ہر برکندن . دگل ایدہ لوجکندن

ب - شہر مرکز لوندہ ہندوہ مطلقاً ایک سوفیات بایہ جی ہیج بر
مر لوجکندن فتنہ قلاچتدر .

ج - عمومی سوق مرکز لوندہ اولوایک زورای مابین کلا جی و مابین
لندن قلاچت و اولوایہ مملکتی قلاچت مرکز مملکت نظر قندہ ایدہ جلد
و دیگر سوق ایجاب ایدنر مابین لوندن بلا اعتبار نہایت فرق سکر ساعت نظر قندہ
سوق ایدلش لولاچتدر .

د - ایدلش مرکز لوندہ ہیج و زمان مناسبتر تاخر امتیاز و بریلہ جکدر .
ہ - نبات ، سوق قومیسیونری نرادہ مطلقاً صیحاتی بحث و برہ جکدر
و ایجابات صیدی پادہ جکدر .

و - کرک سوفیات و کرکراہانکی بر خصوص دولایبہ کوندریان
نرادہ و برین اوزان و بویہ اولک مقدار ایز افراد کروس قلاچتلی مشکلات
یعنی دھور ، قار ، فوریت و سرور سرودہ شدہ اسیر ہدہ ، بوی کوٹہ
حساب اندکندہ . بر عسکر سوفیاتیہ و مدد بونہ عکسہ - سوفی وفت
سوفیاتہ بڑسوفیان نظر دقتہ اکثری بویہ و اورہ ہر جمہ صہ اوہر
لوزردن اعطای لازمدر .

۱ - سوفیات آستاندہ سوق افرادی برجم ایدلش کی تحت قید
و اسبابدہ بوندن مقصدن زیادہ لوندہ افراد کی مشلو و مشط بر مشاطہ اللہ
ولندرمی بالخاصہ بویہ ایدر . مناسب شدہ کوسریان صیحات ہندہ
اولدی اکلان شہر . لوجکون بوندن سکر . سوق لاندن ممکن
نولایبہ کی قادر این عکسہ دہرہ ای صورتہ ایشہ ، اوارہ ، ایدہ ایدلش
دقت استغلال محکمہ لوجکون و وطنہ تلق ایدر .

شو اولوون ممالکندن مقصد بیک افراد ملتزمانسان موقلری ووردیمک
لوندی قدر ایشی ایجاب ایدن زمانہ لاندن بویہ و نقل و تصور ایدہ جکدر
ہر دلو اجرا آدن ملتزمانت مشترک قلاچتلی و عکی قدر ہدہ ہر صورتہ
قوت مدیہ و متوجہ میز استیلا ایدہ جکدر میز ہر ایدر .

فصل دوم منطقی استغلال محکمہ سی

مژدین مہوئی بتلیس مہوئی ماروخان جوئی فوژان مہوئی
مجبب بوسف صبا رفیق شوکت دوقور ککرت

Mudafaa-i memleketi az çok rencide edecek kâffe-i seyyiat ve haysızlığa derhal müdahale ile seyyie ve haksızlığa meydan verenlere bilâ istisna ta'yin-i ceza ile mükellef olan mahkememiz bervechi ati kararı ittihaz etmiştir. Bil-hassa firar edenleri cezalandırmaktan ziyade firar esbabını imha ve bu esbabı ihzar edenleri tecziye maksadiyle tebliğ ve ta'nim edilen işbu mukarreratın hüsn-ü tatbikine bilumum alâkadaranın âzami mesaide bulunmasını içinde bulunduğumuz zamanın nezaket ve ehemmiyetine binaen rica etmeyi Büyük Millet Meclisi İstiklâl Mahkemesi bir vazife-i mütehattime ad eder.

1— Nazarımızda mükellefiyet dahilinde bulunan her ferd müsavi olub zenginlik fakirlik, köylülük, şehirlik gibi farklara istinaden istisnai muameleye ve iltimasa asla musaade olunamaz.

2— Emirber, seyis, yazıcı tefrik hususunda evvel ve ahir vuku bulan tebligat dairesinde hareket olunması lâzımdır. Emirberleri çocuk gezdirmek, bohça taşımak, odun yarmak ve bunlara mümasil hidemat-ı süfliyyede istihdama budan sonra musaade yokdur.

3— (1) ve (2) numaralı mukarrerat jandarma ve polislere de şamildir.

4— Nedamet veya derdest suretiyle şubeye gelen efradın uzunca bir hayatı sevkியatda geçmektedir. Meselâ bir jandarma karakolu efrad sevkini haftada ya bir güne ve yahud sevke kâfi efrad olmadığı kanaatiyle 10-15 günde bir defaya hasr ediyor. Aynı mütalâa ve kanaatle sevkியat şubelerde ve umumi sevk merkezlerinde tehirata uğruyor. Şu hesabça Sinob'un Bolu'nun, Zonguldak'ın, uzakça köylerinden bir asker laakal bir aylık müddetini sevkியatın müşkülâtı içerisinde geçiriyor. Bu müddetlerin bazan daha ziyade uzadığını maalesef görüyoruz. Onun için bundan sonra bervechi âti hususatin tatbikini katiyen talep ederiz.

A) Gerek nedamet ve gerek derdest suretiyle jandarma karakoluna gelen efrad o karakol şube merkezinde ise bir günden, değil ise üç günden fazla kalmayacaktır.

B) Şube merkezlerinde haftada mutlaka iki sevkியat yapılacak hiç bir nefer üç günden fazla kalmayacaktır.

C) Umumi sevk merkezlerinde efrad yalnız berayi muayene kalacak ve muayene olunan efradın raporları muamelesi kırk sekiz saat zarfında ikmal edilecek ve diğer sevk icab edenler muayenelerinden bilâ itibar nihayet kırk sekiz saat zarfında sevk edilmiş olacaklardır.

D) İşe merkezlerinde hiç bir zaman manasız tehirata sebebiyet verilmeyecektir.

H) Şuabat, sevk komisyonları efrada mutlaka sıcak yemek verecekler ve icabat-ı sıhhiyyi yapacaklardır.

V) Gerek sevkியat ve gerek her hangi bir husus dolayısıyla gönderilen efrada verilen erzak ve yövmiyelerin mikdarı efradın maruz kalacakları müşkü-

lat yani yağmur, kar, fırtına vesair avarız düşünülmeksizin daima günü gününe hesab edilecektir. Bir asker sevkıyatıyla bir maznun veya mahkûm sevkıyatı ve kış sevkıyatıyla yaz sevkıyatı nazarı dikkate alınarak bu yövmiye ve erzakın her halde fazla günler üzerinden itası lâzımdır.

E) Sevkıyat esnasında sevk efradını bir cürüm işlemiş gibi taht-ı tekid ve inzibatda bulundurmaktan ziyade ordu efradı misilli muntazam bir zabıta altında bulundurmayı bilhassa tavsiye ederiz. Manasız şekilde gösterilen inzibatın faidesi olmadığı anlaşılmıştır. Onun için bundan sonra sevk efradının mümkün olabildiği kadar iyi mahallerde iyi surette iâşe, idare, ibate edilmelerine dikkati İstiklâl Mahkemesi en büyük vazife telakki eder.

Şu uzun mütalaatdan maksadımızın efrad-ı milletimize insani mevkilerini verdirmek olduğunu takdir etmesi icab eden zıamdarandan bu yolda tekil ve tasvir edecekleri her türlü icraatdan milletimiz namına müşekkir kalacağımızı ve aksi taktirde her suretle kuvve-i maddiye ve maneviyemizi istimal eyliyeceğimizi arz ederiz.

Kastamonu Mıntıkası İstiklâl Mahkemesi

Mardin mebusu
Necip

Bitlis mebusu
Yusuf Ziya

Saruhan mebusu
Refik Şevket

Kozan mebusu
Doktor Fikret

Kastamonu Mintakası İstiklâl Mahkemesinin İkinci Beyannamesi

Kardaşlar !

Budan evvel yine sizlere dağıttımız bir beyanname ile Türkiye Büyük Millet Meclisinin Ankarada ne için toplandığını ve o Millet Meclisinin takip ettiği maksade muhalif hareket edenlere insafsızca ceza vereceğimizi söylemiş ve bu gibilerin şimdi gözlerini açarak askerden kaçmamalarını, vazifelerini tanımalarını bildirmişdik.

İşte bu defa da yine o Büyük Meclisin tuttuğu doğru yola inmayanları veyahut askere gitmek hususunda eski şekilde hareket edenleri nasıl cezalandırdığımızı sizlere birer birer gösteriyoruz. Ve bu münasebetle ey ahali size kardaşça, babaca, evlâtça hakikati ve biraz vaziyetimizi anlatmak istiyoruz. Bundan birbuçuk iki ay evveline gelinceye kadar Milletimizin hali türlü idi. İstanbulda İngilizler, Anadolu'nun şarkında Ermeniler, garbda Yunanlılar, cenubda Fransızlar kendilerini dev aynasında görerek topraklarımıza, namuslarımıza el uzatıyor. Her girdikleri memleketleri müslüman müslüman memleketi için harb eyliyorlardı. Bu adamlara bu cesareti bu insafsızlığı verdiren bizim ordumuza farz olan bu vazifeyi iyice kavrayamayışımız oluyordu. Cenab-ı Hakka bin kere şükürler olsun milletin artık hakikati anlayarak ayağa kalkmasıyla ne memleketimizde isyanlar kaldı, ne de dedikoducular. Topraklarımıza ayak basan Ermenileri sürüp çıkardıktan, şehirlerimizi birer birer zabt eddikden sonra bugün ikinci defa kendisine aman dedirdik. Teklif ettiğimiz sulh şartlarını kabul ettirdik. Daha dün mağrur mağrur ilerleyen Yunanlılara haddini bildirmeye başladık. İnşallah pek yakın zamanda onların hepsini sürüp çıkaracak ve eski vilâyetlerimize orada düşman ayağı altında eğilen müslüman kardeşlerimize kavuşacak bir hale geldik. Şimdi cebhelerimiz dolu, yüreğinde din, iman, ve vatan, ve millet ateşi kaynayan evlâtlarımız artık

sağdan soldan, aşağından, yukarıdan gelen hakaretlere tahammül edemiyecek kadar kükremiş bir halde bulunuyor, ve herkes anlıyor ki milletin tuttuğu yol hak yoludur. Memleketlerimizi bize bırakacaklarını ve bizimle dost olacaklarını vaad ile mütarekeyi yaptıktan sonra sözlerinden dönerek İstanbulumuzu işgal ve Makam-ı Hilâfeti esir, öz Türk yurdu olan İzmir, Edirneyi, Adanayı Maraş, Ayıntabı, Urfayı ve daha sair islâm ülkelerinin bizden gasp ederek kendi aralarında taksime kalkan ve elimizde bırakacaklarını söyledikleri yerlerde de bizi rahat bırakmayıp hidmedkâr derecesine indirmeğe ve milletimizi sırf Avrupa için evvelce ne kadar çalışıp besleyecek bir esir sürüsü haline getirmeğe çalışan zalim ve yabancı İtilâf Devletlerine karşı milletimizi, vatanımızı müdafaa ve muhafaza için uğraşıyoruz. Maksadımız dinimize, Makamı Hilâfeti ve mübarek topraklarımızı düşman ayakları altında tepelenen kardaşlarımızı, ırzlarımızı kurtarıp dindar, hür ve namuslu bir müslüman ve Türke lâıyk bir idare, müstakil bir hükümet tesis etmektir. İşte kardaşlar, biz bunun için mücadele ediyoruz ve günden güne her tarafta muzaffer oluyor ve haklı sesimizi her yerde işittiriyoruz. Pek yakında bütün istediklerimiz yerine gelecek ve her dediğimiz olacak, mazlum, mâdur, haklı bütün müslümanlar Türkler kurtulacaktır. Cenabı Hak bizimle beraberdir. Dünya durdukça bu din, bu millet yer yüzünde daim ve baki olacaktır.

İşte kardaşlar! Size bütün hakikatları söylüyoruz. Doğru yol hak yolu bizim tuttuğumuz yoldur. Fakat içimizde din ve vatan namus, ırz ne demek olduğunu bilmeyen alçaklarında eksik olmayacağını unutmayalım. Bu gibilerin sözlerine sakın kulak asmayın bu gibilerini görürseniz hemen bize haber verin, teslim edin. Bir kısmımızın evlatları düşman karşısında uğraşırken, diğer bir kısmında eşkiyalık, soygunculuk yaptıklarını görüyoruz. Bazı adamların da bunları himaye ettiklerini işitiyoruz. Tekrar adıyoruz: Bu memlekette namussuzları yaşatmamak için Millet Meclisimiz kati karar vermiştir. Her kim rüşvet alır, irtikâp eder size eza ve cefa yayarsa bizlere haber veriniz Bizler mıntıkamızda bulunan köylere bile gitmeyi, ahalimizle dertleşmeyi, onların dertlerine merhem olmayı birinci vazife edinerek buralara geldik. Fakat bütün Köylerimize, mahallelerimize kadar varmaya ulaşamassak hatırdan çıkarmayınız ki, hakkınızı her suretle muhafaza edecek istiklal Mahkemeleri var ve bu mahkemelerin kolu her tarafa yetecek kadar uzundur. Onun için bu beyanname ile tekrar ilan ediyoruz.

Bundan sonra memlekette casuslara, eşkiyaya, rüşvet alana, zalime, asker firarisine, bunları saklıyanlara, zenginleri fakirlere tercih edenlere, sizlere haksız yere eziyet edenlere her kim ve ne mevkide ve rütbesi ne kadar büyük olursa olsun aman yoktur. Bunların cezasını vermeğe bütün millet ahd etmiş ve ahdını yerine getirmek için bizleri tevkil eylemiştir. Tuttuğumuz doğru yolun bir gün bize hem Hilâfet Makamını, hemde ellerimizden düşmanların kaptığı

yerleri ve bunların neticesinde adaleti vereceğine kani olunuz. Fakat bizlere muavenetle, iyilerin toplanarak kötülere karşı hep birden muharebe etmesiyle bu meşru davamızı kazanacağımızı unutmayınız. Din ve vatanın namuslu evlatlarından bize muavenet,

yalnız Allahın emrine, vicdanlarımızın tembihatına istinad ederek icraat vazifedir, kardaşlar.

Kastamonu Mıntıkası İstiklâl Mahkemesi Azası

Saruhan Mebusu	Kozan Mebusu	Mardin Mebusu	Bitlis Mebusu
Refik Şevket	Doktor Fikret	Necib	Yusuf Ziya

İhtar: Verdiğimiz cezaları sizlere gösteriyoruz. Her hükümet memuru ve şube reisleri bu cetvelden kendilerine ait olanları alub mahkûmların künyelerine şerh verecektir. (1)

1 Listeler çok uzun olduğu için burada gösterilmemiştir. T.B.M.M Arş. T-9 dosya: 99/1550. No:4

۴ - حکمتی هائی عسکر فراوانیست فرق العاده برسانده اولی و هفتم هر کول یکی یکی حرف و نظری را از اندر برادران هم ملا و دوشه نکراد احق حرفی امر از این برده اوزره تلویح نیلیدن اعتباراً اول کول دهک و برتدیه و عدت طریقه اظهار تداخات همان حیل و محال است این افراد هر دو اسباب از احتیاطی با آیین طهارت سوزی اوله بکنو

۵ - صلاح آینه دعوت اولان و ایات اینه بن خطیبان احوالیه ماده کی میبشیل ملاقاته شبهات دعات این فراوان و بدست معتمد عسکر و طب و یا نوعی و لایق دعوت مقدسه عسکر به داخل اولیده مراد بهر و یا هر سه سوخته اولورسه اولسون برده و بدین برتر و داری مددست و سوله ناکسل کوسنه هر و فراوانی احوال و عس و ... این همه جزایله جلاله بر عسکر و ملکات برای ماده و مدویه کن کمر و تقیه جرات ایندرونش نوبت دایم و سر و پایای سرما و حرمیاً بطلعه ناکسل کوسنه طریقه مستول و دانه ایدیه بکنو .

۶ - حواله به حکمتی تماماً عین معنای طریقه، محلی شبه و دوگوشه دعات این افراد و افتاح صودی اندک عسکر هبمی طریقه دوات حکمتی بهر یکه بکنو .

۷ - اهمر با نامسن کوزه ، محله ، جاس اداره و بدیه و مدافعت خلق چنین اصحابه متوران بدکشت اینکرها اند مشکل بفر کونیکه ندم دامن و انخاب این ضایع و از عادات اینا و له بکنو . نیلین مثل آلهی و نه از به نام حکمتی کونیکه بکنو . آلتی ماده که سرما و کیکت ایضاً لیر عس و بود و بصری مفراتر به مدافعت خلق چپتر به صاحبان محلی اظهار ایچورز .

۸ - نیلیم توک از شرح صورت، از جری عطره قدر نیم ایندستند مأمورین قائمسی سئلور .

۹ - ها که ، دو از هر برده دوسه و دهم دواتر استلال حکمتی ماده اولانری ایچ ایلیرک حکمتی دواتر که دوسه

۱۰ - هر اندک عسکر هبمی صدی به دو خدمت دعوت اولانکرند ، فلان ، فراوی ، مآذون ، نیلیم هوا ، جات و معانی بهیول و حال مفراتر و سازه به بران ملکات صودی ملان برجهول اید و طعمه برده سولمتند اینی تفرات حکمتی . بیدر و بکده

۱۱ - عین مدح طریقه و حال و اسباب این افراد و افتاح که کپلی دواتر حکمتی بهر یکه بکنو .

۱۲ - لایق جات و برای نیم روزاد ، بصری و نیم شهر مضر طریقه و ذکر اولاند عسکر هم ریاسته و مدعی عسکر ملکات بکنو .

۱۳ - لایق جات و لایق قائم طریقه اندک عسکر : به و احتیاط به نام و تفرات بلیع ایدیه که دواتر موجود عسکر و لایق جات و لایق ایچورز بکنو .

پوزد بکیری ، لایق جات

استاد حکمتی و دینی

نویسنده

دینی

Beyanname

Vatan ve milletimiz hayat ve istiklâlî için bir cihan-ı husumekte karşı canıyla başıyla uğraşüyor. Girdiğimiz bu mukaddes mücahedede milletin arzu ve amal-i katiyesine tercüman yegâne olmak üzere teşekkül eden ve şimdiye kadar sebat ve azim-i milliyî dünyalara karşı en metin imanla gösteren Büyük Millet Meclisi Hükümeti İstiklâl ve istihlâsımız için vatanımıza karşı yapılan her nevi' tasallut ve tecavüzü tamamiyle ref' ve izaleye ma'tuf gaye-i mukaddesiyesine doğru ilerliyor. Uzun senelerdenberi milletimizin katlandığı fedakârlıklar ve mahrumiyetler, yaptığı gayret ve faaliyetler neticesi olarak bugün mukaddes gayemize vatan ve milletimizin istihlâsı ve istiklâl-i tamını emeline kavuşmak üzereyiz. Yüksek ve azimkâr bir kumanda heyeti sevk ve idaresinde bir kat daha kesb-i risanet ve kuvvet eden necib ve kahraman ordumuz yılmaz ve yorulmaz azmiyle düşmanı kahr ve perişan etmektedir. Bir ay evvel Sakarya önünde başlayıp en çetin muharebelerden sonra kahraman ordumuzun muzafferiyetiyle nihayet bulan meydan muharebeleri milletimizin azim-i fedakârisinden doğmuş bir mavaffakiyet-i azimedir. Bugün zafer-i kati'nin; millî ve meşru hakkımızı tanıtmak günlerinin arifesindeyiz. Hidmet-i mukaddese-i vatanilerini ifada tekasül ve terahi gösterenlerle mensub oldukları kıtaat-ı askeriden firar edenlere miktarı pek az olmakla beraber maalesef tesadüf edilmektedir. Kalbgâhımıza saldırı lan vahşi Yunan sürüleri son defa uğradığı ma'lubiyet ve hezimetin acısını elyevm taht-ı işgalinde bulunan köy, kasabalarımızdaki her türlü vasıta-i müdafaadan mahrum dindaşlarımızdan çıkıyor. Köyleri ihrak masum yavrularımızı diri diri ateşlerde yakmak, hemşirelerimizin namusunu, ismetini sabahane, bir ihtirasla hetk etmek gibi insaniyet için *ebediyen baasi* hicab olacak enva-i mezalim ve fecayii irtikab ettiği bir zamanda kalbinde namus duygusu, din kaygusu olanların yegâne bir vazifesi vardır. O da hasb'el cehale alçak düşman karşısında

kaçanları hemen ve bilâ tehir tarik-i hak ve silâha davetle vazife-i mukaddeselerine iade etmektedir. Binaenaleyh memleketin kuvayi maddiye ve maneviyesini her ne suretle olursa olsun kesr ve tenkise say edenler ve Büyük Millet Meclisinin amal ve mahasidına menafi olarak düşman maksad ve menfaatini tervic yollu teşvikat ve tahrikat ve ifsadatta bulunanlar, davet olundukları halde hizmet-i askeriyesine icabet etmeyenlerle kıtalarından firar eyleyenler velhasıl mücahede-i milliyeyi en küçük bir hale duçar eyleyecek ahval ve ifalde bulunanlar haklarında lâzımgelen mücazatin tatbiki maksadiyle daire-i kazası Yozgad, Kayseri, Kırşehir olmak üzere Mahkememiz heyeti intihab ve teşkil edilmiştir. Mahkememiz vatan ve milleti muhat olduğu badire ve tehlikelerden bir an evvel tahlis ile efrad-ı milletin terfihi gayesine matuf bilcümle mesaisinde yalnız Allah'dan korkar. İttihaz-ı mukarrerat eylediği esnada heyetimiz nazarında büyük, küçük efradı millet müsavidir. Milletin ruhunda doğan ve bilcümle mesai ve hidematında istihlas-ı vatan gayesini istihdaf ve Büyük Millet Meclisi namına ittihaz-ı mukarrerat eyleyen İstiklâl Mahkemelerinin daima göz önünde bulundurduğu emniyelerden en mühimi memleketde kanunu hakim kılmaktır. Tevfik Allahdandır. Mahkememiz heyeti vatanın *betahsis* bugünkü umumi vaziyetin kendisine tahmil eylediği vezaifin suhulet ve hüsn-ü suretle ifa için hususat-ı atiyeyi ahali-i muhtereme ile alakadaranın nazar-ı iltlağına arz eder:

1— Mahkememiz her türlü icraatında tevfiakat-ı *samedaniyeye* bil'istinad 20 eylül 37 tarihinden itibaren vazifesine başladığını ilân eder.

2— Kanun-u mahsusunun tevdi eylediği selâhiyet vasiyeye müsteniden ifayı vazife edecek olan heyetimiz maksad-ı millinin istihsaline matuf mesaisinde mülki, askerî bilcümle memurin tarafından azami derecede mazharımuavenet olacağına emindir.

3— Mahkememiz heyeti asker firarilerine fevkalâde bir müsaade olmak ve milletimize her gün yeni yeni şeref-i vazifeler kazandıran kahraman ordu-muza tekrar iltihak şerefini ihraz ettirmek üzere tarih-i tebliğinden itibaren on gün mühlet verilmiştir. Bu müddet zarfında izhar-ı nedametle hemen şubelerine dehalet eden efradın her türlü esbab-ı istirahatleri bittemin kıtalarına sevk olunacaktır.

4— Silâh altına davet olunan ve icabet etmeyen mükellefin ile üçüncü maddedeki mühletten bilistifade şubelerine dehalet etmeyen firariler ve müddetin *infizasından* sonra muvazzaf veya gönüllü olarak hizmet-i mukaddese-i askeriyyeye dahil olubda firar edenler veya her ne suretle olursa olsun firara sebebiyet verenler ve firari derdest ve sevkinde tekasül gösterenler ve firarileri ihfa ve işe ve ilbas edenler en ağır cezalarla cezalandırılacaktır. Memleketin kuvayi maddiye ve maneviyesini kesr ve tenkise cüret edenler

ve Başkumandanlığın evamir ve tebligatını serian ve harfiyen ifada tekasül gösterenler şiddetle mesul ve muaheze edilecektir.

5— Mevad-ı sabıka hükmüne terfikan muin-i müddetler zarfında, mahalli şube ve hükümetlerine dehalet eden efrad eşhas adedi ahz-ı asker şubesi tarafından derhal mahkememize bildirilecektir.

6— İşbu beyannamemiz köylere, mahallelere, mecalis-i idare ve belediye ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti azasiyle münevveran-ı memleketden ikişer zatdan müteşekkil heyetler gönderilerek tefhim kılınacak ve icab eden nesayih ve irşadat ifa olunacaktır. Tebligat-ı natık alınacak vesikalar bilâ tehir mahkememize gönderilecektir. Altıncı maddenin serian ve mükemmeliyetle ifasını Kırşehir, Yozgat ve Kayseri mutasarrıflıklarıyla Madafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin mesailerinden bihak intizar ediyoruz.

7— Tebligatımızın en seri surette en hücre mahallere kadar ta'min edilmemesinden memurin-i aidesi mes'uldür.

8— Muhakemede, divan-ı harblerde derdest ruiyet deaviden İstiklâl Mahkemesine aid olanları intaç edilmeyerek mahkememize devr alunacaktır.

9— Her ahz-ı asker şubesi şimdiye kadar hidmete davet olunanlardan bakaya, firari, mezun, tebdilhava, hayat ve mematı mechul ve mahal-i meşgulede ve vesairede bulunan mükellefinin adedini hemen bir cedvel ile ve haftada bir de sevkıyat mikdarını telgrafla mahkememize bildirecektir.

11— İşbu beyanname berayı tamim Yozgat, Kayseri ve Kırşehir mutasarrıflıklarına ve mezkür livalar ahz-ı asker riyasetlerine müde-i umumiliklerine yazılmıştır.

12— İşbu beyanname kaza kaymakamlıklarıyla ahz-ı asker şube riyasetlerine bilâ tehir ve telgrafla tebliğ edilecek ve livalarda mevcut gaze-telerde de üçer defa neşr ve ilan ettirilecektir.

Yozgat, Kayseri, Kırşehir
İstiklâl Mahkemesi Reisi
Konya Mebusu
Refik

دار بکره باصاوت این اجزیرا استقلال محکمه من - کز تریا بل حقه دهن کون مدناه سولک بر عهده اهلانته قرر و برمش در
بر مدت خنده شمه لره تسلیم و لنم بانار استقلال محکمه - نتیجه محاکمه اوله برق حقلونده جزا و یریه جکدر - وطنه
استقلال این تامین این چک اولان اردو ک نفور اولان - خدش - ندسه - عسکریه به باله دیم مکلفیک اجابت یتد -
تکلی و بر وظیفه هر وطن دناش ایچون دینا و وجدانا بر فریضه اولدیفندان بوصول - جامعده دن استفاده ایدره ک وظیفه
- عسکریه من بوالانلره - مواد اییه به کوره حرکت ایتد من لزومی اعلان اولدور -

۱ - هر فریه به تاریخ تدبیردن اعتبارا منسوب اولدقلاری اخذ - عسکریه - به تسلیم اولانلر حقه دهن بیج بر معامله و محاکمه با پیله یه
طریقیه منسوب اولدقلاری قطعه لریه - سون ایدیه جکدر -

۲ - دیوان - مریلره - خدمت محاکمه اولان و حقلانده کی حکم لره - هوو صدیقده اقترا ن ایتد امش اولان قرار یاره - اشبعوه -
استفاده ایدیه جک و مصالح لازمه اجراسی ایله قطعه لریه - رون ایدیه جکدر -

۳ - قرار یه کی ایتدنده شقاوت دیا جرائیم هائره ایقاع ایدلر ان و عفر ن استفاده ایدیه - جکدر -

جزیره ج - من استقلال محکمه - من مدعی عمومیا کک بالاده محرر اوچاده نیایقان ۳۳۱ - منسی مارتک اولدور و نیچ

رئیس ریاضه مخافه

ایستاد

Diyarbakire muvasalat eden Elcezire İstiklâl Mahkemesi asker firarileri hakkında on gün müddetle son bir af ilânına karar vermiştir. Bu müddet hitamında şubelere teslim olmayanlar İstiklâl Mahkemesince muhakeme olunarak haklarında ceza verilecektir. Vatanımızın istihlâsını temin edecek olan ordunun takviye olunması hidmet-i mukaddese-i askeriye bilumum mükellefin icabet etmesiyle mümkün ve bu vazife her vatandaş için dine ve vicdana bir farize olduğundan bu son müsaadede istifade ederek vazife-i askeriyesi bulunanlara mevad-ı aliyeye göre hareket etmesi lüzumu ilân olunur.

1— Her kariyeye tarih-i tebliğinden itibaren mensub oldukları ahz-ı asker şubesine teslim olunanlar hakkında hiç bir muamele ve muhakeme yapılmıyarak doğruca mensub oldukları kıtalarına sevk edilecektir.

2— Divan-ı harblerde derdest muhakeme olan ve haklarındaki hükümler henüz tastike iktiran etmemiş olan firariler de işbu afdan istifade edecek ve nesayih-i lazıma icrası ile kıtalarına sevk edileceklerdir.

3— Firariliği esnasında şekavet veya ceraim-i saire ika edenler işbu afdan istifade edemeyeceklerdir.

Elcezire Cebhesi İstiklâl Mahkemesi müdde-i umumiliğinin balâda muharrer üç madde tebligatı 339 (1923) senisi martının on üçüncü günü tarafımıza tebliğ olunduğunu mübeyyin-i alem ve haberdır. 13 Mart 39

İSTİKLÂL MAHKEMESİNİN BEYANNAMESİ (1)

Dinini, vatanını kurtarmak için harb eden ordudan kaçmanın nasıl din ve vatan hainliği olduğunu anlayan asker firarileri nadim ve pişman olarak hükümetin afv ve adaletine sığınmaktadırlar. Hey'etimiz bu pişmanlığı nazarı dikkate alarak son defa olmak üzere işbu beyannamenin neşr ve tebliğ olduğu tarihten itibaren bir hafta müddet zarfında müracaat eden asker firarî lerini afv etmeğe karar vermiştir.

Şekavet edenler afvdan istifade edemiyeceklerdir.

Bu bir hafta zarfında müracaat etmeyenler şiddetle cezalandırılacaklardır
Askerler!

Bu afv ve müsadeden istifade ederek Allah'ın emr etdiği vazifeyi ifaya koşunuz. Peygamberiniz gibi siz de dininizi kurtarmak için cihada atılınız. Dininizi, vatanınızı, şeref ve namusunuzu kurtarınız.

Konya İstiklâl Mahkemesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi İstiklâl Mahkemesi
Mücahedeinde yalnız Allah'tan korkar

قوس پروردگار

ایستاد

Türkiye Büyük Millet Meclisi
Ankara İstiklal Mahkemesi

Kastamonu Mebusu ve tanınmış hukukçu Abdülkadir Kemali Bey İstiklal Mahkemesi Başkanı olarak Pozantı'da.

